

LINGUISTICA

16

LETTICA

2007

LINGUISTICA LETTICA

LATVIEŠU VALODAS INSTITŪTA ŽURNĀLS

2007

RĪGA

16

Dibinātājs
LU Latviešu valodas institūts
Reģistrācijas apliecība Nr. 90002118365

Redakcijas kolēģija
Laimute BALODE, Ojārs BUŠS, Ina DRUVIETE
Ilga JANSONE (atbildīgā redaktore),
Jānis VALDMANIS, Andrejs BANKAVS,
Agris TIMUŠKA, Andrejs VEISBERGS,
Baiba KANGERE, Aksels HOLVUTS

Numura redaktors Ojārs BUŠS

Teksta redaktore Sanda RAPA

Korektore Gunita ARNAVA

Redakcijas adrese
Akadēmijas lauk. 1, 902. ist., Rīga, LV-1050
Tālr. 7227696, fakss 7227696, el. pasts latv@lza.lv

ISSN 1407 – 1932

© LU Latviešu valodas institūts, 2007

SATURA RĀDĪTĀJS

Dace MARKUS. Malēnietis un viņa valoda.	5
Anta TRUMPA. Lietuviešu <i>maņdras</i> cilmes un valodas kultūras aspektā.	23
Elga KAGAINĒ. Dažas somugriskās ietekmes un paralēles salikteņu un vārdu savienojumu modeļos.	31
Ilze ŠTRAUSA. Ukru pagastā reģistrēto uzvārdu semantika.	45
Inga MILĒVIČA. Kādēļ mūsdienu publicistikā feļetons nav bieža parādība?	84
Marita JEZUPOVA. Salīdzinājumi Tilžas izloksnē. ...	96
Brigita BUŠMANE. Deminutīvu atspoguļojums «Latviešu izlokšņu vārdnīcas» prospektā.	104
Ieva ZUICENA. Latviešu valodas skaidrojošās vārdnīcas.	115
Anitra ROZE. Krāsu nosaukumu skaidrojumi, to tipi «Latviešu literārās valodas vārdnīcā» un «Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā».	125
Laimdota OLDERE. Adjektīva semantiskās atveides koncepcija «Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā».	140
Ojārs BUŠS. Par dažu valodniecības terminu traktējumu un definīciju (<i>konteksts; dzimtā valoda; eksonīms un endonīms</i>).	146
Maigone BEITIŅA. Nominālā un adverbiālā predikācija 1587. gada grāmatā <i>Undeudsche Psalmen</i>	161
Miroslavs JANKOVJAKS. Krāslavas rajonu apdzīvojošo baltkrievu minoritāšu daudzvalodība. Valodu funkcionēšanas sfēras.	192
Sanita LAZDIŅA. Lingvistisko teoriju ietekme uz otrās valodas apguves pētniecību.	212
Anna MUTORE. Lielā sākumburta semantiskā nozīme lingvistiskajā un ekstralingvistiskajā aspektā XX gadsimtā.	235
GRĀMATU APSKATS	
B. Laumane. Smalki lija zelta lietus I. Dabas parādību nosaukumi latviešu valodā. <u>Liepāja: Liepājas Pedagoģijas akadēmija, 2005, 414 lpp. (E. Kagaine)</u> ...	255

Jauns izdevums onomastiem (<i>B. Bankava</i>).	261
Iznākusi pirmā zinātniskā slenga vārdnīca Latvijā (<i>Dz. Hirša</i>).	263

HRONIKA

Jauno onomastu seminārs Somijā (<i>P. Balodis</i>).	269
Vietvārdi un identitāte multikulturālā kontekstā (iespaidi no starptautiska onomastu simpozija Kārāšjohkā Norvēģijā) (<i>L. Balode, O. Bušs</i>).	272

ATCERAMIES

Eduards Ādamsons – simtgadnieks (1906–1996) (<i>E. Kagaine</i>).	282
Rūdolfs Grabis un terminoloģija (<i>K. Pokrotniece</i>).	285
Рудольф Грабис: наш первый диалог и его продолжение в геолингвистике (<i>А. Непокупный</i>).	292

IN MEMORIAM

Dramatisks, bet piepildīts mūžs. Elga Kagaine (30.03.1930–25.01.2007) (<i>O. Bušs</i>).	300
Valdemāram Ancītim aizejot (<i>B. Bušmane</i>).	305

VALODNIECĪBAS BIBLIOGRĀFIJA.	310
ZIŅAS PAR AUTORIEK.	364

Dace MARKUS

Malēnietis un viņa valoda

Ja šis pētījums sauktos «Kā dzīvo malēnieši», tajā varētu ietilpināt gan vārdu *Maliena* un *malēnietis* skaidrojumu, gan paveikto darbu aprakstus, gan valodas analīzi un vides raksturojumu. Šoreiz rakstā izcelts un analizēts malēnieša tēls (tā izcelšanās avoti un pašu malēniešu asociācijas) un malēnieša valoda, pārējie aspekti izmantoti tikai kā šīs analīzes papildelementi.

Latviešu konversācijas vārdnīcas 13. sējumā lasāms, ka *Maliena* jeb *Maliene* ir «latvju apdzīvotas teritorijas da. daļa, kur runā augšzemnieku jeb malēniešu dialektu. Aptver Latgali, Zemgales a. galotni jeb Augšzemi un Vidzemes da. nomali. *Malienā* ietilpst šādas ģeogrāfiskas reģijas: Latgales platforma (*Latviešu konversācijas vārdnīca* 1935–1936; 20 119. lpp.), *Malienas* līdzenums, Augšzemes augstiene, Austrumvidzemes augstiene un Vidzemes centrālās augstienes (sk. šos vārdus) da. nomale. *Maliena* ir vidējo izlokšņu vārds. Atdarīnot augšzemnieku dialektu, tas reiz rakstīts *Molīna* (*Baltijas Vēstnesī*, 1871, Nr. 310)» (*Latviešu konversācijas vārdnīca*, 1935–1936; 25 499).

Tik tiešām, augšzemnieku dialektā *Malienas* vārds tiktu izrunāts kā *Molīna* [molì:nā] vai *Malīna* [malì:nā], jo uzsvērtā zilbē *a* skaņa bieži te tiek pārveidota par *o* un divskanis (vismaz krītoši intonētais) *ie* pārveidots par garo patskani ī.¹

Šī tomēr ir plašākā *Malienas* vārda nozīme, kas mūsdienās vairāk atbilstu jēdzienam *augšzemnieku dialekts*. Tik plašas teritorijas apzīmēšanai *Malienas* vārds praktiski vairs netiek minēts.

Samērā reti dzirdama arī cita *malienas* un *malēnieša* nozīme, proti, jebkura nomaļa, maz attīstīta vieta. Par šādu

¹ Rakstā saglabāti latviešu valodā tradicionālie zilbes intonāciju apzīmējumi, pārējā transkripcija atbilst Starptautiskajam fonētiskajam alfabētam (*IPA*).

izpratni *Latviešu konversācijas vārdnīcā* lasām: «Daudz dziļākas saknes tautā vārdam *malēnieši*. Gandrīz vai katrā Vidzemes pag. atradīsim no centriem attālākas vietas, aiz mežiem, purviem, tīreļiem, kur dzīvo malēnieši, mežgalieši, tumšākie, nabadzīgākie ļaudis. 18. gs. Lange un Stenders min vārdu apmaļi, *umherliegende Örter*; apmaļu ļaudis = ļaudis no apkārtnes apgabaliem. Zīmīga nicinājuma pieskaņa vārdam pamāļi, *Neulinge, die nicht von den alten Eingesessenen sind, loses Gesindel* (Lettisches Lexikon 1789). Cik noskārstams, tie bij senāk tik parastie bēgļi, svešinieki, vajātie, niecinātie, kuru valoda, apģērbs un parašas nesakrita ar vietējiem iedzīvotājiem» (Latviešu konversācijas vārdnīca 1935–1936; 25500). Raksturojot *malienas* vārda atšķirīgos skaidrojumus, līdzīgu nozīmi aprakstījis arī Ā. Krauklis: «Tajā pašā laikā par malienām sauca arī daudz mazākas teritorijas – nomaļus, atpalikušus apvidus ar mazām attīstības izredzēm (mūsdienu terminoloģijā – «marginālās teritorijas»), un, raksturojot to iedzīvotājus (malēniešus), uzsvars tika likts nevis uz piederību kādai etniskai grupai, bet gan uz viņu trūkumiem kā atpalicības cēloņiem. Taču šādā sociāli ekonomiskā kontekstā vārdam «maliena» un īpaši – «malēnietis» lielāko tiesu bija diskriminējošs raksturs» (Krauklis 2005; 7).

Mūsdienās lietotās vārdu *Malēnija* un *malēnietis* nozīmes tomēr ir ar citu niansi, tajās dominē asprātība, joki, īpatnības, naiva gudrība. Šādu ievirzi sekmējusi Jēkaba Zvaigznītes pārtulkotā Gotharda Osvalda Marbaha tautas joku grāmatiņa *Die Schildbürger*, kuras virsrakstā Jēkabs Zvaigznīte rakstījis «Par malēniešiem» (1860), kā arī tas, ka arī Hervāgena «Skolas maizē» minētos septiņus vientiesīgos švābus Jēkabs Zvaigznīte nosaucis par malēniešiem. Bet jo sevišķi populārs malēniešu vārds kļuva pēc J. Zvaigznītes humoristiskajiem rakstiem «Pēterburgas Avīzēs» (1862). *Latviešu konversācijas vārdnīcā* par šiem rakstiņiem teikts: «.. kurus viņš sacerējis izdomātā Alūksnes izloksnē (pats nekad Alūksnē nav dzīvojis). Izloksne kļuva modes lieta, lai vieglāk sasniegtu lētu komiku, kas gadu desmitiem plājās avīžu feļetonos un joku lugās.» (Latviešu konversācijas vārdnīca 1935–1936; 25501)

Kāda ir vide, kurā dzīvo malēnieši? Samērā pauguraina Alūksnes augstiene, it sevišķi Dēliņkalna apkaimē. Ziemeļu pagasta iedzīvotāji zina stāstīt, ka Dēliņkalns it kā pievelk citus paugurus arvien augstāk un augstāk, tā, piemēram, viena no mūsu teicējam 1899. gadā dzimusī Zenta Sutance dzīvoja neliela pakalna pašā virsotnē kāršu rozēs ieaugušā nelielā mājiņā, šī virsotne tika uzskatīta par pirmo pakāpi uz Dēliņkalnu [diē lîŋkoîs], otrā – Ķauķu kalns [cū cū koîs] ir jau augstākā līmenī, ar stāvu nogāzi, kur mūsdienās ierīkotas slaloma trases, un tad secīgi pati augstākā – Dēliņkalns (virsotnes absolūtais augstums – 272 m), tā pārākumu pār pārējām virsotnēm pastiprina piekāvē esošās Meitiņgravas [māi tiŋgrāvā] pretstats. O. Āboliņš norādījis, ka šajā apkārtnē «pirmmasīvos izdalās lieli, bieži kupolveida pauguri (Dēliņkalns, Sauleskalns u. c.), kas par 20–30 m paceļas virs pārējās masīva sīkpaugurotās virsmas» (Āboliņš 2005). Uz Dēliņkalnu līdzīgi varētu paskatīties arī no pretējās debess puses, kur ieraugāms gan Apekalns [opukoîs] (absolūtais augstums 235 m), gan Sauleskalns [sàuleskoîs] (267 m).

Un visam pāri slienās Apekalna baznīcas tornis, par kuru mēdz teikt, ka spožā saulē torņa spīdums kā bāka maldinot kuģus Baltijas jūrā. Apekalna kapos apglabāts arī leģendārais soļotājs Ādolfs Liepaskalns [ā:dòlfs lî:paskoîs]. Pēc soļotāja nāves viņa māja izlaupīta, arī sporta medaļas, palikuši nostāsti par leģendāro malēnieti, kurš spītīgi trenējās, nelielā čemodānā nēsāja ķieģeli, lai soļojot lielāka slodze, bet mežu vidū esošajā mājiņā brīvajā laikā skanēja Ā. Liepaskalna operdziedoņa balsī dziedātais: «Lejā pie upītes zied zilas puķītes.» Viens no daudzveidīgajiem malēniešiem, kurus annenietis Ādolfs Čerbikovs raksturo pēc astoņām malēnieša pazīmēm.

[malenîc] ‘malēnietis’

1. Eistu malenîšu tikpat kuo nav. Bej tuoda Kollu ģimene, pat Reigā runāja tik maleniski [èistū malenî:šū tik˚pāt kuô nàu. bei tuôdā kollū ģimenē, pat rèigā: runājā tik maleniskī].

2. Sava nūstuoja, nakaunejuos nū tuos [sava nù:stuôjǎ, nǎkǎunejuôs nù: tûos].
3. Eipatpi, nūstuosti pareizi ruoda deivainības [èipatpi, nù:stuôstī parèizī rùodǎ dèivǎinībǎs].
4. Jūku sapratne. Nāpvainūsīs, ja vilks uz zūba [jù:kū sapratnē. nǎ:pvǎinû:sî:s, ja vîlks uz zû:bǎ].
5. Atkluotība. Daudz cītuši jau kara laikā. Namuok melūt [atkluôti:bǎ. dǎudz tsi:tuʃī jau karǎ lǎikâ:. namuôk melû:t].
6. Īteipība – pa savu stuov, ja zina, ka ir taisneiba [i:tèipī:bǎ – pǎ savu stuov, ja zinǎ, kǎ ir tǎisneibǎ].
7. Nav izguozīgs, nav līlīgs [nǎu izguôzī:ks, nǎu lī:lī:ks].
8. Ir puorsvarā muzikāls [īr pùorsvarǎ: muzikǎls].

Viņš arī piebilst kādu sadzīvisku niansi, kas liecina par noturīgo malēnieša pazīmju īpašnieku – malēniešu vīriešu un malēniešu sieviešu lomas maiņām: «Mousu dīnās ir izmaiņas, agruoki veirīši lobuok bodā nūspruoga kuo iesti taisija, maitisku dorbs bej veššas mozguošana. Tagad – kurs struodaj uorpus muojas, ūtram palīk vairāk dorba, tas ir loģiski» [moûşǔ dīnǎ:s īr izmǎiņǎs, āgruôkī vèirī:ʃī lobuôk bodǎ: nù:spruôgǎ kuô iestī tǎisijǎ, mǎitiskū dorps bēi vej:ǎs mozguôʃanǎ. tagad – kûrs strûodǎi uorpûs mùojǎs, ū:trām palī:k vǎirǎ:k dorbǎ, tas īr lojiskī].

Malēnijas novads nav viendabīgs ne valodas, ne dabas ziņā. Katrā pagastā atrodamas īpašas pazīmes – savi ezeri, upes, ieplakas, pakalni, meži, alkšņu audzes, ģeometriski perfektas vēja slotu bumbas, simtgadīgi ozoli, vītulu rindas u. c. Atmiņās glabājas pārceļšanās dzīvot no Mārkalnes uz Ziemeru pagastu – vienpadsmitgadīgai meitenei tas sagādāja milzīgu pārsteigumu, ka ierasto *bezdelīgactiņu* [bezdeli:gâtstiņǔ], *magoņu* [magû:ņǔ], *cālagalvu* [t̪s̪uolagol̪vǔ] un *pīpeņu* [peīpeņǔ] pļavu un *purenū*

[pureņū] grāvju vietā kaimiņpagastā slējās tumšu mežu masīvi. To gan kompensēja jau pirmajā ziemā apgūtie slēpošanas prieki daudz augstākos pakalnos. Biezie meži sagādāja citus satraucošus un skaistus mirkļus – milzīgu alni sēņotāju ceļā, vientuļu vilku pie tikpat vientuļas egles, mežacūku ģimenes pārgājienu, lapsu, kas ar pēdējiem dzīvības spēkiem atnākusi uz cilvēku māju, neskaitāmas stirnas... Ziemā putnu barotavās un pīlādžu zaros mīlojās resni krāšņi sīļi un zīlītes, jebkurā gadalaikā visur bija sastopami nadzīgie zvirbuļi, retāk – jumta paēnā savas ligzdas salipinājušas bezdelīgas. Un kur tad *brūklenes*, *dzērvenes*, *avenes* jeb *aušķenes* (dzeltenās un sarkanās), *mellenes* (igauņu valodas ietekmē sauktas arī *mustenes* un *mustikas*), *zīlenes* jeb *glāzenes*, *lācenēs* (igauņu valodas ietekmē sauktas arī *komenes* un *murikas*) un *zemenes* (dārza zemenes sauktas par *remenēm*). Un visā šajā bagātībā paretam dzirdami stāsti par kādu iemaldījušos ķepaini – brūno lāci. Tā «2005. gada 24. janvārī Valsts meža dienesta Medību daļa saņēma ziņojumu no Alūksnes virsmežniecības medību uzraudzības inženiera L. Kļaviņa, ka 23. janvārī medību laikā ar dzinējiem Bejas mežniecības kontrolētajās medību platībās no midzeņa izcelts liels pieaudzis lācis. [...] Midzeņa pamatā ir iedobe, kas izklāta ar egļu zariem, kuri iegūti no aizkostām un nolauztām eglītēm tuvākajā apkārtņē. [...] Minētais apvidus atrodas apmēram 10 km uz dienvidiem no punkta, kurā satiekas Igaunijas, Krievijas un Latvijas robeža, un lāči šajā apkārtņē daudzkārt novēroti arī agrāk. [...] Iegūtā informācija apstiprina jau agrāk saņemtos, bet nepārbaudītos ziņojumus, ka lāči Latvijas teritorijā ziemo» (Ozoliņš 2005; 126).

Alūksnes novadā ir pierakstīts teiciens: «[brōunijs luōtss! kù: šām padarī:sī. gōn'drēiz kuō èistām malēni:šām.] 'Brūnais lācis! Ko šim padarīsi. Gandrīz kā īstam malēnietim'.» Kāda ir Alūksnes novada iedzīvotāju valoda? Tās ir dziļās latgaliskās jeb nesēliskās augšzemnieku dialekta izloksnes. Pēc šā apzīmējuma varētu iedomāties arī Latgalē runāto valodu, tomēr Ziemeļaustrumvidzemē nedzird

Latgalē saklausāmo līdzskaņu palatalizāciju. Līdzskaņu opozīcija pēc šīs pazīmes ir skaidra, ir mīkstie un cietie līdzskaņi. Prosodiskajā sistēmā no divām (krītošās un lauztās) zilbes intonācijām izceļas marķētā lauztā intonācija, piemēram, uôbûls, goîvα, goîc (-ds), dā:ls, lû:ks (-gs), sî:nα, tî:us. Tā ir ar spēcīgu balss saišu vibrāciju, parasti pilnībā pārtrauktu glotalizāciju. Kādreiz Alūksnē saklausītā grūstā intonācija zudusi. Reti, tomēr vēl izdodas atrast kādu piemēru ar kontrakcijas rezultātā radušos intonāciju, kas tuva stieptajai intonācijai, to runā galvenokārt vārdos ar negāciju [nα-] 'ne-', ja vārds sākas ar patskani vai divskani, piemēram, [nā:tnĕst] 'neatnest', [nā:pùovī] 'neapāvi', [nā:trăst] 'neatrast', [nā:ʃũ] 'neesmu', [nα īzort] 'neizart', [nα īzî:t] 'neaižiet' u. c. Parasti kontrahēto garumu intonācija šajās izloksnēs tuvojas stieptajai, kas citādi nav raksturīga tām dziļajām latgaliskajām izloksnēm, kuras runā Ziemeļaustrumvidzemē, bet, ja viens no kontrahētajiem patskaņiem ir lauzti intonēts, rodas krītoši lauzta intonācija, piemēram, [nα̃Āst] 'neest', [pα̃Āst] 'paest'.

Kontrakcija vērojama arī vārda izskaņā, piemēram, [skù:luô:tā, skùlu:tā:] 'skolotāja (vīr. dz. ģen.)', [skù:lā:tā:] 'skolotāja (siev. dz. nom.)', [vαdā] 'vedēja' (kamēr citās izloksnēs arī [vedejā] 'vedēja'), [ā:dā, iēdā:] 'ēdāja', [džā:rā:] 'dzērāja', [meklā:] 'meklēja', [dù:mā:] 'domāja', kā arī citos gadījumos, kur līdzskanis *j* atrodas starp patskaņiem, piemēram, [vā:g, vā:gā] 'vajag' u. c.

Uzsvars parasti vārda pirmajā zilbē. Pirmo zilbi neuzsver tajos pašos gadījumos, kur tā nav uzsvēta arī latviešu literārajā valodā, piemēram, [nĕi°vîns, kαût°kuôîts (-ds), lob°vokār, pus°treîs, vus°gudruôkiîs, gòn°drĕîz] u. c.

Kopumā šī novada izloksnēs ir visām augšzemnieku izloksnēm raksturīgais stieptās un krītošās zilbes intonācijas sakritums, piemēram, [lāimā], [sāulā] (Ziemeros, Jaunrozē, Jaunlaicē, Veclaicē), [sāulĕ] (Ziemeros, Veclaicē), [nùokt], [lĭkt], [kùojā], [dēivārs] u. c. A. Ābele uzsver,

ka stieptās intonācijas aizstāšanu ar krītošo laikam radījies augšzemnieku īpatnējais zilbes tips: «.. augšzemnieku izlokšnēs .. vārda sākumā zem austrumu (slāvu) kaimiņu iespaida varēja attīstīties vārda akcents ar stiprāku izdvesumu nekā vidus izlokšnēs, kas savukārt pārvērtā stiepto intonāciju krītošā.» (Ābele 1927) Protams, varētu vēl aprakstīt krītošās un lauztās zilbes intonācijas savstarpējas maiņas dažādās pozīcijās. Krītošās un lauztās intonācijas lietojuma ilustrēšanai malēnieša Pētera Svārpa dzejolis:

Tāvu volūda skan ko sidraba strauts,
[tā:vū volū:dā skān kuō sidrabā strāuts,]
Motes vaidu dzīsmā un bērnu prīcīgī smīkli.
[mūtēs vāidū dži:smā ūn bā:rnū prī:cī:gī:
smī:klī.]

Tāvu volūda – nāizmārojams trauks,
[tā:vū volū:dā – nā:izmā:rūojāms trāuks,]
Pasmel nū tos un spēku tai rūdi un priku.
[pasmel nū: tūos ūn spē:kū tāi rū:dī un prī:kū.]
/Pīters Svorups/
[pī:tērs svūorūps]

Vokālismā senākajās formās dominē patskaņi *a, ā, e, ē, i, ī, u, ū, o*, retāk [æ] un [æ:], kā arī aizgūtos vārdos [o:], biežāk saklausāmie divskaņi ir *ai, au, ei, eu, ie, ui, [uo]*, retāk *iu, oi, ou*.

Rakstā ierobežotā apjoma dēļ analizētas tikai savdabīgākās, no literārās valodas vai citas izlokšņu grupas atšķirīgākās valodas vokālisma pazīmes, kas saklausītas aprakstītajā Ziemeļaustrumvidzemes daļā. Viena no tādām parādībām ir patskaņa *a* pārvēršanās par *o*, parasti uzsvērtās saknes zilbēs un priedēkļos, ja vārdu neizjūt par atvasinājumu. Par to jau F. Treija *Der Oppekalnsche Dialect* teikts, ka īsa *a* bieži tiek runāts kā *o*, piemēram, [kòlps], [kòlns] [Trejs 1863; 22], [socumi] ‘dakšas’ [Trejs 1863; 24]. Dažos gadījumos saklausāms arī šķietami neregulārs *o*. Šajā rakstā ilustrācijai trīs gadījumi.

1. *o* lietojums numerālī *astopi* un *astotais*, piemēram: [ostĩnĩ], [ostopĩ], kur otrais *o* <uo lietots regulāri, bet [ostĩ:t̃s], [ostĩ:t̃i:s], [ostē:t̃i:s] '*astotais*'. Piemēriem izmantoti raksta autores savākie materiāli, kā arī Latviešu valodas institūta kartotēku materiāli un piemēri no Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātes datu bāzes (Z. Bērziņas, R. Bormanis, L. Sūres, V. Valģes pētījumi).
2. Darītāju vārdos ar *-ējs* patskaņa *a* vietā runā *o* tajās izloksnēs, kur atbilstīgo darbības vārdu pagātnē lieto *o*, piemēram, *molu* [molēis] '*malējs*', *kolu* [kolēis] '*kalējs*', *zogu* [zodžēis] '*zadzējs*'.
3. Dažās izloksnēs arī lieto vārdu [òls] '*alus*' vsk. akuzatīvā runā ar neregulāru *o*, tātad *oli* (*olu* vietā), jo, sakrītot *u*-celmu un *i*-celmu vsk. nominatīva un ģenitīva formām, šajās izloksnēs *u*-celmi arī pārējos locījumos pieslējušies *i*-celmiem, pieņemot to galotni, bet patskanis *o* palicis saknē pēc vecās likumības. Tātad:

vsk.	nom.	[òls]
	ģen.	[òls], [ołǎ]
	dat.	[oliĩ], [olǎm], [ołǎm]
	ak.	[ōlĩ], [olũ]
	instr.	[ǎr olĩ], [ǎr olũ]
	lok.	[olĩ], [olǎ]

Garais patskanis *ā* uzsvērtā pozīcijā parasti pārvērties par divskani [uo], piemēram, [uôdǎ] '*āda*', [vùortĩ] '*vārti*', [mùoli] '*māli*', [juôšũs] '*jāšus*', [pùorkǎrē] '*pārkare*', [prùotĩɲf] '*prātiņš*', [kuôts (-ds)] '*kāds*'. Vairākās izloksnēs diftongizējies arī neuzsvērtais *ā* piedēkļu zilbēs, piemēram, [stǎiguôt] '*staigāt*', [lobuoks] '*labāks*', [dù:mǎt] '*domāt*' u. c.

Patskanis *i* lielākajā daļā vārdu palicis nepārveidots, piemēram, [bǎ:rnĩ] '*bērni*', [ǎr ʃkǎutĩ] '*ar šķautni*', [sũ:lĩs] '*solis*', *cik*, [mùolĩ] '*māli*', *sist*, *likt*, [izi:t̃] '*iziet*', [t̃imst] '*tumst*'.

Vārdā *viss* un no tā darinātajās formās lielākajā daļā izlokšņu saklausāms *u < i*, piemēram, [vus:] 'viss', [vus°mozuôk] 'vismazāk', [vus°vusuôdī] 'visvisādi'. J. Endzelīns par to rakstījis: «Vārdā *vuss* varbūt *u* ir radies senāk neuzsvērtā stāvoklī.» (Endzelīns 1951; 312)

Jau A. Becenbergers konstatējis, ka šajās izloksnēs diftongiskais savienojums [-ir-] > [-i̯er-], piemēram, [zīerņī] 'zirņi', [pīerstī] 'pirksti', [mīert] 'mirt', [nīert] 'nirt', kamēr [-ir-] palicis nepārveidots, piemēram, [zīrks (-gs)] 'zirgs', [dzīrksts (-ts)], [mīrdz], [sīrīts (-ds)] 'sirds' (Becenberger 1885; 154–156).

Garais patskanis *ī* [i:] analizējamajās izloksnēs pa lielākai daļai pārveidots. Senais *ī* [i:] uzsvērtā zīlē diftongizēts par *ei*, piemēram, jau F. Treija Apukalna izlokšņu aprakstā teikts, ka «Apukalnā .. garais *ī* tiek runāts gandrīz kā *ei* .., piemēram, *veirs*» (Trejs 1863; 22). Arī vēlākajos izlokšņu pierakstos Ziemeļaustrumvidzemē *ī* > *ei*, piemēram, [meīklā] 'mīkla', [veīksnā] 'vīksna', [leīdūms] 'līdums', [reīts (-ts)] 'rīts', [pēilā] 'pīle' u. c.

Raksturīga analizējamo izlokšņu parādība ir platā patskaņa *e* [æ] pārvēršanās par *a*. Jau F. Treija aprakstā par dialektu, ko runā Apukalnā, teikts, ka te īsais *e* bieži tiekot izrunāts kā *a*, piemēram, [bābrīs] 'bebrs' (Trejs 1863; 22), [cākūls] 'cekuls' (Trejs 1863; 25).

Šī pati parādība bieži vērojama arī dsk. nominatīvā, datīvā un instrumentālī citu dsk. locījumu ietekmē, piemēram:

dsk.	nom.	[vacī tāvī] 'veci tēvi', [plācī] 'pleci', [cāl mī] 'celmi'
	dat.	[vacī:m tāvī:m] 'veciem tēviem', [plācī:m] 'pleciem', [cāl mī:m] 'celmiem'
	instr.	[ār vacīm tāvīm] 'ar veciem tēviem', [ār plācīm] 'ar pleciem', [ār cāl mīm] 'ar celmiem'

Ar *a* no *e* parasti tiek runāts arī verbālpriedēklis *na-* gan palatālu, gan velāru patskaņu priekšā, piemēram, [nɑzinũ] ‘nezinu’, [nɑdĩnɑ] ‘nediena’, [nɑd̥zeĩus] ‘nedzīvs’, [nɑvorũ] ‘nevaru’, [nɑlops] ‘nelabs’, [nɑ-ĩt] ‘neiet’, bet saklausāmas arī [n̥eĩː˚ vĩns] un [niː˚ vĩns] ‘neviens’ formas līdzās formai [nɑː vĩns] ‘neviens’.

Ļoti savdabīgi izklausās tās izlokšnes, kurās šaurā *-e* vietā ir platais *-e* [æ], kas var būt izrunāts tik plati, ka neatšķiras no *-a* skaņas. Par to jau rakstījusi M. Rudzīte (Rudzīte 1964: 276), piemēram, [skutɑlɑ] ‘aitu uts’, [prĩdɑ] ‘priede’, [nɑtiklɑ] ‘netikle’, [kũorpɑ] ‘kurpe’ u. c.

Vairāk šādu piemēru izdevās saklausīt Jaunrozē, Jaunlaicenē, Veclaicenē un Ziemeros, tomēr arī šajās izlokšnēs nebija pilnīgas konsekvences.

Analizējamajās izlokšnēs līdzīgi pārējām augšzemnieku dialekta izlokšnēm vislabāk saglabāts patskanis *u*. Jau F. Treija darbā *u* sastopams nepārveidots, piemēram, vārdos *drobuškas* ‘drupatas’ (Trejs 1863: 23), *kulā* ‘kopā’ (Trejs 1863: 23), *muns* ‘mans’ (Trejs 1863: 22), *kruti:kruši* (*kruts* ‘stāvs’) (Trejs 1863: 24), *socumi* ‘dakšas’ (Trejs 1863: 24) u. c. Arī mūsdienās dzirdami vārdi [klupt], [runɑːt, runuot], [mũns] ‘mans’, [pułkstĩns] ‘pulkstenis’. Lietvārdos *purvs* un *burvis* *u* šajās izlokšnēs mūsdienās izrunā dažādi, piemēram, [bũrs] un [bũ:rs], retāk [bòurs]; [pũrs] un [pũ:rs]. F. Treijs minējis *purva* vārdu *pũrs* (Trejs 1863: 22).

Patskanis *u* saklausāms arī tādos specifiskos izlokšņu vārdos, kas literārajā valodā netiek lietoti: *lumpis* ‘dīķis’, *lumsts* ‘slaists’, *pucināt* ‘rīdīt’, *puģi* ‘pūkas no lina drēbes’, *purduls* ‘puņķis’, *runkuls* ‘lopbarības biete’, *sekumi* ‘dakšas’, *stupe* ‘rikste’, *škulvināt* ‘skalināt’, *škurināt* ‘šķirstīt’ u. c.

Tautosillabiska *r* priekšā patskanis *u* parasti diftongizēts krītoši intonētās zilbēs, piemēram, [dũort] ‘durt’, [kũorłs] ‘kurls’, [kũorms] ‘kurmis’, [kũorpɑ] ‘kurpe’, [ũorpt] ‘urbt’, bet laužti intonētās zilbēs un dažos darbības vārdos krītoši intonētās zilbēs *u* saglabāts, piemēram, [mũrgũ:t] ‘murgot’, [mũrruot] ‘murrāt’, [purns] ‘purns’. Garais

patskanis *ū* ticis ļoti plaši diftongizēts visās augšzemnieku dialekta izloksnēs, tā *ū* > *ou*, piemēram, [t̪s̪òuk̪ā] 'cūka', [t̪j̪òusk̪ā] 'čūska', [d̪òum̪i] 'dūmi', [j̪òur̪ā] 'jūra', [jo̪us] 'jūs', [l̪òud̪z] 'lūdž', [m̪ous] 'mūs', [o̪ud̪āns:o̪ud̪ēns] 'ūdēns', [so̪un̪āns] 'sūnas', [ʃ̪òup̪u̪ls] 'šūpulis' u. c.

Arī F. Treija Apukalna izlokšņu aprakstā teikts, ka «Apukalnā tiek izrunāts .. garais *ū* bieži kā *ou*, citos gadījumos kā īsais *u*», piemēram, *pours* (Trejs 1863; 22), bet dots arī poētisks vārds *čūska*, kur *ū* saglabāts (Trejs 1863; 22).

Kā jau visās augšzemnieku dialekta dziļajās latgaliskajās izloksnēs, arī šajā Malēnijas novadā krītoši intonēts divskanis *ie* monoftongizēts par *i*, piemēram, [b̪òlt̪i] 'baltie', [i̪:l̪ā] 'iela', [lob̪i:] 'labie', [s̪i:v̪ā] 'sieva', [lob̪ij̪i:m, lob̪c̪ij̪i:m] 'labajiem', [lob̪i:m] 'labiem', [t̪s̪i:ms] 'ciems', [gr̪i:st̪i] 'griesti', [m̪i:ži] 'mieži', [p̪i:p̪al̪i:ks (-gs)] 'piepalīgs', [p̪i:r̪ā] 'piere', [pr̪i:d̪ā] 'priede' u. c. Daļā izlokšņu laužti intonēts *ie* monoftongizēts, piemēram, [t̪s̪i:ʃ̪i] 'cieši', [kn̪i:pt̪ (-bt)] 'kniebt', [li̪:t̪s] 'lietus', [p̪i:p̪ā] 'piepe', [sv̪i:st̪s] 'sviests', [ʃ̪i:č̪ā] 'slika', kamēr citās izloksnēs sastopamas arī formas ar *ie* > *ei*.

Otra būtiska augšzemnieku dialekta dziļo latgalisko izlokšņu pazīme ir divskaņa *uo* monoftongizēšanās. Analizējamajās izloksnēs šī monoftongizācija notiek neatkarīgi no zilbes intonācijas, piemēram, [d̪ù:z̪ē] 'doze', [p̪ù:g̪ā] 'poga', [r̪ù:z̪ā, r̪ù:z̪ē] 'roze', [sl̪ù:t̪ā] 'sloka', [ʃ̪m̪c̪j̪us] 'smejoš', [sp̪ù:l̪ā] 'spole', [s̪ù:m̪ā] 'soma', [u̪:t̪s] 'ods', [v̪ācu:] 'veco' u. c.

Divskanis *ai* pārveidots par *oi* tikai prefiksā *òiz-*, piemēram, [òizd̪ù:t̪] 'aizdot', [òizgul̪ā:t̪i:s] 'aizgulēties', [òiz̪i:t̪] 'aiziet', [òisskr̪i:t̪] 'aizskriet', [òizd̪irs̪n̪i:c̪ā] 'netīra, nekārtīga vieta', [òizg̪ùoj̪ā p̪i: d̪i:v̪ā] 'aizgāja pie Dieva', [v̪āci:s pr̪i:k̪f̪n̪i:ks òizn̪iēmi:s n̪āud̪u̪ ùn òizl̪ādi:s lopuos] 'vecais priekšnieks aizņēmiēs naudu un aizlaidies lapās', [v̪i̪ɲ̪ òizbiēg̪ā n̪ù: ʃ̪ejēn̪s uz p̪ù:liju] 'viņš aizbēga no šejienes uz Poliju'. Pārējos gadījumos *ai* saglabāts, piemēram, [āit̪ā] 'aita', [g̪āils] 'gailis', [m̪āisi:t̪], [k̪āils], [sk̪āi d̪ā] u. c.

Gandrīz pilnīgi vienmēr divskanis *ei* pētāmajā novadā pārvērties par *ai*, piemēram, [māitā] 'meita', [māitijā] 'meitiņa', [māitānā] 'meitene', [vāidū:t] 'veidot', [vāiklis] 'veikls', bet nekonsekvence vērojama vārda *teikt* izrunā – gan [tāikt], gan [tēikt], iespējams, ka tas saistāms ar šā vārda lietojuma šauru sfēru, jo biežāk tiek lietots verbs [sacī:t] ar to pašu nozīmi.

Pētāmo izlokšņu vokālismā vērojamas arī dažādas kvantitātes maiņas. Ir garumu saīsinājumu saknes, respektīvi, uzsvērtās zilbēs (-îk->-îk-), piemēram, [miklā] 'mīkla', [mikst̥s] 'mīksts', [sikst̥s] 'sīksts', [viksnā] 'vīksna', bet arī [meiklā] 'mīkla', [meikst̥s] 'mīksts', [veiksnā] 'vīksna'. Divskanis *ie* > *i* tautosillabiska *l* priekšā vārdā [līls] 'liels', piemēram, [līls kù:ks, lī:ls kù:ks] 'liels koks'

dsk.	ģen.	[līlā kù:kɑ] 'liela koka'
	dat.	[līlām kù:kām] 'lielam kokam'
	ak.	[līlū kù:kū] 'lielu koku'
	instr.	[ār līlū kù:kū] 'ar lielu koku'
	lok.	[līlā kù:kā] 'lielā kokā'

Retāk, bet dažreiz saklausāms arī *pi* < *pi* < *pie* proklīzē.

Vērojami arī piedēkļu garumu saīsinājumi: Līdzskaņa *j* priekšā, piemēram, [dabujū] 'dabūju', [dù:majū] 'domāju', [malajū] 'meloju', [meklejū] 'meklēju', [mozgajū] 'mazgāju', [mɑklā:taj̥s] 'meklētājs', [nā:sā:taj̥s] 'nēsātājs', [skù:lū:taj̥s, skù:lā:taj̥s] 'skolotājs', [vadā:taj̥s] 'vadātājs', [zinā:taj̥s] 'zinātājs', [darīj̥s:darijs] 'darījis', [runāis] 'runājis', [smāidijs] 'smaidījis', [skoneijs] 'skanējis' u. c.

Arī *ū* < *uo* un *ī* < *ie* ir saīsināti vairākās izloksnēs *l*, *n*, *t* priekšā, piemēram, [iēd̥ins] 'ēdiens', [mir̥uns] 'mironis', [uôb̥uls] 'ābols', [ū:z̥uls] 'ozols', [sāuc̥ins] 'sauciens', [veit̥uls] 'vītols'. Arī *ā* ticis saīsināts *n* priekšā, piemēram,

[tʃigàns] 'čigāns', [dèivàns] 'dīvāns', [tarakàns] 'tarakāns', [volàns] 'volāns' u. c.

Analizējot izlokšņu vokālismu, tika konstatēta arī pretēja parādība – īsumu pagarinājumi. M. Rudzīte par to rakstījusi: «Sens patskaņa pagarinājums augšzemnieku izlokšņu vienā daļā ir vērojams arī uzsvērtā skaņu kopā *-ij-* un *-uv-* līdzīgi zemgaliskajām izloksnēm. Patskaņi *i* un *u* šais skaņu kopās tikuši pagarināti pirms *ī* un *ū* skaņas diftongizācijas, jo diftongizācija skārusi arī šo pagarināto patskaņi.» (Rudzīte 1964; 289) «Augšzemnieku izlokšņu vairumā pēc tam *ī*, *je* šais diftongos *j* resp. *v* priekšā ir zuduši.» (Endzelīns 1951; 147) Pētāmajās izloksnēs tādi piemēri ir [lejɑ] 'lija', [sovɑns] 'sivēns', [ʃovɑ] 'šuva', locīšana

(es) [bejũ] (mēs) [bejɑm]

(tu) [bejĩ] (jūs) [bejɑt]

(viņš) [bej] (viņi) [bej].

Piedēkļos blakus *j* skaņai te var būt zuduši īsie patskaņi, piemēram, [guoĩsẽ] 'gājusi', [gũoĩs] 'gājis', [pʌũopɑĩsẽ] 'pļāpājusi', [runcĩsẽ] 'runājusi', [runcĩs] 'runājis' u. c., vārda sākumā bez *u* runā [gũns] 'uguns'.

Arī gala zilbju vokālismā šajās izloksnēs ir atkāpes no literārās valodas, tikai šo specifisko parādību lietojums nav viendabīgs. Vokāļu kvalitātes pārveidojumi gala zilbēs pētāmajās izloksnēs kopumā ir maz izplatīti. Sastopams *e > a*. Dažādās izloksnēs šie materiāli ir atšķirīgi, piemēram, [bitɑ] 'bite', [dzĩervɑ, dzĩervẽ] 'dzērve', [eglɑ] 'egle', [kũorpɑ] 'kārpā', [mĩelɑ, mĩelẽ] 'mēle', [mɑizɑ, mɑizẽ] 'maize', [mũotɑ, mũotẽ] 'māte', [nɑtiklɑ] 'netikle', [sɑulɑ, sɑulẽ] 'saule', [skutɑlɑ] 'aitu uts', [zemɑ, zemẽ] 'zeme' u. c. Nevar šo parādību saistīt ne ar biežāk vai retāk lietotas leksikas īpatnībām, ne arī ar kādu konkrētu izlokšņu grupu, tādēļ iespējams tikai secināt, ka varbūt visās izloksnēs gala zilbēs bijis *e > a*, bet visi runātāji to vairs nelieto.

Analizējamo izlokšņu gala zilbēs vērojams arī garā patskaņa saīsinājums darbības vārdu pagātnes dsk. 1. un 2. personas formu galotnēs, piemēram, (mēs) [gũojɑm]

‘gājām’, [gluôbâm] ‘glābām’, [iêdâm] ‘ēdām’, (jūs) [gũojāt, gũojēt] ‘gājāt’, [gluôbāt, gluôbēt] ‘glābāt’, [iêdāt, iedēt] ‘ēdāt’ u. c. M. Rudzīte par to rakstījusi, ka pirmās personas galotnē tas «.. varētu būt radies tautosillabiskā *m* ietekmē. Bet ar īsu patskani tiek runāts arī 2. personas galotnes patskanis, tādēļ liekas, ka sākotnējo fonētisko saīsinājumu ir aizstājis morfoloģisks jauninājums» (Rudzīte 1964; 293).

Visai regulāra parādība ir *i* zudums sekojoša *s* priekšā, piemēram, [brûols] ‘brālis’, [cèirûls] ‘cīrulis’, [cì:rs, cìerûs] ‘cirvis’, [iēzēls] ‘ēzelis’, [gāils] ‘gailis’, [kûorms] ‘kurmis’, [lâtvi:fs, lotvi:fs] ‘latvietis’, [luôcs] ‘lācis’, [pòuls] ‘pūlis’, [rakâls] ‘rakaris’, [sèils] ‘sīlis’, [skrûdâls] ‘skroderis’, [fkòuns] ‘šķūnis’, [zèimûls] ‘zīmulis’ u. c., «ja, šai *i*-skaņai zūdot, nerodas neērtas līdzskaņu kopas .. Galotnēs ar *-kis* resp. *-k'is* un *-gis* resp. *-g'is* gandrīz visur *i*-skaņa ir paglabāta». (Endzelīns 1951; 88–89) Šajās izskaņās arī pētāmajās izloksnēs *i*-skaņa ir saglabāta, piemēram, [kât]is, [kâc]s ‘kaķis’, [zât]is, [zâc]s ‘zaķis’, [zûoj]s, [zûod]is ‘zāģis’ u. c. «o-celmu viensk. nominatīvā *-ā*-palicis tur, kur, tam zūdot, varētu rasties grūti izrunājama skaņu kopa. [..] Citādi šis *-a*-ir pārvērties par nenosakāmu patskani .. – varbūt viensk. nominatīva ar *-is* ietekmē šis *-a*-pārvērties par *i* (ko parasti gan runā, bet neraksta). Izlokšņu vairumā šādu *-i*-atrodam aiz *l, r, n, m, k, g* savienojuma ar kādu iepriekšēju troksneni.» (Endzelīns 1951; 79–80) Pētītajās izloksnēs tādu *-i*-lieto ļoti bieži, piemēram, [gudr]s, [kâkl]s, [kokl]s, [krâ:sl]s, [putn]s, [rutk]s, [slâpj]s u. c. Tādējādi runātāji atvieglo artikulāciju, pārveidojot t. s. konsonantiskās zilbes.

Kā vairākumā augšzemnieku izlokšņu, arī analizētajos materiālos platais garais patskanis *ē* [æ:] pārvēršas par *ā*. Šāds *ā* saklausāms gan tajās formās, kur normētajā valodā lieto [æ:], gan arī dažos gadījumos, kur valodas normas prasa lietot *ē* [e:], piemēram, [dâ:ls] ‘dēls’, [grâ:ks] ‘grēks’, [tâ:ûs] ‘tēvs’, [spâ:ks] ‘spēks’, [sâ:tâ] ‘šēta’, [svâ:fs] ‘svēts’ un [svâ:dinâ] ‘svētdiena’, [vârdulâns] ‘vārdulēns’,

[dā:lāns] 'dēlēns'. Citu dsk. locījumu ietekmē *ā* no *ē* [æ:] tiek runāts arī nominālo *o*-celmu dsk. nominatīvā, datīvā un instrumentālī, piemēram:

dsk.	nom.	[bā:rnī] 'bēni', [grā:kī] 'grēki', [dā:lī] 'dēli'
	dat.	[bā:rnī:m] 'bēniem', [grā:kī:m] 'grēkiem', [dā:lī:m] 'dēliem'
	instr.	[ār bā:rnī:m] 'ar bēniem', [ār grā:kī:m] 'ar grēkiem', [ār dā:lī:m] 'ar dēliem'

Šaurais garais patskanis *ē* tiek pārveidots par divskani *ie*, piemēram, [diējùms] 'dējums', [krīejùms] 'krējums', [liējùms] 'lējums', [džìervā] 'dzērve', [biert] 'bērt', [lìekt] 'lēkt', [sìet] 'sēt', [teciet] 'tecēt', [ceriēt] 'cerēt', [precieṭī:s] 'precēties', tomēr šī parādība darbības vārdos nav konsekventa, jo saklausītas arī formas [precē:tī:s] 'precēties', [vā:lā:tī:s] 'vēlēties' u. c. Pagātnes formās *ē* > *ie* konsekventāk, piemēram, [viņš pliēsā] 'viņš plēsa', [skrīejū] 'skrēju', [liējū] 'lēju', [spīejū] 'spēju', [smiējū] 'smēju', [riējū] 'rēju', šī parādība vērojama arī nenoteiksmes piedēkļu zilbēs, piemēram, [teciēt] 'tecēt', [siēdiēt] 'sēdēt', [redziēt] 'redzēt', [āukliēt] 'auklēt', [kū:kliēt] 'koklēt', [dzelītiēt] 'dzeltēt', [ticiēt] 'ticēt', bet [smā:rā:t] 'smērēt', [tā:rā:t] 'tērēt', [spā:lā:t] 'spēlēt'.

Izlokšnes prasme tomēr mazinās. Informanti stāsta: «[daudzī runāi gramatiskī, malēniskī ēistī namuôk, kaūt nāiznūok nēi tuô, nēi tuô.] 'Daudzi runā gramatiski, malēniski īsti nemāk, kaut neiznāk ne tā, ne tā'.» Par piederību šīm interesantajām augšzemnieku dialekta dziļajām latgaliskajām izlokšnēm Ziemeļaustrumvidzemē visbiežāk liecina tikai skaidrs un ass lauzums zilbes intonējumā, tā arī ir pati marķētākā šo izlokšņu fonētiskā pazīme.

Bet kā ar novada specifisko apzīmējumu? Tātad nosaukumu *Malēnija* Latvijas kartē neatrast. Semantiski tuvākais ir *Malienas* vārds, arī tas saistās ar vietu, kas atrodas malā, tomēr *Malēnijas* novads, kas oficiāli nepastāv, atrodas Ziemeļaustrumvidzemē netālu no Igaunijas robežas un ir plašāks par Malienas pagastu. Cilvēku stāstos daudz spēcīgāka ir cita semantika – Malēnija kā dīvaiņu zeme, varbūt līdzīgāka Leiputrijai, tikai ar īpašu specifiku. Tās iedzīvotājs *malēnietis* – labsirdīgs ideālists (tādēļ arī panaivs) ar lielu vēlēšanos nest gaismu (lasi – izglītoties un izglītot citus). *Malēnijas* robežas būtu grūti precīzi noteikt varbūt arī tādēļ, ka par spīti īpatnībām *malēnieša* vārdam nav sliktas slavas, vairāku pagastu iedzīvotāji gribētu būt tam piederīgi un labprāt sauktos par *malēniešiem*. Sulīgi skan *malēniešu* izteicieni, humors. No izloknes informanta, piemēram, uzzināju, ka uz vietējo poliklīniku nav vērts doties, jo tur jau sen vairs nav neviena ārsta, tikai [lū:ģī] 'logi':[urolū:ks (-gs)] 'urologs', [kàrdiolū:ks (-gs)] 'kardiologs', [ģinekolū:ks (-gs)] 'ģinekologs', [nèirolū:ks (-gs)] 'neirologs' u. c. Savukārt bijušais lauku režisors un iecienīts aktieris smīnēdams paskaidroja, kāpēc nedrīkst vietējā teātrī visu runāt literāri: «Kad es dabūšu dialektu ārā, tad taču visi klausītāji aizbēgs!»

Ļoti stipra ir malēniešu piederības apziņa, kurā nozīmīga vieta ir valodai. Tā Ādolfs Čerbikovs, stāstīdams par to, ka laukos trūkst darbavietu, tādēļ tur, kur ir jauni cilvēki, ir bēdu leja, tikai pensionāri izdzīvo, piebilda: «[kà vâirs navâr isturē:t, pì:zvânũ drâugî:m pàrunuôt maleniski.] 'Kad vairs nevar izturēt, piezvanu draugiem parunāt malēniski'.» Un piemetināja, ka, paldies Dievam, abi dēli arī runā malēniski, var sirdi atveldzēt. Mūsdienās izloknes saklausāmas lauku ļaužu ikdienas sarunās ģimenē, ar radiem, draugiem un kaimiņiem, lauku darbus strādājot. Runātāji spēlējas ar valodas atšķirībām, cits citu apsaukājot atkarībā no izrunas īpatnībām, piemēram, tie, kas nerunā *ķ* atkarībā no izrunas, tiek saukti par [kîrşũ kèiseġî:m] 'kiršu keiseļiem' vai [tġîrşũ tġèiseġî:m] 'čiršu česeļim', kam būtu jāskan kā [cîrşũ cèiseġî:m] 'ķiršu ķiseļiem'. Sarunās ar jaunāko

paaudzi tomēr dominē literārā valoda. Tiesa gan, ir ģimenes, kurās vecāki cenšas mācīt izloksni arī jaunākajiem, uzskatot to par vēl vienu garīgu vērtību, kas ļauj plašāk iepazīt kultūras bagātības un izzināt pašam sevi.

Literatūra

- Ābele 1927 – Ābele A. *Par stieptās intonācijas pāreju krītošā*. FBR III, 44. lpp.
- Āboliņš 2005 – Āboliņš O. *Alūksnes augstienes virsas raksturs, uzbūve un veidošanās. Ziemeļaustrumlatvijas daba un cilvēki reģionālā skatījumā*. Rīga: Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, 100. lpp.
- Becenberger 1885 – Becenberger A. *Lettische Dialekt Studien. Magazin XVII*, 2, 1.–179.
- Endzelīns 1951 – Endzelīns J. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LVI.
- Krauklis 2005 – Krauklis Ā. *Ziemeļaustrumu Vidzeme: cilvēki, zeme un attīstība ģeogrāfiskā skatījumā*. Ziemeļaustrumlatvijas daba un cilvēki reģionālā skatījumā. Rīga: Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, 7. lpp.
- Latviešu konversācijas vārdnīca 1935–1936 – Latviešu konversācijas vārdnīca*. Galv. red. A. Švābe, A. Būmanis, K. Dišlārs. 13. sēj. Rīga: A. Gulbja apgāde.
- Ozoliņš 2005 – Ozoliņš J. *Brūnā lāča «ursus arctos» ziemošanas pierādījumi Latvijas ziemeļaustrumos*. Ziemeļaustrumlatvijas daba un cilvēki reģionālā skatījumā. Rīga: Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, 125.–127. lpp.
- Rudzīte 1964 – Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga.
- Trejs 1863 – Trejs F. *Der Oppekalsche Dialekt. Magazin XIII*, 1, 21.–29.

Malēnietis and His Language

Summary

The article provides the explanation of the words *malēnietis* (a native of *Malēnija*) and *Malēnija*, supplies the dialects' samples used by the people living in this area, describes the most characteristic features of the population and environment. The main part of the article deals with the vocalism analysis of the deep Latgalian dialects spoken in Alūksne's area (*Malēnija*) of North East Vidzeme. The most characteristic features of vocalism in these dialects are

displayed by the change of the wide *e* [æ] into *a* and the change of *ē* [æ:] into *ā* [a:], the diphthong *ie* is monophthongized into *ī* [i:], but the diphthong *o* [uo] is monophthongized into *ū* [u:]. Other phenomena are also analysed, for example, the concurrence of the drawn and falling syllable intonation, contracted longitude intonation is getting close to the drawn etc.

Malēnieši (the natives of *Malēnija*) have a very strong sense of belonging, with a significant emphasis on the language. The literary language still dominates in the conversations of the younger generation representatives. Yet in some families the parents try to teach the dialect to the young ones, considering it to be an intellectual value allowing to learn the wealth of culture and to discover ones own identity.

Anta TRUMPA

Lietuviešu *mañdras* cilmes un valodas kultūras
aspektā

Priekšstats par to, kādas valodas parādības ir literāras un vēlamas un kādas ne, parasti ir attīstīties vairāku gadsimtu gaitā, veidojoties t. s. literārajai valodai. Par mūsdienu lietuviešu kopvalodas (*bendrinė kalba*) un līdz ar to arī normēšanas un kodifikācijas sākumu tiek uzskatītas 19. gs. beigas (Pupkis 2005, 158), taču līdz šim ne vienmēr ir īsti skaidrs, kādēļ viens vai otrs vārds koptā valodā tiek uztverts par nevēlamu.

Tā, piemēram, lietuviešu valodas adjektīvs *mañdras* ir gan izloksnēs, gan sarunvalodā ļoti bieži lietots vārds, kas fonētiski atbilst neapšaubāmi mantotajam latviešu valodas īpašības vārdam *modrs* un līdz ar to formāli neatgādina aizguvumu, tomēr tas nav ietverts nevienā no «Mūsdienu lietuviešu valodas vārdnīcas» (DLKŽ) izdevumiem (bet, kā atzīst A. Pupkis, šīs vārdnīcas pieci izdevumi ir «autoritatīva leksikas un semantikas, akcentuācijas un daļēji arī gramatisko formu lietojuma rokasgrāmata» (Pupkis 2005, 179)), un vairākās valodas kultūrai veltītās grāmatās tas ir iekļauts valodas kļūdu sarakstā.

Šajā rakstā, izanalizējot vārda *mañdras* lietojumu sarunvalodā un izloksnēs un etimologu sniegtos faktus, ir mēģināts izpētīt, kādēļ lietuviešu valodā tas līdz šim tomēr ir uzskatīts par nevēlamu un nav ietverts pat pašās jaunākajās lietuviešu valodas vārdnīcās (DLKŽ₄, DLKŽ₅).

Par liet. *mañdras* samērā lielo popularitāti mūsdienu lietuviešu sarunvalodā liecina šā vārda lietojums internetā, turklāt ar dažādām nozīmēm, piemēram:

‘gudrs’

A, o tu pamėgink, kad toks mandras, statyti tą šventyklą senojoje, buvusioje vietoje (Bet tu pamėgini, ja jau esi tik gudrs, celt svėtnicų senajā, agrākajā vietā) (Romuva); Jei nori pasirodyt mandras, tai parašyk ka nors protingo, o ne apie

kosmosā (Ja gribi izlikties gudrs, tad uzraksti kaut ko prātīgu, nevis par kosmosu) (i-Klubas);

‘uzpūtīgs’

Anksčiau kaime apie tuos «arogantiškuosius» sakydavo: «**mandras** durnius», bet kad abu žodžiai dabar jau tapę neteiktini, tai nežinau, ar besako.. (Agrāk laukos par tiem «arogantiskajiem» mēdza teikt «**uzpūtīgs** muļķis», bet, tā kā šie abi vārdi tagad jau kļuvuši nevēlami, tad nezinu, vai tā vēl saka..) (Mažeikiai);

‘smalks, pretenciozs’, kura, starp citu, ir mūsdienu teksto visbiežāk lietotā vārda *mañdras* nozīme:

...aš tai irgi tavo šito dizaino bijau... nu jis labai čia **mandras** ir madingas, bet baisus... nieko nesuprantu (...es arī baidos no šitā tava dizaina... nu tas ļoti šeit **smalks** un moderns, bet briesmīgs... neko nesaprotu) (LietBlogs.net); Mano pažįstami, kas davė du vardus vaikui, tai vadovavosi tokia logika: išrenka vieną vardą jau **mandrą**, kuris jiems patinka, bet apsidrausdami, kad vaikui tas **mandras** nepatiks, duoda kitą visai paprastą (Mani paziņas, kas deva divus vārdus bērnam, balstījās uz šādu loģiku: izvēlas vienu vārdu, **smalku**, tādu, kas viņiem patīk, bet, pieļaudami, ka bērnam tas **smalkais** nepatiks, dod otru pavisam vienkāršu) (Mama).

Arī lietuviešu valodas izloksnēs šis vārds ir plaši lietots gan *u-*, gan *o-*celma formā, piemēram, Druskininkos *mañdras* pazīstams ar nozīmēm ‘1. gudrs; 2. lepns, uzpūtīgs’ (Naktinienė, Paulauskienė, Vitkauskas 1988, 200), Lazūnos ‘gudrs’ (Petrauskas, Vidugiris 1985, 155), t. s. zanavīku izloksnē ‘1. lepns, izlepis; 2. gudrs, zinošs; 3. skaists, grezns’ (Bacevičiūtė, Čepaitienė, Sakalauskienė 2004 II, 120–121), Dieveniškės ‘lepns’ (Grumadienė, Mikulėnienė, Morkūnas, Vidugiris 2005 I, 381), Zietelā *mōndras* ‘lepns’ (Vidugiris 1998, 415), ziemeļaustrumu dūninīku izloksnēs *mandrūs* lietots ar nozīmi ‘gudrs’ (Vitkauskas 1976, 187).

Kā redzams, mūsdienu sarunvalodā atšķirībā no izloksnēm īpaši izplatīta ir nozīme ‘pretenciozs, smalks’, kas acīmredzot liecina par zināmu nozīmes pārmaiņu.

Balstoties uz šiem faktiem, šķiet dīvaini, kādēļ tik bieži lietots vārds nav ietverts nevienā no «Mūsdienu lietuviešu valodas vārdnīcas» izdevumiem, sākot no 1954. gada līdz pat mūsdienām (DLKŽ₁; DLKŽ₂; DLKŽ₃; DLKŽ₄; DLKŽ₅). Šajās vārdnīcās nav ietverts arī neviens no daudzajiem atvasinājumiem no šā vārda. Kā zināms, DLKŽ blakus literārās rakstu valodas vārdiem ir ietverti arī biežāk lietotie sarunvalodas vārdi un izlokšņu vārdi, taču nav iekļauti nevēlami aizguvumi. Šķiet, ka vārdnīcas veidotāji vārdu *mañdras* par tādu ir uzskatījuši, jo citādi grūti izskaidrot, kādēļ šis bieži lietotais sarunvalodas vārds, kas plaši pazīstams arī izloksnēs, nebūtu ietverts šāda tipa vārdnīcā.

1976. gadā izdotajā grāmatā «Valodas prakses ieteikumi» vārda *mañdras* lietošana minēta starp valodas kļūdām, gan ar piebildi, ka tas ir izlokšņu vārds. Šā vārda vietā ieteikts lietot *išpuīķes, išdidūs*. Piemēram, *Labai jau mandras* (– *išdidus, išpuīķes*) *pasidarei* (Paulauskienė, Labutis, Pupkis 1976, 141). Šāds vērtējums ir arī šīs pašas grāmatas 1985. gada izdevumā, tikai jau bez piebildes par to, ka tas ir izlokšņu vārds (Paulauskienė, Labutis, Pupkis 1985). Ņemot vērā rakstā iepriekš minētos faktus, ka vārds ir izplatīts daudzās izloksnēs un aktīvi lietots sarunvalodā, to tiešām grūti būtu uzskatīt par izlokšņu vārdu. Tomēr arī šajā izdevumā nav paskaidrots, kādēļ vārda lietojums ir uzskatāms par nevēlamu. Tikai 1991. gadā izdotajā kļūdu vārdnīciņā «Valodas prakses ieteikumi» blakus vārdiem *mandras, mandrai, mandriai* ir piebilde *n. svet.* ('nevēlams aizguvums') (Mikulėnienė 1991, 50).

Iespējams, ka šādas nostājas pamatā ir K. Būgas 1916. gadā izteiktais viedoklis par to, ka Austrumlietuvā (Dusetās) fiksētais *mañdras* 'švītīgs' un *mandrėiva* 'švīts' ir nepārprotami polonismi, pamatojoties uz *an* attiecīgajā izloksnē gaidāmā *un* vietā (Būga 1958, 587). Taču vismaz semantikas ziņā tie diez vai ir polonismi, jo poļu vārds *mądry* nozīmē '1. gudrs, prātīgs; 2. labi pārdomāts; 3. viltīgs; 4. tāds, kas prasa prāta piepūli, grūts' (SJP 534), nevis 'švītīgs'. Par liet. *mandrūs* (ne Dusetas izl.) K. Būga pieļauj,

ka tas varētu būt nevis polonisms, bet mantots vārds (Būga 1958, 587).

Par to, ka vārds *mañdras* varētu arī nebūt polonisms, iespējams, liecina tas, ka pastāv vesela virkne mantoto un radniecīgo liet. *an* un po. *q* (*on*) savstarpējo atbilstību, piemēram: tāpat kā liet. *mañdras* atbilst po. *mądry* un kr. *mudryj*, tā arī mantotajam liet. *lankà* atbilst mantotais po. *ląka* un kr. *lug*, liet. *añkštas*: po. *wąski*: kr. *uzkij*.

Interesanti, ka neviens cits etimologs, izņemot K. Būgu, nešaubās par to, ka liet. *mañdras* ir mantots vārds.

E. Frenkels uzskata, ka liet. *mañdras* kopā ar citiem radniecīgiem vārdiem pieder pie ide. saknes **men-* 'domāt' (piemēram, liet. *mándrauti* 'būt mundram, rosīgam, rosīties, steigties', *mandréiva* 'viltnieks, gudrinieks, švīts', *mándrintis* 'skaisti ģērbties', latv. *muōdrs*, *nuōmuōds*, kuronisms *mandēt* 'pārbaudīt', krievu *mudryj* 'gudrs, prātīgs', poļu *mądry* 't. p.', bulgāru *mъdър* 'gudrs, prātīgs, labs, mierīgs, pieticīgs', rumāņu *mândru* 'lepns, augstprātīgs, skaists, grezns, krāšņs', senislandiešu *munda* 'tēmēt [ar ieroci]', senaugšvācu *muntar* 'centīgs, žigls, spīrgts, rosīgs, možs' u. c., kā kontaminācija no **mand-* un **mud-* arī liet. *muñdras*, *mundrūs*, latv. *muñdrs* u. c.) (Fraenkel 1962, 405–406). M. Fasmers, neskaitot iepriekš minētos radniecīgo valodu dotumus, min arī senindiešu *mēdhā* 'gudrība, prāts, saprašana, doma', *mandhātār* 'dievbijīgs', avestas *mązdra* 'gudrs, prātīgs', gotu *mundōn* 'skatīties uz kaut ko' u. c. (Фасмер 1967, 670). J. Pokornijs šos vārdus saista ar ide. sakni **mendh-* 'burtiski: vērst savu prātu uz kaut ko (*seinen Sinn worauf richten*), būt rosīgam, dzīvīgam' (Pokorny 1959, 730).

Par latv. *modrs* un liet. *mandrūs* radniecību ir pārliecināts arī J. Endzelīns, kurš tos saista ar latv. verbu *most(ies)* un uzskata par mantotiem vārdiem (ME II 682).

No šiem ide. valodu dotumiem var secināt, ka gan latv. *modrs*, gan liet. *mañdras*, *mandrūs* ir mantoti vārdi, kas pieder vienai ide. saknei. Acīmredzot latv. *modrs* nozīmes 'tāds, kas vēro, možs, mundrs' un viena no liet. *mañdras* nozīmēm 'gudrs, apķērīgs' ir senas nozīmes, kuras piemīt vairākumam

šīs saknes vārdu arī citās radniecīgajās valodās. Iespējams, ka baltu pirmvalodā vārds *mandras ir bijis daudznozīmīgs, tam piemītusi gan nozīme ‘gudrs’, gan ‘možs’, taču latviešu un lietuviešu valoda līdz mūsdienām ir saglabājusi katra savas nozīmes – liet. *mañdras* nozīmē ‘lepns, uzpūtīgs, pašpārliecināts; gudrs, apķērīgs’, turpretī latviešu *modrs* – ‘vērīgs, možs, mundrs’.

Divdesmit sējumu lietuviešu valodas vārdnīcā liet. vārdam *mañdras* bez mūsdienās pazīstamajām nozīmēm ‘1. išdidus (lepns, augstprātīgs); 2. gudrus (gudrs, atjautīgs); 3. puošnus, prašmatnus, prabangus (grezns, smalks, krāšņs)’ ir minētas arī nozīmes ‘4. geras, žymus (labs, ievērojams); 5. linksmas, gyvas, judrus (priecīgs, dzīvs, kustīgs)’ (LKŽ VII 822), turklāt šajā vārdnīcā sastopams arī adjektīvs *mandrūs* ar tādām pašām nozīmēm (LKŽ VII 824). Piemēri LKŽ vārdam *mañdras* ir tikai no izloksnēm vai no folkloras krājumiem. Pēdējā nozīme ‘priecīgs, dzīvs, kustīgs’ ir līdzīga latv. *modrs* mūsdienu nozīmei ‘mundrs, možs’. Ņemot vērā etimoloģijas faktus, jādomā, ka tā, tāpat kā ‘gudrs, atjautīgs’, pieder pie senākām vārda *mañdras* nozīmēm, bet pārējās būtu uzskatāmas par tālākiem semantiskiem atvasinājumiem. Tā nozīme ‘labs, ievērojams’ laikam gan ir metonīmisks nozīmes pārnešums no ‘gudrs’. No šīs pašas nozīmes, visticamāk, ir atvasinātas arī nozīmes ‘lepns, augstprātīgs’ (metonīmija, nozīmes pasliktināšanās) un ‘grezns, smalks, krāšņs’. Līdzīga nozīmes pārmaiņa ir notikusi rumāņu valodas vārdā *māndru* ‘lepns, augstprātīgs, skaists, grezns, krāšņs’, kas, pēc E. Frenkela domām, ir aizgūts no senslāvu *mądrъ* ‘gudrs, prātīgs’ (Fraenkel 1962, 406). Tas vedina uz domām par semantisku tipoloģiju.

Senajos lietuviešu rakstos vārds *mañdras* (*mandrūs*) nav lietots (Sabaliauskas 1990, 66), tādēļ grūti pateikt, kad radušās atvasinātās nozīmes ‘lepns, uzpūtīgs; grezns, smalks, krāšņs’. K. Būga raksta, ka liet. *mandrūs* nozīmes ‘viltīgs, augstprātīgs, uzpūtīgs’ pazīstamas tikai Mazajā Lietuvā, bet nozīme ‘gudrs’ – pārējā Lietuvas daļā (Būga 1958, 587), taču LKŽ to neapstiprina – nozīmei ‘augstprātīgs, uzpūtīgs’ ir piemēri gan

no Mazās Lietuvas, piemēram, Klaipēdas, gan no pārējās Lietuvas teritorijas, piemēram, Molētiem (LKŽ VII 824). Mūsdienās vairs nelietotā senā nozīme 'mundrs, dzīvīgs' vēl 19. gs. beigās un 20. gs. pirmajā pusē ir bijusi pazīstama, par to liecina LKŽ VII 822 sniegtie piemēri.

Šī nozīmju analīze rāda, ka vārda *mañdras* semantika ir loģiski attīstījusies no senajām nozīmēm, kas piemīt šīs saknes vārdiem arī citās ide. valodās, tādējādi to nevajadzētu uzskatīt arī par semantisku aizguvumu no poļu vai no kādas citas valodas.

Tomēr piesardzīgi gribētos izteikt pieņēmumu, ka liet. *mañdras* tiek uzskatīts par nevēlamu tieši daudziem labi zināmajā kaimiņu valodā esošā un nozīmes ziņā līdzīgā poļu īpašības vārda *mądry* dēļ. Lai arī etimoloģiskajā literatūrā, neskaitot K. Būgas 1916. gadā izteikto pieņēmumu, nekur nav minēts, ka lietuviešu *mañdras*, *-us* būtu polonisms, tas nav apgalvots arī zināmākajos valodas kultūras prakses izdevumos (Paulauskienė, Labutis, Pupkis 1976; Paulauskienė, Labutis, Pupkis 1985), tomēr paši lietuvieši (tika veikta neliela mutiska aptauja) dažkārt to par tādu uzskata, acīmredzot balstīdamies uz skolā dzirdēto vai arī uz savām poļu valodas zināšanām. Varbūt šādu parādību var dēvēt par savdabīgu hipernormālismu, kad, baidoties no valodas piesārņošanas ar nevēlamiem aizguvumiem, valodas lietotāji koptā valodā izvairās no vārdiem vai formām, kas sakrīt ar blakus valodā esošiem vārdiem vai formām.

Interesanti, ka daļa lietuviešu valodas lietotāju tomēr nav tik pārliecināti par to, ka šis vārds būtu skaužams no literārās valodas (lietuviešu terminoloģijā: kopvalodas), par ko liecina vēl viens piemērs no interneta: *Nesuprantu, kodėl dabartinės lietuvių kalbos žodyne nebėra gero žodžio «mandras» (Nesaprota, kaip mūsdienu lietuvių valodas vārduose vairs nav labo žodžio «mandras»)* (LKŽ-i).

Šajā rakstā jau vairākkārt citētais lietuviešu valodnieks A. Pupkis atzīst, ka, veidojot jauno «Mūsdienu lietuviešu valodas vārdnīcas» izdevumu, tiek no jauna izvērtētas daudzas senās kodifikācijas normas (Pupkis 2005, 179). Iespējams, ka

par šādas izvērtēšanas rezultātu var uzskatīt arī faktu, ka 2005. gadā izdotajā grāmatā «Valodas padomi» (Mikulēnienē 2005) vārds *maņdras* nevēlamo vārdu sarakstā vairs nav ietverts.

Literatūra un avoti

- Bacevičiūtė, Čepaitienė, Sakalauskienė 2004 – R. Bacevičiūtė, G. Čepaitienė, V. Sakalauskienė ir kt. *Zanavykų šnektos žodynas*, I, L–R. Kaunas, 2004.
- Būga 1958 – K. Būga. *Rinktiniai raštai*, I. Vilnius, 1958.
- DLKŽ₁ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius, 1954.
- DLKŽ₂ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 2-as papild. leid. Vilnius, 1972.
- DLKŽ₃ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 3-ias patais. ir papild. leid. Vilnius, 1993.
- DLKŽ₄ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 4-asis leid. Vilnius, 2000.
- DLKŽ₅ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* [Elektroninis išteklius]. 5-asis leid. Vilnius, 2003.
- Fraenkel 1962 – E. Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, I. Heidelberg, Göttingen, 1962.
- Grumadienė, Mikulėnienė, Morkūnas, Vidugiris 2005 – L. Grumadienė, D. Mikulėnienė, K. Morkūnas, A. Vidugiris. *Dieveniškų šnektos žodynas*, I, A–M. Vilnius, 2005.
- i-Klubas – www.i-klubas.lt
- LietBlogs.net – www.lietblogs.net
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius, 1941–2002.
- LKŽ-i – www.lkz.lt
- Mama – www.mama.lt
- Mažeikiai – www.mazeikiai.lt
- ME – K. Mīlenbahs. *Latviešu valodas vārdnīca*, red., pap., turpinājis J. Endzelīns, I–IV. Rīga, 1923–1932.
- Mikulėnienė 1991 – D. Mikulėnienė. *Kaip nereikia kalbėti. Klaidų žodynėlis*. Vilnius, 1991.
- Mikulėnienė 2005 – D. Mikulėnienė. *Leksika: skolinių vartojimas (svetimybės, tarptautiniai žodžiai)*, (L 1). Vilnius, 2005.
- Naktinienė, Paulauskienė, Vitkauskas 1988 – G. Naktinienė, A. Paulauskienė, V. Vitkauskas. *Druskininkų tarmės žodynas*. Vilnius, 1988.

- Paulauskienė, Labutis, Pupkis 1976 – A. Paulauskienė, V. Labutis, A. Pupkis ir kt. *Kalbos praktikos patarimai*. Vilnius, 1976.
- Paulauskienė, Labutis, Pupkis 1985 – A. Paulauskienė, V. Labutis, A. Pupkis ir kt. *Kalbos praktikos patarimai*. 2-asis patais. ir papild. leid. Vilnius, 1985.
- Petrauskas, Vidugiris 1985 – J. Petrauskas, A. Vidugiris. *Lazūnų tarmės žodynas*. Vilnius, 1985.
- Pokorny 1959 – J. Pokorny. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I. Bern, München, 1959.
- Pupkis 2005 – A. Pupkis. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius, 2005.
- Romuva – www.romuva.lt
- Sabaliauskas 1990 – A. Sabaliauskas. *Lietuvių kalbos leksika*. Vilnius, 1990.
- SJP – *Słownik języka polskiego*, IV. Warszawa, 1962.
- Vidugiris 1998 – A. Vidugiris. *Zietelos šnektos žodynas*. Vilnius, 1998.
- Vitkauskas 1976 – V. Vitkauskas. *Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas*. Vilnius, 1976.
- Фасмер 1967 – М. Фасмер. *Этимологический словарь русского языка*, II. Москва, 1967.

Lit. mañdras im Aspekt der Herkunft und der Sprachkultur *Zusammenfassung*

Das litauische Wort *mañdras* ist umgangssprachlich ein sehr oft gebrauchtes Wort, das nicht in die Wörterbücher der modernen litauischen Sprache eingefügt wird. Aber in den Büchern, die dem Sprachgebrauch gewidmet sind, steht dieses Wort auf der Fehlerliste.

Es ist in diesem Artikel bei der Analyse der Gebrauch des Wortes *mañdras* in der Umgangssprache und in den Mundarten, sowie bei der Analyse der etymologischen Fakten, versucht zu präzisieren, warum dieses Wort in der litauischen Sprache bisher als unerwünscht betrachtet ist. Am Ende dieses Artikels ist die folgende Annahme mit Vorsicht niederlegt: das ererbte und in den litauischen Mundarten weit verbreitete Wort *mañdras* wird als unerwünscht betrachtet wegen der formalen und semantischen Ähnlichkeit mit dem Wort *mądry* in der polnischen Sprache. Deswegen kann man diese Erscheinung als eine eigenartige Hyperkorrektur verstehen.

Elga KAGANE**Dažas somugriskās ietekmes un paralēles salikteņu un vārdu savienojumu modeļos**

Vairāk nekā pusotra gadsimta ilgajā baltu un Baltijas jūras somu valodu sakaru izpētes procesā gan no baltistu, gan somugristu puses uzmanības lokā galvenokārt ir bijusi leksika un toponīmija, jo vārdu krājums nenoliedzami ir viens no mobilākajiem valodas elementiem, kurā izmaiņas vieglāk pamanāmas kopējā valodas kopainā. Lai kaut vai minam plašo 19. gs. beigu Vilhelma Tomsena pētījumu (1), Jāņa Endzelīna darbus, kas saistīti ar vārdu cilmes skaidrojumiem Kārļa Mīlenbaha «Latviešu valodas vārdnīcā» (2) un «Latvijas vietvārdos» (3), 20. gs. – Kārļa Abena (4), Martas Rudzītes (5), Lembīta Vabas (6) un Valža Zepa (7) darbus un Benitas Laumanes (8) monogrāfijas par zivju, zvejvietu un dabas parādību nosaukumiem, kur leksēmas visbiežāk ir analizētas no cilmes viedokļa, raksturojot arī to ģeolingvistiskos rādītājus un kartografējot teritoriālo izplatību. Daudz mazāk ir pētītas ietekmes gramatiskajā struktūrā un vārddarināšanā, jo valodas gramatiskā uzbūve laika gaitā mainās ļoti lēni (9) un svešas cilmes elementi sintaksē un morfoloģijā ir grūtāk pamanāmi un prasa daudz pamatīgāku iedziļināšanos un zināšanas abu valodu grupu gramatiskajā struktūrā un vēsturē.

Par iespējamo lībiešu valodas ietekmi atsevišķu gramatisko formu vai komponentu lietojuma ziņā rakstīts vairākos izlokšņu aprakstos. Tā E. Hauzenberga (Ceļi III 113), pievērsdamās Rietumvidzemes izloksnēs sastopamajam *genitivus definitivus* jeb *genitivus epexegeticus* (*barekl̥ cūk, nīkul guōs, krēsl̥ miēks, mellen uōg* u. c.), jau 1933. gadā atzīmē: «Diemžēl mēs savos izlokšņu aprakstos mēdzam sintakses jautājumus vai nu pavisam ignorēt, vai arī tikai pavirši aizķert. Nedaudzajos aprakstos, kas mums ir par Rietumvidzemi, gan ir teikts, ka ģenitīvu lieto reti, vai arī, ka tas tikpat kā zudis.» (Ceļi III 113) Meklējot izskaidrojumu šādām bezgalotņu formām, E. Hauzenberga to rod lībiešu gramatikā, norādot, ka Salacas izloksnē (uz Svētdiema izloksni

pamatos balstās viņas aplūkotais materiāls) ģenitīvs vienmēr ir identisks nominatīvam. «Varam tad nu iedomāties, ka lībieši, jaukdamies ar latviešiem un sākdami runāt viņu valodu, darināja šādus savienojumus pēc savas valodas parauga, likdami arī pirmajā vietā nōminātīvu formas.» (Ceļi III 114)

Aplūkojot Ziemeļvidzemes izlokšņu gramatiskās īpatnības, kas varētu būt veidojušās Baltijas jūras somu valodu ietekmē, latviešu lingvistiskajā literatūrā visbiežāk ir pieminēta lībiskajām izloksnēm raksturīgā salikteņu veidošana un vārddarināšanas modeļi ar *apakša* (arī *apukša*, *apuža*, *apaža*) un *pakaļa* 'aizmugure, vieta aiz...' salikteņa otrajā daļā (10) (sal. ig. *alune* 'apakša' un *tagune* 'aizmugure, vieta aiz...', līb. *a'lli* (pl. *a'llist*) 'untere, der Raum unter etwas befindlich' Kett. 8, *ta'ggi* (pl. *ta'ggist*) 'hinter' Kett. 406). Tie ir dominējošie ne tikai lībisko izlokšņu areālā, bet sastopami arī Vidzemes vidus dialekta izloksnēs, pilnībā iekļāvušies izlokšņu vārddarināšanas sistēmā un lielā mērā ierobežojuši arī baltisko modeļu, proti, atvasinājumu ar *pa-* un *aiz-* produktivitāti. (11)

-apakša, -apuža, -apukša, -apaža

Latviešu valodas izloksnēs visplašāk sastopamais vārddarināšanas modelis, kas veidojies Baltijas jūras somu valodu ietekmē, ir salikteņi ar *-apakša*, *-apuža*, *-apukša*, *-apaža* salikteņu otrajā daļā. Tas ir reģistrēts visās Ziemeļrietumvidzemes un arī citās izloksnēs. Daži plašāk sastopamie salikteņi ir iegājuši arī literārās valodas sistēmā, piemēram, *klētsapakša* (LLVV IV 261). Protams, jāņem vērā, ka dažādu apstākļu (literārās valodas, iedzīvotāju migrācijas u. c. faktoru) ietekmē 20. gs. beigās paralēli salikteņiem ar *-apakša* reģistrēti arī atvasinājumi ar *pa-* vai sastopams perifrastiskas izteiksmes lietojums.

Semantiski visbiežāk šie salikteņi saistās:

1) ar vietu, telpu zem kāda objekta – celtnes, priekšmeta, iekārtas u. tml. – vai šā priekšmeta apakšējo daļu:

beņķapuža 'vieta zem sola' (*eļ gul' apuž beņķapuž!* *nemētājes pa kājam* [saka sunim] Vainižos VIV I 80);

ērbēgapuža 'dzīvojamās mājas apakšējā daļa; vieta zem dzīvojamās mājas' (*ērbēgapuža i paliēls pagraps izmūrec. tur glaba karšiņš, buřkaņš, kâpostbaļļs uņ vis: Vainižos VIV I 196*);

ēžapuža, lečapuža 'vieta zem mājlopu barības galda silēm' (*guōvēm lečapuža i visād izēds Vainižos VIV I 456*);

galdapakša, galdapuža 'pagalde' (sal. ig. *lauaalune*) (*galdapakša kaķis guļ Rūjienā; suņc saness pīll galdapuž a maīz Vainižos VIV I 207*);

gultasapuža 'pagulte' (*mēžu gūltasapužu – kompešu papīri apuž gūltu, peles nūoēdušas Ērgēmē ĒIV I 373*);

klētsapuža 'paklēte' (sal. ig. *aidaalune*) (*klēcapužā jāu kâdas roīdas sameta Ērgēmē ĒIV II 92; bēn abbēgušes apuž klēcapuž Vainižos VIV I 389*);

lāvapuža 'palāve' (*loūks pīrtis lāuapuža nemaz nebi grīc Vainižos VIV I 455; sametīs tās roīdas lāvapužā Ērgēmē ĒIV II 205*);

plītsapakša, plītsapuža 'vieta, iedobums zem plīts mūra' (*plītsapakšā malku salik, iēkurus glabaj Rūjienā; plīcapakša nav katrai plītei, plīcapakša lik maīku, staīģas, kruķi Rozēnos*);

skap(f)apuža 'vieta zem skapja' (sal. ig. *kapialune*) (*maņ nuōkrit noūd – viēnc diūkapeīks – uņ apripoj apuž skapapuž Vainižos VIV II 334*);

šķūņapuža 'vieta zem šķūņa' (*šķūņapuža i sēskiņ a:ls, dzīva sēsk Vainižos VIV II 399*);

tiltapakša, tiltapuža 'vieta zem tilta; patilte' (*piē Mucnek [mājām] i jābroūc tiltapuža coūr Vainižos VIV II 434*);

vāgapuža 'vieta zem ratiem' (*kad sāk līt, vists sabeīg apuž vāgapuž Vainižos VIV II 486*);

2) ar vietu zem kokiem, krūmiem:

bē(r)zapuža, krūmapuža, kuokapuža, lē(g)zdupuža, priēdapuža, uozulapuža, zarapuža u. c. (*krūmapuža uņ kuōkapuža nekas nebi kuō pļoūt, tikei kâd rēt zālīt Vainižos VIV I 423; iēsaņ pameklet kâd riēkst pa lēzdupuž Vainižos VIV I 458; visgarām gar tuō priēdapuž muņs jāpļau siēnc Dauguļos*);

3) ar vietu zem kādas kārtas, slāņa u. tml.:

lēdapuža 'vieta (upē, ezerā) zem ledus kārtas' (*kad lē:ds bi plānc, redzei līdak guļam lēdapuža* Vainižos VIV I 457);

sniēgapuža 'vieta zem sniega kārtas' (*pavasaras ru:dz sūt sniēgapuža* Vainižos VIV II 350);

ūdensapakša, ūdensapuža, ūdenapuža 'vieta (upē, ezerā) zem ūdens virsas' (*puīkas pēldējās, lida pa ūdēncapakšu, cik kūrš vār tātāk nūolist Ērgemē* ĒIV III 586; *zi:us pēld pa ūdeņapuž* Vainižos VIV II 451);

zemapuža, apužzeme 'pazeme' (sal. ig. *maa-alune*) (*kuīms strāda pa zemapuž* Vainižos VIV II 539);

4) ar zemāku vietu kāda objekta apkārtnē, tuvumā. Šī nozīme reģistrēta tikai lībiskajās izloksnēs:

dārzapakša, dārzapuža 'zemāka vieta lejpus dārza' (*dārzapuž isplōū pāpriēkš. ta rudeni tuīr dabu laīks ploūt atāl* Vainižos VIV I 153; *dārzapakša neravēta* Rūjienā);

kalnapuža 'kalna pakāje; vieta kalna tuvumā' (*kalnapuža i smuk zāl, vār ploūt sēka* Vainižos VIV I 367);

krastapuža 'pakraste, piekraste' (*krastapuž bi piēoūdzs a krūmīn, alkšņ saouguš, ka nevar coūr tikt* Vainižos VIV I 406);

mājapuža 'zemāka vieta mājas tuvumā' (*tēpat mājapuža šuōrīt isplāū liēl plaīzum [platību] pļā:u* Vainižos VIV I 499);

tīrumapuža 'zemāka vieta blakus tīrumam' (Daugļos);

5) ar ķermeņa daļas apakšdaļu vai vietu zem tās:

dēgunapuža 'padegune' (*puīkam dēguņapuža akal smuīguļ. vai ta akal iēsņs?* Vainižos VIV I 363);

kājapuža 'kājas pēda' (*kājapužas ād paliēk biēzaks, ja doūdz iēt a kaīlam kājam* Vainižos VIV I 363);

kaklapuža 'pakakle' (*resne-iñ kaklapuža i tāt ka uōtrš ķiñns [zods]* Vainižos VIV I 365);

vēderapuža 'pavēdere' (*citam cūkam i ari tīri labi pabiēs tas vēdarapuž Svētcieņā; [govij] vēdarapuža, tur piēna dzīslas Rencēnos; kūo nūo vēdarapužas cēp, tā īsā villa, tūo sāuc pa īsumim* Ērgemē ĒIV III 689);

zuōdapuža 'pazode ([pazodi] sāuca pa zuōdapužu a, pa zuōdapužu jāu vaiīrāk sāuca, pazuōde mazāk Rencēnos);

žuôkļapuža 'vieta (pazodē) zem žokļa kaula' (*kad siēvešim lakatiņč apņēmc apat galu un apuž žuôkļapuž sasiēc kuôpa, tad stūr iēt katra puse uz le:ī* Vainižos VIV II 564);

6) ar vietu zem kāda apģērba gabala, arī apģērba gabala apakšējo daļu:

blūzapuža 'vieta zem blūzes; blūzes apakšējā daļa' (*puīk biš dārza un tā piēstūķejes a plūmēm, ka birst loūka nuô blūzapuž* Vainižos VIV I 95);

bruņčapuža 'vieta zem sieviešu svārkiem; sieviešu svārku apakšējā daļa' (*iēt ka losk nuo'brides, nevař taišit isaks bruņčs, lai stāu bruņčapuž tīrs* Vainižos VIV I 105);

jakapuža 'vieta zem jakas; jakas apakšējā daļa' (*kas teu tuř jakapuža? – āboļ* Vainižos VIV I 349);

meņteļapuža 'vieta zem mēteļa; mēteļa apakšējā daļa' (*kuô tu tuř abbāz apuž meņteļapuž?* Vainižos VIV I 517).

-pakaļa

Otrs modelis, kas Ziemeļrietumvidzemē veidojies Baltijas jūras somu valodu ietekmē, ir salikteni ar **-pakaļa** salikteņa otrajā daļā. Visbiežāk tie sastopami savienojumā ar kādas celtnes vai objekta nosaukumu un apzīmē vietu vai tuvāko apkārtni, kas atrodas aiz šīs celtnes vai objekta:

būceņpakaļa, būd(as)pakaļa 'vieta aiz būceņa, būdas' (*būceņpakaļa viņim bi tāt ka kūtiņč, kuř stāveļ kād kustenīš* Vainižos VIV I 106; *mazeš paslēpes aiz būdpakaļ* Vainižos VIV I 107);

klētpakaļa 'vieta aiz klēts' (sal. ig. *aidatagune*) (*maļka visas paspārnes un klētpakaļas piļlas Ērgemē ĒIV II 93; staļlpakaļa, klēcpakaļa, kūcpakaļa – visādas pakaļas bija Rencēnos*);

kūtpakaļa a) 'vieta aiz kūts' (*mūms kūcpakaļā lika lietaskuokus priekš sētām Rencēnos; baltais emuolīc šek ais kūcpakaļu ziēdēja Ērgemē ĒIV II 156; ka siltaks, ta laiž, lai viņ [= cūkas] siēre [= staigā] pa kūcpakaļ* Vainižos VIV I 429); b) 'pašaudzētā tabaka' (*tabaku a sauca pa kūcpakaļu, viņa stiprāka bija. pakāja iekšā pīpī, smālki sagriēza Rencēnos; pašaudzētuô tabaku veči sauca pa kūcpakaļu, gāuži*

smīrd Ērgemē ĒIV II 156); ◇ *izgāzies kâ vęca kūtspakaļa* – izlaidies, nepaklausīgs (*tu esi tâ kâ vęca kūtspakaļa izgāzusies, tâ kâ ne'kur nevār vāldēt* Lugažos);

māj(as)pakaļa 'vieta aiz mājas' (*mān tūr mājaspakaļā i jēsmini sastāditi* Ērgemē ĒIV II 269; *muņš mājpakaļa bi dārs – puķs, kuōk, krūm* Vainižos VIV I 499);

malkiēlpakaļa 'vieta aiz malkas grēdas' (*puīk aizlids aiz malkiēlpakaļ un nenāk loūka* Vainižos VIV I 502);

pirtspakaļa, rijpakaļa 'vieta aiz pirts, rijas' (*aīs pīrcpakaļ bi uŗg, izrakc ak:* Vainižos VIV II 177; *rijpakaļa aŗ bi paspārņ, kuŗ varej dzīt sę:r* Vainižos VIV II 251);

smēdpakaļa 'vieta aiz smēdes' (*smēdpakaļa nātŗs viēn bi saouguŗ un da:dŗ* Vainižos VIV II 346);

vāgūzpakaļa 'vieta aiz ratnīcas' (*bēn spēle trīpāteŗ un bēgās aīs kuōkiņ, aiz mājistūr, malkšķūņpakaļa, vāgūzpakaļa un cituŗ* Vainižos VIV II 486).

Salikteņi ar *-pakaļa* samērā bieži reģistrēti arī transportlīdzekļu pakaļējo daļu nosaukumos, apzīmējot vietu transportlīdzekļu pakaļējā daļā vai arī vietu aiz šīs daļas:

drošķpakaļa 'droškas pakaļējā daļa' (*abuliņmaīks ussēļ drošķpakaļa, lai tiēk, kuō ceļa iēuōderet ziŗg* Vainižos VIV I 171);

vāģ(u)pakaļa 'ratu pakaļējā daļa' (*bēnus sasēdina, satupina vāģupakaļā un brāuc* Rencēnos; *vāģpakaļa seiŗ paš un vāģpriēkŗa sakrāmeļ uōls, sviēst, kreīm, biēspiēn, kuō ved us tiŗg pārduōt* Vainižos VIV II 486; *viņa būŗuōt siēt gūovi vāģupakaļā un vest us piēnuōtavu* Ērgemē ĒIV III 653);

arī **kamaņpakaļa** Vainižos VIV I 368; **reģavpakaļa** Vainižos VIV II 245 u. c.

Bez minētajiem piemēriem, kas pamatos reģistrēti visā aplūkotajā areālā, Ziemeļrietumvidzemes lībiskajām izloksnēm tipiski ir salikteņi *durpakaļa* un *krānsnpakaļa*, kā arī nosaukumi ar *-pakaļa*, raksturojot vietu aiz kādas ķermeņa vai apģērba daļas:

durpakaļa 'aizdurve' (sal. ig. *uksetagune*) (*sluōtas lika durpakaļā* Rencēnos; *palūka duŗpakaļa sluōt* Jeros; *pagraba duŗpakaļa stāu kâpostbaļļiņč, tūli, ka taīs du:rs vaļa. zābaks*

uñ tupēls liēk duŕpakaļa Vainižos VIV I 180);

krānsnpakaļa 'aizkrāsne' (sal. ig. *ahjutagune*) (*lize bija, krāncpakaļa stāveja* Naukšēnos; *vēcās mājās krāncpakaļā maļķu žāvēja* Rencēnos; *krāspakaļš piļls a priušim* [prusakiem] Svētcimā; *krānsnpakaļā žāvejās cimdi* Rozēnos);

auspakaļa 'vieta aiz auss; aizauss' (sal. ig. *kōrvatagune*) (*no sviēdrim iēkašs āūspakaļs* Jeros; *vienādī saku auspakaļa. istīri auspakaļ* Ainažos; *ka mazgejas, ta vaig āūspakaļ uñ kakļapuž aŕ nuōmazgat ritig* Vainižos VIV I 69; *lik auss mazgāt, aŕī auspakaļs izmazgā* Salacā; *man sāp āūspakaļ* Rozēnos);

kaklpakaļa 'vieta kakla aizmugurē (aiz apkakles)' (*mañ iŕ sabiruš gru:ž kaklpakaļa* Vainižos VIV I 365);

mugur(as)pakaļa 'mugurpuse; aizmugure' (*mugurpakaļa šuōteļ leñcs jāliēk krustisk* Jeros; *tas uōtris puīka nūo muguraspakaļas ķēr šūo ciē Ērgemē* ĒIV II 330; *tikam pa mugurpakaļ pāri* [rotaļā] *mañ viēts sava staŕpa* Svētcimā);

bruņčpakaļa 'sieviešu svārku pakaļējā daļa' (*agrak siēvešim bruņčpakaļ bi garaks, režiim pat tik gaŕš, ka vilkas gad* [gar] *ze:m* Vainižos VIV I 105);

uoderpakaļa 'vieta aiz oderes' (*mañ ķešnazs i aīsslīdeš uōdeŕpakaļa, ne:kā nedabu loūka* Vainižos VIV II 456).

Protams, aplūkotie salikteņi ar *-apakša* un *-pakaļa* nav vienīgie, kas liecina par Baltijas jūras somu valodu ietekmi gramatiskajos procesos. Bez tam jāņem vērā, ka daudzos gadījumos minētie modeļi funkcionē arī kā vārdu savienojumi: *kājapūža* un *kājas apūža*, *lāvapakša* un *lāvas apakša* u. c. It īpaši tas vērojams lībiskajās izloksnēs, kur, ņemot vērā patskaņu zudumu, grūti nodalīt robežu starp īstajiem salikteņiem un vienkāršiem substantīvu savienojumiem. Šā modeļa izplatība citās latviešu valodas izloksnēs būtu turpmāk pētāma, jo, kā liecina dialektu materiāli, tie sastopami arī ārpus aplūkotā areāla.

-pīllums

Trešo grupu, kas varētu tikt uzlūkota par Baltijas jūras somu valodu ietekmē radušos, veido vārddarināšanas modelis

ar vārdu *-pillums* salikteņa otrajā daļā. Kā rāda izlokšņu materiāls, šajā grupā vairāk ir sastopami nevis salikteņi, bet vārdu savienojumi, taču šis jautājums nav attiecināms uz ietekmes virzienu, bet gan saistīts ar pašas valodas attīstības tendencēm. Latviešu lingvistiskajā literatūrā par šā salikteņu tipa (vai vārdu savienojumu) eksistenci runāts samērā maz. Visbiežāk šo savienojumu pirmais komponents ir kāda priekšmeta, parasti trauka, vai celtnes, ēkas nosaukums (*klēts pillums*, *spaiņa pillums*), retāk citi – ar cilvēku saistīti apzīmējumi, bet otrais komponents – *pillums* (*mutespillums*, *sirdspillums*), kas atbilst igauņu *tāis* nozīmei ‘tik daudz, lai ko piepildītu’ (Wied. 1133). Šo salikteņu vai vārdu savienojumu semantika saistīta ar daudzuma, mērvienības nozīmi (t. i., daudzums, kas ietilpst pirmajā komponentā sastopamā vārda nozīmē).

katla pillums ‘daudzums, ko var ievietot katlā’ (sal. ig. *potitāis*) ([zīdeni] *vešalu katla pillumu vārīja* Kārķos);

klētpillums ‘daudzums, ko var salikt vienā klētī’ (sal. ig. *aidatāis*) (*šuôgad jāu nāu vai tas klēcpillums* Jeros);

lakata pillums ‘daudzums, ko var iesiet lakatā’ (sal. ig. *rānitāis*) (*Bēzīc liēlijiēs, ka viņām i lakata pillums naūdas .. viņē bi liēlijiēs, ka savu naūdu lakata pillumā nevaruôt sasiet* Ērgemē ĒIV III 85);

pannas pillums ‘daudzums, ko var ievietot pannā’ (sal. ig. *pannitāis*) (*pār pañ pillum istāūkše zīņs un suka a ēšen* Jeros);

puodīnpillums ‘daudzums, ko var ievietot podā, podiņā’ (*kāc puôdīnpillums dampeniekim būs jāuzvâr gaļ* Jeros);

sieta pillums ‘daudzums, ko var sabērt, ievietot sietā’ (sal. ig. *sôeltāis*) (*ka tiē grouđ bij’ jou div’ trīs siēt pillumi izsijati, ta ņēm saŗvⁱ [= sietu] zeme* Idū);

skapja pillums ‘daudzums, ko var ievietot skapī’ (sal. ig. *kapitāis*) (*man vešels skapa pillums a zâlem* Mazsalacā);

spaiņa pillums ‘daudzums, ko var ievietot spainī’ (sal. ig. *pangetāis*) (*viēn spaiņ pillum ūden uššāu suņam virsu* Jeros; *nu i gan spaiņa pillums* [kartupe|u] Mazsalacā; *spaiņa pillumu* [ūdens] *vaīga alus taisīšanai* Rūjienā);

telēķa pillums 'daudzums, ko var ievietot šķīvī' (*iēdeu man teleķ pillum jāunos miēž mīlts, lai es vār bērim putr Jeros*).

Retāk ir reģistrēti salikteņi vai vārdu savienojumi, kas saistīti ar kādu ķermeņa daļu, izņemot *mutespillums*, *mutes pillums*, kam atbilst igauņu *suutāis* – tas ir ēdiena vai dzēriena daudzums, ko var ieņemt mutē – malks, kumoss. Šis savienojums ir zināmā mērā ierobežojis vārda *malks* lietojumu vairākās pierobežas izloksnēs. Tā, piemēram, veidojot Ērgemes izloksnes vārdnīcu, kas kopumā balstās uz plašu materiālu, nācās konstatēt, ka vārdam *malks* trūkst lietojuma piemēru un minētais vārds uzlūkojams par paretī lietotu literārismu: *es jāu nevaru dzeīt [vīnu], mār iēt us sīrdi, es tā pa mutes pillumār iēņemu Ērgemē* ĒIV III 85; *pāris mutes pillumi vėl i tā piēna, tas jāizdzēr Ērgemē; no tās glāzits mēs iemetam katrs sār mucpillum Jeros; mutes pillums – mālks. iedzer viēnu mutes pillumu Vecatē; es jāu viēnu mutes pillumu nuodzēru Rūjienā; es tās rūktas vērmels a mucpillum iēnēm Jeros; aprāudz [= pagaršo] vai viēn mucpillum mans klīm̃ps Jeros; viēn mucpillum es iēkuōd maiz Jeros*.

Retāk ir reģistrēti vārdi *muguraspillums* (ig. *seljatāis*) ar nozīmi 'pēriens; sitieni' (sal. arī Wied. 1133 *piha-tāiz, kere-tāiz, naha-tāiz* 'Buckvoll Prügel'; sk. arī turpat *pihu-tāiz* 'eine Handvoll', *ninu-tāiz* 'ein Weniges, ein Bischen' (besond. wo mehr erwartet wurde)), *sirdspillums* (ig. *sūdametāis*) 'lielas dusmas' un *dirspillums*. Minētie salikteņi fiksēti Jeros vecākās paaudzes valodā: *tu dabus muguraspillums viē, vaīrak nekuō*, t. i., dabūsi pērienus, sitienus; *viñč sit [atsvaru] bum̃b nuōst vezmeram a liēl sircpillum*, t. i., ar lielām dusmām; *puīk dabut diřspillum, ka pe ābolim gāi* [saka, lamājot puiku, kam tiktu šauts ar bisi, ja pamanītu, ābolus zogot un zarus laužot].

-vīrs

Tāpat pēc Baltijas jūras somu valodu parauga, domājams, varētu būt veidojušies izloksnēs sastopamie vārdu savienojumi un salikteņi, kuru otrais komponents ir vārds *vīrs*; igauņu valodā vārdu savienojumi un salikteņi ar *-mees* ir izplatīti

dažādu darbības veicēju un personu apzīmējumos (piemērus sk. Wied. 600–603 šķirklī *mēs*): *peremees* 'saimnieks', *aidamees* 'klētnieks', *saunamees* 'pirtnieks', metaforiski un eifēmistiski arī dažādu dzīvnieku (parasti vilka, lāča) un parādību nosaukumos: *vana-m.* 'Greis, Väterchen, der Bär, das Gewitter' (Wied. 603); *laia-kāpa-mēs* 'der Wolf', burtiski: plato ķepu vīrs, *soru-saba-mēs* 'der Wolf', burtiski: nolaistās astes vīrs, *punase-kazuka-m.* 'der Fuchs', burtiski: sarkanā kažoka vīrs (Wied. 600–603).

Viens no izplatītākajiem ir neprecēta vīrieša vai neprecēta laukstrādnieka, kalpa nosaukums *puīša vīrs*, *puīšvīrs* (sal. ig. *pois-mēs* 'Junggeselle' Wied. 602, *poiss-mees* 'neprecējies vīrietis, puisis'): *Pedeles liēckūnks bi puīša vīrs*; *viņč jàu puīša vīrs laikām nàu Ērgemē* ĒIV III 733; *puīšvīri jou tādi, kas agrāk diēneja pie saimiekim neprecejušies, tiē i puīšu vīri Pālē*; *kaļpvīr* (sal. ig. *sulase-mēs* 'ein Dienender' Wied. 1088) un *puīšvīr a:gr nuō rīts, nuō trīsīm strādej pa tīrum Vainižos* VIV II 213;

sievas vīrs, sievvīrs 'precējies vīrietis' (sal. ig. *naisemees, naeze-m., naezega m.* 'veheiratheter Mann' Wied. 601): *puīšvīr varej dzīvat pa tīrg ilgak, siēuvīrim bi jāsteidzas māja, siēus un bēn gaidij Vainižos* VIV II 327; *vaī ta tā nu veñc siēusvīrs dar?* Svētcimā; *saņēmis siēvas vīru, kam divi bēni* Lugažos;

valuodas vīrs 'tulks; runātājs' (sal. ig. *kēle-mēs* 'Dolmetscher' Wied. 601): *meitenc līdz [svešā vietā] pa valuodas vīru Pālē; kas būs valuodas vīrs?* Jeros.

Iespējams, ka šie vārdu savienojumi un salikteni varētu būt sekmējuši šāda tipa konstrukciju tālāku attīstību ar komponentu *cilvēks* otrajā daļā: *puīša cilvēks, puīšcilvēks* 'neprecējies vīrietis': *cik ta mēs te ir nuō vīrgājum?* *puīšcilvēk vairak ir. puīšcilvēks jou neiēs vis: sveideñ māja dzīvat Vainižos* VIV II 212; *meit(a)scilvēks* 'neprecējusies sieviete': *viēnc bij svešeneks meitscilvēks* Jeros; *sievieša cilvēks* 'sieviete'; *vīrieša cilvēks* 'vīrietis'.

It sevišķi vārdu savienojumi ar *-mēs* ir sastopami (kā igauņu, tā latviešu) piemēros, kas saistās ar klaušu laikiem un muižas darbiem: *reha-m.* 'der in der Dreschscheune das Gedroschene zusammenharkt' Wied. 602; *rijas vīrs, rijnieks; rehe papp* 'rijkuris, rijnieks'; *nuja-m.* = *kepi-m.* 'der einen Stock führt, Frohnvogt' Wied. 602 (sal., piemēram, *kūjvaks* 'muižas ziņnesis, kas paziņoja, kad jāiet uz muižu darbā': *kūjvaks sit pie luōga – ēi uz muīžu. viņč pa nakti siērēja* [= staigāja] *apkārt, dzīdāms cilvēkus uz muīžu. viņč bi tāt ka ziņnesis. kūjvaks piesit divpacmituōs pie luōga, ka kātās jàiēt Ērgēmē* ĒIV II 133).

Aplūkojot Ziemeļvidzemē pierakstītos tekstus kopumā, nākas saskarties ar parādībām, ko ar latviešu valodas materiālu vien grūti izskaidrot. Viena no tām ir perifrastisko konstrukciju lietojums tur, kur indoeiropiešu valodās ir īpaši verbi, bet Baltijas jūras somu valodās tiek lietota tikai perifrastiska izteiksme (piemēram, *aut* un *jalga kinni panema*, burtiski: kājas ciet likt; par to skat. arī Arumaa (12)). Virzienus, kādos vēl varētu būt meklējamas ietekmes, min Silvija Rāge. Piemēram, uzmanība būtu pievēršama neparastam vienskaitļa (retāk daudzskaitļa) lietojumam – *liela iesna, salma jumts, ievest sienus*, kā arī adjektīva un adverbā jauktam lietojumam – *man ir karsts, grūts panest*, kur ietekmju pamatā varētu būt fakts, ka Baltijas jūras somu valodās nav izteiktu robežu starp adjektīvu un adverbu. S. Rāge min arī aizguvumus un analogijas sintaksē – *stuopa liels, iet guovīs, būt lieluos gaduos, uzkāpt galā, tur bijis vecas mājas, jumts grib sist* (13) (sal. *gribēt* Ērgēmē ĒIV I 362 nozīmi 'būt stāvoklī, kad kas notiek vai var notikt': *krānc negrib kurētiēs; māja a gribēja nūodekt; māize negrib lāga rūkt*).

Literatūra un avoti

1. Thomsen V. *Berøringer mellem de finske og ole baltiske (litauisk-lettiske) sprog = Berührungen zwischen den finnischen und baltischen (litauisch-lettischen) Sprachen.* København, 1890

- (Thomsen V. *Samlede afhandlinger*. Fjerde bind, København, 1931).
2. Mīlenbahs K. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. R., 1923–1932. 1.–4. sēj.
  3. Endzelīns J. *Latvijas PSR vietvārdi*. R.: LPSR ZA izdevniecība, 1956–1961, 1 daļa, 1.–2. sēj.; *Latvijas vietvārdu vārdnīca. Paaglis–Piķu-*. R.: LU Latviešu valodas institūts, 2003; Endzelīns J. Par latviešu un lībiešu savstarpējo ietekmi. – *Baltistica* VI₁, Vilnius, 1970, 7.–10. lpp.
  4. Aben K. Eesti ja liivi laene lāti sõnavaras. – *Emakeele Seltsi Aastaraamat* III, Tallinn: Eesti Riiklik kirjastus, 1957, lk. 199–216.
  5. Rudzīte M. Daži Salacas baseina hidronīmi (*Santupīte, Lepurgas grāvis, Korgūpīte un Ķiruma ezers*). – *Baltistica* II, Vilnius, 1966, 199.–202. lpp.
  6. Vaba L. *Uurimusi lāti–eesti keelesuhetest*. Tallinn–Tampere, 1997, 547 lk.
  7. Zeps V. *Latvian and Finnic Linguistic Convergences*. Bloomington–The Hague, 1962.
  8. Laumane B. *Zivju nosaukumi latviešu valodā*. R.: Zinātne, 1873, 304 lpp.; Laumane B., *Zeme, jūra, zvejvietas*. R.: Zinātne, 1996, 397 lpp.; Laumane B. *Smalki lija zelta lietus. Dabas parādību nosaukumi latviešu valodā*. Liepāja: Liepājas Pedagoģijas akadēmija, 2005, 414 lpp.
  9. Par to skat. arī Rudzīte M. Ziemeļvidzemes izlokšnes Braslavā, Vecatē, Bauņos un Vīlžēnos. – *LPSR ZA Valodas un literatūras institūta Raksti* VI, R., 1958, 145.–146. lpp.
  10. Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*, R., 1964, 203.–204. lpp.; Šmite E. Vidus un lībisko izlokšņu saskare Daugujos, *LPSR ZA Valodas un literatūras institūta Raksti* VI, R., 1958, 27. lpp.
  11. Skat., piemēram, Putniņš E. *Svētciema izlokšnes apraksts* (R.: Zinātne, 1985, 76. lpp.): «Svētciema izlokšnē trūkst tāda tipa atvasinājumu kā *aizkrāsne, pagulte, pagalde* u. c., bet to vietā ir salikteņi *krāspakaļš, galdapuž, gultapuž*.»
  12. Arumaa P. Eesti-liivi ja lāti ūhisest ning süntaksist. – *Eesti keel*, 1935, № 4–6.
  13. Rāge S. Zum Einfluss des Estnischen und Livischen auf die lettischen Mundarten. – *Darbu izlase*, R., 2003, S. 269–270.

Saīsinājumi

- Ceļi III – Hauzenberga E. Par kādu lībisko izlokšņu locījuma formu. – *Ceļi III*, 1933, 111.–114. lpp.
- ĒIV – Kagaine E., Raģe S. *Ērgemes izloksnes vārdnīca*, R.: Zinātne, 1977–1983, I–III sēj.
- Kett. – Kettunen L. *Livisches etymologisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung*, Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura, 1938.
- LLVV – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. R.: Zinātne, 1972–1996, 1.–8. sēj.
- VIV – Ādamsons E., Kagaine E. *Vainižu izloksnes vārdnīca*. R.: Latviešu valodas institūts, 2000, I–II sēj.
- Wied. – Wiedemann F. J., *Estnisch-deutsches Wörterbuch*. St.-Petersburg 1869 (Tallinn 1973).

Einige finnougriische Einflüsse bei den Bildungsmodellen von Zusammensetzungen in Nordlivland

Zusammenfassung

In dem mehr als anderthalb Jahrhunderte währenden Forschungsprozess der baltischen und ostseefinnischen Sprachbeziehungen ist die Aufmerksamkeit sowohl der Baltisten als auch der Finnougriisten traditionell vorwiegend der Lexik und auch der Toponymie gewidmet gewesen, zumal der Wortschatz unstreitbar als eines der mobilsten Sprachelemente gilt, dessen Änderungen im sprachlichen Gesamtbild leichter zu merken sind. Die Einflüsse in der grammatischen Struktur und Wortbildung wurden bisher viel weniger erforscht, da sich der grammatische Sprachbau im Laufe der Zeit sehr langsam ändert und Elemente fremder Herkunft in der Syntax und Morphologie sich schwieriger erkennen lassen sowie eine viel gründlichere Vertiefung wie Kenntnisse der grammatischen Struktur und Sprachgeschichte der beiden Sprachgruppen erfordern.

Im Beitrag werden solche grammatischen Besonderheiten der Mundarten Nordlivlands erörtert, die unter dem Einfluss der ostseefinnischen Sprachen entstanden sein könnten. In der lettischen sprachwissenschaftlichen Literatur wird am häufigsten die für livische Mundarten typische Zusammenbildung sowie Wortbildungsmodelle mit *apakša* (auch *apukša*, *apuža*, *apaža*) 'Unteres' und *pakaļa* 'Hinteres' im zweiten Teil des Kompositums erwähnt (vgl. estn. *alune* und *tagune*, liv. *a'lli* (Pl. *a'llist*) 'untere, der Raum unter etwas befindlich' Kett. 8, *ta'ggi* (Pl. *ta'ggist*) 'hinter' Kett. 406). Sie sind nicht nur im Areal der livischen Mundarten dominierend,

sondern kommen auch in Mundarten des mittellettischen Dialekts in Livland vor, dabei haben sie sich in das mundartliche Wortbildungssystem völlig eingefügt und auch die Produktivität der baltischen Modelle, nämlich, der Ableitungen mit *pa-* und *aiz-*, in hohem Maße eingeschränkt.

Ilze ŠTRAUSA**Ukru pagastā reģistrēto uzvārdu semantika**

Ukru pagasts (*Ukru pagasts*, vāciski *Gemeinde Kuckern* (Feldmann 1938, 168)) atrodas Latvijas Republikas dienviddienvidrietumu daļā, Zemgalē, Dobeles rajona dienvidos. Pēc pašreizējā administratīvā iedalījuma pagasts robežojas ar Bukaišu, Bēnes un Vītiņu pagastu, kā arī ar Lietuvas Republiku.

Ukru iedzīvotāji ir *ukrenieki* (Dambe 1990, 165), taču paši ukrenieki nereti sevi dēvē par *ukriniekiem*, bet bijušā Sņiķeres pagasta iedzīvotājus sauc par *sņiķerniekiem* (Dambe 1990, 198). V. Dambe min arī *zanderniekus* (Dambe 1990, 181) un *raupšeniekus* (Dambe 1990, 130), tomēr šādus iedzīvotāju nosaukumus Ukru pagastā nelieto.

Kā norādīts Latvijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes mājaslapā, 2006. gada 1. janvārī pagastā bija 546 iedzīvotāji. Tā kā pagasts robežojas ar Lietuvas Republiku, bet daļa pagasta kādreiz piederējusi Lietuvai, šeit nozīmīgs ir lietuviešu īpatsvars. Zināms, ka 20. gadsimta 50. gadu sākumā pagasts izcēlās ar augstu lietuviešu procentu (17,8) – šajā ziņā ierindojoties 3. vietā Latvijā (aiz Rītes un Neretas pagasta) un 1. vietā Jelgavas apriņķī (Latvju enciklopēdija III, 1955, 2527). Jāteic, ka pēdējos 70 gados lietuviešu īpatsvars Ukru pagastā palicis gandrīz nemainīgs – ap 18% (Ģermanis 2004, B6). Taču ļoti samazinājis lietuviešu bērnu īpatsvars, ko var skaidrot gan ar jauktajām laulībām, gan zemo dzimstības līmeni. Tādējādi var teikt, ka notiek ne tikai integrācijas, bet arī asimilācijas process (Ģermanis 2002, 8). 2006. gada 1. janvārī Ukru pagasta iedzīvotāju nacionālais sastāvs bija šāds: 68,0% latviešu, 18,5% lietuviešu, 6,2% krievu, 4,2% baltkrievu, 1,3% gagauzu, 1,8% citu tautību (poļu, ukraiņu, moldāvu, lezģiņu) pārstāvju.

No Ukru pagasta iedzīvotāju reģistra ir iegūti 186 dažādi Ukros reģistrēti uzvārdi. Tātad, salīdzinot šo uzvārdu skaitu ar iedzīvotāju skaitu Ukros, jāteic, ka atšķirīgu uzvārdu ir 2,94 reizes mazāk nekā iedzīvotāju. Citiem vārdiem sakot, vidēji

viens uzvārds ir 2,94 Ukru pagasta iedzīvotājiem.

Latviešu valodas oficiālo personvārdu sistēmu veido vārdi un uzvārdi. Oficiālos personvārdus lieto dokumentos, un tiem ir īpaša funkcija – personas juridiskās identificēšanas funkcija, ar ko tie atšķiras gan no sugasvārdiem, gan no citiem īpašvārdiem. (VVC 1999, 3)

Latviešu (kā tautības) uzvārdi no cilmes valodas viedokļa ir dažādi. Bez uzvārdiem, kas veidoti uz dzimtās valodas bāzes, latviešiem liels skaits uzvārdu ir aizgūti, visvairāk no vācu valodas, tad no slāvu, somugru valodām, lietuviešu valodas u. c. Citvalodu komponentu ienākšanas laiks un ceļi latviešu antroponīmikā ir dažādi. Tāpēc nelatviskie uzvārdi atšķiras ar dažādu lingvistiskās «naturalizācijas» pakāpi. To ortogrāfija, fonētika, morfoloģija parasti ir adaptējusies latviešu valodā. (CB 17)

Lai noteiktu uzvārda semantiku, nepieciešama arī tā etimoloģijas noskaidrošana. Tāpēc rakstā dots arī pavisam neliels ieskats Ukru pagastā reģistrēto uzvārdu etimoloģijā (tā redzama uzvārdu šķirklis).

V. Staltmane grāmatā *Латышская антропонимия. Фамилии* (1981), aplūkojot uzvārdu vēsturisko darināšanu, norāda, ka 34% uzvārdu ir apelatīvas paralēles, t. i., šiem uzvārdiem atbilst latviešu valodā sastopamie sugasvārdi. Tādi uzvārdi – tāad apmēram trešdaļa – tad arī uzskatāmi par īsteni latviskiem (CB 39–40). Ukros latviskas cilmes uzvārdu ir vēl mazāk – 24,7% (piemēram, *Bērziņš, Caunītis, Krasts*).

Lietuviešu antroponīmikas speciālisti secinājuši, ka apmēram 30% tagadējo lietuviešu uzvārdu ir lietuviska cilme (Maciejauskienė 1992, 9). Turklāt visiem šiem uzvārdiem var būt un var nebūt patronīmiskā izskaņa (Vanagas 1999, 470). No visiem lietuviešu uzvārdiem diezgan daudz ir tādu, kas radušies no iesaukām – dažādiem konkrētas, kā arī abstraktas nozīmes vārdiem. Šie uzvārdi tā vai citādi varēja raksturot cilvēku, bet tagad uzvārdi šo funkciju, protams, neveic (Vanagas 1999, 471). Pie lietuviskas cilmes uzvārdiem pieskaitāmi arī tādi, kas cēlušies no senajiem lietuviešu divcelmu personvārdiem. Ukros lietuviskas cilmes uzvārdu ir

=====

samērā daudz – 16,1% (*Dailide, Dvariškis, Ramutis, Buivids*), turklāt caur lietuviešu valodu ienākuši arī vairāki slāviskas cilmes uzvārdi (piemēram, *Kažukauskis, Marcinkus*).

Nonākot Latvijā, lietuviešu uzvārdi bieži vien tiek izkropļoti, daudzi neatbilst citvalodu īpašvārdu atveides noteikumiem. Šādi uzvārdi diemžēl ir arī Ukru pagastā, piemēram, *Džjugis, Grigas, Vilčiauskis*.

Kā jau minēts, lielu daļu latviešu uzvārdu veido aizguvumi. Tie ir spilgta liecība par latviešu tautas ciešajiem sakariem ar kaimiņu tautām un ilgo atkarību no apspiedējiem. Pirmajā vietā no aizgūtajiem vārdiem ir vācu cilmes uzvārdi, tas izskaidrojams ar latviešu 700 gadu ilgušo atrašanos nacionālā, ekonomiskā un garīgā vāciešu apspiestībā (CB 105). Vācu cilmes uzvārdu grupa Ukros ir visai plaša – 17,2% (*Bergmanis, Bretšneiders, Kellerts*).

Citvalodu apelatīvi, neklūdami par aizguvumiem latviešu valodā, bet pāriedami īpašvārdos attiecīgajā valodā, praktiski kļūst par latviešu uzvārdiem. Izņēmums varbūt ir vācu valodas aizguvumi, jo zināms, ka vācu muižnieki un skrīveri reizēm varēja radīt uzvārdu latviešu zemniekam gan uz latviešu, gan vācu valodas bāzes, nemaz nedomājot, vai tas kā uzvārds vāciešiem ir sastopams. Uzvārdu došanā «pēc valdības nolikuma» bija zināms «voluntārisma» elements (vai nu pats zemnieks sev izvēlējās uzvārdu, vai to viņam «ielika» skrīveris). Šie apstākļi, kā šķiet, tad arī dod tiesības konfrontēt uzvārdus ar sugasvārdiem tieši, neparedzot starp sugasvārdu un uzvārdu iesaukas stadiju, kā tas ir bijis daudzām citām tautām (Staltmane 1990, 189); sal. *Freibergs – Brīvkalns, Rozentāls – Rožleja*. M. Svarānes pieredze dokumentu pētījumos gan liekot domāt, ka muižnieku piedalīšanās uzvārdu došanā nav bijusi tik izplatīta, kā tautā parasti domā (Svarāne 1996, 132).

Uzvārdos atspoguļojas arī latviešu sakari ar slāvu tautām. Daudzi slāviski uzvārdi savulaik doti Latgalē. Slāvu antroponīmijā nozīmīgu vietu ieņem antroponīmiskas cilmes uzvārdi. Turklāt parasti gan analogiski priekšvārdi, gan uzvārdi sastopami dažādās slāvu valodās, tāpēc ne vienmēr

iespējams norādīt vienu konkrētu valodu kā antroponīmiskā aizguvuma avotu. Slāviskas cilmes uzvārdu grupa Ukros ir visplašākā – 29,1% (piemēram, *Sapožņikovs*, *Dubrovskis*, *Grakovskis*).

Tā kā latviešu valodā tikai vienai trešdaļai uzvārdu ir latviska cilme, bet pārējie ienākuši no citām valodām (turklāt nereti uzvārds no vienas valodas latviešu valodā ienāk caur kādu citu valodu), un apelatīvs vai onīms, no kura radies uzvārds, var būt sastopams vairākās valodās, ne vienmēr var noteikt, kāda tad īsti ir uzvārda cilme – bieži vien ir vairākas iespējas, dažādas hipotēzes. Piemēram, uzvārda *Križevics* izskaņa ir slāviska. Taču nevar zināt, no kuras valodas apelatīva uzvārds radies (sal. liet. *kryžius* ‘krusts’ un bkr. *крыж* ‘krusts’). Kategoriski spriedumi šeit kārtējo reizi ir nevietā, tāpēc 11 Ukru pagasta uzvārdus (5,9%) no etimoloģijas viedokļa varētu uzskatīt par problēmuzvārdiem.

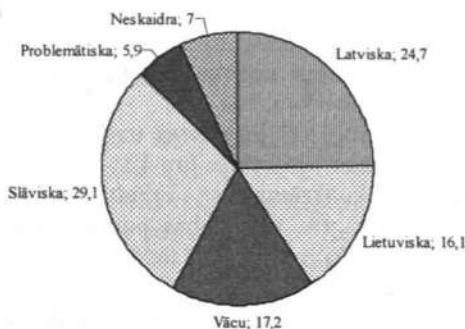
Vēl vairāku (7%) Ukru pagastā reģistrēto uzvārdu cilmi neizdevās noskaidrot, līdz ar to arī šo uzvārdu semantikas jautājums netiek atrisināts – tie šajā rakstā nav minēti.

Ukru pagastā reģistrēto uzvārdu cilmju kopainu skat. 1. attēlā.

Modernajā lingvistikā īpaša vērība ir pievērsta semantiskajai analīzei, kas nepieciešamības gadījumos paredz izeju no noslēgtās valodas sistēmas nevalodiskajā pasaulē, izveidojot noteiktas attiecības starp nevalodiskās pasaules elementiem un valodas semantisko struktūru (Гамкрелидзе 1984, 635). Lingvistikā jautājums par onīmu semantiku ir problemātisks.

1973. gadā A. Superanska raksta, ka onīmu īpašo stāvokli valodā un to atšķirību no sugasvārdiem pētnieki ievērojuši jau kopš seniem laikiem. Mēģinājumi teorētiski pamatot šīs atšķirības ir tikpat seni. Taču šis uzdevums vēl tagad ir tālu no atrisinājuma (Суперанская 1973, 7–8).

Semantika ir tāda valodniecības nozare, kurā kategoriski apgalvojumi bieži vien ir nevietā. Protams, arī šajā nozarē ir savas aksiomas, tomēr daudzām semantikas problēmām iespējami vairāki skaidrojumi, vairākas interpretācijas. Viena

1. att. Ukru pagastā reģistrēto uzvārdu cilme (%)

no šādām problēmām attiecas uz īpašvārdu jeb onīmu semantiku. Pamatjautājumu te varētu formulēt šādi: vai īpašvārdiem ir nozīme (šā apzīmējuma lingvistiskajā izpratnē) vai nav? (Bušs 2003, 275) N. Podoļskas «Krievu onomastiskās terminoloģijas vārdnīcā» termins *onomastiskā semantika* jeb *īpašvārda semantika* skaidrots kā īpašvārda ekstralingvistiskā nozīme, ko veido vairāki specifiski elementi (Подольская 1978, 99). No tā jāsecina, ka, pēc autores domām, lingvistiskās nozīmes īpašvārdiem nav – jo nevarētu taču būt, ka šī nozīme ir gan, bet neietilpst īpašvārdu semantikā (Bušs 2003, 275). Arī Dž. S. Mills uzskata, ka īpašvārdi neko nekonotē un patiesībā tiem vispār nav nozīmes. Par nosaukumiem ar nozīmi Mills uzskata konkrētos sugasvārdus, kā *cilvēks*, *kaķis*, *balts* (Names and Demonstratives 1996, 245). Zviedru valodnieks Ā. Nurēns jautājumā par nozīmes piemītumu vai tās neiespējamību īpašvārdiem pievienojas uzskatam, ka īpašvārdam nav savas nozīmes (Noreen 1923, 384). Gardiners, iedziļinoties Milla koncepcijā par onīmu semantiku, principā piekrīt Milla tēzei, ka onīmiem nav nozīmes, turklāt viņš vēl

apgalvo, ka onīmi ir tikai skaņu grupa, kas neatkarīgi no nozīmes piemīt kādam vārdam kopš sākuma (Gardiner 1940, 8).

Jautājumā par vārdu kā zīmi H. Džozefa viedoklis ir: «Īpašvārds ir zīme, kas novirza mūsu domu uz individu. Bet tam, kas ir zīme, ir jābūt arī nozīmei.» Pēc viņa domām, īpašvārdiem ne tikai ir nozīme, bet tā ir pat bagātāka nekā apelaatīviem (Joseph 1946, 151).

Dāņu lingvists H. S. Sērensens uzskata, ka īpašvārdi var ietvert tādu pašu informāciju kā sugasvārdi. Jebkura informācija ar konkrēto skaņu rindu saistās nosacīti uz patvaļības vai stingras noteiktības pamata. Tāpēc Sērensens domā, ka lingvistiski īpašvārds ir tāda pati zīme kā sugasvārds (Sørensen 1963, 42–43).

Krievu pētniece A. Superanska, apkopojot daudzos valodnieku un citu zinātņu pārstāvju viedokļus, formulējusi apzīmējumus sešām pretrunīgām teorijām par īpašvārda saistību ar jēdzienu un nosaucama objektu:

1) teorija, ka īpašvārdiem nav nozīmes atšķirībā no sugasvārdiem, kas apzīmē priekšmetu un ietver sevī atribūta nozīmi;

2) teorija, ka īpašvārdiem ir spilgtāk izteikta nozīme nekā sugasvārdiem;

3) teorija, ka katrs vārds ir individuāls;

4) teorija, ka visi īpašvārdi ir sinonīmi;

5) īpašvārdu izvēles patvaļības teorija;

6) stingras īpašvārdu motivācijas teorija.

(Суперанская 1973, 88)

Latviešu valodnieks O. Bušs īpašvārdu denotatīvo semantiku raksturo ar četrām tēzēm:

1. Īpašvārdiem ir denotatīvā nozīme vai nozīmes, kas no tipoloģiskā viedokļa ir visai līdzīgas sugasvārdu denotatīvajām nozīmēm; galvenās tomēr konstatējamās atšķirības ir denotātu ekstralingvistisko atšķirību noteiktas, proti, šīs atšķirības atspoguļo to, ka īpašvārda denotāts eksistē tikai vienā vienīgā eksemplārā (vai kā viens, unikāls elementu kopums).

2. Vienādi īpašvārdi, kas apzīmē dažādus denotātus (arī dažādus viena un tā paša tipa denotātus), uzskatāmi par

homonīmiem; īpaši bieži homonīmi sastopami starp antroponīmiem un zoonīmiem.

3. Priekšvārdiem, dzīvnieku vārdiem u. tml., kas ievietoti kā paraugi, piemēram, vārdnīcās, kalendāros, ieteicamo vārdu sarakstos, nav sava denotāta un līdz ar to arī nav denotatīvās nozīmes; tādēļ tie ir nevis pilnvērtīgi īpašvārdi, bet gan onīmiskie reprezentanti.

4. Lielākā daļa no īpašvārdiem (it sevišķi no antroponīmiem) funkcionē tikai runas līmenī jeb, citiem vārdiem sakot, samērā nedaudzos ideolektos, bet ne valodas kā sistēmas līmenī; līdz ar to, dabiski, arī šo daudzo īpašvārdu nozīme ir zināma tikai attiecīgo ideolektu runātājiem, neklūdama par valodas sistēmas elementu. Taču fakts, ka nozīme daudziem ir nezināma, vēl nebūt nenozīmē, ka šīs nozīmes vispār nav (Bušs 2003, 299).

Ukru pagastā reģistrētie uzvārdi analizēti no **etimoloģiskās jeb motivācijas semantikas** viedokļa, kam nereti mēdz pievērsties, piemēram, toponīmijas pētnieki. Par pamatu Ukru pagasta uzvārdu etimoloģiskās semantikas analizē līdzās V. Staltmanes monogrāfijai par latviešu uzvārdiem (CB) izmantots arī lietuviešu pētnieka A. Vanaga šobrīd jau gandrīz hrestomātiskais Lietuvas hidronīmu semantikas pētījums (Vanagas 1981). Analīzē iekļauti ne tikai latviskas, bet arī slāviskas, ģermāniskas un lietuviskas cilmes uzvārdi, tādējādi mēģinot parādīt, kā viena samērā neliela pagasta uzvārdu kopumā atspoguļojas uzvārdu motivācijas universālijas.

Par onīmu etimoloģiskās semantikas lomu personvārdu uztverē liecina arī Dz. Hiršas rakstītais par latviskas cilmes personvārdiem: «Latviskas izcelsmes sieviešu personvārdi ļauj mums iztēloties 20. gadsimta sievietes ideālu. Un tas šķiet esam šāds: tā ir maiga sieviete, maiga kā rīta blāzma (*Maiga, Ausma, Austra*), slaida, vijīga, ar līganu gaitu (*Vija, Aija, Līga*), mirdzošiem matiem un acīm, ar visai būtnei piemītošu iekšēju mirdzumu (*Mirdza*), čakla (*Rasma: rasma* 'raža, ražīgums'), tikumīga, dzidra (kā avota ūdens), balta (kā ieva) (*Skaidrīte, Dzidra, Ieva*), liela dziedātāja (*Daina*), latviska,

Latvijai piederīga (*Dzintra: dzintars, Līga: līgots*), dabas mātes dotā velte (*Velta*), pašas Laimas dotā (*Laima*; šeit der atcerēties, ka arī dievi ir klausījuši, ja tikuši saukti pareizā vārdā). Protams, motivācija var būt saistīta arī ar kādu cilvēku, kura vārdu vecāki vēlas saglabāt sava bērna vārdā.» (Hirša 2004, 412)

Bet kāda tad ir Ukru pagastā reģistrēto uzvārdu semantika?

No apelatīviem radušies uzvārdi

Cilvēku raksturojošas semantikas uzvārdi

Ir ļoti plaša uzvārdu grupa, kas raksturo cilvēka **fiziskās īpatnības un ārējo izskatu**. Tie galvenokārt radušies no iesaukām; daļēji šādu uzvārdu rašanos ietekmēja arī skrīveri, kas dažreiz deva izsmejošus, pat bezkaunīgus vārdus. Ar cilvēka izskata raksturojumu saistīti uzvārdi ir izplatīti Latvijā arī mūsdienās. Analizējot tikai latviskas cilmes uzvārdus, šādas pirmatnējās semantikas antroponīmi veido ap 12,6% no visiem uzvārdiem, kas darināti no latviešu valodas apelatīviem (Balodis 2005, 7). Ukros šī semantiskā grupa ir visplašākā – 31 uzvārds.

Ukru pagastā visvairāk šīs grupas uzvārdu norāda uz cilvēka raksturu, uzvedību un manierēm. Kā jau minēts, šādi uzvārdi galvenokārt radušies no iesaukām, tāpēc salīdzinājumam jāteic, ka rakstura un uzvedības motivētu iesauku Ukru pagastā procentuāli ir pat divas reizes vairāk nekā šīs semantikas uzvārdu. Šīs grupas iesaukas Ukros norāda uz dažādām rakstura īpašībām, piemēram, uz gara un prāta spējām (*Gudrais, Muļķis, Biezpienpauris // Biezpienpaure*), čaklumu (*Zelta roka*), kašķīgumu (*Purniņš*), temperamentu (*Čammiņš*) u. tml. Arī uzvārdi liecina par cilvēku dažādo raksturu un uzvedību, kaut gan neviens no uzvārdiem, protams, nestāsta par to tagadējo īpašnieku raksturu un manierēm (ja nu vienīgi dažreiz tā ir sagādīšanās). Zīmīgi, ka iesaukas bieži vien atspoguļo kādu cilvēku netikumu vai negatīvu īpašību. Piemēram, kā, analizējot rakstura un uzvedības motivētas iesaukas Riebiņu novadā,

secinājusi I. Zuģicka, visbiežāk iesauku pamatā ir cilvēka negatīvo īpašību atspoguļošana un slēpta vai atklāta to apzīmēšana. Autore norāda, ka Riebiņu novadā šīs grupas iesauku motivācijas pamatā ir ziņkārība, plāpīgums, lielīšanās, viltība, pārgalvība, izrādīšanās, lēnīgums u. c. (Zuģicka 2006, 60).

Kā atzīst E. Blese, principiālas atšķirības starp «vārdu» un «uzvārdu» nav: uzvārds vēlākos laikos ir radies no vārda. Tā rašanās motīvi ir galvenokārt praktiska rakstura: vārds vien bija kļuvis par nepietiekamu līdzekli atsevišķa indivīda atšķiršanai no citiem indivīdiem, tāpēc vārdam pievienojās vēl otrs apzīmējums – uzvārds. Par pamatu uzvārdiem noderēja personas tautība, izcelšanās apvidus, agrākā piederība pie kāda ciema vai pilsētas, dzīves vieta, profesija, ārējie dzīves sakari, fiziskās savādības utt. Sākumā uzvārdi bija sugasvārdi parastā nozīmē, bet pamazām tie sāka saistīties ar zināmu personu, raksturodami viņa individuālās pazīmes un līdz ar to gan sašaurinājās savā apjomā, bet paplašinājās saturā. (Blese 1929, 4–7)

E. Blese norāda, ka daudzos gadījumos personu vārdi ir tikai dažādu cilvēkam piemītošu īpašību apzīmējumi. Un šeit izšķir divas vārdu kategorijas:

1) lat. *praenomina* – apzīmē cēlas rakstura īpašības, kuras vecāki labprāt būtu vēlējušies redzēt saviem bērniem viņu vēlākajā dzīvē piešķirtas un tādēļ šādu īpašību apzīmējumus devuši tiem par vārdiem (lat. *Salvius*, *Magnus*). No latviešu uzvārdiem šai grupai atbilst: *Drošprātis*, *Stiprais*;

2) lat. *cognomina* – apzīmē kādu faktisku garīgu vai fizisku īpašību, kas kādam kādreiz tiešām piemītusi (lat. *Albus*, *Bassus*). No latviešu uzvārdiem šai grupai atbilst: *Līkais*, *Kuplais*, *Sirmais*.

Vidēju stāvokli ieņem lat. *nomina*, kurus ar galotni *-ius* sastopam atvasinātus no vārdiem, kas savā būtībā tikpat labi pieskaitāmi lat. *praenomina* kā *cognomina* kategorijai (lat. *Marcus*, *Claudius*). No latviešu vārdiem šai grupai atbilst: *Lācis*, *Zaķis*, *Zvirbulis*. (Blese 1924, 163–164)

Analizējot rakstura un uzvedības motivētos uzvārdus Ukru pagastā, jāsecina, ka uz negatīvām īpašībām norāda pat

82,6% šīs grupas onīmu. Turklāt šīs īpašības var būt dažādas, piemēram, mantkārtība, augstprātība, glēvulība, tūlīgums, skopums, liekulība, īgnums u. tml. No etimoloģijas viedokļa šīs semantiskās grupas uzvārdiem ir dažāda cille: latviska, lietuviska, vācu, slāviska (sīkāk skatīt šķirkļos!).

Burduns¹ (Lv, Lt, B, K) – p. *Burda* (SSNO I 282), *Burda*: p. *burda* ‘skandālists, dumpinieks; skandāls’ (RS I 106), sal. arī bkr. *Бурда*, *Бурдо*: senbkr. *бурда* ‘sacelšanās; sabrukums; duļķains dzēriens’ (БМ II 69)².

Čepurnovs (Lv, K) – p. *Czapurna* (SSNO I 399), bkr. *Чанурны*, kr. *Чепурной*, *Чепурнов*: ukr. *чепурний* ‘tīri, skaisti’ (БМ II 446), *Чепурнов*, *Чепурной* (Ганжина 2001, 538), *Чепурнов*: iesauka *чепурной* ‘švītīgi ģērbies’; ‘augstprātīgs’; ‘kārtīgs, akurāts’ (BH 157).

Dācis (Lv) – v. *Dotz* (MG 233), v. *Dotz*: ‘mīkstčaulīgs, glēvulīgs cilvēks’ (HB 105), v. *Dötsch* ‘lempīgs cilvēks’ (HC 148).

Dargužs (Lt, Lv) – liet. *Dargužas*: (?) saistāms ar liet. *Dargis* (LPŽ I 462): sal. liet. *dargus* ‘lietains; nejauks; nelāgs; riebiģis; pikts’ LKŽ II 285 (LPŽ I 462).

Kiseļ (!), Kiseļa (B) – kr. *Кисель* (УБ 226), kr. *Киселёв*: iesauka *Кисель*: kr. *киселить* ‘lišķēt’, *кисельничать*

¹ Šeit un turpmāk šķirkļi veidoti šādi: šķirkli ievada uzvārds pamatformā. Aiz šķirkļa vārda iekavās ar saīsinājumu norādīta uzvārda īpašnieka vai īpašnieku tautība; tad aiz semikola norādīts uzvārdu fiksācijas biežums Veltas Staltmanes veiktajā latviešu uzvārdu apkopojumā (CB). Aiz domuzīmes dots cilmes skaidrojums. Citvalodu cilmes uzvārdiem vispirms minēts atbilstošā uzvārda ekvivalents oriģinālvalodā, pēc tam aiz kola norādīta uzvārda nozīme – tā galvenokārt dota no viena avota, proti, nav uzskaitīti visās vārdnīcās dotie nozīmes skaidrojumi, izņemot gadījumus, ja tie ir atšķirīgi, taču, tā kā dažādās slāvu valodās vārdu un uzvārdu formas var būt atšķirīgas, šķirkli nozīmes skaidrojums nereti dots no vairākām vārdnīcām – arī tad, ja tas ir identisks.

² Ja vienam uzvārdam semantika var būt vismaz divējāda, tas ievietots grupā, kas, pēc autores domām, ir visticamākā (vai atbilstošākā kādai no semantiskajām (apakš)grupām).

‘augstprātīgi izturēties; kust no glaimiem’ (Ганжина 2001, 241).

Lukševics (Lt) – liet. *Lukševičius*: visticamāk, slāviskots no liet. *Lukša*, kura pamatā liet. *lukšas*, -a ‘tāds, kam ir lielas, noliekušās ausis; tūlīgs; neveikls’, *lukšas* ‘tūļa; lempis’ LKŽ VII 679, sal. arī liet. *lukšis* ‘ragulops, kura ragi noliekti uz leju’ LKŽ VII 680 (LPŽ II 115); taču varētu būt arī transantroponīmiskas cilmes uzvārda *Lukaševics* fonētisks variants.

Matovičs (Lv, B) – bkr. *Матовіч*: bkr. *мом* 1. ‘slaists’; 2. ‘izšķērdētājs’ (БМ II 287).

Mazalovs (K) – kr. *Мазалов* (УБ 124), kr. *Мазалов*: no iesaukas: kr. *мазать, мазанить* ‘smērēt, notraipīt’, *мазун, мазуха, мазан* ‘sušķis, smulis, netīrelis’, *мазиня* ‘netīrs’, *маза* ‘tas, kurš smērējas’ (Ганжина 2001, 301).

Memens (Lv) – liet. *Memenas, Mēmēnas* < *Memys*: liet. *mēmē, mēmis* ‘kluss, lēns, mazrunīgs cilvēks, neveiksminieks, tūļa, gausulis’, *mementi* ‘stostīties, murmināt’ LKŽ VIII 5 (LPŽ II 208).

Šiksts (Lv) – sal. liet. *šykštauti* ‘būt skopam; skopoties’, *šykštēti* 1. ‘skopoties’; 2. ‘kļūt skopākam’, *šykštus* 1. ‘skops’; 2. ‘sīksts’.

? **Šutkus** (Lt) – liet. *Šutkus*: ar sufiksu -k- varētu būt < *Šutas*: sal. liet. *šutas* 1. ‘tveice, sutoņa’; 2. ‘suta, garaiņi’ (bet. sal. arī bkr. *Шум, Шумаў, Шумоў* (БМ II 485), p. *Szuta* (SSNO V 338) un v. *Schütt, Schütte* (MG 529)). Tomēr visticamāk, ka tas ir uzv. *Sutkus* variants (LPŽ II 995), *Шутько, Шутков*: *шут* ‘āksts’ (Ганжина 2001, 579), bet sal. arī kr. *шутка* ‘joks’.

Tilens (Lt, Lv) – liet. *Tilenis, Tylenis*: liet. *tylenis* ‘kluss cilvēks, klusētājs; cilvēks, kas atklāti nepaziņo savus uzskatus’ (LPŽ II 1043–1044).

Tjurins (K) – kr. *Тюрин* (УБ 154), kr. *Тюрин*: tv. < iesaukas *Тюра* ‘tūļa’ vai kr. *тюрить* ‘melot’ (ВН 142), kr. *Тюрин*: iesauka *Тюря*: *тюря* ‘pats vienkāršākais ēdiens: maize, kas iedrupināta ūdenī ar sāli’, ‘vāja rakstura, kūtrs, neizveicīgs cilvēks; tūļa’, *тюрить* ‘melot’ (Ганжина 2001, 485).

? *Truslis* (K, Lv; 1 CB 152) – latv. *truslis* ME IV 248 (atvas. no adj. *trausls* – sākotnējā noz. ‘satrunējis, sapuvis’, vēlākā nozīme ‘viegli lūstošs, plīstošs; nestiprs, vārs’ (LEV II 423)).

Zauers (Lv, K; 20 CB 204) – v. *Sauer* (MG 502), v. *Sauer* ‘īgns, saīdzis’ (HC 413), v. *Sauer*: ‘dusmīgs, nikns cilvēks’ (HB 436) (*sauer* ‘skābs; saīdzis’).

Trīs Ukru pagastā reģistrētie uzvārdi norāda uz ēšanas paradumiem un uzvedību pie galda; arī šie uzvārdi tomēr saistās ar kādu netikumu:

Brīgis (Lv; 3 CB 141) – latv. *brīgis* ‘ein Vielfrass, ein grosser Esser’ (ME I 331). Sal. arī latv. pv. *Brīgis* (LPV 87).

Rimšāns (Lv) – latv. *rimša* ‘negausis, rīma’ (ME III 526).

Sribaļus (Lt) – liet. *Sriebalius*, *Srebalius*, *Srėbalius*: visdrīzāk no liet. *srėbalius* ‘tāds, kas daudz strēbj, strēbjot šmakstina’ LKŽ XIII 572, sal. arī *srėbti* ‘strēbt’ (LPŽ II 788).

Šķiet, ka tikai četri šīs semantiskās grupas uzvārdi norāda uz pozitīvām īpašībām:

Brauhbārs (Lv) – v. *brauchbar* ‘lietojams, derīgs’; rets uzvārds, kas nav atrodams nedz lielākajās vācu uzvārdu vārdnīcās, nedz arī CB un Rīgas telefonabonementu sarakstos.

Džugis (Lt) – liet. *Džiugas*, *Džiugis*, *Džiugys*: (?) saistāms ar liet. *džiuga*, *džiugas* ‘prieks, līksme, līksmība; tāds, kas par kaut ko ātri priecājas’ LKŽ II 1029, *džiugis* ‘liels prieks’ LKŽ II 1030 (LPŽ I 560).

? *Ērentrauts* (Lv) – *Ehrentraut* < *Ermentraut*, *Irmentraut*. Arī izkropļots *Ehrmantraut* (HB 116) (*Ehrmann*: *Ehrenmann* – ‘godavīrs’ (HB 116), *Trautmann* – 1. daļā *traut* – ‘mīļš, dārgs’ (HB 510)) (*die Ehre* ‘gods’ + *traut* ‘mīļš’).³

³ Gadījumos, kad iespējami vācu cilmes salikto uzvārdam nav atrodamas paralēles vācu uzvārdu vārdnīcās, uzvārda komponenti tiek reducēti līdz vācu valodas apelatīviem un tiek tulkoti. Dažkārt šāds tulkojums šķirkļa beigās iekavās dots arī tiem uzvārdiem, kuru ekvivalenti vācu uzvārdu vārdnīcās tika atrasti – tas dots vairākumam salikto uzvārdu, turklāt to komponenti tulkoti atsevišķi. Tas darīts galvenokārt tāpēc, ka šādu uzvārdu nozīmes

Ramutis (Lv; 1 CB 167) – liet. *Ramutis* (LPŽ II 572): šķiet, no liet. *ramus* ‘kluss, mierīgs’ (LPŽ II 570). Bet sal. arī liet. pv. *Ramutis* (KS 309).

Nelielu daļu Ukru pagasta uzvārdu raksturo cilvēka ārējais izskats. P. Balodis, analizējams cilvēka ārējā izskata motivētus uzvārdus, norāda, ka pazīmes, kas raksturo cilvēka galvu vai seju, pamanāmas visbiežāk (Balodis 2005, 8). Ukru pagastā četri uzvārdi (no etimoloģijas viedokļa tie visi ir saistīti ar lietuviešu valodu) varētu raksturot cilvēka galvu vai seju. Divi šīs grupas uzvārdi raksturo matu krāsu:

Rudauskis (Lt) – liet. *Rudauskas* (LPŽ II 629) < *Rudys*: no liet. *rudas* – ‘ruds’, *rudis* – ‘rudmatis’, *rudžius* – ‘rudmatis’ LKŽ XI 883 (LPŽ II 630). Sal. arī p. uzv. *Rudawski* (SSNO IV 510), *Rudawski* (SSNO IV 513). Sal. arī kr. uzv. *Рудоу*, *Рудоу*: *pyda* ‘asins’, ‘netīrumi, dubļi’, ‘sodrēji’, ukr., bkr. *pydoū* ‘ruds, sarkans, tumši brūns’ (Ганжина 2001, 411).

Žilītis (Lt) – liet. *Žilys*: sal. liet. *žilas* ‘sirms’, *žilē* ‘sirmums, sirma galva’, *žilis* ‘sirms cilvēks’, *žylis* ‘sirmums’ (LPŽ II 1334).

Iespējams, ka viens uzvārds norāda uz matu sakārtojumu (kaut gan tas varētu raksturot arī cilvēka ārējo izskatu kopumā):

Šurkus (Lt, Lv) – liet. *Šurka*, *Šurkis*, *Šurkus* (LPŽ II 994), *Šiurkus*: ar sufiksu *-k-* varētu būt no *Šiurys*, *Šiura*: saistāms ar liet. *šiuris* ‘tāds, kas ir savēlies, sabozies, sapinkojies; tāds, kas ir mazs, vājš, nīkuļojošs, sanīcis, noplucis’, *šiurėti* ‘būt izspūrušam; čabēt, čaukstēt’; sal. arī liet. *šiurka* ‘slikts siens’ (LPŽ II 942).

Viens uzvārds liecina par acu izskatu:

skaidrojums vācu un latviešu antroponīmikā tomēr būtu veidojams atšķirīgi, jo, domājams, tikai atsevišķos gadījumos, piemēram, uzvārds *Bergmanis* latviešiem tika dots tāpēc, ka tā pirmie īpašnieki dzīvojuši kāda kalna tuvumā. Kā zināms no latviešu uzvārdu vēstures, bieži zemnieku uzvārdus veidoja no labi zināmu, tuvu reāliju vārdiem, ko vāciskoja, turklāt vēl pievienoja kādu citu vācisku elementu (piemēram, *man*, *son* u. c.).

Plačakis (Lt) – liet. *Plačiakis, Plačakis*: sal. liet. *plačiakis* ‘tāds, kuram ir lielas, ieplestas acis’ LKŽ X 49 (LPŽ II 466).

Salīdzinājumam jāteic, ka galvu raksturojošu iesauku Ukru pagastā ir vairāk nekā šīs semantikas uzvārdu – tāda Ukros ir 21 iesauka (14%). Visbiežāk galvu raksturojošas iesaukas Ukru pagastā motivē mati – to krāsa, īpašības u. tml. No matu krāsām iesaukās visvairāk izcelta rudā (*Rižā, Rudā, Rižiks*), tiesa, visas šīs iesaukas varētu būt dotas vienam cilvēkam. Vairākas iesaukas matus raksturo metaforiski (piemēram, saskatīta līdzība ar dzīvniekiem – *Cālītis, Pūdelis*). Iesauku rašanos motivē arī bārda (*Bārdiņa*), acis (*Ķīnietis*), zobi (*Bebrs, Zaķis*) un seja (*Vieplis*).

Trīs Ukru pagasta uzvārdi stāsta par cilvēka miesas uzbūvi, turklāt tie visi norāda uz cilvēka korpulentumu, jo veidoti no leksēmām ar nozīmi ‘resns’, ‘drukns’, ‘tauks’. No etimoloģijas viedokļa šo grupu veido pa vienam vācu, slāviskas un latviskas cilmes uzvārdam:

Gross (Lv, Lt; 19 CB 206) – v. *Groß, Groos* (MG 302), v. *Groß*: vidusaugšvācu *grôß* nozīmē arī ‘resns; neveikls’, retāk lietots ar nozīmi – ‘dižciltīgs, cildens’ (HB 189) (*groß* ‘liels’).

Kokorēvičs (Lv) – p. *Kokar* (RS II 339), bkr. *Какора*: kr. *какора, кокорь* ‘celms ar saknēm; koks ar saknēm’ (БМ II 170), kr. *Кокорев*: iesauka *кокорь* ‘celms ar saknēm’, ‘drukns cilvēks’, ‘bieza pankūka’ (ВН 54, Ганжина 2001, 245).

Taukulis (Lt, Lv; 1 CB 153) – latv. *tāuks* ME IV 136.

Atšķirībā no uzvārdiem, kuros uzsvērts tikai tuklums, augumu un miesas uzbūvi raksturojošas iesaukas Ukros liecina ne tikai par korpulentumu (*Bumbiņa, Apaļā*), bet arī par tievumu (*Plūmīte*), garumu (*Sabonis, Garā dilda, Tornis*) un īsumu (*Liliputs, Mazais*). Kopumā šādas semantikas iesauku Ukru pagastā ir 10% no visām iesaukām.

Uzvārdā var tikt uzsvērts arī kāds anatomisks trūkums vai kāda īpaša ķermeņa pazīme – tāds Ukru pagastā ir viens latviskas cilmes uzvārds, kas darināts no nenoteiktā adjektīva:

Klibs (Lv) – latv. *klibs* ME II 225. Sal. arī latv. pv. ? *Klibe* LPV 197.

Cilvēku varētu raksturot vēl kāds varbūtēji latviskas

cilmes uzvārds, kas it kā liecina par veselīgu vai veselīga izskata cilvēku:

Veselis (Lv; 1 CB 150) – *vesels* ME IV 543. Sal. arī latv. pv. ? *Vesels* LPV 322. Tomēr šis uzvārds var būt aizgūts no transantroponīmiskas cilmes vācu uzvārda *Wessel*.

Par cilvēku raksturojošas semantikas uzvārdiem varētu uzskatīt arī tos, ko motivē **amats**, **profesija** vai **nodarbošanās**. Ukros šī uzvārdu semantiskā grupa ir visai plaša – 21 uzvārds.

No latviskas cilmes uzvārdiem šo grupu pārstāv tikai divi Ukru pagasta uzvārdi, turklāt abos gadījumos uzvārda pamatā esošais apelatīvs aizgūts no vācu valodas:

Beķeris (Lv; 37 CB 161) – latv. *beķeris* ME I 278. Sal. arī v. *Bäcker* (MG 176), v. *Becker* (HC 134), v. *Becker*: *Bäcker* ‘maiznieks’ (HB 57).

Gērmanis (Lv; 28 CB 156) – latv. *gērmanis* ‘der Gerber’ ME I 698.

Arī no lietuviskas cilmes uzvārdiem šo grupu pārstāv tikai divi antroponīmi:

Dailide (Lt) – liet. *Dailidė*: liet. *dailidė*, *dailyda*, *dailydė* ‘galdnieks; namdaris’ LKŽ II 223 (LPŽ I 445).

Dvarišķis (Lt, Lv; 1 CB 147) – liet. *Dvariškis*: no liet. *dvariškis* ‘muižas kalps, muižas algādzis; galminieks’ (LPŽ I 548).

No dažādu amatu, nodarbošanos nosaukumiem radušies arī vairāki slāviskas cilmes uzvārdi. Zīmīgi, ka no derivācijas viedokļa tikai viens (*Pešiks*) nav darināts ar patronīmisko izskaņu:

Kovaļevskis (K; 6 CB 144) – p. *Kowalewski*, *Kowalowski* (SSNO III 113), p. *Kowalewski*, *Kowalowski* (RS II 386), bkr. *Ковалеўскі*, kr. *Ковалевский* (БМ II 166), kr. *Ковалевский* (УБ 20), kr. *Ковалевский*: p. *kowal*, bkr. *каваль* ‘kalējs’ (Ганжина 2001, 260).

Kraucevs (Lv) – kr. *Кравцов* (УБ 99), kr. *Кравцов*: ukr. *кравец* ‘drēbnieks’ (*Кравцов* ‘drēbnieka pēctecis’) (ВН 56), kr. *Кравцов* (Ганжина 2001, 255), bkr. *Кравцев*, *Кравцов*: bkr. *кравец* ‘drēbnieks’ (БМ II 216–217).

Kupcovs (B) – bkr. *Купцоў, Купцов:* bkr., kr. *купец* ‘tirgotājs, tirgonis’ (БМ II 233).

? **Pešiks** (Lv) – bkr. *Пеши:* bkr. *пеши,* kr. *пеший* ‘gājējs’ (БМ II 323); sal. arī p. uzv. *Pieszek* (skat. LPŽ II 449 s. v. *Pieškà*).

Sapožņikovs (Lv, K) – kr. *Сапожников* (УБ 94), bkr. *Сапожнікаў* (БМ II 365), kr. *Сапожников:* *сапожник* ‘kurpnieks’ (Ганжина 2001, 424).

Tomēr visbiežāk Ukros amatu semantikas uzvārdiem ir vācu cilme. Zīmīgi, ka leksēma ar nozīmi ‘kalējs’ parādās divos uzvārdos:

Bretšneiders (Lv, P) – v. *Brettschneider* (MG 197), v. *Brettschneider:* ‘kokzāgētājs’, ‘kokzāgētavas nomnieks, rentnieks’ (HB 80), v. *Bret(t)schneider:* ‘galdnieks’ (HC 150).

Freimanis (Lv; 203 CB 155) – *Freimann* (MG 268), *Freimann:* vidusaugšvācu *vrîmann* – ‘brīvs zemnieks’ (HB 148), *Freimann* 1) ‘brīvlaists’, 2) ‘bende’ (HC 200) (*frei* ‘brīvs’ + *der Mann* ‘vīrs’).

Jāgers (Lv) – v. *Jäger* (HC 280), v. *Jager:* augšvācu forma no *Jäger:* *Jäger* ‘mednieks’ (HB 260) (*der Jäger* ‘mednieks’).

Kelerts (Lv, Lt) – v. *Keller* (HC 291), v. *Keller(t):* vidusaugšvācu *kellaere, keller* ‘vīna pagraba pārzinis, ienākumu pārvaldnieks’ (galmos, klosteros u. tml.) (HB 274).

Kohs (Lv; 20 CB 138) – v. *Koch* (MG 375), v. *Koch* (HC 300), v. *Koch* (HB 287): *der Koch* ‘pavārs’.

Mesters (Lv; 1 CB 203) – v. *Meester* (HC 344), v. *Me(e)ster:* lejasvācu forma no *Meister:* visbiežāk ‘amata, cunftes meistars; arī zinātnieka uzruna, tituls’ (HB 333) (*der Meister* ‘meistars’).

Millers (Lv; 130 CB 201) – v. *Miller, Müller, Möller* (MG 438), v. *Müller, Miller* (HC 358), v. *Müller:* augšvācu bavāriešu forma *Miller* (HB 345): *der Müller* ‘dzirnavnieks’.

? **Springis** (Lv; 35 CB 141) – v. *Spring* (MG 584), v. *Spring* ‘avots’ (HC 454), v. *Springer:* ‘burvju mākslinieks; dejotājs’, *springen* ‘lēkt’ (HB 484) (*der Sringer* ‘lēcējs’).

Šleseris (Lv) – v. *Schlesser, Schlösser* (MG 517), v.

Schlosser, Schlessen (HC 424), v. *Schlosser, Schlösser: Schlosser* – ‘atslēdznieks’ (HB 450).

Šmits (Lv; 159 CB 209) – v. *Schmidt* (MG 519), v. *Schmid, Schmitz* (HC 426), v. *Schmidt, Schmid, Schmitt: Schmied* ‘kalējs’ (HB 453).

Šmīdler (Lv) – v. *Schmiedel, Schmiedle, Schmieder: Schmied* – ‘kalējs’ (HB 453).

? *Valtenbergs* (Lv, Lt; 5 CB 136) – *Walt(h)er: ‘karavadonis’* (HB 530), *Berg: pēc dzīvesvietas kalnos* (HB 61) (*walten* ‘valdīt, rīkoties’ + *der Berg* ‘kalns’).

Ja aplūkojam amatu semantikas iesaukas Ukru pagastā, jāteic, ka tādu šeit ir 9% (tātad procentuāli nedaudz mazāk nekā amatu semantikas uzvārdu) un kvantitatīvi tās ierindojas piektajā vietā (*Agente Skaliņa, Točka, Miltu mopsis, Medību vīrsaitis* u. c.) (skat. Štrausa 2006, 152–154).

Arī **tautība, izcelsme** raksturo cilvēku. Tomēr tikai viens Ukru pagasta uzvārds varētu būt radies no etnonīma:

Žideļūns (Lv) – liet. *Žideliūnas, Žydeliūnas* < *Žydelis*: (?) no liet. etnonīma *žydas* ‘ebrejs’ (LPŽ II 1330).

Par cilvēku raksturojošas semantikas uzvārdiem šoreiz uzskatīti arī vācu cilmes antroponīmi, ko varētu motivēt **dzīvesvieta**, kaut gan šķiet, ka lielākā daļa šo uzvārdu latviešu valodā doti bez motivācijas⁴:

Bergmanis (Lv; 133 CB 154) – *Bergmann* (MG 189), *Bergmann* (HC), *Bergmann: pēc dzīvesvietas kalnā* (HB 61) (*der Berg* ‘kalns’ + *der Mann* ‘vīrs’).

Eihmanis (Lv; 13 CB 154) – *Eichmann* (MG 247), *Eichmann* (HC 180), *Eichmann: norāda uz dzīvesvietu zem ozoliem* (HB 117) (*die Eiche* ‘ozols’ + *der Mann* ‘vīrs’).

Grīnbergs (Lv; 232 CB 136) – *Grün, Grüne*: bieži pēc dzīvesvietas *im Grüne* – ‘zaļumos’ (HB 189), *Berg: pēc dzīvesvietas kalnos* (HB 61), *Grün: pēc apģērba krāsas, Grünberger* (HC 226) (*grün* ‘zaļš’ + *der Berg* ‘kalns’).

⁴ Daži šādi vācu cilmes uzvārdi (*Erdmanis, Freibergs, Freimanis, Šenberg, Valtenbergs*) – tiesa gan, ar jautājuma zīmi – ievietoti arī citās grupās.

Rozenfelds (Lv; 30 CB 132) – *Rosenfeld* (JB II 431), *Rose* (HB 426), *Feld*: pēc dzīvesvietas laukos (HB 136) (*die Rose* ‘roze’ + *das Feld* ‘lauks’).

Rozentāls (Lt; 92 CB 177) – *Rosenthal* (HC 407), *Rose* (HB 426), *Thaler*: pēc dzīvesvietas ielejā, lejā (HB 503) (*die Rose* ‘roze’ + *das Tal* ‘leja’).

Floras semantikas uzvārdi

Arī dažādu augu nosaukumi bijuši par pamatu uzvārdu darināšanā. Jāatzīst, ka floras semantikas uzvārdi Latvijā ir visai izplatīti – tas liecina arī par latviešu tautas ciešajiem sakariem ar dabu, jo, kā zināms, par uzvārdu pirmie to īpašnieki parasti izvēlējās labi zināmu reāliju vārdus. No Ukros reģistrētajiem uzvārdiem šajā grupā ietilpst tikai viens slāviskas cilmes uzvārds (*Jablonskis*), visi pārējie ir latviskas cilmes uzvārdi.

Lielākā daļa šīs grupas uzvārdu Ukros radušies no dažādu koku un krūmu nosaukumiem, turklāt visi minētie koki un krūmi ir nozīmīgi arī latviešu folklorā (skat., piemēram, Kursīte 1999, 178–206). Viens uzvārds radies no vispārīgākas nozīmes leksēmas jeb hiponīma *krūms*:

Bērziņš (Lv; 834 CB 226) – latv. *bērzs* ME I 292.

Jablonskis (Lt, P; 1 CB 144) – p. *Jabłoński* (SSNO II 366), bkr. Яблонскі: bkr. яблания, kr. яблоня ‘ābele’ (БМ II 497).

Kārkls (Lv; 3 CB 179) – latv. *kārkls* ME II 196.

Krūmiņš (Lv; 383 CB 221) – latv. *krūms* ME II 292.

Lagzdiņš (P, Lt, Lv; 81 CB 220) – latv. izl. f. *lagzda* (‘lazda’) ME II 399.

Liepa (Lv; 169 CB 118) – latv. *liēpa* ME II 503.

Ozols (Lv; 507 CB 179) – latv. *uōzuōls* ME IV 427. Sal. arī latv. pv. *Ozols* LPV 258.

Vītols (Lv; 280 CB 179) – latv. *vītuōls* ME IV 648. Sal. arī latv. pv. ? *Vītols* LPV 331.

Šajā apakšgrupā varētu iekļaut arī uzvārdu

Klūga (Lv; 7 CB 115) – latv. *klūga* ME II 238.

Ukros ir vēl daži floras semantikas uzvārdi – tos varētu iedalīt vairākās apakšgrupās:

❖ uzvārdi, kas radušies no puķu un zāļu nosaukumiem:
Magone (Lv; 8 CB 124) – latv. *maguõne* ME II 547.
Smilga (Lv; 72 CB 115) – latv. *smilga* ME III 862. Sal.
arī latv. pv. *Smilga* LPV 293.

❖ uzvārdi, kas radušies no kultūraugu nosaukumiem:

Griķis (Lv; 40 CB 147) – latv. *griķis* ME I 654.

❖ uzvārdi, kas radušies no sūnu nosaukumiem:

Sūna (Lv; 41 CB 118) – latv. *sūna* ME IV 1132.

❖ uzvārdi, kas radušies no auga daļu nosaukumiem:

Pampars (Lt, Lv; 1 CB 198) – latv. *paṁpārs* 4. ‘«jauna, cieta kuoka daļa, kas izaug kuoka ievainojuma vietā»’ ME III 73; tomēr šis varētu būt arī cilvēku raksturojošs uzvārds, sal. ME minēto pirmo nozīmi: ‘ein kräftiger stämmiger Mann (spēcīgs, plecīgs, arī drukns cilvēks)’ (ibid.).

No dažādu augu nosaukumiem radušies ne tikai uzvārdi, bet arī citi onīmi. Salīdzinājumam jāteic, ka Ukros no augu valsts nosaukumiem radušies četri personvārdi (*Daiga, Lilija, Lins, Madara*), arī nedaudzas iesaukas (piemēram, *Plūmīte* (maza un tieva kā plūme)⁵, *Buļba* (baltkrievu tautības cilvēks), *Citrons* (sapīkusi meitene), *Gurķītis* (klusā meitene)), taču daudz biežāk flora parādās Ukru pagasta govju vārdos (piemēram, *Kreimene, Pienene, Vīksna, Liepiņa, Avene, Brūklene, Pupa, Smilga*) un vietvārdos (piemēram, mājvārdi *Apsītes, Ceriņi, Guōbas, Kārkliņi, Ķiřši, Pureņi* – floras semantikas toponīmi Ukru pagastā veido 9,2% no visiem toponīmiem). Kā zināms, no uzvārdiem var rasties arī toponīmi. Leksēmas, no kurām darināti Ukru pagasta floras semantikas uzvārdi, ir arī dažu Ukru pagasta toponīmu pamatā (*Kārkli mā, Lagzdiņu birze, Liēpas mā, Uōzuōli js, Uōzuōls + p/s, Vītuōli js, Smilgas mā*), tomēr šķiet, ka tikai vietvārds *Lagzdiņu birze* varētu būt radies no uzvārda.

Faunas semantikas uzvārdi

Izplatīti ir arī faunas semantikas uzvārdi. Vairāku dzīvnieku vārdi tautas uzskatos ir izkristalizējušies par

⁵ Iekavās dota iesaukas motivācija, kādu to norādījuši respondenti.

spilgtiem simboliem, kas atbilst zināmām cilvēku fiziskām vai garīgām īpatnībām (Balodis 2004, 39). Par to liecina, piemēram, sakāmvārdi *viltīgs kā lapsa, bailīgs kā zaķis, tiepīgs kā āzis*. Citi dzīvnieku apzīmējumi ir vairāk vai mazāk neitrāli, to piešķiršana cilvēkam par uzvārdu «nav vairs savos iemeslos tik labi izprotama: lielākā daļā gadījumu te gan laikam meklējams tikai ārējs sakars» (Blese 1929, 140).

Lietuviešu iesauku pētnieks A. Butkus norāda, ka no dzīvnieku nosaukumiem radušās iesaukas dotas dažādu iemeslu dēļ, piemēram, raksturojot cilvēka ārējo izskatu (*Bebrs, Lapsa, Zilonis, Blusa, Cālis*), valodu (*Tītars, Lakstīgala*), rakstura īpatnības (*Gliemezis, Zaķis, Bite*) (Butkus 1995, 36–57). Arī Ukros iesauku, kurās ietverts kāds dzīvnieka nosaukums, ir vismaz 13% no visām iesaukām (piemēram, cilvēka ārējā izskata motivētas iesaukas – *Cālītis, Pūdelis, Bebrs, Zaķis*; motorikas motivētas iesaukas – *Dzērve, Pīlēns*; rakstura un uzvedības motivētas iesaukas – *Govs, Ežuks, Ķīsis, Sesks, Tītars* u. tml.) Turklāt dzīvnieku nosaukumi Ukros parādās arī vairākās asociatīvajās iesaukās (piemēram, *Breksis, Gārnis, Putniņš*).

Tātad arī no dzīvnieku nosaukumiem radušies uzvārdi varēja sākotnēji raksturot to īpašnieku pēc kādas šim dzīvniekam spilgti izteiktas īpašības (kā tas ir ar iesaukām), bet tie varēja šo cilvēku arī neraksturot, vienkārši piešķirot kādas zināmas reālijas vārdu, jo, kā zināms, «daudzos pagastos zemnieki pieņēma koku, putnu, dzīvnieku vārdus – kļuva par *Bērziņiem, Ozoliņiem, Lāčiem, Ērgļiem* utt.» (Svarāne 1996, 133).

Starp šīs tematiskās grupas Ukru pagasta uzvārdiem nav neviena tiešas vācu cilmes onīma (pastarpināti ar vācu valodu saistīts uzv. *Stārks*, kam pamatā no viduslejasvācu valodas aizgūtais attiecīgais apelatīvs).

Kā secinājis P. Balodis, mūsdienās faunas semantikas uzvārdu ir ļoti daudz (tā ir viena no lielākajām semantiskajām apakšgrupām) (Balodis 2004, 40). Pēc V. Staltmanes datiem, visbiežāk faunas semantikas latviešu uzvārdos ietverti putnu nosaukumi (CB 89). P. Balodis izpētījis, ka Latvijā šādi ir

apmēram 12% no visiem latviskas cilmes uzvārdiem (Balodis 2004, 55). Zīmīgi, ka arī Ukros no faunas semantikas uzvārdiem visvairāk ir tādu, kas radušies no dažādu putnu nosaukumiem. No astoņiem šīs semantiskās apakšgrupas uzvārdiem tikai vienam (*Grakovskis*) ir slāviska cilme, visiem pārējiem – latviska cilme. Divos uzvārdos pārstāvēta leksēma ar nozīmi ‘zvirbulis’ – tie abi ir latviskas cilmes uzvārdi, viens veidots no latviešu literārās valodas vārda *zvirbulis*, otrs – no latviešu apvidvārda *žīgurs*.

Cīrulnieks (Lv; 4 CB 172) – latv. *cīrulis* ME I 139.

? **Dumpis** (Lv; 40 CB 160) – latv. *duņpis* ME I 515, *dumpis*¹ ‘sacelšanās, nemieri’, *dumpis*² ‘stārķveidīgo kārtas dzinējputns’ LLVV II 412–413.

Gaigals (Lv; 12 CB 177) – latv. *gaīgala* ME I 583. Sal. arī latv. pv. *Gaigala* LPV 132.

Gārnis (K; 1 CB 159) – latv. *gārnis* ME I 618.

Grakovskis (Lv, Lt) – p. *Grochowski* (SSNO II 203), bkr. *Грак, Гракоў, Граковіч*: bkr. *грак* ‘krauķis’ (BM II 116).

Stārks (Lv, K; 2 CB 176) – latv. *stārks* ME III 1051.

? **Svilpis** (Lv; 4 CB 160) – latv. *svilpis* ME III 1159 vai *svilpe* ME IV 1158.

Zvirbulis (Lv; 84 CB 152) – latv. *zvirbulis* ME IV 776. Sal. arī latv. pv. ? *Zvirbulis* LPV 340.

Žīgurs (Lv; 26 CB 205) – latv. apv. *žīgurs* ‘zvirbulis’ ME IV 813.

P. Balodis, analizēdams latviskas cilmes faunas semantikas uzvārdus, secina, ka uzvārdi, kas radušies no meža zvēru nosaukumiem, kvantitatīvi ierindojas otrajā vietā, resp., tie veido apmēram 6,4% no visiem latviskajiem uzvārdiem (Balodis 2004, 65). Pēc V. Staltmanes datiem, trīs populārākie šīs apakšgrupas latviešu uzvārdi ir *Lācis* (233), *Briedis* (216) un *Lūsis* (138). Ukros no meža zvēru nosaukumiem varētu būt radušies pieci uzvārdi, diviem no tiem ir latviska cilme, taču starp tiem nav minētā popularitātes trijnieka pārstāvju, abi šie latviskas cilmes uzvārdi darināti ar deminutīvpiedēkļiem.

Caunītis (Lv; 10 CB 166) – latv. *caūna*, *caūne* ME I 364. Sal. arī latv. pv. *Caune* LPV 88.

Lapsiņš (Lv; 29 CB 223) – latv. *lapsa* ME II 422.

Domājams, ka no meža zvēru nosaukumiem radušies arī trīs citvalodu cilmes uzvārdi:

? **Bobriks** (P, B) – *Bobrzyk* (RS I 64), *Бобрык*, *Бобриск*: bkr. *бобрык*, kr. *бобриск* ‘bobriks’ (BM II 28), *Бобриск*: бобр ‘bebrs’ (uzv. radies no iesaukas – tā varēja iesaukt cilvēku ar melniem matiem) (Ганжина 2001, 68). Sal. arī latv. *bobriks* ‘stāvus uzkārstis biezs (parasti vilnas vai pusvilnas) mēteļu audums’ LLVV II 106.

? **Turonoks** (Lv, B) – bkr. *Тур*, *Туронок*, *Туранок*: bkr., kr. *тур* ‘taurs’, ‘tūre’ (BM II 419).

? **Vilčiauskis** (Lt, Lv) – liet. *Vilčiauskas*: var būt pēc slāvu parauga darināts uzv. no lietuviska ekvivalenta ar sakni *vilk-* (< *vilkas* ‘vilks’) (LPŽ II 1212), bet sal. arī p. *Wilcz*, *Wilcze*, *Wilczek* (SSNO VI 99–100).

Ukros starp faunas semantikas uzvārdu apakšgrupām trešo vietu ieņem no mājdzīvnieku nosaukumiem radušies uzvārdi – šādi ir četri antroponīmi. No šīs apakšgrupas uzvārdiem Latvijā visizplatītākie ir *Auniņš* (28), *Auns* (26) un *Runcis* (24), tomēr arī tie nav īpaši populāri (Balodis 2004, 70). Ukros nevienam no mājdzīvnieku nosaukumiem veidotam uzvārdam nav latviska cilme, tie ir vai nu slāviskas cilmes, vai slāviskoti lietuviskie uzvārdi. Ukros reģistrēts uzvārds *Baranauskis*; šai sakarā var pieminēt, ka Krievijā no šīs apakšgrupas uzvārdiem visizplatītākie ir *Баранов* (no *баран* ‘auns’) un *Быков* (no *бык* ‘bullis’) (Balodis 2004, 70).

Baranauskis (Lt) – liet. *Baranauskis* (LPŽ I 190–191), p. *Baranowski* (SSNO I 89), p. *Baranowski* (RS I 22), p. *Baranowski* (BJ 41), bkr. *Бараноўскі* (BM II 41), kr. *Барановский* (BH 16), p. *Baran* (SSNO I 87), p. *Baran* (RS I 22), p. *Baran* (BJ 122), bkr. *Баран*: *баран* ‘auns’ BM II 41. Bet sal. arī liet. slāvismu *baronas* ‘auns’ LKŽ I 662.

Kozlovskis (Lt, B; 11 CB 145) – p. *Kozłowski* (SSNO III 123), p. *Kozłowski* (RS II 392), bkr. *Казлоўскі*, kr. *Козловский*: bkr. *казёл*, kr. *козёл* ‘āzis’ (BM II 169) (liet. uzv. *Kazlauskas* var būt slāviskots no *Ožys*, *Ožēlis*, *Ožiūnas* u. tml. (LPŽ I 960)), kr. *Козлов*: tv. < vīr. pv. *Козел* (BH 54).

Kroļiks (Lv) – kr. *Кролик* (УБ 265), p. *Krolik* (SSNO III 145), bkr. *Кролик*: p. *krolik*, kr. *кролик* ‘trusis’ (БМ II 218; sal. arī LPŽ I 1087, 1063).

Telko (U): kr. *Телков, Теляк: телка, теличка, телица, телушка* ‘maza gosniņa’ (Ганжина 2001, 469–470).

Vēl Ukros nelielu apakšgrupu veido uzvārdi, kas radušies no sīku dzīvnieku un kukaiņu nosaukumiem, kaut gan šajā apakšgrupā nav neviena latviskas cilmes uzvārda. Latvijā šādas semantikas uzvārdu ir apmēram tikpat daudz kā uzvārdu ar mājdzīvnieku pirmatnējo semantiku – ap 2,8% no visiem latviskajiem uzvārdiem. Tātad šīs semantikas uzvārdi Latvijā nav plaši izplatīti: vispopulārākie uzvārdi šajā apakšgrupā ir *Bite* (77), *Skudra* (55), *Tauriņš* (54), *Odiņš* (35) (visi pozitīvas konotācijas uzvārdi) (Balodis 2004, 74). Interesanti, ka starp 100 populārākajiem Krievijas uzvārdiem 61. vietā ierindojas *Жуков* ‘vabole’ (УБ 151).

Rakauskis (Lt, Lv) – p. *Rakowski* (SSNO IV 440), bkr. *Ракоўскі* (БМ II 347), liet. *Rakauskas*: p. *rak*, bkr., kr. *рак* ‘vēzis’ vai (īpaši lietuviešu uzvārdi) < pv. *Rokas* (LPŽ II 565).

Rakovskis (Lv; 2 CB 145) – p. *Rakowski* (SSNO IV 440), bkr. *Ракаўскі, Раковский* (БМ II 347–348): skat. **Rakauskis**.

Žukovskis (Lv; 6 CB 145) – p. *Żukowski* (SSNO VI 370), bkr. *Жукоўскі, Жуковский*: bkr., kr. *жук* ‘vabole’ (БМ II 148), kr. *Жуковский*: nekristītais pv. *Жук* (Ганжина 2001, 199).

Ukros nav reģistrēts neviens uzvārds, kas būtu radies no zivju nosaukumiem. Latvijā šāda semantika ir apmēram 3,8% latviskas cilmes uzvārdu (Balodis 2004, 81). Populārākie no tiem ir *Ķīsis* (134), *Vimba* (37), *Lasis* (35), *Zutis* (30). Taču Ukros sastopama vismaz viena iesauka, kas radusies no zivs nosaukuma – *Ķīsis*. Vienam Ukros reģistrētajam uzvārdam gan tomēr ir kāda saistība ar zivīm:

Spuris (Lv; 6 CB 163) – *spura* ME IV 1030. Sal. arī latv. pv. *Spura* LPV 296.

Faunas semantikas vietvārdu Ukru pagastā ir 11,4% no visiem vietvārdiem, kas kvantitatīvi šo grupu ierindo 3. vietā. Turklāt vietvārdi pārstāv visas jau uzvārdu sakarā minētās

semantiskās apakšgrupas (šeit ir toponīmi, kas radušies no meža zvēru nosaukumiem (*Lapsas mā, Bebru masts, Zaķi mā*), no putnu nosaukumiem (*Rubeņi z, Sakali z, Vanagi z*), no zivju nosaukumiem (*Ķīši mā, Stagari mā, Līņi mā*), no mājdzīvnieku nosaukumiem (*Aūniņi mā, Aītiņas + js, Buļļi + z*) un no kukaiņu un citu sīku dzīvnieku nosaukumiem (*Bišu ozols, Lapsenes mā, Skudras mā, Kuņmji mā*). Visvairāk ir toponīmu, kas radušies no meža zvēru un putnu nosaukumiem (skat. arī Štrausa 2004, 90–91).

Fizioģeogrāfiskas semantikas uzvārdi

Līdzīgi kā vietvārdi arī daži uzvārdi radušies no dažādām fizioģeogrāfiskām leksēmām. Ukru pagastā šādi varētu būt deviņi uzvārdi; četriem ir latviska cilme, trim (*Dubrovskis, Gurskis, Zarečanskis*) – slāviska cilme, diviem (*Freibergs, Šenbergs*) – vācu cilme. Ar *mežu* saistīta trīs uzvārdu semantika, ar *krastu* un *kalnu* – pa diviem, vēl vienā uzvārdā ietverta leksēma ar nozīmi ‘aizupe’:

Dubrovskis (Lv, Lt, K; 1 CB 145) – p. *Dubrawski* (SSNO I 534), kr. *Дубровский* (УБ 28), bkr. *Дуброўскі, Дубраўскі*, kr. *Дубровский*: bkr. *дуброва*, kr. *дубрава* ‘ozolu birzs, ozolājs’ (БМ II 139).

? **Freibergs** (Lv; 96 CB 135) – *Freiberg* (MG 286), *Freiberg* (HC 199) (*frei* ‘brīvs’ + *der Berg* ‘kalns’).

Gurskis (Lt; 1 CB 144) – p. *Gurski* (SSNO II 237), kr. *Гурский* (УБ 249), bkr. *Гурскі*, kr. *Гурский*: ? bkr. *гупа* ‘kupena’ (БМ II 122), p. *gòra* ‘kalns’.

Jaunbirzis (Lv; 2 CB 168) – latv. *jaūns* ME II 101 + latv. *bīrze, birzs* ME I 299.

Krastiņš (Lv; 207 CB 224) – latv. *krasts* ME II 260.

Krasts (Lv; 75 CB 213) – latv. *krasts* ME II 260.

Silavs (Lv; 5 CB 216) – latv. *silava* ‘jauns mežiņš’ ME III 838. Sal. arī latv. pv. ? *Silava* LPV 290.

? **Šenbergs** (Lv; 18 CB 136) – *Schönberg* (JB II 492), *Schön(e), Schön(e)mann* nozīmē ne tikai ‘skaists pēc izskata’, bet arī ‘izsmalcināts, pieklājīgs, laipns’ (HB 457), *Berg*: pēc

dzīvesvietas kalnos (HB 61) (*schön* 'skaists' + *der Berg* 'kalns').

Zarečanskis (B) – sal. kr. *запечье* – 'aizupe'.

Ukru pagastā konstatēti arī 38 fiziogeogrāfiskas semantikas toponīmi (*Avuotiņi* js, *Ezera iela*, *Strautiņi* mā, *Pakaļni* vs), turklāt vēl 15 vietvārdi radušies no citiem apelatīviem ar vietas nozīmi (*Ruôbežu masts*, *Kaktiņa apgaita*, *Stūri* mā). Vairākums fiziogeogrāfiskas semantikas toponīmu Ukru pagastā ir mājvārdi. Šie vietvārdi visai labi rāda motivāciju, kāpēc vietai dots tieši šāds vārds (piemēram, kā norādījuši teicēji, pie *Avuotiņiem* bijis ļoti liels avots, *Ezera iela* atrodas blakus Ukru ezeram, *Laūkgaļi* – lauka galā (tā bijusi malējā māja, bijis tik krūmais, mežains, ka kaimiņus nemaz neredzēja), *Puŗviņi* un *Puŗvīši* – ļoti zemā, purvainā vietā u. tml.) (skat. arī Štrausa 2004a, 107–109).

Citas konkrētas vai abstraktas semantikas uzvārdi

Ir arī dažādi citas konkrētas vai abstraktas semantikas uzvārdi, kas neiekļaujas jau aplūkotajās semantiskajās grupās. Visvairāk šajā apvienotajā grupā ir latviskas cilmes uzvārdi, otro vietu etimoloģijas ziņā ieņem slāviskas cilmes uzvārdi:

Airītis (Lv; 1 CB 166) – latv. *aīris* ME I 13.

Āriņš (Lv; 51 CB 222) – latv. *āra*, *ārs* ME I 239, 244.

Braga (Lv, M) – p. *Braha* (SSNO I 241), p. *Braha* (RS I 81), p. *Brog* (SSNO I 250), bkr., kr. *Брага*: bkr. *бпага* 1. 'šķiedenis'; 2. 'brāga', kr. *бпага* 1. 'brāga'; 2. 'pašdarināts alus, miestņš' (BM II 59).

Brazdovskis (Lt, B) – *Brazdauskas*: < liet. *Brazdys*: (?) darināts ar galotni -ys no liet. *brazdēti* 'brišķkēt, skrabēt' (vai *brazdus* 'sulīgs' LKŽ I 1025) (LPŽ I 301).

Čulna (K) – latv. *čulna* ME I 419 (latv. apv. *čulna* 'deguna tulzna' LEV I 191).

Galviņš (Lv; 33 CB 225) – latv. *galva* ME I 596.

Kakštis (Lt, Lv) – *Kakšrys* (LPŽ I 891), sal. liet. *kakštelėti* 'pieklaupēt, piedauzīt'.

Kažukauskis (Lt) – bkr. *Кажухойскі, Кажух, Кожух*: bkr. *кажух* 'kažoks' (BM II 168) (liet. *Kažukauskas* (LPŽ I 963)).

Križevics (Lv; 1 CB 129) – liet. *Križevičius, Kryževičius* (LPŽ I 1086) < *Kryžiūs*: (?) saistāms ar liet. *kryžius* ‘krusts’ (LPŽ I 1086). Bkr. *Крыжевич*: bkr. *крыж* ‘krusts’ (БМ II 222).

Novaks (Lv) – p. *Nowak* (SSNO IV 78), bkr. *Новак, Навак*, ukr. *Новак*: kr. *новик* ‘viss jaunais, svaigais’, ukr. *новик* ‘jauns mēness’ (БМ II 294).

Piguļskis (Lv, P) – p. *Figula, Figulus, Figulski* (RS I 249), bkr. *Пигула, Пигулеўскі, Пигуль*: *нигулка*, p. *pigulka* ‘zāļu graudiņš’ (БМ II 323).

Podiņš (Lt, Lv; 23 CB 220) – latv. *puōds* ME III 454.

Ramma (Lv; 8 CB 117) – v. *Ramm, Ramme*: *Ramme* ‘pāldzinis’ (HB 399).

Smertjevs (Lv) – ? sal. kr. *смерть* ‘nāve’.

? **Vecelis** (Lt) – latv. *vecelis* ‘vecis’ ME IV 515, *vecis* ME IV 515 vai arī transantroponīmiskas cilmes v. uzv. *Wetzel*?

Vēliņš (Lv; 7 CB 220) – latv. *vēliņš* ME IV 557.

Videiķis (Lv, Lt) – *Videika, Videikis*: (?) no liet. *iš-vysti* ‘ieraudzīt’ (LPŽ II 1203).

? **Vitte** (Lv, Lt, K) – v. *Witte, Witt* (bieži lejasvācu): ‘Weiß, Weiße’ – ‘baltums, balta krāsa’ (HB 552) (*weiß* ‘balts; sirms’).

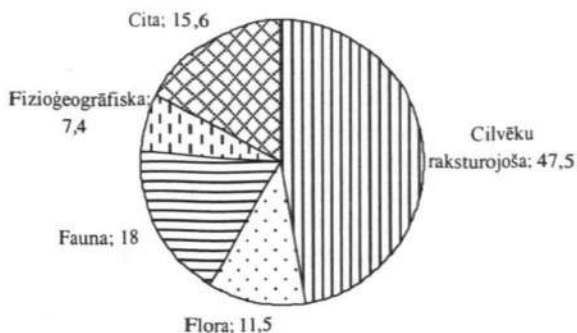
Zole (Lv; 1 CB 123) – *zuōle* ME IV 759.

No onīmiem radušies uzvārdi

No personvārdiem radušies uzvārdi

Uzvārdi, kas radušies no personvārdiem, Ukru pagastā veido otru lielāko semantisko grupu (pirmajā vietā kvantitatīvi ierindoja cilvēku raksturojošas semantikas uzvārdi ar vairākām semantiskajām apakšgrupām). Visbagātīgāk šie uzvārdi pārstāv slāviskas cilmes grupu, bet vismazāk – latviskas cilmes grupu.

Dabīgi attīstoties uzvārdu sistēmai, patronīmi dažādās valodās ir kļuvuši par vienu no visplašākajām uzvārdu grupām, kam ir skaidra motivācija. Patronīmi veido lielāko daļu lietuviešu, poļu, krievu mūsdienu uzvārdu (Balodis 2004a, 451). Lielākā daļa no personvārdiem radušos uzvārdu

2. att. Apelatīviskas cilmes uzvārdu semantika Ukru pagastā (%)

Ukros ir **patronīmiskas cilmes**, un šāda uzvārdu veidošana ļoti populāra ir tieši slāvu valodās.

Absolūti lielākā daļa krievu uzvārdu ir veidoti ar patronīmiskajām izskaņām *-ов*, *-ев*, *-ин*, *-ович*, *-евич* u. c. Interesanti veidojušies poļu uzvārdi. Tendence pievienot patronīmisko izskaņu *-ski* ir ļoti sena. Palaikam tā parādījās jau 15. gs., bet kopš 17. gs. tā kļuvusi regulāra. Sabiedrībā valdīja uzskats, ka tieši uzvārdi ar izskaņu *-ski* ir īsti poliski, muižnieciski. Savukārt patronīmiskā izskaņa *-wicz* tika uzskatīta par raksturīgu pilsētnieku uzvārdiem. Ilgu laiku zemniekiem nebija atļauts sevi nosaukt uzvārdos ar izskaņām *-ski* vai *-cki*. (Balodis 2004a, 452)

Šīs grupas slāviskas cilmes uzvārdi Ukru pagastā visbiežāk (desmit reizes) darināti ar izskaņu *-ovs*:

Antonovs (Lv, K) – p. *Antonow* (RS I 8), bkr. *Антонाय* (БМ I 31), kr. *Антонов* (УБ 42), kr. *Антонов*; рв. *Антон* (Ганжина 2001, 27–28).

Bogdanovs (Lv, Lt; 2 CB 218) – bkr. Багданаў (БМ II 31), kr. Богданов (УБ 164), kr. Богданов: pv. Богдан (ВН 18), kr. Богданов: богдан – tā sauc abu dzimumu bērns līdz kristībām (Ганжина 2001, 70, arī БМ II 31).

Deņisenkovs (K) – kr. Денисов: pv. Денис (krievu f. no gr. pv. *Dionīss*) (ВН 34).

Fedotovs (Lv) – kr. Федотов (УБ 43), bkr. Фядотаў: pv. Феодот (БМ I 166), kr. Федотов: pv. Феодот (Ганжина 2001, 499).

Filipovs (B) – p. Filipow (SSNO I 43), kr. Филипов (УБ 43), bkr. Філіпаў: pv. Филипп (БМ II 168), kr. Филиппов: pv. Филипп (ВН 148), kr. Филиппов: pv. Филипп (Ганжина 2001, 501).

Izotovs (Lv) – kr. Изотов (УБ 45), kr. Изотов: pv. Изот, kas ar i- < vīr. pv. Зотик (ВН 46), kr. Изотов: grieķiskas cilmes pv. Зотик (Ганжина 2001, 220).

Jemeljanovs (Lv, K, Lg) – kr. Емелянов (УБ 46), kr. Емелянов: romiešu dzimtas pv. Емилиан, kr. variantā Емельян (Ганжина 2001, 23).

Mikitovs (Lv, K, U) – p. Mikita: pv. Mikołaj (SSNO II 484), bkr. Мікіта, Микита: pv. Нукита (БМ I 126–127).

Smirnovs (K) – bkr. Смирноў, Смирнов (БМ II 384), kr. Смирнов: pv. Смирной (ВН 118), kr. Смирнов: pv. Смирной (Ганжина 2001, 444).

Todorovs (M, G) – bkr. Тодоров (БМ I 30), kr. Тодоров (УБ 252), p. Todor: pv. Teodor (SSNO V 445), kr. Тодоров: pv. Тодор (ВН 134).

Otrajā vietā no šīs grupas slāviskas cilmes uzvārdiem ir onīmi ar izskaņu -ičs (piecas reizes):

Jukņēvičs (Lv) – kr. Юхневич (УБ 232), bkr. Юхневіч, Юхновіч: pv. Евфимий (БМ I 70).

Mackevičs (Lv, B) – kr. Мацкевич (УБ 232), p. Mackiewicz: pv. Maciej (BJ 274), bkr. Мацкевіч: pv. Мацей (БМ I 118).

Mickevičs (K) – p. Mickiewicz (BJ 269), kr. Мицкевич (УБ 228), bkr. Міцкевіч: Димітрий (БМ I 61) (liet.

Mickevičius ar slāv. izsk. *-evičs* no *Mickus* (visbiežāk no pv. *Dimitrijs* (LPŽ II 220)).

Pavlovičs (Lt; 8 CB 131) – p. *Pawłowicz* (BJ 248), p. *Pawłowicz* (SSNO IV 207), kr. *Паўловіч* (БМ I 132), kr. *Павлович*: pv. *Павел* (Ганжина 2001, 351).

Samsonovičs (Lv, B, U) – bkr. *Самсановіч*: pv. *Сампсон*, *Самсон* (БМ I 143).

Trešajā vietā ierindojas trīs uzvārdi ar izskaņu *-evs*:

Andrejevs (Lv, K) – p. *Andrzejew* (SSNO I 44), bkr. *Андрэў* (БМ I 29), kr. *Андреев* (УБ 39), kr. *Андреев*: pv. *Андрей* (Ганжина 2001, 26).

Grigorjevs (K) – kr. *Григорьев* (УБ 40), bkr. *Грыгор'еў*: pv. *Григорій* (БМ I 55), kr. *Григорьев*: pv. *Григорий* (Ганжина 2001, 135).

Vasiljevs (Lv) – kr. *Василёв* (УБ 81), bkr. *Васільеў*: pv. *Василий* (БМ I 40), kr. *Васильев*: pv. *Василий* (ВН 23), kr. *Васильев*: pv. *Василий* (Ганжина 2001, 42).

Ukru pagastā reģistrētie uzvārdi darināti arī ar slāvu patronīmiskajām izskaņām *-skis* un *-ics*:

Lešinskis (Lv; 5 CB 143) – bkr. *Лешиы*, kr. *Лешенков*, *Лешуков*: kr. *леший* 'mežainis; vadātājs' БМ II 251, bkr. *Лёша*: pv. *Алексей* БМ I 24–25 (liet. *Lešinskas*: domājams, ka nav apelatīviskas cilmes (LPŽ II 64)).

Stankevics (Lv; 3 CB 128) – bkr. *Станкевіч* (БМ I 156), kr. *Станкевич* (УБ 232), p. *Stankiewicz*, *Stańkiewicz* (SSNO V 186), bkr. *Станко*: pv. *Станислав* (БМ I 156), p. *Stanko*, *Stańko*, *Stank*: pv. *Stanisław* (SSNO V 173–176), p. *Stankiewicz*: pv. *Stanisław* (BJ 213).

Zaharevskis (Lv, K; 1 CB 144) – p. *Zacharewski* (SSNO VI 251), bkr. *Захапей*, *Захапай* u. c. (БМ I 75–76). Liet. *Zacharas*: no ebr. cilmes pv. *Zacharas*, *Zacharijas* (LPŽ II 1262), p. *Zacharzewski*: *Zachariasz* (BJ 215).

Lietuviešu antroponīmikā jau 16. gadsimtā patronīmiskas cilmes personvārdu bija vairāk nekā nepatronīmiskas cilmes personvārdu. Ar lietuviskām (*-aitis*, *-onis*, *-ūnas*, *-ėnas* u. c.), kā arī slāviskām (*-ovičius*, *-evičius*) patronīmiskajām izskaņām tie bija veidoti no tēva personvārda, kas varēja būt gan

lietuviešu senais divcelmu personvārds, gan kristītais vārds, gan kāda iesauka, gan kādas citas cilmes personvārds. Napatronīmiskas cilmes personvārdi 16. gs. bija dažādi – visbiežāk tie bija radušies no iesaukām – no dzīvnieku, augu, profesijas, amata, tautības vai citiem nosaukumiem radušies antroponīmi. Šāda tipa uzvārdi, kā arī no tiem veidoti patronīmi dokumentos izplatījās tikai 16. gs. (Vanagas 1999, 467)

Ukros no personvārdiem ar lietuvisku patronīmisko izskaņu *-aitis* darināti trīs uzvārdi:

Adamaitis (Lv, Lt; 10 CB 165) – liet. *Adamaitis* < *Adamas*: ebr. cilmes pv. (liet. *Adomas*) (LPŽ I 62), liet. pv. *Adomas* (KS 61).

Mikužaitis (Lt) – liet. *Mikužaitis* < *Mikužis*, *Mikužys*: saistāms ar *Mikas* (LPŽ II 236): no pv. *Mikas* vai tml., kas var būt no *Mykolas* vai no *Mikalojus* (LPŽ II 228). Liet. pv. *Mikas* – liet. īsinājums no *Mikalojus* un *Mykolas* (KS 270).

Šimaitis (Lt, Lv) – liet. *Šimaitis* (LPŽ II 928) < *Šimas*: uzv., kas izveidojies no pv. *Simonas* varianta *Šiman* (LPŽ II 928), sal. arī p. uzv. *Szym*, *Szyma* (SSNO V 346–347).

Domājams, ka Ukros divi no personvārdiem radušies uzvārdi ir slāviskoti lietuviskas cilmes antroponīmi. Arī tie abi ir patronīmiskas cilmes uzvārdi:

Juzapavičs (Lt) – liet. *Juzapavičius* (LPŽ I 876), liet. *Juozapavičius* (LPŽ I 861), sal. p. *Jozefowicz*: *Jozef* (RS II 224), liet. *Juzapas* (LPŽ I 876), liet. pv. *Juozapas* un dial. f. *Jūzapas* (KS 214).

Zakarauskis (Lt, Lv) – liet. *Zakarauskas*: no ebr. cilmes pv. *Zacharas*, *Zacharijas* (LPŽ II 1266). Liet. pv. *Zakaras* – liet. īsinājums no *Zacharijas* (KS 383).

Latviešu valodā uzvārdu patronīmiskais piedēklis ir *-ēn-*, it īpaši augšzemnieku formā *-ān-*, taču šādu uzvārdu Latvijā nav daudz, tie reģistrēti galvenokārt Latvijas austrumdaļā (CB 49–50). Ukros no personvārda ar sufiksu *-ān-* darināts tikai viens uzvārds:

Brencāns (Lv, Lt) – latv. pv. *Brencis* (LPV 86).

Taču no personvārda radies vēl viens latviskas cilmes uzvārds, iespējams, ka sufikss *-en-* ir izkropļots latviešu patronīmiskais piedēklis *-ēn-*:

Ancens (Lv, Lt) – latv. pv. *Ancis* < *Ansis* (LPV 56).

Savukārt vācu patronīmiskais piedēklis bija *-ing* vai tā variants *-eng*, kas jau vidusaugšvācu laikmetā kļuva neproduktīvs, tā vietā stājās *-er*. Vācu *Sohn* vietā sāka lietot pārveidotu izskaņu *-sen*, kā arī tikai *-s* (Balodis 2004a, 451). No vācu cilmes uzvārdiem Ukru pagastā šādi ir tikai divi antroponīmi:

Tisens (Lv, Lt) – v. *Thiesen* (MG 424), v. *Tiessen* (HB 507), v. *Thieß*, *Thies*, patr. *Thießen*, *Thiesen*, arī *Thiese*: lejasvācu populārs īsinājums no *Mathias* (*Matthies*, *Matthießen*) (HB 505).

Vilemsens (Lv; 10 CB 194) – v. *Willahalm*: *Wilhelm*, īpatnējā rakstībā arī *Willems*, *Wilmes*, *Wellems*, *Willemssen*, *Wilmsen* (HC 510).

Tomēr no personvārdiem radušies arī vairāki **nepatronīmiskas cilmes** uzvārdi; to cilme un darināšana ir dažāda. Visvairāk šādu uzvārdu Ukru pagastā ir lietuviskas cilmes.

Senie latviešu personvārdi veidojušies līdzīgi citu baltu tautu pirmskristiānisma personvārdiem. Tie bijuši viencelma vai divcelmu vārdi, kas apzīmē varu, valdīšanu un dažādas augsti vērtējamās īpašības (piemēram, 13. gs. Indriķa Livonijas hronikā minēti vairāki vārdi, starp kuriem ir arī latviskas cilmes antroponīmi: *Drivinalde*, *Waridote*, *Warigribbe* u. c.) (Siliņš 1990, 13). Tomēr, kā norāda arī D. Zemzare, senie latviešu personvārdi vairs nav saglabājušies (Zemzare 1971, 124). Arī seno lietuviešu arhaiskākie personvārdi ir bijuši divcelmu vārdi, kas apzīmē varu, valdīšanu, tautu, mantu u. tml. (*Vytautas*, *Mintaugas*, *Vidmantas*, *Vismantas* u. c.) (KS 25–26). No lietuviešu senajiem divcelmu personvārdiem radušies arī trīs Ukru pagastā reģistrētie uzvārdi:

Bitauts (Lt) – liet. *Bitautas, Bytautas* (LPŽ I 268): *by-* (?) saistāms ar liet. *bijoti* ‘baidīties, bīties’ (LPŽ I 247), *taut-* saistāms ar liet. *tauta* ‘tauta’ (LPŽ II 1028).

Buivids (Lv; 16 CB 132) – liet. *Buividas, Buivydas*: *bui-* saistāms ar liet. *buitis, buita, buitas, buitē* ‘dzīve, esamība’ LKŽ I 1134–1135 (LPŽ I 336–337); *vyd-* atvedināts no liet. *iš-vysti* (*iš-vydo*) ‘ieraudzīt’ (LPŽ II 1204).

Jomants (Lt, Lv) – liet. *Jomantas* (LPŽ I 840): *jo-* (?) saistāms ar liet. *joti* ‘jāt’ (LPŽ I 846), *mant-* saistāms ar liet. *manyti* ‘domāt, prātot; saprast; zināt’ LKŽ VII 831; *manus* ‘labas atmiņas’, *manus* ‘saprātīgs’, *mantus* ‘saprātīgs; izmanīgs; veikls; skaists; daiļš’ LKŽ VII 846 (LPŽ II 153).

Ar lietuvisku piedēkli *-išķ-* (liet. *-išk-*) no personvārda darināts viens Ukros reģistrēts uzvārds:

Antonišķis (Lv; 3 CB 147) – liet. pv. *Antanas*, izl. f. *Antonas*, sl. *Anton* (KS 76). Sal. arī latv. pv. *Antons*, kas ir lat. cilmes (LPV 63).

No personvārdiem radušies vēl trīs lietuviskas cilmes uzvārdi:

Kvjadars (Lt) – liet. *Kviadaras* (LPŽ I 1149), liet. *Kvedaras*: no pv., kura «lietuviskais» var. ir *Teodoras* (LPŽ 1146).

Lukošus (Lv) – liet. *Lukošius*: no pv. *Lukošius* (LPŽ II 114), liet. pv. *Lukošius*, p. pv. *Łukasz* (KS 255).

Masjulis (Lt, Lv) – liet. *Masiulis* < *Masys* (LPŽ II 173): pv. *Matas, Motiejus*. Reizēm var būt arī no *Tomas* (LPŽ II 172), sal. v. *Maß, Maas, Masius*: pv. *Thomas* (MG 571). Liet. pv. *Matas* – liet. īsinājums no *Motiejus* (KS 265).

Uzvārds var būt radies no personvārda arī kā īsinājums. Šādi Ukros varētu būt divi uzvārdi:

Grigs, Grigas (Lt, Lv) – liet. *Grigas*: īsinājums no pv. *Grigalius* (LPŽ I 712), liet. pv. *Grigas* – īsinājums no *Grigalius* (KS 188).

? **Norkus** (Lv) – *Norkus, Norka, Norkas, Norkys*: iespējams, īsinājums no salikta pv. *Norkantas* vai tml., bet var

būt: *noras* 'griba', *norēti* 'gribēt', *norus* 'gribīgs' vai tml. (LPŽ II 334). *Норка*: bkr., kr. *норка* 'ūdele' (БМ II 300).

No vācu personvārdiem radušies četri nepatronīmiskas cilmes uzvārdi:

Erdmanis (Lv; 31 CB 154) – *Erdmann* (MG 253), *Erdmann* (HC 185), *Erdmann*: tā pamatā kādreiz izplatīts personvārds *Ertmar*: *ert* 'Erde' – 'zeme', *mar* 'berühmt' – 'slavens' (HB 126) (*die Erde* 'zeme' + *der Mann* 'vīrs').

Jirjens (Lv; 6 CB 188) – v. *Jürjens*, *Jürgen*, *Jürr(i)e(n)s*: lejasvācu formas no *Georg* (HB 266).

Kundrāts (Lv; 13 CB 208) – (liet. *Kundratas*, *Kundrotas*, *Kondratas*, *Kondrotas*: no pv. *Kondratas* (p. *Kondrat*, bkr. *Кондрат* u. tml.) < v. *Konrad*, *Kunrath* u. tml. LPŽ I 1045), v. *Konrad* ir latīņu oficiālā forma no senvācu ķeizara vārda *Kunrad* = 'kühn im Rat' – 'drošs, drosmīgs, pārdrošs padomā' (HB 289).

Ostvalds (Lv; 4 CB 132) – v. *Oswald* (ģermāniskas cilmes pv.), kā uzv. arī sagrozīta forma *Ostwald* (HB 365).

Iespējams, ka šajā apakšgrupā jāiekļauj arī jau minētie *Veselis*, *Vecelis*.

Vēl četriem no personvārdiem veidotiem uzvārdiem Ukru pagastā ir slāviska cilme:

Doroško (B) – kr. *Дорошко* (УБ 207), bkr. *Дорошка*: pv. *Дорофей* (БМ I 63), kr. *Дорошко*: pv. *Дорофей* (Ганжина 2001, 166), kr. *Дорожкин* (tv. < *Дорошка*): pv. *Дорофей* (BH 36).

Gordeičuks (Lv, U) – p. *Gardy* (SSNO II 82), p. *Hordycz* (SSNO II 311), bkr. *Гордеев*: pv. *Гордей* (BH 32).

Marcinkus (Lt) – saistāms ar p. *Marcinko*, *Marcinek*: pv. *Marcin* (SSNO III 395) (liet. *Marcinkus* (LPŽ II 158–159)).

Savčenko (Lv): p. *Sawczyk*: pv. *Sawa* (BJ 212).

Trīs antroponīmiskas cilmes uzvārdi (*Daņķēns*, *Stonkus*, *Vaitkus*) varētu būt ienākuši no slāvu valodām caur lietuviešu valodu, taču tikpat iespējams, ka tie darināti tieši no lietuviešu personvārdiem. Kategoriski spriedumi šeit kārtējo reizi ir

nevietā. Cilmes komentāros norādīti iespējamie etimoloģizēšanas varianti:

Daņķēns (Lv) – p. *Danko*, *Dańko* (SSNO I 455), bkr. *Дањкін*, kr. *Данко* (БМ II 125), kr. *Данко*, *Данкин*: pv. *Данила* (Ганжина 2001, 150). Liet. *Dankus*: pv. *Danielius* (LPŽ I 458).

Stonkus (Lt) – bkr. *Станко*: pv. *Станислав* (БМ I 156), p. *Stanko*, *Stank*: pv. *Stanisław* (SSNO V 173–176), liet. *Stonkus* (LPŽ II 826). Sal. arī slāviskas cilmes liet. pv. *Stanislovas* un tā īsinājumus *Stonys*, *Stonis*, *Stonius* (KS 335).

Vaitkus (Lv, Lt) – p. *Wojtko*, *Wojtek*: pv. *Wojciech* (SSNO VI 181), bkr. *Воѣтко*: pv. *Воѣтєх* (БМ I 45–46), liet. *Vaitkus* (LPŽ II 1141). Sal. arī liet. pv. *Vaitkantas* un tā īsinājumu *Vaitys* (KS 361).

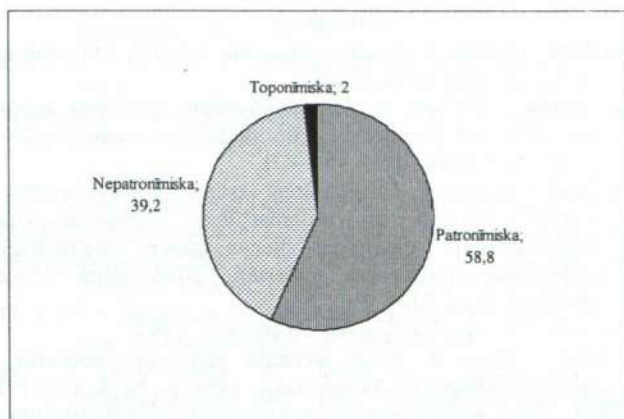
No vietvārdiem radušies uzvārdi

Tikai viens Ukru pagasta uzvārds (*Barkovskis*) varētu būt radies no vietvārda. Domājams, ka šāda tipa uzvārdi raksturojuši pirmo uzvārda īpašnieku pēc dzīvesvietas.

Barkovskis (P; 2 CB 145) – p. *Barkowski* (SSNO I 93), p. *Barkowski* (RS I 25), kr. *Борковский* (БН 20), kr. *Борковский*: uzv. radies no vietas nos., no kurienes cēlies tā pirmais īpašnieks – *Борки*, *Борок*, *Борков*, *Борково* (Ганжина 2001, 72).

Rakstā analizēti 173 Ukru pagasta uzvārdi. Lielākā daļa (122 onīmi jeb 70,5%) radušies no dažādiem apelatīviem. No onīmiem (personvārdiem un vietvārdiem) radies 51 uzvārds (29,5%). No semantiskajām apakšgrupām visplašāk pārstāvētas: uzvārdi, kas norāda uz fiziskajām īpatnībām un ārējo izskatu (31), patronīmiskas cilmes uzvārdi (30) un faunas semantikas uzvārdi (22). Savukārt divas semantiskās apakšgrupas – tautības semantikas uzvārdus un no vietvārdiem radušos uzvārdus – Ukros pārstāv tikai pa vienam onīmam. Neapšaubāmi, Ukru pagasta uzvārdu semantika liecina gan par latviešu uzvārdu došanas vēsturi, gan arī par citu tautu uzvārdu veidošanās īpatnībām.

3. att. Onīmiskas cilmes uzvārdu semantika Ukrū pagastā (%)

Saīsinājumi

adj.	– adjektīvs	nos.	– nosaukums
apv.	– apvidvārds	noz.	– nozīme
atvas.	– atvasinājums	P	– polis
B	– baltkrievs	p.	– poļu
bkr.	– baltkrievu	patr.	– patronīms
ebr.	– ebreju	p/s	– paju sabiedrība
f.	– forma	pv.	– personvārds
G	– gagauzs	skat.	– skatiet
gr.	– grieķu	sal.	– salīdziniet
izl.	– izloksne	senbkr.	– senbaltkrievu
izsk.	– izskaņa	sl.	– slāvu
js	– jaunsaimniecība	slāv.	– slāvisks
K	– krievs	tv.	– tēvvārds
kr.	– krievu	U	– ukraiņis
lat.	– latīņu	ukr.	– ukraiņu
latv.	– latviešu	uzv.	– uzvārds
Lg	– lezģīns	v.	– vācu
liet.	– lietuviešu	vs	– viensēta
Lt	– lietuvietis	z	– sena zemniekmāja
Lv	– latvietis	<	– radies no
M	– moldāvs	+	– bijušais objekts
mā	– māja		

Literatūra

- Balodis 2004** – *Balodis P.* Faunas semantikas uzvārdi. – *Onomastica Lettica* 2. Rīga, 2004, 37–84.
- Balodis 2004a** – *Balodis P.* Antroponīmiskas izcelsmes uzvārdi Latvijā un kaimiņzemēs. – *Tavs vārdadienu kalendārs* 2005, 2006, 2007. Rīga, 2004, 450–471.
- Balodis 2005** – *Balodis P.* Cilvēka ārējā izskata motivēti uzvārdi. – *Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli.* 2005. gada 22.–23. februāris. Rīga, 2005, 7–11.
- BJ** – *Bystroń J. S.* Nazwiska polskie. Warszawa, 1993.
- Blese 1924** – *Blese E.* Mūsu uzvārdu pētīšanas uzdevumi. – *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.* 1924. g., Nr. 8, 163–171.
- Blese 1929** – *Blese E.* Latviešu personu vārdu un uzvārdu studijas. I. Vecākie personu vārdi un uzvārdi, 13.–16. gs. Rīga, 1929.
- Bušs 2003** – *Bušs O.* Personvārdi, vietvārdi un citi vārdi: izpētes pakāpieni. Rīga, 2003.
- Butkus 1995** – *Butkus A.* Lietuvių pravardės. Kaunas, 1995.
- Dambe 1990** – *Dambe V.* Latvijas apdzīvoto vietu un to iedzīvotāju nosaukumi. Rīga, 1990.
- Feldmann 1938** – Verzeichnis lettländischer Ortsnamen. .. herausgegeben von Hans Feldmann. Riga, 1938.
- Gardiner 1940** – *Gardiner A.* The Theory of Proper Names. London, 1940.
- Ģermanis 2002** – *Ģermanis A.* Lietuvieši un lietuviskie akcenti pagasta kultūrvidē. – *Zemgale.* 2002. g. 9. VII, Nr. 80, 8.
- Ģermanis 2004** – *Ģermanis A.* Lietuvieši Ukru pagasta kultūrvidē. – *Latvijas Vēstnesis.* 2004. g. 11. III, Nr. 39 (2987), B6.
- HB** – *Bahlow H.* Deutsches Namenlexikon. Familiennamen und Vornamen nach Ursprung und Sinn erklärt. München, 1967.
- HC** – *Heintze-Cascorbi* Die deutschen Familiennamen. Berlin, 1933.
- Hirša 2004** – *Hirša Dz.* Dažas pārdomas par 20. gadsimta populārākajiem personvārdiem. – *Tavs vārdadienu kalendārs* 2005, 2006, 2007. Rīga, 2004, 409–417.
- Joseph 1946** – *Joseph H. W. B.* An Introduction to Logic. Oxford, 1946.
- KS** – *Kuzavinis K., Savukynas B.* Lietuvių vardų kilmės žodynas. Vilnius, 1987.
- Kursīte 1999** – *Kursīte J.* Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā. Rīga, 1999.

- Latvju enciklopēdija III** – Latvju enciklopēdija III. Red. A. Švābe. Stokholma, 1955.
- LEV I-II** – *Karulis K.* Latviešu etimoloģijas vārdnīca I-II. Rīga, 1992.
- LKŽ I-XX** – Lietuvių kalbos žodynas I-XX. Vilnius, 1968–2002.
- LLVV I-VIII** – Latviešu literārās valodas vārdnīca I-VIII. Rīga, 1972–1996.
- LPV** – *Siliņš K.* Latviešu personvārdu vārdnīca. Rīga, 1990.
- LPŽ I-II** – Lietuvių pavardžių žodynas I-II. Vilnius, 1985–1989.
- Maciejauskienė 1992** – *Maciejauskienė V.* Lietuvių pavardės: istorija ir dabartis. – Lietuvos aidas. 1992 07 16, 9.
- ME I-IV** – *Milenbahs K.* Latviešu valodas vārdnīca. Red., papild., turp. J. Endzelīns. I-IV. Rīga, 1923–1932.
- MG** – *Gottschald M.* Deutsche Namenkunde. Unsere Familiennamen nach ihrer Entstehung und Bedeutung. Berlin, 1954.
- Names and Demonstratives 1996** – Names and Demonstratives. – The Philosophy of Language. New York – Oksford, 1996, 245–247.
- Noreen 1923** – *Noreen A.* Einführung in der wissenschaftliche Betrachtung der Sprache. Halle, 1923.
- RS I** – *Rospond S.* Słownik nazwisk śląskich, cz. I. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1967.
- RS II** – *Rospond S.* Słownik nazwisk śląskich, cz. II. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1973.
- Siliņš 1990** – *Siliņš K.* Latviešu personvārdu cilme un attīstība. – Latviešu personvārdu vārdnīca. Rīga 1990, 10–23.
- Sørensen 1963** – *Sørensen H. S.* The Meaning of Proper Names with a Definiens Formula for Proper Names in Modern English. Copenhagen, 1963.
- SSNO I-VI** – Słownik staropolskich nazw osobowych I-VI. Wrocław – Warszawa – Krakow, 1965–1982.
- Staltmane 1990** – *Staltmane V.* Par latviešu uzvārdu vārdnīcas uzbūves principiem. – Onomastica Lettica. Rīga, 1990, 182–199.
- Svarāne 1996** – *Svarāne M.* Par latviešu uzvārdiem. – Dabas un vēstures kalendārs 1997. Rīga, 1996, 131–136.
- Štrausa 2004** – *Štrausa I.* Dzīvnieku nosaukumi Ukru pagasta toponīmos. – Onomastica Lettica 2. Rīga, 2004, 85–99.
- Štrausa 2004a** – *Štrausa I.* Fiziogēogrāfiskas semantikas toponīmi Ukru pagastā. – Latvijas Universitātes 62. zinātniskā

- konference. Ģeogrāfija, ģeoloģija, vides zinātne. Referātu tēzes. Rīga, 2004, 107–109.
- Štrausa 2006** – *Štrausa I.* Amatu semantikas onīmi Ukru pagastā. – *Linguistica Lettica* 15. Rīga, 2006, 146–157.
- Vanagas 1981** – *Vanagas A.* Lietuvių hidronimų semantika. – Lietuvių onomastikos tyrinėjimai. Vilnius, 1981, 4–153.
- Vanagas 1999** – *Vanagas A.* Pavardės. – Lietuvių kalbos enciklopedija. Vilnius, 1999, 466–472.
- VVC 1999** – *Latvijas Republikas Valsts valodas centrs* Par vārdu un uzvārdu lietošanu un rakstību latviešu literārajā valodā. Rīga, 1999.
- Zemzare 1971** – *Zemzare D.* Piezīmes par mūsdienu latviešu personu vārdiem. – Latviešu valodas kultūras jautājumi. 7. laid. Rīga, 1971, 123–128.
- Zuģicka 2006** – *Zuģicka I.* Riebiņu novada iesauku semantika. – Daugavpils Universitāte Humanitāro Zinātņu Vēstnesis 2006, Nr. 9. Daugavpils, 2006.
- ВН** – *Никонов В. А.* Словарь русских фамилий. Москва, 1993.
- БМ I–II** – *Бірыла М.* Беларуска антрапанімія I–II. Мінск, 1966–1969.
- Гамкрелидзе 1984** – *Гамкрелидзе Т. В., Иванов В. В.* Индоевропейский язык и индоевропейцы. Тбилиси, 1984. Т. 2., 435–1328.
- Ганжина 2001** – *Ганжина И. М.* Словарь современных русских фамилий. Москва, 2001.
- Подольская 1978** – *Подольская Н. В.* Словарь русской ономастической терминологии. Москва, 1978.
- СВ** – *Сталтмане В. Э.* Латышская антропонимия. Фамилии. Москва, 1981.
- Суперанская 1973** – *Суперанская А. В.* Общая теория имени собственного. Москва, 1973.
- УБ** – *Унбегаун Б. О.* Русские фамилии. Москва, 1989.
- <http://www.pmlp.gov.lv>

Semantics of the family names registered in the Ukru civil parish *Summary*

The article provides analysis from the viewpoint of etymological or motivation semantics for 173 family names of the Ukru civil parish in Dobeles district that have been acquired from the Register of residents in the Ukru civil parish. The analysis includes not only the family names of Latvian but also those of Slavic,

Germanic and Lithuanian origin, thereby trying to show how the totality of family names in a relatively small civil parish reflects universalities of motivation for the family names.

Most of the family names registered in the Uku civil parish (70.5%) have originated from the appellatives representing the following groups of semantics:

- Family names of the semantics characterising a person motivated by physical peculiarities and outer appearance of a person (e. g., *Dācis, Mazalovs, Brīģis, Sribalūs*); his / her profession or position (e. g., *Ģērmanis, Dvarišķis, Jāgers*); nationality, origin (*Žideļūns*) or place of residence (e. g., *Bergmanis, Rozenfelds*);

- Family names of the flora semantics (e. g., *Bērziņš, Ozols, Griķis*);

- Family names of the fauna semantics (e. g., *Gārnis, Stārks, Caunītis, Krolīks*);

- Family names of the physiogeographic semantics (e. g., *Dubrovskis, Krastiņš, Zarečanskis*);

- Family names of other concrete or abstract semantics (e. g., *Airītis, Galviņš, Križevics*).

29.5% of the family names registered in the Uku civil parish have originated from onyms. Only one family name from this group (*Barkovskis*) can probably be originating from a place-name. All others have originated from personal names, besides most of them are of patronymic origin (e. g., *Antonovs, Pavlovičs, Grigorjevs, Lešinskis, Adamaitis, Brencāns, Vilemsens*), although there are also family names of non-patronymic origin (e. g., *Bitauts, Doroško, Marcinkus*).

As regards semantic sub-groups the most represented are the family names that indicate physical peculiarities and appearance (31), family names of patronymic origin (30) and family names of the fauna semantics (22). In their turn two semantic sub-groups – family names of the nationality semantics and family names originating from the place-names in the Uku civil parish are represented only by one onym. Without doubt, the semantics of the family names of the Uku civil parish give proof to history of the giving of the Latvian family names as well as to the peculiarities of the creation of the family names of other nations.

Inga MILĒVIČA

Kādēļ mūsdienu publicistikā feļetons nav bieža parādība?

Mūsdienu publicistikas žanru sistēma ir neviendabīga. Ir žanri, kuriem atrodas vieta katrā avīzes numurā (piem., intervija, raksts, reportāža), un ir žanri, kuri presē tiek izmantoti retāk, piem., satīriskie žanri feļetons un pamflets. Viens no iemesliem, kādēļ šie žanri izzūd, ir sociokulturālās konfrontācijas transformācija. Lai to izskaidrotu, jāpievēršas tādiem svarīgiem publicistiskās pasaules ainas konceptiem kā **savs** vs. **svešs** un to pragmatiskām realizācijām un aktivizācijas paņēmieniem.

Svešā tēla veidošanā publicistikā svarīga vieta pieder konceptam **patiesība, atklātība**. Šajā ziņā uzmanību piesaista tādas valodas vienības kā sovjetismi un žargonismi, jo mūsdienu publicistikas diskursos opozīcijas **patiesība** vs. **meli** pirmo komponentu nereti realizē **žargonismi**, otru – **sovjetismi**.

Sovjetismu pragmatikas saistība ar nepatiesības konceptu ir atspoguļota padomju oficiālās valodas nosaukumos. A. Vasiljeva monogrāfijā ir norādītas dažādas nominācijas – *totalitārās sabiedrības valoda, padomju valoda, viltus valoda, krievu totalitārā valoda, varas žargons, melu valoda, nowomowa* (poļu val.), *Parteijargon* (vācu val.) (Васильев 2000, 11), – kurās fiksēta eksplicīti (*viltus, melu*) vai implicīti (*padomju, totalitārā*) sēma 'nepatiess'. Oficiālā valoda raksturojama kā kvazivaloda (*квазиязык*), un šajā apzīmējumā spilgti atspoguļojas *newspeak* pamatīpašības: neīstenība (kvazi-) un pretenzija uz universalitāti (valoda) (Русский язык конца XX столетия 1996, 20). Krievu padomju politiskā diskursa pētījumi demonstrē, ka, pastāvot diviem valodas paveidiem, neoficiālā orientēta uz oficiālās izsmiešanu. Pagājušā gadsimta 80.–90. gadu valodas pētījumi pierāda, ka oficiālās valodas pretstatīšanas funkcijas nereti veic žargons, tādēļ A. Vežbicka žargonismus sauc par valodas pašaizsardzības mehānismiem (*mehanizmy samoobrony*

jazykowei) (Wierzbicka 1990). Aplūkosim opozīcijas **žargonisms** vs. **sovjetisms** pragmatiskās īpatnības mūsdienu Latvijas publicistikas diskursos **svešā** tēla veidošanā, izmantojot Latvijas preses materiālu latviešu un krievu valodā.

Politiskais diskurss ir īpašs hiperteksts, kurā skan dažādu laikmetu «atbalss». Politiskajā diskursā no pagājušo laikposmu verbālajiem simboliem visbiežāk tiek izmantoti precedenta teksti, kuru avoti ir pazīstami padomju saukļi un kuri pieder kopējai kognitīvajai pagātnei, tāpēc nav vajadzīgs to tulkojums (ja tas ir izmantots latviešu publicistikā) un konceptuālais atbalsts (konteksts). Piem., *Tauta un princis Čārlzs ir vienoti* («Pasaules Atbalss», 20.12.2001); *Наши паровоз впереди летим, или Приватизация продолжается* (Час, 05.11.1998). Šāda kopīga latviešu un krievu publicistisko vērtējumu paušana balstās uz kopējo kognitīvās pagātnes vērtējumu skalas. Krievu valodā šis vērtējums iekļauts attiecīgo leksēmu nozīmes semantiskajā struktūrā: **совок** 'разг. 1. Советский Союз. 2. ирон. или пренебр. Советский человек, житель СССР. 3. неодобр. или пренебр. что-л. пронизанное советской идеологией. 4. неодобр. или пренебр. ярый сторонник коммунистов (в постсоветский период)'; un tā derivāti **совковость** 'неодобр. или пренебр. совокупность отрицательных качеств, свойственных советским людям'; **совково** 'неодобр. или пренебр. по-советски, т.е. некачественно, плохо'. (Словарь языка Совдепии 1998, 563–564) Latviešu valodā par ekvivalentu būtu uzskatāma leksēma **padomija** un tās derivāti ar līdzīgām konotācijām. Piemēram: *Apelēšana pie visveidu aizliegtajiem augļiem, starp kuriem, bez šaubām, gejkultūra padomijā un ekspadomijā ir varen izdevīga tēma.* («Diena», 15.10.1998)

Sovjetismi mūsdienu publicistiskajā diskursā realizējas kā divējāda rakstura prasmēmas. No vienas puses, tās tiek lietotas bez negatīvā vērtējuma. Pārsvārā tas notiek gadījumos, kad autors – publicists apelē pie kopējās kognitīvās pagātnes jēdzieniem, kas bija svarīgi vai zīmīgi pagājušo laikposmu teksta autoriem, spilgti raksturoja viņu pasaules ainu, resp., apelē pie noteikta laikposma verbālajiem «laika rādītājiem».

Šāds sovjetismu lietojums visbiežāk tiek saistīts ar attiecīgajiem laika apstākļa vārdiem un refleksiīviem (*ja neatceraties, labi sen*). Piemēram: **Gandrīz kā Padomju Latvijas sieviete...** *Padomju Latvijas gados gandrīz vienīgā iespēja tikt pie interesanta tērpa bija adīt, tamborēt vai šūdināt pašam. Ja neatceraties, pajautājiēt savām māmiņām un vecmāmiņām...* («Sestdiena», 01.–07.11.2003); *Ne tikai PSRS bija izplatīts «13. algas» jēdziens – visā kapitālistiskajā pasaulē prēmijas parasti maksā gada beigās, kad zināmi uzņēmuma darbības rezultāti* («Jaunā Avīze», 21.–27.12.2001); *...šķiet, reizēm tiek aizmirsts, ka ne viss, kas nav ārzemju, ir labs, un oreola pēdas jau labi sen kā izdzisušas arī virs padomju laikos plaši lietotā vārda «starptautisks».* («Diena. Izklaide», 12.05.2000)

Cita pragmatiska nozīme parādās gadījumos, kad sovjetismi izmantojami **nepatiesības** vai **liekulības** koncepta ieviešanai, kas visspilgtāk atspoguļojas mūsdienu politiskajā un tieslietu diskursā, piem., *...суд полностью оправдал сказанную в известном фильме фразу о том, что «наш суд – самый гуманный суд в мире». Фемида «вошла в положение» подозреваемого и решила выпустить его на свободу. В результате – два трупа...* (Вечерняя Рига, 12.02.2002); *Латвийский суд – самый гуманный суд в мире!*: По отношению к преступникам, а не потерпевшим. (WEEKend, 11.–18.04.2002)

Galvenais nepatiesības koncepta avots publicistikas valodā – padomju varas valoda: daudzi precedenta teksti un izteicieni lietojami ar vienādām pragmatiskām nozīmēm latviešu un krievu publicistiskajā diskursā. Sal.: *Eirāzijas impērija esot veidojums, ko nacionālboļševiku «dziesminieks» Aleksandrs Dugins uzskata par brīnumzālēm visām līdzšinējām krievu tautas nelaimēm, par gaišas un laimīgas nākotnes piepildījumu...* («Jā», 12.–19.12.1998); *Речи премьера Андриса Берзиньша и главы фракции Кристианы Либане, наоборот, и по тональности, и по содержанию были пронизаны уверенностью в светлом будущем партии и правительства.* (Час, 11.12.2000)

Latviešu publicistiskajos diskursos, lietojot sovjetismus (to skaitā modificētus precedenta tekstus un izteicienus), parasti netiek izmantots konceptuāls atbalsts, resp., šo vārdu un izteicienu lietošana notiek bez norādēm uz to autoriem un/vai izcelsmi. Piem., virsrakstā izmantots precedenta izteiciens, kura pamatā transformēts J. Staļina izteiciens: *No visām mākslām lielākā ir futbols* («Forums», 05.07.2002); cits kontekstuāli neatbalstīts precedenta teksta piemērs – transformēts padomju jauniešu organizācijas sauklis: *Eiropai – vienmēr gatavs!* («Forums», 12.07.2002)

«Daudzu vārdu lietojums, īpaši to, kuri ir saistīti ar ideoloģisko jēdzienu izpausmi, bieži vien ir atkarīgs no oficiālo grupu, šķiru pasaules uzskata, tādēļ vieniem un tiem pašiem vārdiem parādās dažādi vērtējumi. Šādu vārdu regulāras lietošanas rezultātā attīstās noteikta sociāla un politiska nokrāsa.» (Эко 1998, 35) Viens no šāda veida «politiski angažētiem» (R. Barts) vārdiem mūsdienu politiskajā diskursā ir **okupācija**. Daudzu pētījumu rezultāti pierāda, cik lielā mērā leksēmas vai tās referenta eksistēšanu ietekmē vēsturiskais, politiskais, reliģiozais vai psiholoģiskais konteksts. (Анресян 1995, 170) Latviešu un krievu publicistikas politiskajā diskursā īpaši neviennozīmīgi tiek lietota tieši šī *pragmēma*, tādējādi kļūstot par komunikatīvo trauksmes signālu. Piemēram: Latvija ir pilna ar cilvēkiem manā vecumā, kuri paši redzēja un pārdzīvoja **komunistu okupācijas briesmas**. .. Arī tai pagātnei, kuras vārds ir «**nacistu okupācijas gadi**». («Rīgas Balss», 04.04.2002); **Sāpīgi okupācijas gadu un deportācijas** pieredze daudziem šo atmiņu padarījusi par viņu nacionālās identitātes kodolu. («Diena», 16.02.2002); В последние годы в латышской культуре, особенно в литературе, наблюдается не просто застой, а явные признаки деградации. Сравните с годами «**оккупации**», когда по количеству поэтов на душу населения Латвия была явным лидером не только в Союзе, но чуть ли не в мире. (МК-Балтия, 19.–25.11.2003)

Pragmēmu konotāciju tipa izvēlē par noteicošo kļūst diskursa tips. Politiskajā diskursā sovjetismi pārsvarā ir

izmantojami negatīvā vērtējuma vai satīras nolūkos: ...*šī partija* [Sociāldemokrātiskā labklājības partija] *piesola komunistisku kārtību bez komunistiska terora jeb totalitārismu ar cilvēcisku seju* («Brīvā Daugava», 06.08.2002); *Кто грабил Латвию? Первая партия называет «врагов народа». Это Лембергс и Шкеле. (Вести. 31.07.2002)* Sadzīves, kultūras, dažreiz arī ekonomikas diskursos apelēšana pie kopējās kognitīvās pagātnes notiek ar nacionālā kultūrkomponenta aktivizāciju, kuru raksturo ironijas konotācija: *To, ka skola ir «gaismas pils», mēs esam sen jau aizmirsuši* («Diena», 22.03.2002); ...*ar vienu un to pašu kalkulatoru esmu skaitījis statūtkapitāla iemaksas un padomju un amerikāņu kopuzņēmuma biznesplānus (toreiz tos sauca tehniko-ekonomiķeskoje obosnovanije)*. («Klubs», 04.1999)

Par žargona vadošo lietojuma motivāciju nereti nosauc tieksmi atšķirties: katra paaudze žargona izmantošanā tiecas atšķirties no iepriekšējās paaudzes. (Крысин 1989, 78) Žargona izmantošanai publicistikas diskursos stratēģijas pamatā arī ir **attālināšana** no oficiālā stila. V. Bikovs, vārdnīcas *Русская феня* autors, žargonismu eskalāciju skaidro tieši ar šo funkciju: žargons ir «pretstats totalitārās valsts birokrātiskai un kazuistiskai valodai». (Русская феня 1993, 118) Cita svarīga funkcija, kas izriet no pirmās, ir norobežojuma funkcija. Žargonisms norobežo **sava** un **svešā** komunikatīvo teritoriju, savu referento grupu: žargonam, līdzīgi invektīvām (*мат*), piemīt rituāla un norobežojuma funkcija (*пограничная функция*). (Дмитриев 1998, 250)

Pētot šīs žargona funkcijas, jāņem vērā, ka žargonismu (kā arī sarunvalodas elementu) lietošanas sfēra ir paplašinājusies. «Vārdu *forši* tagad ne vien runā, bet arī rakstos lieto gandrīz visi – no ministra, deputāta un skaistumkaralienes līdz žurnālistam un rakstniekam.» (Blinkena, Stengrevica, Valdmanis 1995, 2) Mūsdienu runas personība visai bieži savā runā lieto žargonismus, kā atzīmē B. Himiks, žargons pieder pie mūsdienu pilsētnieka «daudzvalodības» (*многоязычье*). (Химик 2000, 16) Tādēļ žargona funkcijas mūsdienu valodā transformējas – par to

liecina arī latviešu žargona pētnieki: «Žargoniskā leksika, zaudējot savu profesionālo un slēpto, nesaprotamo raksturu, kļūst par emocionālās ekspresijas, kā arī par nominācijas līdzekli.» (Ernstsone 1997, 60) Tādējādi robeža starp literāro valodu, sarunvalodu un žargonu nivelējas.

Tieši žargonisma ekspresivitāte kļuvusi par galveno iemeslu to lietošanai mūsdienu publicistikā. Bieži ar žargonismiem tiek veidota t. s. reģistru spēle jeb sociostilistiskā konfrontācija (Русский язык конца XX столетия 1996, 69), proti, žargona elementi tiek iesaistīti stilistiski neitrālā kontekstā – piemēram, *Saule un plus 35 grādi pēc Celsija, dzidri zaļa, sāļa jūra un tropu negaiss naktīs, kad šķiet būs «vāks»* («Atpūta.lv», 24.10.2003); *Литве грозит алкогольный беспредел* (Бизнес&Балтия, 09.11.2001); *В натуре голые. Худисты становятся пляжной нормой.* (Час, 12.05.1999)

20. gs. 90. gadu kultūrā notiek jaunu ekspansiju robežas apzīmēšana: plaši ienāk pilsētas zemākā kultūra (низовая городская культура), jauniešu kontrkultūra un kriminālā subkultūra. (Русский язык конца XX столетия 1996, 79) Šādā specifisku subkultūru ekspansija izskaidro to, ka publicistiskajos kultūras diskursos žargonismi ir pierasta parādība, jo žargons atbilst mākslas objekta īpatnībām, resp., ar žargonu tiek raksturoti atbilstoša žanra artefakti. Piemēram: *Pa purnu: Breds Pits mauc un arī pats dabū pa zobiem vienā no pēdējo gadu izcilākajām Holivudas filmām* [«Cīņas klubs»] («Rīgas Viļņi», 03.–09.06.2002); *Drīz vien Skorpionu karaļa bračķa tiek nogalināts (viņi vienmēr novāc tos foršākos varoņus!)* [recenzija par filmu «Skorpiona karaļi»] («Rīgas Viļņi», 01.–07.07.2002); [в фильме Ричи «Карты, деньги, два ствола»] *компания лоховатых раздолбаев-дилетантов попала на огромную сумму у крутых «братанов».* (Час. 20.12.2000) Nākamajā piemērā no kultūras diskursa metalingvistisks refleksijs pat norāda, ka kontekstā nepieciešams tieši žargonisms: *Ярчайшим моментом VII международного фестиваля «Звезды белых ночей» в Санкт-Петербурге стало не только хорошее*

солирование Елены Образцовой в «Пиковой даме» и выдающимся дирижированием Валерием Георгиевым Третьей симфонии Малера, но и изящный... шухер – иначе не назовешь, – происшедший на галерке Мариинского театра во время «Дон-Карлоса». (Час. 06.06.1999)

80.–90. gados žargonisms pildīja pašaisardzības mehānisma funkcijas, bet, laikam ritot, šī nepieciešamība sāk sevi izsmelt un žargonisms pārtop par konformisma mehānismu. Mūsdienu publicistika, atšķirībā no pagājušo gadu preses, atļaujas izmantot visplašāko tieša un netieša vērtējuma līdzekļu spektru. Rezultātā varam vērot dažnedažādus vārdu lietojumus, līdz pat verbālām provokācijām. Piemēram: *Ja «ne mārūtka» nesanāks* («Diena», 05.08.2002); *«Igi na...j»* («Vakara Ziņas», 16.08.2002); rubrika *Светская х... (Суббота)*. Savulaik A. Laua rakstīja: «Sarunvalodas vārdus plaši lieto daiļliteratūrā, kur tie pastiprina dzīves īstenības un tiešuma izjūtu.» (Laua 1969, 85) Mūsdienās īstenības un tiešuma izjūtas pastiprināšanai biežāk izmanto nevis sarunvalodas elementus, bet žargonismus, kas atspoguļo mūsdienu cilvēka pasaules ainas īpatnības: žargonisms kļuvis ne tikai par asociālo vai jauniešu sociālo grupu verbālo «laika rādītāju», bet visas mūsdienu sabiedrības raksturotāju. D. Lihačovs kriminālžargonā iecienītākos argotismus dēvēja par «vārdiem favorītiem».

Šāda plaša un daudzveidīga žargonismu izmantošana preses valodā var būt izskaidrojama arī ar autoru – publicistu konformitātes taktiku, resp., žargonismu izmantošana presē nozīmē sabiedrības normu un ieradumu (to skaitā arī valodas normu) pieņemšanu, pielāgošanos tām. Jāatzīmē, ka konformitātes jēdziens mūsdienu socioloģijā nebūt nav negatīvs, jo sociologi ir pārliecināti, ka konformitāte jeb ārējās pakļaušanās ietekme ir individuālās apziņas pastāvīga īpašība. (Гуревич 1999, 187) Nenoliedzami, ka žargona izmantošanas cēloņi izriet no žargona pamatīpatnībām, proti, žargons «ļoti kritiski, ironiski atspoguļo visu, kas ir saistīts ar valsts mašīnas spiedienu», tam raksturīga metaforitāte («воспаленная метафоричность») un reprezentatīvās funkcijas dominēšana

(доминирование репрезентативной функции), proti, žargons ir visu referentās grupas locekļu parole; nozīmīga ir arī žargona spilgtā spēles ievirze (людическая направленность). (Береговская 1996, 38–39) Žargonismu izmantošana ir arī savdabīga ekspresijas izpausmei nepieciešamās piepūles ekonomija. Atšķirībā, piemēram, no neoloģismiem un leksiskajiem hibrīdiem, kuri tiek veidoti pēc noteiktiem vārddarīnāšanas modeļiem (politikašķēšanās, eiromīla, полумнопе, Лас-Пузас), žargonisms ir reproducējama vienība.

Latvijas publicistikā – gan latviešu, gan krievu presē – vērojama tendence krievu izcelsmes žargonismus lietot biežāk nekā citas izcelsmes (angļu, vācu u. c.) žargona elementus. I. Freimane norāda, ka latviešu žargonā pārsvarā vērojami aizguvumi no krievu un vācu valodas. (Freimane 1993, 307) Pēc «Latviešu žargona vārdnīcas» datiem, daudz krievu izcelsmes žargonismu ieviesušies mūsdienu latviešu valodā ar dažādas pakāpes transformācijām fonētiskajā, gramatiskajā, stilistiskajā un semantiskajā līmenī, piem., **alkašs** ‘alkoholiķis’, **aparatčiks** ‘PSRP funkcionārs’, **baraklo** ‘liela nekārtība’, **barmatuha** ‘lēts vīns’, **bedovai** ‘liels, varens’, **bojeviks** ‘filma ar spraigu darbību’, **braģags** ‘nepatīkams, neuzticams vīrietis’, **čekists** ‘uzmācīgs policijas darbinieks’, **čorts** ‘neziņas vai nepatikas izsauciens’, **jolki palki** ‘izbrīna izsauciens’, **kurtka** ‘vatēta jaka, vēja jaka’, **pops** ‘mācītājs’ u. c. (Latviešu žargona vārdnīca 1996) Šis latviešu žargona paplašināšanās process turpinās, un lielu lomu šajā procesā spēlē mūsdienu publicistika, kura dažādu veidu tekstos ievada jaunus krievu izcelsmes žargonismus. Dažreiz latviešu presē krievu valodas žargonisma leksēmas tiek marķētas vai nu ar «atvainojošām» (Костомаров 1999, 99) pēdīņām (vai to publicistisko variantu – kursīvu), vai ar metalingvistisko komentāru. Piem., *Dievs dod katram no mums, kā diezgan bargi runāja agrāk, zināt savu vietu; ja šī bardzība ir mierinoša, tas ir nesalīdzināmi labi, kad tev ir tava vieta. Mūsdienu krievu valodā pretēju stāvokli apzīmē ar vārdu bezprežel* («Diena», 13.08.1998); ...milzu kontrabandas kravas un asiņainas *razborkas* pamazām kļūst par pagātni.

(«Klubs», 03.1999) Šāds žargona lietojums liecina par to, ka mūsdienu publicistikā žargonisms kļuvis par konformitātes stratēģijas realizāciju.

Žargona funkcijas nenorobežojas tikai ar autora – publicista konformitātes stratēģiju. Žargonisms ir mūsdienu publicistikas objektivitātes līdzeklis, kas realizējams pārsvarā kā svešā runa. Līdzīgi sovjetismiem žargonismi liecina par mūsdienu runājošās personības komunikatīvajām spējām, prasmēm un normām. Sovjetisma pragmatika parasti pauda runājošā viltus vai manipulācijas runas stratēģijas, žargonisms norāda uz runājošā atklātu necieņu pret klausītājiem / runas biedriem vai zemu valodas kultūras līmeni. Piemēram: *štrunts par to Eirovīzijas mūziku un izdarībām, lai nu arī būtu pārsvarā «kičīga draža»... Veidojot arī Eirovīzijas komandu, jaunais LTV vadītājs varētu parūpēties, lai pašreizējais projekta darba grupas vadītājs Babris, kas pēc Marijas uzvaras apsveica televīzijas skatītājus ar «sūdiem» un «pilnām bīksēm», turētos tuvāk santehniskām ietaisēm un tālāk no dziesmām.* («Diena», 27.05.2002)

Žargonisma ekspresīvā vērtējuma potences un iespējas bieži tiek izmantotas politiskajā diskursā, kurā viena no galvenajām funkcijām ir **svešā norobežotības (attālināšanas) taktika**. Žargonisms marķē **svešā** ne-kārtīgās darbības zonas, objektus un darbības, tādējādi norādot uz to negatīvām īpašībām. Piemēram: *Saeima .. laiku pa laikam «dabū pa bīksēm» daudz pamatīgāk, taču deputātiem, paldies Dievam, nav nācis prātā, ka katrs, kas nav sajūsmā par viņu pieņemtajiem grozījumiem, rupji jauktos parlamenta darbā* («Diena», 25.05.2002); *Уже несколько месяцев политики не могут разобраться, кто должен нести ответственность за неработающие видеокамеры на границе. В «разборки» вмешалась и президент (Вести, 06.12.2001); ...экс-министр юстиции, экс-премьер и вечный депутат Сейма Валдис Биркавс захотел слупить с депутата Адамсона 100 000 латов за оскорбление чести и достоинства.* (WEEKend, 21.09.–28.09.2000)

Politiskajā diskursā žargons izmantojams arī kā līdzeklis

komunikatīvā trauksmes signāla **nauda** realizācijai. Žargonismi, kas apzīmē **naudu, naudas summas, ar naudu saistītas darbības**, nereti pieder pie kriminālā žargona. Šādi publicistiskajā tekstā iekļautie žargonismi implicīti realizē nozīmi 'nelikumīgi', 'pretrunā ar normām, likumiem' u. tml. Komunikatīvais trauksmes signāls **nauda** aktivizē minētās nozīmes arī papildus iesaistot kriminālo metaforu. Piemēram: *...viņi [Lavents un draugi] zaudēja brīvību iekšējo nesaskaņu rezultātā, nespējami vienoties par to, kā sadalīt obščaku* («Klubs», 07.1999); *Premjers izspiedis trīs miljonus* («Neatkarīgā Rīta Avīze», 17.11.1999); *Но речь-то шла о некоем двойном стандарте, согласно которому благополучные страны, куда можно прокатиться на халюву и установить на деньги налогоплательщиков непомерный монумент...* (Суббота, 12.02.1999)

Tātad galvenās opozīcijas **sovjetisms** vs. **žargonisms** pragmatiskās nozīmes izpaužas opozīcijā **meli** vs. **patiesība** un aktivizē ar šo opozīciju saistītus komunikatīvos trauksmes signālus. Kognitīvi diskursīvā analīze liecina, ka gan latviešu, gan krievu diskursos žargonisms pakāpeniski nivelējas kā «pāšaizsardzības mehānisma» taktika, pārtopot par «konformitātes mehānismu» taktiku, tuvojoties verbālo «laika rādītāju» lokam. Šādas sociokulturālās konfrontācijas transformācijas rezultāti ietekmē arī publicistisko žanru izvēles principus.

Aplūkotie **svešā** negatīvā vērtējuma komunikatīvie paņēmieni un līdzekļi (sovjetismi, žargonismi, negatīvās un pejoratīvās konotācijas leksēmas) ir daudzveidīgi. Tradicionāli šādi līdzekļi raksturo publicistiskā feļetona žanru, kas mūsdienu presē nav izplatīts – iespējams, tādēļ, ka vairs nav nepieciešams lietot slēptu, maskētu domu un vērtējumu izpausmes veidu, kāds bija visai plaši izmantojams līdz 20. gs. 90. gadiem. Taču šā žanra stilistiskās, vērtējošās un ekspressīvās iespējas reizumis tiek veiksmīgi izmantotas arī mūsdienu laikrakstos. Piem., feļetons, kurā izmantoti praktiski visi galvenie negatīvā vērtējuma līdzekļi: ne-kārtības reprezentanti (**paranormāls**), **svešā** galvenās verbālās darbības dominantes, mazgadības asociācijas (**Vinnijs Pūks**), padomju

laikmeta alūzijas (**koris, partijas veterāni sirmām galvām, aplausi**) u. c.: Latvijas Starptautiskā **paranormālās politoloģijas institūta** (LSPPI) vadošie pētnieki ir dziļā neizpratnē par to, ka vairākos elektroniskajos un papīra medijos tiek publicēta un citēta Tautas partijas līdera Andra Šķēles runa, kuru viņš nemaz nav teicis partijas kongresā Talsos 6. maijā... «Ekselences (**aplausi**), augsti godātie kongresa delegāti (**aplausi**), žurnālisti (neapmierinātība, izsaucieni: «Ārā viņus!», «Atstāt tikai Dienu!»), dāmas un kungi (zāle nomierinās, delegāti apsēžas vietās, dažus žurnālistus aiznes sanitāri)! .. Pirmais – partijas dibināšana (zālē iesoļo **partijas veterāni sirmām galvām, nesdami oranžo karogu, skan divas kora dziesmas, orķestris atskaņo uvertīru no operas Vinnijs Pūks**) ..» («Neatkarīgā Rīta Avīze», 08.05.2000)

Literatūra

- Latviešu žargona vārdnīca 1996 – *Latviešu žargona vārdnīca*. Sast. I. Mirovics, A. Dubaus. Rīga.
- Blinkena, Stengrevica, Valdmanis 1995 – Blinkena A., Stengrevica M., Valdmanis J. Literārā valoda – nacionālās kultūras nodrošinājums // *Latvijas ZA Vēstis*. A. 1995., Nr. 11/12 (580/ 581), Rīga. 1.–4.lpp.
- Ernstsone 1997 – Ernstsone V. Deviņdesmito gadu sarunvaloda Austrumu un Rietumu ietekmju krustpunktā // *Latviešu valoda – esamība, vide, konteksti*. 1997. gada 14. marta konferences materiāli. Rīga. 58.–67.lpp.
- Freimane 1993 – *Freimane I.* Valodas kultūra teorētiskā skatījumā. Rīga.
- Laua 1969 – *Laua A.* Latviešu leksikoloģija. Rīga.
- Wierzbicka 1990 – *Wierzbicka A.* Język antytotitalarny w Polsce. O pewnych mechanizmach samoobrony językowej. Teksty drugie, 40. Warszawa.
- Русская феня 1993 – *Быков В.* Русская феня. Словарь современного интержаргона асоциальных элементов. Смоленск.
- Апресян 1995 – *Апресян Ю. Д.* Избранные труды. Т. 2. Интегральное описание и системная лексикография. Москва.

- Костомаров 1999 – *Костомаров В. Г.* Языковой вкус эпохи. Санкт-Петербург.
- Гуревич 1999 – *Гуревич П. С.* Современный гуманитарный словарь-справочник. Москва.
- Береговская 1996 – *Береговская Э. М.* Молодежный сленг: формирование и функционирование // *Вопросы языкознания*, № 3. 32.–41.
- Васильев 2000 – *Васильев А. Д.* Слово в телеэфире: Очерки новейшего словоупотребления в российском телевидении. Красноярск.
- Дмитриев 1998 – *Дмитриев А. В.* Социология политического юмора. Москва.
- Крысин 1989 – *Крысин Л. П.* Социолингвистические аспекты изучения русского языка. Москва.
- Русский язык конца XX столетия 1996 – *Русский язык конца XX столетия (1985–1995)*. Москва.
- Словарь языка Совдепии 1998 – *Толковый словарь языка Совдепии*. Санкт-Петербург.
- Химик 2000 – *Химик В. В.* Поэтика низкого, или Просторечие как культурный феномен. Санкт-Петербург.
- Эко 1998 – *Эко У.* Отсутствующая структура: введение в семасиологию. Санкт-Петербург.

Why feuilleton in the modern journalism is a rare phenomenon *Summary*

The system of genres of modern journalism is not uniform. On the one hand, there are the genres used in press every day, on the other hand, there are also genres, the need for which arises less often. Feuilleton and lampoon belong to the latter. One of the explanations (except for, certainly, labour-consuming literary form of this genre) why these genres are rarely used is the transformation in the modern sociocultural confrontation.

Marita JEZUPOVA**Salīdzinājumi Tilžas izloksnē**

Salīdzinājums ir savdabīga sintaktiski stilistiska kategorija, ar kuru, pamatojoties uz kādu kopīgu pazīmi, izsaka divu nojēgumu salīdzinājumu¹. Kā poētiski izteiksmes līdzekļi salīdzinājumi bagātina ikvienas valodas vārdu krājumu un raksturo gan literārās valodas lietotāju, gan izlokšņu pārstāvju valodas un pasaules uztveres īpatnības. Salīdzinot dzīvu būtņu, priekšmetu un parādību īpašības vai stāvokli, tiek dots to vērtējums pēc subjektīvi izvēlētas mērauklas. Vērtējuma pamatā ir kā salīdzinājuma komponentiem raksturīgās ārējās pazīmes, tā psihiskās īpašības.

Izlokšņu materiālos salīdzinājumi sastopami visai bieži, taču vērienīgu pētījumu par šo tēmu latviešu valodniecībā nav daudz. Plašāk salīdzinājumiem pievērsies A. Timuška, skatot salīdzinājumus Ziemeļvidzemes izloksnēs², iznākusi Sinoles izloksnes salīdzinājumu vārdnīca³. V. Ūseles darbā «Tilžas izloksnes apraksts» salīdzinājumiem atvēlēta atsevišķa nodaļa. Te vienuviet tiek doti gan salīdzinājumi, gan frazeoloģismi, to skaitā arī frazeoloģiskie salīdzinājumi. Tāpat daudzi salīdzinājumu piemēri atrodami minētajā grāmatā iekļautajos izloksnes tekstu paraugos. Tilžas izloksnes salīdzinājumu analīzei izmantoti arī LU Latviešu valodas institūta Tilžas izloksnes kartotēkas materiāli.

Semantiskā aspektā salīdzinājumi atspoguļo izloksnes pārstāvju attieksmi pret ikdienas dzīvē ierastajām nodarbēm, parādībām, bet visbiežāk – sniedz ieskatu cilvēku savstarpējās

¹ Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika, 2. daļa, 377. lpp.

² Timuška A. Salīdzinājumu semasioloģiski semantiskās īpatnības dažās Ziemeļvidzemes izloksnēs. // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1993, 8. nr., 14.–17. lpp.; Timuška A. Etnonīmi Ziemeļvidzemes izlokšņu salīdzinājumos. // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1993, 10. nr., 43.–45. lpp.

³ Putniņa M., Timuška A. Sinoles izloksnes salīdzinājumu vārdnīca. Rīga, 2001.

attiecībās, proti, daudzu salīdzinājumu rašanos nosaka nepieciešamība skaidrot subjektam vai objektam piemītošās rakstura īpašības un ārējās pazīmes aprakstošā veidā.

Izloksnē sastopamie salīdzinājumi vairākumā gadījumu dod dzīvu būtņu, priekšmetu vai parādību kvalitatīvu raksturojumu. Divi objekti tiek salīdzināti pēc tiem kopīgas pazīmes, ko atklāj salīdzinājuma apkaimē esošais adjektīvs, kas ietver sevī visa salīdzinājuma semantiku, piem., *rups k'eī zyīga d'ečš* 'par nekulturālu cilvēku'; *vylkasārs b'ie tāida sāusa, osa* [nevērtīga] *zuōl'ā k'eī ostr'i; ār zūsu spōlvōm k'is'in'i* 'spilveni' .. *nāu smōg'i k'eī akm'in'i; kruška* 'krūze' *pylna k'eī ac's* 'līdz malām pilna'; *ka apylk'i kažuku, to z'imā sylc k'eī pūds*. Īpašība var nebūt nosaukta, un divi objekti var būt salīdzināti tieši, piem., *ac't'en'is' k'eī kača ūl'en'is'* 'apaļas, platas acis'.

Daudzos ekscerpētā materiāla piemēros salīdzināmā daļa nav nosaukta (acīmredzot minētos salīdzinājumus grāmatas autore uzskatījusi par frazeoloģismiem). Aplūkotajos piemēros salīdzinātājdaļai bieži piesaistīts verbs, ar kuru tā ir jēdzieniski saistīta (starp verbu un salīdzinātājdaļā izteikto nojēgumu ir adverbiāla jēdzieniskā attieksme), piem., *vālkās k'eī vut's' pa d'īgu* 'lēni iet'; *roksta k'eī ār vystys kūoji* 'neglīti'. Te raksturots ar verbu izteiktās darbības veids, kvalitāte. Dažos gadījumos salīdzināmo daļu iespējams noteikt vai nojaust gan pēc salīdzinātājdaļas semantikas, gan pēc morfoloģiskām formām, piem., verbu pirmās personas galotnes: *gul'ieju k'eī d'īva āus'ī* 'labi gulēju'. Citreiz salīdzināmā daļa meklējama tuvākā vai tālākā kontekstā, jo teksti pierakstīti brīvā runas plūdumā un attāls salīdzinājuma daļu novietojums ir samērā bieži, piem., *vot, švak'i b'eja, ka pārk'iūn'c' atguō ār krusu. to sasyta lab'eību i sakopuō dūorzus k'eī ār s'ečku* 'kapājamo dzelzi'; *c'ikām v'āl' moz'i, d'āv'ām m'ierc'eitus putrūomus i vūor'eitu ūlu. tāipat k'eī vystalān'im. a v'iēļuōk jāu zūsān'im vādz'ie zuōl'eit'i; t'ei kuřčynu vūor'eīšonuōs ār napatyka, cāuru d'īnu vūor'ejās k'eī b'īdaklys* 'savādi izturējās'. Salīdzinājuma nozīmes realizēšanā piedalās verbi, kas nosauc stāvokli – sēdēt, stāvēt, tupēt, piem., *ka nūk'ul'ā rudzus, to tu*

sèl'n'iku 'gultas maisu' *p'ibuôz'ä* àr *jaûn'im sòlm'im*. *gùltys stàv'ie k'eî kopnys*; *vys'i pùorb'idynuô't'i*, *tup'ie k'eî p'äl'is* *sovâ olâ i kotru nakt'i gài'd'ie*, *kod dz'èis* *is S'ib'ir'ēju*; *k'eî nùzag'ierbu*, *bàrnc t'iûl'èn izatràus'ä kl'iep'i i s'äd'* *keî stròl's'* 'braši, droši'. Citos piemēros salīdzinātājdaļas verbi nosauc kustību, pārvietošanos, piem., *ît k'eî spul'ä* 'čakli, veikli [par sievieti]'; *stàigòi k'eî kačs ap kořstu putru* 'piesardzīgi', kur nosauktā darbība tiek precizēta, paskaidrota, pielīdzinot to salīdzinātājdaļā nosauktam stāvoklim vai objektam. Šie salīdzinājumi parasti rāda intensitātes ziņā pretējas darbības, proti, – lēnu, gausu kustību vai arī strauju virzību uz priekšu.

Ja salīdzinātājdaļas pamatvārds ir divdabja forma, pilnīgai salīdzinājuma nozīmes realizēšanai tā parasti tiek apaudzēta ar paskaidrojošām, precizējošām leksēmām, piem., *k'eî àr iúd'in'i apl'īts* 'nepatīkami pārsteigts'; *k'eî càr s'ínu izraûts* 'vājš'; *k'eî nu làivys izmasts* 'apjucis'; *paŭka k'eî iz mutis syss* 'aiz pārsteiguma uz īsu brīdi zaudējis spēju runāt'. Iepriekš aplūkotie piemēri uzskatāmi parāda, ka semantiski pilnvērtīga salīdzinājuma realizēšana nav balstīta tikai uz salīdzinātājdaļas pamatvārda leksisko nozīmi, svarīgs arī konteksts.

«Tilžas izlokšnes aprakstā» analizētie paskaidrojošie resp. kvalitatīvie salīdzinājumi vairāk ir secinoši – konstatē faktu par kādu nojēgumu, piem., *zupâ tykâm tûos pašys gařšys k'eî stud'înâm*, *t'ik naŭkâm casnagu*. Te partikula *kaî / k'eî* zināmā mērā zaudējusi salīdzinošo leksiskās nozīmes komponentu, vairāk ir formāls salīdzinājuma izteikšanas līdzeklis, un salīdzinājums ir emocionāli neitrāls. Arī citos piemēros: *jaûn'i cÿhvok'i navâr s'äd'ât' is sl'ikšņa i iz valât'iv'is*. *to jûs ļaužu m'äl'is m'eid'äs' ûn v'äl'äs' tai pat k'eî sl'iksn'i i valât'iv'i*; *taišn'i pazabr'ein'ât'is' vâr, kûr tàm Bûdn'iku M'ëikulâm trâp'iejis atrast' s'ivu àr taiðu pašu raksturu k'eî pašâm*. Minētajos piemēros nav konstatējams arī vērtējuma aspekts. Salīdzinājums izteikts tieši, lietoti precizētājpārdi *taî, taipat, taids pats, tas pats*.

Parasti dodot aprakstošu kāda citiem nepazīstama priekšmeta, darbarīka skaidrojumu, teicēji to cenšas raksturot, salīdzinot ar citu priekšmetu, piem., *to b'ēja taids kaî kòlts*,

c'ik rasnuōks, tys irā k'ērns, ār jū atz'èim'ejām, kūr jūosyt 'jākaļ' cāurumi vōi cyts kas. Precīzāk būtu šāda tipa salīdzinājumus saukt par pielīdzinājumiem, jo semantiskā ziņā īsta salīdzināšana nav vērojama. Šķituma nozīme realizēta arī citos piemēros, kur vārdi *taīds* un *kaī* / *k'eī* atrodas blakuspozīcijā: *satyna taīdu k'eī opolu, čāugonu plūoc'in'i.* Apgalvojums nav drošs, jo leksēma *taīds* piešķir tam neticības niansi.

Runājot par, teicējaprāt, visiem labi zināmām parādībām, salīdzinātājdaļai seko savrupināts salīdzinājuma paskaidrojums, precizējums, piem., *r'èiz'ām jāu b'ie br'ism'eīg'i najēzeīks lāiks – k'eī jāu pavasar'ī : i šlāka 'slapjdraņķis', i put'in'c', i l'eīc; mīetelus as zynu taīdus pašus k'eī tagat – zīmys i vosorys; v'īnmār k'eī kačs – is kūoju nīkris's'* 'par izturīgu cilvēku, kurš neapjūk negaidītos apstākļos'.

Šķirojošajos⁴ – kvalitatīvajos un kvantitatīvajos – salīdzinājumos lietota nolieguma forma salīdzināmajā daļā. Sintaktiskā laika ziņā tagadnei tiek pretstatīti pagātnes notikumi. Pagātni atspoguļo salīdzināmā daļa, bet tagadni – salīdzinātājdaļa, piem., *tūlāik jaūn'īm nab'ie taīdys val'is' kaī tagad.* Gramatisko laiku norāda adverbiālas (laika) nozīmes leksēma vai leksēmu kopums abās salīdzinājuma konstrukcijas daļās. Minētās konstrukcijas atklāj izloknes pārstāvju vecākajai paaudzei piemītošo psiholoģisko īpatnību gremdēties atmiņās par pagātni un salīdzināt to ar tobrīd esošo situāciju, piem., *ka m'ās b'iem jaūn'i, bālļu dāuži nab'ie, na taī k'eī tagat.* Parādīta pagātnes situācijas neatbilstība tagadnei, kur pagātnes notikumu atainošanai dota pilnīga informācija, bet tagadnes situācija tikai konstatēta.

Psiholoģisko un somatisko īpatnību atspoguļošanai salīdzinātājdaļā plaši lietoti arī mājdzīvnieku, mājputnu vai

⁴ «Par šķirojošiem salīdzinājumiem saucam tos, kuros runātājs .. izsaka zināmu vērtējumu par diviem vai vairākiem objektiem vai parādībām, no kuriem viens tiek savā ziņā akceptēts, otrs noraidīts, noliegts.» – Ozols A. Latviešu tautasdziesmu valoda. R., 1993, 385. lpp.

kukaiņu apzīmējumi, piem., *būldurej k'eī t'itārs is sūdu čupys*; *upārts k'eī cūka* 'loti ietiepīgs'; *paz'ēistu k'eī rāibu sun'i* 'loti labi pazīstu (negatīvā nozīmē)'; *pa-iēd's' k'eī rūn'c's'*; *ka cūlyoks stypr'i žūovōi, to soka*: «*gāūdōi k'eī vylks Petrāukys kolnā*». Arī ķermēņa daļu nosaukumi, piem., *gul'ieju k'eī d'iva āus'ī* 'labi gulēju'; *vāidz'eīks k'eī suņām p'iktūo kūojā* 'lieks'; *grūobōi k'eī ār jāļym p'ierst'īm* 'neveikli strādā'; *sořgōi k'eī ac'i p'ir'ā*; *zynu k'eī sov'i p'ic'i p'ierst'i* 'loti labi zinu'; *k'eī ār vasar'i pār p'ir'i* 'saņemt pārsteidzošu ziņu; tieši, nekautrējoties; skarbi'. Te salīdzinātājdalas pamatvārds apaudzēts ar šaurāku vai plašāku apkaimi, kas piešķir vietas vai piederības nozīmes niansi, retāk papildkonteksts dots gadījumos, kad pamatvārds izteikts ar prievārdkonstrukciju, piem., *k'eī b'ez nogu* 'neveikli'. Somatiskie salīdzinājumi dažos piemēros izmantoti, lai sniegtu kādas personas portretisko raksturojumu, piem., *bōlt'i būud'i k'eī pūiša gūrn'i* 'par veselīgu, bet ne pārāk ieredzētu cilvēku'.

Kvantitatīvie salīdzinājumi raksturo, piemēram, meteoroloģisko parādību intensitātes pakāpi, piem., *ka l'eīst taīds smolks l'eīt'eņč, to soka* – *myglōi, a ka br'ism'eīg'i* 'tyls l'eīts – to soka – guoš k'eī nu span'ā; .. *taī l'iēju osorys k'eī vosorys l'eīc* [svešajā pusē dzīvodama]; *l'eīt'eņč iss'vīd'ā k'eī ār sāv'i*.

No aplūkotā materiāla var secināt, ka vairākiem salīdzinājumiem formāli variējas tikai salīdzinātājdalas leksēmas, bet salīdzinājuma semantiskais kodols paliek nemainīgs, piem., nozīmi 'pazust bez pēdām' realizē piemēri *k'eī okā ikrit's'* un *k'eī cār z'ām'i iskris't'*. Nozīme 'sātīgi, labi paēst' realizējas salīdzinājumos: *pa-iēd's' k'eī rūn'c's'* un *pa-iēdu k'eī kōlpa kūozuōs*. Par piedzērušamies, pilnīgi apreibušu cilvēku mēdz teikt: *pūlnc k'eī topa* vai arī *pūlnc k'eī mūorks*. Ja kāds darbs veicas, norit bez sarežģījumiem, grūtībām, lieto salīdzinājumus ar verbu *īt*, piem., *īt k'eī sm'ier'eīts* un *īt k'eī pa tāk'īm*. Par cilvēku, kurš ieradies precīzi noteiktā laikā, var teikt *kluōt k'eī nogla* vai *kluōt k'eī grošs* 'grasis'. Nosauktajiem salīdzinājumiem ir frazeoloģisks raksturs, proti,

salīdzinātājdaļas leksēmas daļēji zaudējušas savu leksisko nozīmi, iegūstot jaunu nozīmi salīdzinājumā.

Tēlainie⁵ salīdzinājumi ir ļoti reti un saturiski atklāj izlokšnes pārstāvju dabas, apkārtējās vides interpretāciju, piem., *vosorys r'eitūs šmuk'i sàul'ā lāc. vyss pasàul's' ir k'eī ār sudobra rosu kluōts. vys'apl'eik tāda m'igl'en'ā k'eī pūorsokā.*

Salīdzinājumi ir arī informatīvs avots izlokšņu pārstāvju uzskatu, pārliecību izziņāšanā. Tie sniedz ziņas par tradīcijām un ticējumiem un ar tiem saistītiem aizliegumiem, kas īpaši tiek attiecināti uz mazu bērnu pareizu audzināšanu vai sievietes uzvedību grūtniecības laikā, piem., *ka izvūor'ieja cūkys goļvu, bār'n'im nad'āv'ā āst sm'āc'ār'i, sac'ie: ka suōks rakstāt, to b'āss 'raks' k'eī cūka; ka izvūor'eī b'izūputru, to grūta s'iv'it'ā navār kotla kas'āt', byūs' bārnc mālnc k'eī kotla dybūnc; [grūtnieces] pār c'ēr'i 'cirvi' navār kuōpt', [bērns] byūs' oss keī c'ir's'. Vēl salīdzinājumos atrodami vēsturiski vairāk vai mazāk vērtīga informācija, piem., *četrud'es'm'it d'eveit'iejā godā ka sadzyna kōukazā, tys kōukass nab'ie lyls. c'ik isst'ipc k'eī p'ierdukn'ā. pār «Gaismi» sàuc'ā.**

Stilistiskā aspektā izlokšņu salīdzinājumi lielākā mērā veic valodas ekspresīvo, nevis komunikatīvo funkciju. Īpaši tas attiecināms uz salīdzinājumiem ar frazeoloģisku raksturu. Daudzu piemēru stilistiskai interpretācijai lietojamas norādes – niev., iron. u. tml., kur parādās salīdzinājuma lietotājas personas subjektīvi negatīvā nostāja. Piemēram: iron. *stāigoi 'k'eī d'iva nap'in'yūts* 'nepieņemts', 'bezmērķīgi klīst apkārt, ar kaut ko neapmierināts cilvēks'; *it k'eī sap'eīts* 'lēni, sīkiem solīšiem, tipina'; *globòi 'slēpj' k'eī kačs sūdu* 'rūpīgi slēpj'; niev. *pūlnc k'eī mūorks* 'stipri piedzēries'. Tādējādi valodā nedaudz aplinkus atspoguļots nicinājums, ironija, arī necieņa pret kādu personu. Salīdzinājumu ekspresīvi negatīvo raksturu nosaka to lietojums ikdienas sarunvalodā, kas dažkārt

⁵ Tēlojošajos salīdzinājumos «tiek nostatītas ekspresīvā sakarā tādas parādības, kas kvalitatīvi atšķiras gan eksistenciālā, gan funkcionālā ziņā» – A. Ozols Latviešu tautasdziesmu valoda. R., 1993, 386. lpp.

robežojas ar vienkāršrunu, piem., *tymss k'eī būlla d...* 'loti tumšs'.

Tādējādi var secināt, ka aplūkotie salīdzinājumi ir nozīmīgs informatīvs avots, kas sniedz priekšstatu par izloknes pārstāvju ikdienu, tradīcijām, domāšanas veidu un apkārtējās pasaules uztveri. Te var minēt ar senāko pasaules uzskatu saistītos aizliegumus, attieksmi pret darbu, cilvēku netikumiem, arī dabas parādībām. Ar analizēto materiālu centos parādīt salīdzinājumos atspoguļotās semantikas daudzveidību. Biežāk sastopami somatiskie salīdzinājumi, salīdzinājumi, kuros izmantoti dzīvnieku apzīmējumi, kā arī frazeoloģiski salīdzinājumi. Nozīmes pilnīgai realizācijai Tilžas izloknes salīdzinājumos bieži izmantoti verbi un adverbji. Iespējams, šīs izloknes salīdzinājumu sakarā varētu runāt par savdabīgu teicējiem raksturīgu individuālu valodas stilu, kas biežāk pauž subjektīvu emocionāli negatīvu nekā pozitīvu parādību, īpašību un stāvokļu vērtējumu.

Literatūra un avoti

LU Latviešu valodas institūta izlokšņu kartotēkas materiāls.

Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. 2. daļa. Rīga, 1962.

Ozols A. Latviešu tautasdziesmu valoda. Rīga, 1993.

Putniņa M., Timuška A. Sinoles izloknes salīdzinājumu vārdnīca. Rīga, 2001.

Timuška A. Etnonīmi Ziemeļvidzemes izlokšņu salīdzinājumos. // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1993, 10. nr., 43.–45. lpp.

Timuška A. Salīdzinājumu semasioloģiski semantiskās īpatnības dažās Ziemeļvidzemes izloksnēs. // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1993, 8. nr., 14.–17. lpp.

Ūsele V. Tilžas izloknes apraksts. Rīga, 1998.

Comparisons in the Dialect of Tilža

Summary

The article presents the analysis of the most important examples of comparisons found in the material of the dialect of Tilža.

The explanations are mainly based on the semantic features of the comparisons. In this aspect comparisons are important as an informative historical material. Semantics of the comparisons

introduce us to some aspects of Latvian old traditions (especially beliefs), critical attitude to quality of work and manners. There are some examples of comparisons connected with natural phenomena, too.

There are three main groups of comparisons: somatic comparisons, examples with animal words in the comparative part and comparisons with phraseological character. Most of the examples could belong to the last group.

The main conclusion is that comparisons of the dialect of Tilža represent the original style of the language of narrators which could be characterized as a language that is full of subjective negative emotions in attitude to the above mentioned phenomena. The negativism is based on the critical and subjective attitude to the daily events. The use of comparatives in such cases is admitted as the most comfortable way to show negative attitude, because the comparison does not contain a direct declaration of one's point of view.

Brigita BUŠMANE

Deminutīvu atspoguļojums «Latviešu izlokšņu vārdnīcas» prospektā

Veidojot apvienoto latviešu izlokšņu vārdnīcu, līdzās citiem problemātiskiem jautājumiem ir jārisina jautājumi, kas saistās ar lietvārdu un īpašības vārdu pamazinājuma formu iesaistīšanu tajā.

Vārdnīcās, arī «Latviešu izlokšņu vārdnīcas» prospektā (LIV¹), atsevišķos šķirķļos ir izdalīti ar piedēkļiem *-el-*, *-en-*, *-ēn-* darinātie deminutīvi. No tiem LIV biežāk ir sastopami atvasinājumi ar *-el-*, kas veidoti kā no mantotiem vārdiem, tā arī no aizguvumiem, piemēram, *ādele* 'neliela āda, ādiņa', *aitele* 'jauna aita', *bābele* 'paliela meitene; arī sieviete, sieviņa', *baķelis* 1) 'neliels baķis', 2) 'velku veltnis (aužamajos stāvos)', *balstele*, *balštele* 'balstiņa (ar nievājošu vai nicīgu nokrāsu)', *baļķelis* 'neliels baļķis', *balļele* 'balļa', *bānelis* 'šaursliežu dzelzceļa vilciens', *bantele* 'neliela lente, saite', *būķele* 'mazā plūme; šī augļu koka auglis', *buķelis* 1) 'mazs, jauns buks', 2) 'vienlemešarkls'. Šie atvasinājumi reģistrēti galvenokārt Kurzēmē un vietumis Zemgalē. Retāk vārdnīcā ir sastopamas pamazinājuma formas ar piedēkļiem *-en-*, *-ēn-*, piemēram, *aitene* 'jauna aita; aita, kurai pirmo reizi ir jēri', *aitēns* 'jauna aita; aita', *baļķēns* 'neliels baļķis', *balļene* 'neliela balļa', *bebrēns* 'mazs bebrs', kas fiksētas vietām Vidzemē un Zemgalē.

LIV atsevišķos šķirķļos ir minēti arī tādi lietvārda *brālis* deminutīvi kā *brālucis* un *brāluliņš* (no ME), *brāliķis* (no EH), *brāļuks* (no Aknīstes, Dignājas, Šinoles, Sunākstes).

Aplūkoto deminutīvu izdalījums izlokšņu vārdnīcā atsevišķos šķirķļos tāpat reizē sniedz ziņas arī par šo atvasinājumu izplatību resp. produktivitāti konkrētos novados.

¹ *Latviešu izlokšņu vārdnīca. Prospekts*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005. (Rakstā minētais ilustratīvais materiāls ņemts no šā izdevuma.)

Sarežģītāks ir jautājums par regulāri ar piedēkļiem *-in-* (*-īn-*, *-in-*, *-īn-*, *-eņ-*) un *-īt-* darināto *o-*, (*i*)*jo-*, *ā-* un *ē-* celmu lietvārdu deminutīvu iesaistījumu izlokšņu vārdnīcā. Līdzšinējā latviešu leksikogrāfiskajā praksē ir bijuši dažādi risinājumi. «Ērgemes izlokšnes vārdnīcā» regulāri darinātie lietvārdu deminutīvi ir doti ligzdā resp. tās galvā aiz pamatvārda, piemēram, *āita* .. demin. *aitīna*; *dēlis* .. demin. *dēlīc*, *-ša*; *gabals* .. demin. *gabālīc*, *-īna*, un ietverti ilustratīvajā materiālā. Ja vārdu kādā nozīmē parasti lieto deminutīva formā, tās priekšā dota norāde: parasti demin., piemēram, *bullis* .. demin. *bullīc*, *-ša*. 1. .. 2. parasti demin. Vienkoča laiva .. (ĒIV I 193, 194). Taču dažkārt deminutīvi, kam bez pamazinājuma vai mīlinājuma nozīmes ir vēl kāda cita nozīme, ir doti arī vēl atsevišķā šķirklī, piemēram, *sūns* .. demin. *sunīc*, *-ša*. 1. .. 2. parasti demin. Pļaujmašīnas detaļa, kas darbina izkapti; zirga grābekļa detaļa, ar kuru paceļ un notur grābekļa zarus, lai izsviestu sagrābto sienu .. un *sunītis* .. 1. demin. no *sūns*. 2. .. Kurvjziežu dzimtas augs, pie kura augļiem ir atskabargaini izaugumi .. (ĒIV III 458, 457).

«Kalupes izlokšnes vārdnīcas» ievadā ir norādīts, ka vārdnīcā nav iekļauti regulāri darināti lietvārdu deminutīvi, piebilstot, ka piemēri ar tiem var būt pie attiecīgā pamatvārda (KIV I 22); tā šķirkļa *grēda* galvā deminutīva forma nav minēta, bet tālāk ir dots ilustratīvais piemērs ar pamazinājuma formu *gried'eņā* (KIV I 329).

Arī «Vainižu izlokšnes vārdnīcā» regulāri darinātā deminutīva forma nav uzrādīta šķirkļa galvā, bet palaikam tā ir iekļauta ilustratīvajā materiālā, piemēram, *čūrkāls* .. tekstā arī *čūrkaliņč* (VIV I 148), *grapa* .. tekstā arī *grapiņč* (VIV I 222), *muža* .. tekstā arī *mužiņ* (VIV I 542). Īpaša norāde – demin. – dota šķirkļos, kuros kādā no nozīmēm parasti tiek lietota tikai deminutīva forma, piemēram, *cālgālva* .. 1. Cilvēks, kam ir vāja atmiņa .. 2. demin. Saulpurene .. (VIV I 113). Dažkārt pamatforma un pamazinājuma forma «Vainižu izlokšnes vārdnīcā» ir dotas atsevišķos šķirkļos, it īpaši, ja semantiskā skatījumā deminutīvs resp. tā nozīme skaidrojama ar metaforisku pārnese, piemēram, *bullis* .. (šajā šķirklī

iekļauti tikai stabili vārdu savienojumi); *bulītis* .. 1. Silveidīga (vienkoča) laiva .. 2. Ar roku darbināma ierīce (sastāvoša no trim statnī iestiprinātiem robainiem veltniem) linu, kaņepāju mīstīšanai .. (VIV I 108); *gaiļis* .. 1. Divnieks (mācībās) .. 2. dsk.; parasti savienojumā ar skaitļa vārdu. Laiks (naktī vai agrā rītā), kad dzied gaiļi; *gaiļitis* .. Jēdziens rotaļā .. (VIV I 204). Savukārt vārdiem, kas tiek lietoti tikai pamazinājuma formā, tā tiek uzrādīta arī šķirkļa galvā, piemēram, *butkuñdziņš* 'dzeltenā ūdensroze; dzeltenā lēpe (*Nuphar luteum*)', *cabulītis* 'mazs bērns', *labrītiņi* 'viegli mājas apavi; čības'.

K. Mīlenbaha «Latviešu valodas vārdnīcā» norādīts, ka «normāli atvasināmie deminutīvi palaikam atsevišķi nav minēti» (ME IV 856). S. Raģe ir secinājusi, ka šajā vārdnīcā «no regulāri darinājumiem *ā-*, *ē-*, *o-* un *iļo-* celmu substantīvu deminutīviem atsevišķā šķirklī parasti doti tikai tie vārdi, kam bez pamazinājuma vai mīlināmās nozīmes ir vēl arī kāda cita nozīme vai arī pamatvārds nav bijis pazīstams, piem., *bulītis* (= ķiploks), *daudaliņa*» (Raģe 345).

Tāču deminutīvu atspoguļojums ME liecina, ka tas vārdnīcās ar dažādu izlokšņu (dialektu) materiālu ir visai sarežģīts jautājums, ar ko ir saskārušies arī LIV veidotāji.

LIV regulāri darinātie *o-*, (*i*)*ļo-*, *ā-* un *ē-* celmu deminutīvi, ja tiem piemīt tikai pamazinājuma nozīme, ļoti bieži ir iekļauti tikai ilustratīvajā materiālā pie pamatvārda un tie nav atspoguļoti šķirkļa galvā, kā arī nav dota norāde demin. (deminutīvs), un tie nav izdalīti atsevišķā šķirklī, piemēram, šķirklī *bamba* 1) 'bumba (priekšmets sportam, rotaļām)' ilustratīvajā materiālā minēts deminutīvs *bambiņa*, šķirklī ^{IV}*bānis*; ^{III}*bāns* 'vilciens' – *bānītis*, šķirklī *bedre* – *bedrīte*, šķirklī *beģis* 1) 'vājš, vecs, mazs zirgs' – *beģītis*, šķirklī *būda* – *būdiņa*, šķirklī *budzis* 1) 'negatavs auglis vai dārzeņis', 2) 'augonis' – *budziši*.

Vairākos gadījumos, it īpaši, ja pamatvārdam un tā pamazinājuma formai ir kopīga nozīme, ja tie reģistrēti vienā vai dažās (bieži teritoriāli tuvās) izloksnēs vai arī ir maz ziņu par to izplatību, pamatvārds un deminutīvs doti kopā šķirkļa

galvā, piemēram, *bāķis*, *bāķītis* 'stats; statīņš'; *baluotne*, *baluotnīte* 1) 'balanda (*Chenopodium*); balodene (*Atriplex*)', 2) 'novītusi, bāla auga lapa'; *beķerkārklis*; *beķerkārkliņš*; *beberkārkliņš*, kā arī *beķurkārklis*; *beķurkārkliņš* 'bebrukārkliņš (*Solanum dulcamara*)'.

Taču visai bieži šādos gadījumos pamatvārds un tā deminutīvs ir doti arī atsevišķos šķirkļos, piemēram, *buōle(ne)* ME I 362 'eine runde Mütze ohne Schirm (apaļa cepure bez naga)' Mazsalacā un *buolīte* 'apaļa cepure' Mazsalacā; *balsts*; *balste* .. 2) 'spīlarkla augšējā daļa, kurā ir iestiprinātas ilksis; šī daļa kopā ar rokturiem' un 3) 'spīlarkla rokturis' Vidzemē, kā arī Kurzemē un *balstiņš* 'spīlarkla rokturis; arī spīlarkla augšējā daļa' Svētcienā; ^{II}*bakas*; *baki* 'vaigubārda' Nīcā, Kalupē u. c. un *baciņas* 'vaigubārda' Nīcā; ^{VI}*buoķis* 'abrkasis' Strazdē, Vandzenē un *buōķiņš* EH I 258 'das aus den zusammengeschabten Teigresten gebackene Brot (in der Kindersprache) (no kopā sakasītām mīklas atliekām cepta maize (bērnu valodā))' Ārlavā (Sasmakā).

LIV atsevišķos šķirkļos resp. ligzdās pamatvārds un tā deminutīva forma parasti doti tad, ja šie vārdi izloksnēs ir polisēmiski, lai gan dažas nozīmes pamatvārdam un deminutīvam ir kopīgas. Tā līdzās šķirklim *āda*, kurā izdalītas septiņas nozīmes, atsevišķi dota ligzda *ādiņa*; *ādiņa*; *ādiņa*: 1) demin. no *āda*; 2) 'plēvīte, kas (piemēram, atdzīstot) veidojas uz šķidrākiem ēdieniem traukā; garoziņa [sal. *āda* .. 5) 'plēve']; 3) 'ratiņa sastāvdaļa – ādas gabaliņš, ar ko kustīgās paminu daļas piestiprina pie nekustīgām' [sal. *āda* .. 2) 'speciāli apstrādāta vai apstrādāšanai paredzēta dzīvnieka āda'].

Ligzdā *aita*; *aite* ir minētas četras nozīmes, bet ligzdā *aitiņa*; *aitiņa* – astoņas nozīmes: 1) demin. no *aita*. Jauna aita; jērs; 2) 'naiva, vientiesīga, neapķērīga, aprobežota meitene, sieviete' [sal. *aita* .. 4) pārn. 'neattapīgs, arī naivs cilvēks']; 3) parasti dsk. 'mazi, balti mākonīši'; 4) 'saslieta labības (parasti vasarāja) kopiņa'; 5) ME I 14 'Ackerklee (*Trifolium arvense*) (matainais āboliņš)'; 6) ME I 14 'Weidenkätzchen in der Kindersprache (pūpoli bērnu valodā)'; 7) 'priežu čiekurs';

8) ME I 14 ‘.. (galda spēle, ko spēlē divas personas, viena ar 12 maziem klucīšiem (*aitiņas*), otra ar vienu lielu kluci (*vilks*))’.

Kopīgas nozīmes rodamas arī šķirkļī *bāba* un ligzdā *bābiņa*; *bābīna*; *bābūna*; *bābiņš*; *bābeņa*: sal. *bāba* 4) un *bābiņa* .. 5) ‘skalturis; lākturis’; *bāba* 5) un *bābiņa* .. 7) ‘ierīce smagumu (celmu, balķu u. tml.) celšanai, vilkšanai; vinča’.

Šo polisēmisko vārdu atspoguļojums divos šķirkļos resp. ligzdās, šķiet, ir lietderīgs, ja lielākā daļa nozīmju nav kopīgas, bet pie kopīgajām nozīmēm varbūt būtu vēlams atsauce uz otru formu.

Problemātisks ir jautājums par deminutīvu formu izdalījumu atsevišķā šķirkļī gadījumos, kad tās sastop reti, ar konkrētu nozīmi, turklāt šķirkļī (ligzda) ar pamatvārdu ir plašs. Tā LIV atsevišķā šķirkļī ir dots deminutīvs *badiņš* ‘skops, nenovīdīgs, alkatīgs cilvēks’ (reģistrēts Bauskā, Mežotnē). Semantiski visai tuva nozīme ir minēta arī šķirkļī *badš* (3) ‘cilvēks, kas negausīgi ēd; rīma’). Šajā šķirkļī ir ietverti arī daudzi stabili vārdu savienojumi un frazeoloģismi, taču deminutīva forma sastopama tikai vienā gadījumā – frazeoloģismā (*lai*) *badš pūš astē* (arī *sprāklē*) – saka, ja cilvēks ir nodrošināts, ja ir ražīgs gads un nedraud trūkums (*pūt, badiņ, sprāklītē, maņ maizīte krāsnītē!* Nicā; sal. *nu i maiz, ka nezīn, kur likt, lē nu bac pūš ast’e* Puzē).

Konkrētajā gadījumā deminutīva formas *badiņš* atspoguļojums atsevišķā šķirkļī, no vienas puses, lasītājam ļauj ātri to atrast, no otras puses, tas var signalizēt, ka šīs formas lietojums ir rets. Bet varbūt vēl varēja uzskatāmāk izcelt arī frazeoloģismā minēto deminutīva formu, kas, iespējams, liecina, ka biežāk deminutīvus sastop vokatīvā, kā arī kontekstā līdzās citām pamazinājuma formām. (Piebilstams, ka, analizējot Jeru izloksnē sastopamos deminutīvus, E. Medne ir secinājusi, ka tos visbiežāk lieto divos locījumos – nominatīvā un vokatīvā; skat. Medne 67.)

Līdzīgu pamatojumu var rast deminutīva *bambaliņi* ietveršanai atsevišķā šķirkļī: EH I 204 «*purenes*» Bukaišos. Turklāt tam grūti pamanīt tiešu semantisku saikni ar plašajā

ligzdā *bambāle*; *bambale*; *bambala*; *bambals*; *bambalis*; *bambālis*; *bambele*; *bambule*; ¹*bambulis* minētajām nozīmēm: 1) 'vabole'; 2) EH I 204 '.. kamene ..'; 3) EH I 204 *bambale* '.. ar humoru tiek attiecināts uz meiteni', arī šajā šķirklī ietvertajā ilustratīvajā materiālā pagaidām citas deminutīvu formas nav fiksētas.

Atsevišķus šķirkļus LIV veido deminutīvi, kuriem atbilstošā pamatforma resp. celma forma izlokšnēs nav konstatēta, piemēram, *budantiņa* 'būdiņa', *bugūzītis* 'pelūde', *aitiņš* 'saslieta labības kopiņa vai divas trīs kopā saslietas labības kopiņas', *babīte* 'vecmāmiņa', *bebīte* 'zīdainis'. Nereti attiecīgā pamatforma nav fiksēta vairākiem augu nosaukumiem, piemēram, *begzdelactiņš* 'bezdelīgactiņa (*Primula farinosa*)' (Viļķenē).

Tāpat parasti atsevišķus šķirkļus veido salikteni ar *balt-* pirmajā daļā, kas raksturīgi folkloras valodā (doti ME un EH) un retumis pierakstīti izlokšnēs, piemēram, *baltactiņa* EH I 201 '.. tā, kam ir gaišas acis vai maiga, gaiša seja'; *baltaitiņa* 'balta aitiņa' Sinolē, Medzē, (ME); *baltavitiņa*; *baltavefīna* 'balta aitiņa' Nīcā (EH); *baltbikšīņa* 'baltās biksēs ģērbies cilvēks' Valmieras apkārtnē (EH); *baltspruodzītis*; f. *baltspruodzīte* 'cilvēks, kam ir ļoti gaiši, blondi, sprogaini mati' Sinolē (ME); *baltsunītis* 'balts sunītis' Nīcā (EH).

Dažkārt līdzās šiem šķirkļiem, resp., ligzdām LIV ir sastopami arī šķirkļi (ligzdas) ar salikteni – pamatvārdu – tā(s) galvā, piemēram, *baltacis* 1) 'kaņepju vīrišķais augs'; 2) 'gaišākas krāsas tukšais kaņepju grauds'; 3) 'dārzu nezāle ar sīkiem baltiem ziediem'; 4) ME I 256 '.. tas, kam ir balta, gaiša seja'; *baltbiksis* 'baltās biksēs ģērbies cilvēks'.

Dažos gadījumos kā pamatforma, tā pamazinājuma formas ar *balt-* pirmajā daļā ir dotas vienā ligzdā, piemēram, *baltskaris*; *baltskariņš*; *baltskarītis* 'ruds zirgs ar baltām vai ļoti gaišām krēpēm un gaišu asti; šāda dzīvnieka vārds' Puzē, Aiviekstē (ME, EH).

Pamazinājuma formas līdzās pamatformām ar *balt-* ir raksturīgas arī dažu augu un putnu izlokšņu nosaukumos. Tā LIV atsevišķā šķirklī ir minēts deminutīvs *baltkaklīte* EH I

202 'das Weisskehlchen (*Sylvia garrula*)', arī **baltvēderiņi**
 1) 'maura retējs, arī maura platkājiņš (*Potentilla anserina*)';
 2) ME I 259 'Gänsekraut, Gänsefuss (balanda)'. Bez tam atsevišķi ir atspoguļota ligzda ar pamatvārdu tās galvā un plašāku semantisko saistojumu: **baltvēderis**; f. **baltvēdere**
 1) 'dzīvnieks ar baltu vai ļoti gaišu pavēderes, vēdera apspalvojumu, apmatojumu'; 2) f. 'maura retējs, arī maura platkājiņš (*Potentilla anserina*)'; 3) f. 'māllēpe (*Tussilago farfara*)'; 4) 'pelašķis (*Achilea millefolium*)'; 5) 'varde'.

LIV divus šķirkļus veido atvasinājums **baltpuķe** ('parastā pīpene (*Leucanthemum vulgare*)') un tā deminutīvs **baltpuķīte** (1) 'balta puķīte'; 2) mīlin. 'iecerētā, iemīļotā jauniete').

Savukārt izloksnēs visai bieži sastopamās pamazinājuma formas **baltruocīte**, **baltruocītis** 'cilvēks, kam baltas, nesastrādātas rokas; cilvēks, kas izvairās no fiziska darba; cilvēks, kas nav radis strādāt; dīkdienis' ir ietvertas tikai ilustratīvajā materiālā, bet nav dotas šķirkļa galvā.

Tādējādi var secināt, ka deminutīvu formu – atvasinājumu ar **balt-** pirmajā daļā – iesaistījumā LIV ir vērojamas dažas atšķirības, kam dažkārt grūti rast pamatojumu.

LIV atšķirībā no ME un EH ligzdas galvā ir uzrādīti arī atvasinājumi ar izloksnēs sastopamajiem piedēkļa **-iņ-** variantiem, piemēram, Latgalē izplatītās pamazinājuma formas ar piedēkli **-eņ-**: **babeņa** (blakus **babiņa**) 1. Demin. no **baba**; vecmāmiņa .. 2. Veca sieviete; **balceņa** (blakus **balciņa**) 'neliels, patievs apaļkoks (parasti ierīču, transportlīdzekļu detaļa)'; Vidzemē ap Cēsīm, Valmieru un Dienvidrietumkurzemē reģistrētie atvasinājumi ar piedēkli **-īn-**, Ziemeļvidzemē arī ar **-īn-** resp. **-in-**, piemēram, **ādīna**, **ādīna** (līdzās **ādiņa**), **aitīna** (līdzās **aitiņa**), **bābiņa**; **bābīna**; **bābīna**; **bābiņš**; **bābeņa**. Jāpiebilst, ka tie uzrādīti tikai tad, ja ilustratīvajā materiālā ir fiksēti.

Lai lasītājam būtu vieglāk atrast atsevišķus vārdnīcā plašākajās ligzdu galvās ietvertos morfoloģiskos – arī pamazinājuma formu – variantus, lietderīgi tos uzrādīt t. s. norāžu šķirkļos (it īpaši, ja tie alfabētā nav blakus), piemēram, **bane**; **banīte**; **banīca**; **bānīca**; **banītis**; **bānītis** un norādes

šķirkļis *banīca*; *bānīca*. Sk. *bane*, kā arī *banīte*; *banītis*; *bānītis*. Sk. *bane*. Tomēr dažos gadījumos LIV šo norāžu trūkst, piemēram, nav norādes *ādīna*; *ādīna*. Sk. *ādiņa*; *bābīna*; *bābīna*. Sk. *bābiņa*.

Jāatzīst, ka daļa pamazinājuma formu variantu ir konstatēta tikai folklorā un fiksēta ME vai EH, no kurienes tie pārņemti arī LIV, piemēram, daudzie deminutīvi brāļa apzīmēšanai: *bālītis*; *bālelis*; *bālelītis*; *bāluliņš* ME I 271 *Demin.* (sub v. *bālis*); *bāleliņš*; *bāleleņš*; *bālēliņš*; *bāleniņš*; *bāleneņš* .. folk. 'brālis; jauns radu saimes vīrietis'. Atsevišķos šķirkļos LIV ir doti EH minētie varianti: *bālenītis* EH I 208 .. = *bālis* un "*bālulītis* EH I 208 = *bālis*; kā arī tikai no ME pārņemtais deminutīvs *brāluliņš* ME I 328 (sub v. *brālis*). Norāde folk. ir dota arī līgzdā *brāl(el)īņš*; *brāl(el)eņš*, kurā ilustratīvais materiāls ir ņemts galvenokārt no izloksnēs pierakstītām tautasdziesmām.

LIV dažus šķirkļus veido ar piedēkli *-īt-* no īpašības vārdiem darināti cilvēku vai dzīvnieku apzīmējumi, piemēram, *bednītis* 'nabadziņš', *baltīte* (ar mīlinājuma nokrāsu) 'balta govs, vista, arī citu dzīvnieku mātīte; šāda dzīvnieka vārds'.

LIV atsevišķos šķirkļos ir ietvertas vairākas īpašības vārdu pamazinājuma formas, piemēram, *bāliņš* (no Praulienas, Sinoles, Vainižiem (EH)), *bāleņš* (EH), *balteņš* (no Nautrēniem, Kalupes), *baltiņš* (no Sinoles, Vainižiem), *baltinks* (no Šķilbēniem, Balviem), *bedneņš* (sal. *bedns* 'nabadzīgs; noskumis, nelaīmīgs'; no Kalupes). Tāpat tie doti K. Mīlenbaha «Latviešu valodas vārdnīcā» un tās papildinājumos, piemēram, *dailiņš* '*Demin. von dailš, recht nett, hübsch*' (ME I 431), arī «Kalupes izloksnes vārdnīcā», piemēram, *bāltēņš* '*dem. → balts (1)*' (KIV I 163), *glupēņš* '*dem. → glups (1)*' (KIV I 324), *labēņš* '*dem. → labs (1)*' (KIV I 544).

Vairākos gadījumos deminutīvu atspoguļošana ir saistīta ar vārdu cilmes izpēti. Tā, piemēram, atsevišķos šķirkļos – kā homonīmi – LIV ir doti *buodziņa* ME I 360 'Samenkapsel (z. B. des Mohns) (pogaļa (piemēram, magonei))' un

^{II}*buōdziņa* ME I 360 'ein an beiden Enden dickeres Stäbchen, worauf man die Schnur eines aus dem Wasser gezogenen Netzes aufwickelt (koks, miets ar paresninājumu abos galos, uz kura uztin no ūdens izvilktā tīkla virvi)' Mazsalacā; tādat tie nav etimoloģiski saistīti. Rodas jautājums par to saistību ar homonīmiem *buoga*, *buogs*: ^I*buogs*; ^I*buoga* 1) 'koku puduris (klajumā)'; 2) 'priekšmetu kopums; kaudze; bars' (šajā ligzdā ilustratīvajā materiālā sastopamas arī deminutīvu formas); mantots vārds – sk. ME I 361; ^{II}*buogs* 'nūdeļu veltnējamaiss rullis'; ^{II}*buoga* 'liekts koka gabals, ko lieto kā paliktni, mūrējot velves'; aizgūts < vlv. *boge* 'Bogen' EH I 258; ^{III}*buoga* 'papīra loksne, lapa; papīra rullis'; aizgūts: sal. vlv. *boge*, vācu *Bogen*. Lai atbildētu uz šo jautājumu, būtu vēlams gūt plašākas ziņas arī par konkrēto vārdu resp. nozīmju izplatību.

Norāde de min. LIV ir sastopama 1) šķirkļos aiz īpašības vārda deminutīviem nozīmes skaidrojuma vietā, piemēram, ^{II}*baltiņš*, -a adj. Demin. no *balts*; *bedneņš*, -a adj. Demin. no *bedns*; 2) retumis šķirkļos aiz lietvārda pirms nozīmes skaidrojuma, ja deminutīvam ir fiksēta tikai viena nozīme, piemēram, ^{II}*babīte* subst. Demin. no ^I*baba* 'vecmāmiņa'; *baltīte* subst.; demin.; mīlin. 'balta govs, vista, arī citu dzīvnieku mātīte; šāda dzīvnieka vārds', 3) pirms polisēmisku pamatvārdu atsevišķu nozīmju skaidrojuma, kas liecina, ka ar konkrēto nozīmi vārds parasti tiek lietots deminutīva formā, piemēram, *baluodis* .. 2. demin.; mīlin. 'Bērns; mīļš cilvēks'; *bedre* .. 3. biežāk demin. 'Neliels padziļinājums, iedobums (kādā ķermeņa daļā)'; *brālis* .. 5. demin.; vok. 'Familiāra uzruna vīrietim'; 4) pirms polisēmisku deminutīvu pirmās nozīmes, piemēram, *aitiņa*; *aitīna* subst. 1. Demin. no *aita*. 'Jauna aita; jērs'.

Tomēr šī norāde nav lietota konsekventi, piemēram, šķirklī ^{II}*bambulis* ilustratīvais materiāls pie 3. nozīmes 'mazs bērns' liecina, ka biežāk tiek lietota deminutīva forma, bet tās priekšā ir tikai norāde mīlin. Bet šķirklī *bambucis* šķirkļa galvā ir minēta tikai pamatforma un tai seko norādes: mīlin.; parasti sarunā ar bērniem, kamēr ilustratīvajā

materiālā biežāk sastop pamazinājuma formas (citātos no EH gan tās nav dotas).

Arī norādes, kas raksturo deminutīvu stilistisko resp. ekspresīvo nokrāsu (piemēram, mīlin., humor., niev., iron., poēt.), LIV nav dotas konsekvēti, kas lielā mērā skaidrojams ar to trūkumu kartotēkā.

Rakstā ir sniegts tikai ieskats deminutīvu atspoguļojumā «Latviešu izlokšņu vārdnīcas» prospektā, atklājot dažas nekonsekvences tajā, kam būtu pievēršama uzmanība turpmākajā vārdnīcas izstrādē. Šo jautājumu risinājums lielā mērā ir saistāms arī ar deminutīvu būtību: līdzās reāla pamazinājuma nozīmei tiem var būt arī subjektīva vērtējuma nozīme. Tie var izteikt emocionāli subjektīva vērtējuma attieksmi pret dzīvu būtni, priekšmetu utt. – mīlinājumu, sirsnīgumu, maigumu vai arī niecinājumu, nievājumu, mazvērtīgumu, ironiju, pat sarkasmu. Bet dažkārt deminutīvu formām pamazinājuma nozīmes var arī nebūt, var būt neitralizējusies arī subjektīvā vērtējuma nozīme (piemēram, augu, dzīvnieku u. tml. nosaukumiem izloksnēs, arī frazeoloģismos). Turklāt, kā zināms, izloksnēs atsevišķu deminutīvu nozīme no subjektīvā vērtējuma viedokļa var atšķirties. Tā, piemēram, Dienvidrietumkurzemē atvasinājumi ar *-elis*, *-ele* parasti izsaka pamazinājumu, nevis mazvērtīgumu kā izlokšņu vairākumā (sk. Bušmane 1989, 108–109). Tātad līdzās izstrādātajiem apvienotās izlokšņu vārdnīcas veidošanas principiem, iesaistot deminutīvus, ir jāņem vērā ar tiem saistītie specifiskie jautājumi, iespēju robežās ir jānorāda arī uz tajos ietverto subjektīvo vērtējumu.

Literatūra un avoti

Bušmane 1989 – Bušmane B. *Nīcas izloksne*. Rīga: Zinātne, 1989.

EH – Endzelīns J., Hauzenberga E. *Papildinājumi un labojumi K. Mīlenbaha Latviešu valodas vārdnīcai*. 1.–2. sēj. Rīga, 1934–1946.

ĒIV – Kagaine E., Raģe S. *Ērgemes izloksnes vārdnīca*. 1.–3. sēj. Rīga: Zinātne, 1977–1983.

KIV – Reķēna A. *Kalupes izloksnes vārdnīca*. 1.–2. sēj. Rīga: Latviešu valodas institūts, 1998.

- ME – Mīlenbahs K. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. 1.–4. sēj., Rīga, 1923–1932.
- Medne – Medne E. *Deminutīvi Ģeru izloksnē*. – *Ceļi*. XIX. Stokholma: Ramave, 1991. 64.–67. lpp.
- Raģe – Raģe S. K. Mīlenbaha un J. Endzelīna «Latviešu valodas vārdnīca» un apvidvārdu vārdnīcas. – *Raģe S. Darbu izlase*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2003. 337.–353. lpp.
- VIV – Ādamsons E., Kagaina E. *Vainižu izloksnes vārdnīca*. 1.–2. sēj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2000.

Reflection of Diminutives in the Prospect to «Latvian Dialectal Dictionary»

Summary

When compiling the unique Latvian dialectal dictionary, one of the problems to be solved is that of the inclusion or non-inclusion of the diminutives of nouns (regularly derived by the suffixes *-iņ-* (*-īn-*, *-in-*, *-ēn-*, *-eņ-*) and *-īt-*). The already published Latvian dialectal dictionaries present many differences with regard to the inclusion of these diminutives.

The article provides an insight into practical reflection of diminutives in the Prospect to «Latvian Dialectal Dictionary» revealing some problems to be focused on in the further compilation process of this unique dictionary.

The solving of the above mentioned problems is closely bound to the essence of diminutives, as alongside their real diminishing meaning they may carry an additional subjective estimation. However, diminutives may sometimes lack the diminishing meaning, and their subjective estimation meaning might have been neutralized as well.

Ieva ZUICENA**Latviešu valodas skaidrojošās vārdnīcas**

Latviešu skaidrojošās vārdnīcas sāka iznākt tikai XX gadsimtā, tomēr pirmie mēģinājumi veidot mazāk pazīstamu latviešu vārdu sarakstus ar skaidrojumiem ir atrodamī jau gadsimtu agrāk. Tie ir īpaši pielikumi grāmatām vai periodiskiem izdevumiem, piemēram, K. Hūgenbergera publicējums «Citiem sveši vārdi, no prātīgiem latviešu cilvēkiem izstāstīti» (Magazin 1830), Nīcas un Bārtas mācītāja G. Bražes 165 vārdu skaidrojumi kopā ar tulkojumu vācu valodā viņa paša grāmatā «Kā Paleijas Jānis savu būšanu kopis» (Braže 1844), kā arī svešvārdu skaidrojumi «Pēterburgas Avīžu» 1862. gada īpašajā pielikumā («Pēterburgas Avīzes» 1862).

Atsevišķi vārdu skaidrojumi sporādiski parādās jau pirmajās tulkojošajās vārdnīcās, parasti tad, kad kādu vārdu nav bijis iespējams pārtulkot latviski. Ar šādu problēmu saskārās jau paši pirmie vārdnīcu autori. Jēdzieniem, kuriem latviešu valodā vēl nebija atbilstoša vārda, tika doti aprakstoši skaidrojumi. Piemēram, G. Mancelis vārdnīcā *Lettus* vācu *Metall* skaidro kā «lietas, kas no zemes klūst izraktas» (Mancelis 1638, 392). G. F. Stenders vārdnīcā *Lettisches Lexikon* blakus tolaik latviešu valodā mazāk zināma vārda tulkojumam ir devis īsu paskaidrojumu: «klaviere, tās lielās stīgu spēles» (Stenders 1789, II, 166). Šo leksikogrāfisko tradīciju turpināja jaunlatvieši, latviešu valodā maz pazīstamajiem svešvārdu tulkojumiem pievienojot arī īsu skaidrojumu latviešu valodā. Piemēram, «Krievu-latviešu-vācu vārdnīcā», kas iznāca 1872. gadā, var atrast šādus skaidrojumus: «aborigeni, senči (gruntstauta, senie zemes iedzīvotāji); automats (patkustedama lieta); agronoms (mācīts zemkopis)» (Valdemārs 1872, 1).

XIX gadsimta otrajā pusē tika publicēta pirmā svešvārdu vārdnīca ar skaidrojumiem latviešu valodā (Mekons 1878). Mūsdienās ar skaidrojumiem veido ne tikai svešvārdu vārdnīcas, bet arī terminu un izlokšņu vārdnīcas.

Šajā rakstā vairāk pakavēšos pie vārdnīcām, kurās semantiski analizēta ne tikai kāda atsevišķa leksikas grupa, bet lielākā vai mazākā mērā viss latviešu valodas leksikas kopums.

Īpašu vietu latviešu leksikogrāfijā ieņem K. Mīlenbaha iesāktā un J. Endzelīna pabeigtā «**Latviešu valodas vārdnīca**» (ME). Šī vārdnīca ir visapjomīgākais XIX gs. beigū, XX gs. sākuma latviešu zemnieku leksikas apkopojums. Z. Mauriņa savā esejā par J. Endzelīnu šo vārdnīcu novērtējusi šādi: «Domājot par latviešu valodas vārdnīcu, man šo katram rakstniekam tik nepieciešamo monumentālo darbu gribas salīdzināt ar K. Barona dainu sējumiem: abas šīs vārdu celtnes ir latviešu kultūras dižākie pieminekļi, kas vienmēr liecinās par mūsu tautas gara bagātību un tās ģeniāliem arhitektiem.» (Mauriņa 1990, 82)

Pamatā K. Mīlenbaha «Latviešu valodas vārdnīca» ir tulkojošā vārdnīca, taču tur ir atrodami arī daudzi skaidrojumi vācu valodā. Parasti skaidrojumi doti tad, ja latviešu valodas vārda nozīme ir saistīta ar latviešu folkloru, tautas ticējumiem un tradīcijām, respektīvi, tajos gadījumos, kad nav bijis iespējams atrast atbilstošo vārdu vācu valodā. Šajā vārdnīcā skaidroti latviešu ēdienu nosaukumi, doti svētku un citi tipiski latvisko parādību skaidrojumi. Piemēram, skaņu verbs *aizdziedāt* K. Mīlenbaha «Latviešu valodas vārdnīcā» ir sadalīts trijās nozīmēs, katrai no tām dodot skaidrojumu. Verba *aizdziedāt* pirmā nozīme 'iesākt dziedāt' ilustrēta ar folkloras sižetu par gaili un velnu – kad gailis no rīta sāk dziedāt jeb *aizdzied*, velnam ir jāpārtrauc savi darbi un jāpazūd. Šā darbības vārda otrā nozīme saistīta ar latviešu tautas ticējumu, ka slikta zīme ir no rīta tukšā dūšā dzirdēt putna dziedāšanu. Mūsdienu literārajā valodā, kā zināms, šī nozīme saglabājusies tikai darbības vārdā *aizkūkot*. Trešā darbības vārda *aizdziedāt* nozīme 'pārspēt dziedāšanu' šajā vārdnīcā ilustrēta ar latviešu tautasdziesmas rindām: «dzīrās mani citas meitas dziesmiņām aizdziedāt» (ME I, 24–25). Turpretim polisemantiskajam vārdam *ceļš*, kuram «Latviešu literārās valodas vārdnīcā» reģistrētas piecas nozīmes (LLVV

II, 168–169), K. Mīlenbaha «Latviešu valodas vārdnīcā» dots tulkojums atbilstošo vācu valodas ekvivalentu veidā: «der Weg, die Strasse, die Bahn, die Reise» (ME I, 371). Vēl viena šīs vārdnīcas raksturīga iezīme – nozīmju dalījums te ir sīkāks nekā līdz tam laikam izdotajās vārdnīcās. Tas liecina par vārdnīcas izstrādātāju vēlmi atklāt arī latviešu valodas leksikosemantisko sistēmu, tomēr viņu galvenais nolūks bija ar savu plašo tautas valodas vākumu, daudzveidīgajām izlokšņu formām un bagātīgajiem folkloras materiāliem sagādāt zinātnisku pamatu valodnieciskiem pētījumiem filologiem visā pasaulē.

Pēc Otrā pasaules kara, nodibinoties LPSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūtam, sākās darbs pie apjomīgas latviešu valodas skaidrojošās vārdnīcas izveides. Vispirms bija jāveic lieli priekšdarbi – jāsavāc valodas faktu materiāls un jāizstrādā skaidrojošās vārdnīcas uzbūves principi. Tā kā tolaik latviešu valodā šāda tipa skaidrojošo vārdnīcu vēl nebija, tika izmantota krievu un citu tautu leksikogrāfu pieredze. Vārdu krājuma analīzei tika savākta vairāku miljonu vienību liela latviešu literārās valodas leksikas kartotēka ar ekscerptiem no daiļliteratūras, zinātniskās un populārzinātniskās literatūras tekstiem, publicistikas, arī folkloras materiāliem. Pirmo latviešu valodas skaidrojošo vārdnīcu tika nolemts veidot astoņos sējumos, ietverot tajos apmēram 80 000 šķirkļu. Tomēr laika gaitā izrādījās, ka iecerēto valodas materiālu astoņos sējumos ietilpināt nevar, tāpēc sestais un septītais sējums tika sadalīts divās grāmatās.

«**Latviešu literārās valodas vārdnīca**» (LLVV; atbildīgais redaktors L. Ceplītis, kopš 8. sējuma M. Stengrevica, redaktori R. Bāliņa, A. Miķelsons, Ā. Ozola, L. Roze, M. Stengrevica u. c.) aptver leksiku, kas pārstāv samērā ilgu laika posmu, sākot no XIX gs. 70. gadiem līdz XX gs. beigām. Tā ir literārās valodas vārdnīca, tātad normatīva vārdnīca, tādēļ tajā ar ļoti lieliem ierobežojumiem dota neliterārā leksika, maz ir sarunvalodas vārdu (īpaši pirmajos sējumos), nav daudz arī apvidvārdu u. tml.

Visi šķirkļa vārdi vārdnīcā kārtoti alfabēta secībā, arī

regulārie atvasinājumi ar izskaņām *-ība, -ums*.

Lietvārdiem saīsinātā rakstījumā parādīta dzimte un vienskaitļa ģenitīva forma, bet 5. un 6. deklinācijas lietvārdiem – arī daudzskaitļa ģenitīva forma. Lietvārdiem, kurus lieto galvenokārt vienskaitlī vai daudzskaitlī, pievienota norāde *parasti vsk.* vai *parasti dsk.* Tiem lietvārdiem, kuriem vienskaitļa formas nav vispār, dota norāde *tikai dsk.* (piemēram, *durvis, milti*). Nelokāmie lietvārdi atzīmēti ar norādi *nelok.* Adjektīviem saīsinātā veidā parādīta nenoteiktā un noteiktā galotne, bet vārdiem – personu formas, norādes par transivitāti vai intransivitāti un refleksivitāti. Norādes par vārdšķiru dotas tikai vietniekvārdiem, skaitļa vārdiem, apstākļa vārdiem, prievārdiem, saikļiem, partikulām un izsaukmes vārdiem, pieņemot, ka šķirklī ietvertais lietvārdu, adjektīvu un verbu gramatiskais raksturojums jau atklāj konkrēto vārdšķiru.

«Latviešu literārās valodas vārdnīcas» galvenā vērtība ir tajā rūpīgi un detalizēti veiktā leksikosemantiskā analīze. Vārdnīcā izveidotais trīspakāpju semantiskais dalījums ļauj precīzi un niansēti atklāt vārda semantisko struktūru. Daudznozīmju vārdiem nozīmes apzīmētas ar arābu cipariem, bet sīkākas semantiskās atšķirības (nozīmes nianšes) – ar paralēļu zīmi (//) vai semikolu. Paralēļu zīme likta, ja nozīmes nianse no nozīmes atšķiras diezgan ievērojami, bet semikols lietots gadījumos, kad atšķirības ir nelielas.

Ilustratīvais materiāls vārdnīcā dots gan vārdkopu veidā, gan citātos no literārās valodas tekstiem. Izmantojot par piemēriem citātus, var labi parādīt vārdu pārnēstās nozīmes vai neparastākus lietojumus, ko ir grūti atklāt vārdkopās.

«Latviešu literārās valodas vārdnīcā» semantiski analizēts un leksikogrāfiski apstrādāts milzīgs leksikas materiāls. Tā pagaidām ir visplašākā latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca ar detalizētiem skaidrojumiem un bagātīgu ilustratīvo materiālu.

1987. gadā izdevniecība «Avots» laida klajā skaidrojošo vārdnīcu vienā sējumā «**Latviešu valodas vārdnīca**» (LVV 1987). To sagatavoja autoru kolektīvs atbildīgās redaktores

D. Guļevskas vadībā, bet instrukciju izstrādāja K. Karulis, kas ir arī viens no šīs vārdnīcas autoriem. Latviešu valodas vārdnīcas apjoms nav liels – apmēram 25 000 šķirķļu, kas aptver latviešu literārās leksikas nozīmīgāko daļu – vārdus ar samērā lielu lietojuma biežumu. Šā iemesla dēļ minētā vārdnīca vairāk piemērota latviešu valodas apguvei, skolēniem, latviešu valodas interesentiem.

«Latviešu valodas vārdnīcas» rakstīšanai izmantotas tālaika lielākās latviešu valodas tulkojošās, enciklopēdiskās un terminu vārdnīcas, kā arī citu valodu skaidrojošās un enciklopēdiskās vārdnīcas. Tika izmantota arī Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta literārās valodas leksikas kartotēka.

Šķirķļa vārdi šajā vārdnīcā sakārtoti alfabēta secībā, aiz slīpsvītras dodot regulāros atvasinājumus ar izskaņām *-ība*, *-ums*, *-itāte*, arī deminutīvus, piemēram, *ābolītis*, *gosniņa*, *nadziņš*, *naksniņa*.

«Latviešu valodas vārdnīcā» pamatā lietotas tādas pašas gramatiskās norādes kā «Latviešu literārās valodas vārdnīcā», tikai daži termini aizstāti ar to latviskajiem ekvivalentiem, piemēram, *pārejošs*, *nepārejošs* (darbības vārds). Īpašības vārdiem atšķirībā no LLVV dota norāde par vārdšķiru, jo šķirķļa galvā nav rādīts šo vārdšķiru raksturojošais elements – noteiktā galotne.

Šajā vārdnīcā veidots divpakāpju nozīmju dalījums. Vārda nozīme apzīmēta ar arābu cipariem, bet nozīmes nianse – ar semikolu. Ilustrācijai lietotas vārdkopas, jo literāros citātos vienā sējumā ietilpināt nav iespējams.

2006. gadā iznāca «Latviešu valodas vārdnīcas» otrs, labots un papildināts izdevums (LVV 2006), kurā ietverti ap 30 000 pamatvārdu un to skaidrojumi – par 5000 vairāk nekā iepriekšējā izdevumā.

Vārdnīca papildināta ar jaunām leksēmām: piemēram, *aerobika*, *AIDS*, *bankomāts*, *dators*, *eiro*, *fakss*, *kadastrāls*, *kečups*, *terminālis* u. c., laboti un precizēti skaidrojumi, ņemot vērā laika gaitā notikušās pārmaiņas sabiedrības dzīvē. Mūsdienu sabiedrības uztverei atbilstošāki skaidrojumi

izveidoti, piemēram, leksēmām *aģitācija*, *kapitālisms*, *komunisms*. Jaunajā izdevumā atspoguļotas pārmaiņas vārdu pareizrakstībā: piemēram, *bēta* (*beta* vietā), *islāms* (agrāk *islams*), *apteris* (iepriekš *adapters*).

Gan LVV pirmajā, gan otrajā izdevumā pie frazeoloģismiem pieskaitīti arī vārdu savienojumi bez nozīmes pārnese, piemēram, pāru saikļi (*nevis – bet*), vairākvārdu partikulas vai adverbi (*tik un tā*, *tik tikko*), ko citi leksikogrāfiskie izdevumi frazeoloģismu kopumā neiekļauj.

Pēc Latviešu valodas komisijas ierosinājuma Amerikas Latviešu apvienība 1993. gadā izdeva valodnieku Jāņa Bičola un Valerijas Bērziņas-Baltiņas sagatavoto «**Latviešu valodas vārdnīcu**» (LVV 1993). Šī vārdnīca veltīta valodnieka Jāņa Endzelīna piemiņai un savā ziņā turpina viņa sastādīto un rediģēto vārdnīcu tradīcijas. Sākotnēji bija paredzēts izveidot tikai jaunu pareizrakstības vārdnīcu, taču vēlāk radās vēlšanās atklāt arī vārdu nozīmes, parādīt to lietošanu teikumā, lai dotu iespēju lasītājam iepazīties ar latviskas izteiksmes paraugiem un tādējādi celtu viņa valodas kultūras līmeni.

Vārdnīcā liela vieta ierādīta gramatiskajām norādēm, kas dod informāciju par vārdu pareizrakstību. Piemēram, darbības vārdam jeb norīsenim ir dotas ne tikai īstenības izteiksmes pamatformas, bet arī pavēles un vēlējuma izteiksmes formas, kā arī divdabju formas. Tiem lietvārdiem, kur var rasties šaubas par ģenitīva formu vai kur ir līdzskaņu mija, dotas attiecīgās formas. Aiz vairākiem lietvārdiem rādītas to pamazināmās formas (deminutīvi), piemēram, *kāja – kājaņa*, *kancis – kancītis*, *kapuce – kapucīte*. Adjektīviem jeb kādeņiem parādītas nenoteiktās un noteiktās galotnes.

Šajā izdevumā vairāk nekā citās vārdnīcās ir pievērsta uzmanība pareizai skaņu un intonāciju izrunai. Garajās zilbēs intonācijas atzīmētas pēc triju intonāciju sistēmas. Saglabāts skaņas *r* mīkstinājums, ieviests apzīmējums platajai *e* skaņai, svešvārdos rādīta īsā un garā *o* izruna un rakstība. Atšķirīgi no Latvijā pieņemtās pareizrakstības šajā vārdnīcā izmantoti svešvārdu atveides principi. Ar garo *a*, piemēram, ir rakstīti

vārdi *kābelis*, *kanālizācija*, bet ar īso *a* – *kalījs*, *kaligrafija*. Norādījumos vārdnīcas lietotājiem teikts: «Svešvārdos paturēts oriģinālvalodas patskaņa gaŗums vai īsums un līdzskaņu l, m, n, r dubultojums jeb gaŗums. Reizēm dotas aprastas paralēlformas: ilustrācija, ilustrācija [...] Okupētās Latvijas laikā svešvārdos patskaņa gaŗuma vai īsuma apzīmēšana dota saskaņā ar krievu valodas mainīgo akcentu, piem., ilustrācija, bet ilustratīvs, demokrāts, bet demokratizēt. Šāda lēkāšana ir pret latviešu valodas gaŗu, tā arī piešķir latviešu valodai krievisku skanēšanu.» (LVV 1993, ix)

Skaidrojumi šajā «Latviešu valodas vārdnīcā» veidoti ļoti īsi, nereti izmantojot hiperonīmus un sinonīmus, piemēram: *baski* 'tauta'; *bijība* 'dziļa cieņa, apbrīna, godbijība'. Šķirkļa vārda skaidrojums vietumis papildināts ar tulkojumu angļu un vācu valodā. Vārda nozīmes nav dalītas, tās tiek atklātas vārdkopu veidā kā lietojuma piemēri. Augu un dzīvnieku skaidrojumi papildināti ar latīnisko nosaukumu, ķīmiskajiem elementiem pievienots attiecīgais simbols, mērvienībām – to skaitliskā vērtība, piemēram, *jūdze* 'garuma mērs, 1,6093 km'.

Būtu ļoti interesanti šo Amerikas Savienotajās Valstīs izdoto «Latviešu valodas vārdnīcu» izpētīt sociolingvistiskā aspektā, lai gūtu priekšstatu par to, kas mainās vai, tieši otrādi, kas un kādā veidā saglabājas, valodu lietojot izolētā vidē.

Jau strādājot pie «Latviešu literārās valodas vārdnīcas» pēdējiem sējumiem, bija redzams, ka sabiedrībai ir nepieciešama jauna latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca. Sākumā šķita, ka jaunā vārdnīca varētu būt astoņsējumu «Latviešu literārās valodas vārdnīcas» saīsināts variants. Tomēr izrādījās, ka astoņu sējumu vārdnīcas uzbūves principus tiešā veidā nevar piemērot cita tipa vārdnīcai. Tie jāpielāgo viensējuma vārdnīcas specifikai. Tā 1997. gadā LU Latviešu valodas institūtā redaktore Ieva Zuicenas vadībā aizsākās darbs pie jaunas, plašas latviešu valodas skaidrojošās vārdnīcas vienā sējumā – **«Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca»** (MLVV). Jaunajā vārdnīcā pamatā turpinātas latviešu skaidrojošo vārdnīcu izveides tradīcijas (īpaši nozīmju

skaidrojumā, gramatisko norāžu atveidojumā), tomēr tā satur arī daudz jauninājumu.

«Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā», kuras sākumdaļa no A līdz I burtam publicēta internetā (www.ailab.lv/LVV), paredzētais šķirkļu daudzums ir apmēram 70 000. Atbilstoši savam nosaukumam – šī vārdnīca atspoguļo vārdu krājumu, kas lietots mūsdienu latviešu valodā pēdējo 30–50 gadu laikā. Šajā vārdnīcā ir doti arī daži novecojuši vārdi, galvenokārt tie, kurus mūsdienu autori lietojuši attiecīgā laikposma raksturošanai vai izteiksmes paspilgtināšanai.

MLVV alfabēta kārtībā ievietotas arī biežāk lietotās abreviatūras, simboliskie apzīmējumi, bet regulārie atvasinājumi ar *-ums*, *-ība*, *-iens*, *-oņa*, kuri izsaka to pašu nozīmi, ko pamatvārds, likti šķirkļa beigās, aiz īpašas zīmes (□).

MLVV paredzēts dot norādes par platā *e* un *ē*, kā arī divskaņa *o* izrunu (diemžēl vārdnīcas elektroniskajā versijā šīs norādes nav atspoguļotas). Visiem šķirkļa vārdiem, arī lietvārdiem un darbības vārdiem, dotas norādes par piederību pie konkrētās vārdšķiras. Leksikostilistisko norāžu sistēmā ieviesta jauna norāde *sar. nelit.*, ar kuru vārdnīcā apzīmēti mūsdienās plaši lietotie vārdi vai atsevišķas nozīmes ar sarunvalodas stilistisko nokrāsu, ko nevar pieskaitīt pie literārās valodas, piemēram, *bode*, *čoms*, *džeks*, *foršs*, *feins*, *kolosāls* 'ļoti labs'.

Skaidrojumi MLVV veidoti vispārīgāki, ne tik detalizēti kā «Latviešu literārās valodas vārdnīcā». Tomēr saglabāts trīspakāpju semantiskais dalījums. Augu un dzīvnieku skaidrojumi papildināti ar attiecīgās dzimtas, ģints vai sugas latīnisko nosaukumu.

Ilustratīvais materiāls parasti dots vārdkopu veidā, taču, tā kā elektroniskā versija neierobežo vārdnīcas apjomu, šajā versijā vietumis iekļauti arī literārie citāti.

MLVV šķirkļa beigās populārā veidā ir parādīta vārda cilme aizgūtiem vārdiem un tiem latviešu kultūras darbinieku darinātajiem jaunvārdiem, kuri pilnībā iekļāvušies mūsdienu vispārlietojamā leksikā.

Vēl viens ļoti svarīgs jauninājums šajā vārdnīcā ir īss komentārs no valodas kultūras viedokļa, ja ar kādu vārdu saistās kļūmes tā izrunā vai rakstībā, gramatisko formu lietošanā, kā arī tad, ja kāds vārds vai vārdu savienojums latviešu valodā vispār ir nevēlams un aizstājams ar citu.

Mūsdienu iespējai – publicēt vārdnīcu internetā – ir vairākas priekšrocības. Vārdnīcu var laist klajā pa daļām, papildināt ar jauniem šķirkļiem vai piemēriem, var izlabot kļūdas un bez lieliem izdevumiem sagatavot jaunu, mūsdienīgāku vārdnīcas izdevumu. Taču tas nenozīmē, ka vārdnīcas grāmatas formātā vairs nebūs vajadzīgas.

Literatūra un avoti

Braže 1830 – Braže G. Iztulkošana citu, šinī grāmatā lasāmu vārdu..

// Kā Paleijas Jānis savu būšanu kopis. Jelgava: Stefenhagens, 1844.

LVV 1987 – Latviešu valodas vārdnīca. R.: Avots, 1987.

LVV 2006 – Latviešu valodas vārdnīca. R.: Avots, 2006.

LVV 1993 – Latviešu valodas vārdnīca. Sast. Valerija Bērziņa-Baltiņa, Jānis Bičolis. Amerikas Latviešu apvienība, 1993.

LLVV – Latviešu literārās valodas vārdnīca. 1.–8. sēj. R.: Zinātne, 1972–1996.

Magazin 1830 – K. Hūgenbergers. Citiem sveši vārdi, no prātīgiem latviešu cilvēkiem izstāstīti // Magazin der Lettische-Literärischen Gesellschaft. Mitau, 1830.

Mancelis 1638 – Mancelis G. Lettus.. – Altlettische Sprachdenkmäler in Faksimiledrucken herausgegeben von August Günther. II. Heidelberg, 1929.

Mauriņa 1990 – Mauriņa Z. Sveiciens prof. J. Endzelīnam // Uzdrīkstēšanās. R.: Liesma, 1990.

ME I – Mīlenbahs K. Latviešu valodas vārdnīca. 1. sēj. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. R., 1923.

Mekons 1878 – Mekons F. Svešu vārdu grāmata priekš grāmatniekiem un laikrakstu lasītājiem. 1878.

MLVV – Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca. – www.ailab.lv/LVV

Pēterburgas Avīzes 1862 – Iztulkošana no kādiem svešiem vārdiem, kas «Pēterburgas Avīzēs» uz 1862. gadu atronami (pielikums).

Stenders 1789, II – Lettisches Lexikon. In zween Theilen .. von Gotthard Friedrich Stender. Mitau [1789].

Valdemārs 1872 – Kreewu-latweeschu-wahzu wardnize.. Москва, 1872.

Latvian explanatory dictionaries

Summary

Latvian explanatory dictionaries are published only in the XX century. Nevertheless you can find some explanations in the first bilingual dictionaries, because some words did not exist in Latvian at that time. In the XIX century several lists of less known Latvian words with explanations were published as a supplement to some books, newspapers or magazines. The first dictionary of foreign words in Latvian was published in 1878.

This article gives a survey of those Latvian explanatory dictionaries that provide semantic analysis of the whole lexis not only of some lexical group.

The Latvian Language Dictionary by K.Milenbahs has a special place in Latvian lexicography. Basically it is a translation dictionary, but it contains many explanations in German of Latvian words and their meanings connected with Latvian folklore, traditions, customs, beliefs.

The first and the largest Latvian explanatory dictionary is «Latviešu literārās valodas vārdnīca» (*The Dictionary of Standard Latvian*) in 8 volumes containing approximately 80 000 entries of words from standard Latvian.

In 1987 the publishing house «Avots» published an explanatory dictionary «Latviešu valodas vārdnīca» (*Latvian Language Dictionary*) in one volume. Since it has only 25 000 entries, this dictionary is more suitable for schools, language learning etc. In 2006 the second revised edition with more entries, some changes in explanations and spelling was published.

In 1993 the Association of American Latvians has published the Latvian Language Dictionary. This dictionary shows the Latvian language used by Latvian emigrants.

From 1997 «Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca» (*The Dictionary of Current Latvian*) is being compiled and its initial part from A to I has been published in website: www.ailab.lv/LVV

Anītra ROZE**Krāsu nosaukumu skaidrojumi, to tipi «Latviešu literārās valodas vārdnīcā» un «Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā»**

Krāsas ir ne vien neatņemama mūsu pasaules uztveres sastāvdaļa, tās ir viens no būtiskākajiem pasaules uztveres elementiem, galvenā redzes maņas sastāvdaļa, jo līdzās reāliju formai un izmēram mēs (bieži atkarībā no katra indivīda psiholoģijas) vispirms uztveram tieši reālijām piemītošās krāsas. Turklāt tās – krāsu nosaukumu veidolā – ir arī neatņemama valodas sastāvdaļa, kurā atklājas gan krāsu pasaules vizuālā niansētība, gan arī valodas vārdu krājuma niansētība.

Pievēršoties krāsu nosaukumu skaidrojumiem vārdnīcās, jāatzīmē, ka krāsu nosaukumiem kā atsevišķai leksikas grupai raksturīga kāda īpatnība – savā pamatnozīmē tie lingvistiski nav definējami un ir atzīstami par vienīgo leksikas grupu, kas skaidrojama ekstralingvistiski. Īpaši tas sakāms par latviešu valodas vienkāršajiem krāsu nosaukumiem, kuriem piemīt ļoti augsta vispārinājuma pakāpe. Runājot par krāsu nosaukumiem leksikogrāfiskā aspektā, būtisks ir fakts, ka krāsa tās pirmajā – reāliju raksturojošajā – nozīmē nav definējama ar jēdzieniem, bet gan vienīgi minot par piemēru attiecīgās reālijas krāsu. Tas redzams arī rakstā aplūkotajās latviešu valodas skaidrojošajās vārdnīcās – «Latviešu literārās valodas vārdnīcā»¹ (turpmāk LLVV) un «Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā»² (turpmāk MLVV) – dotajos skaidrojumos, kur, lai vārdnīcas lietotājam sniegtu reālu priekšstatu par kādu krāsu vai tās toni, skaidrojumā tiek minētas reālijas, kam attiecīgā krāsa ir visraksturīgākā. Skaidrojumos iekļautās piebildes aiz «piemēram» liecina par krāsu nosaukumu plašo lietojuma amplitūdu gadījumos, kuros nav lingvistiski izteiktu norādījumu (piemēram, *gaiši*, *tumši* u. tml.), kādā tonī ir

¹ Latviešu literārās valodas vārdnīca. 1.–8. sēj. R.: Zinātne, 1972–1996.

² Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca (interneta versija).

attiecīgā reālija. Krāsas nosaukumu ekstralingvistisko raksturu nosaka fakts, ka precīzu krāsas toni kontekstos, kur nav nepārprotamu lingvistisku norāžu, var noteikt tikai pazinējs, respektīvi, precīzu kādai reālijai piemītošo attiecīgās krāsas toni var noteikt tikai tas, kuram šīs reālijas ārējais izskats ir pazīstams, zināms, kam ir personiska pieredze saskarē ar konkrēto reāliju. Dažkārt ar vienu vārdu apzīmētā krāsas nosaukuma nianšu robežas ir ļoti plašas, un konkrētā nianse mūsu apziņā atklājas vai nu pēc konteksta, vai nu balstoties jau minētajā pieredzē, vai arī uz krāsas un reālijas asociatīvās saiknes pamata. Ja iepriekš minēto zināšanu krāsas nosaukuma lietotājam nav, jāpaliek tajās attiecīgās krāsas toņu un nianšu robežās, ko atklāj skaidrojošās vārdnīcas.

Rakstā aplūkoti vienīgi krāsu nosaukumu pirmo, respektīvi, tiešo, krāsas raksturojošo nozīmju skaidrojumi.

Kā būtisks aspekts jāpiemin tas, ka pētījumam izvēlētajās latviešu valodas vārdnīcās skaidrojumos definīcijas vietā lielā daļā gadījumu ir doti salīdzinājumi ar reāliju, kam raksturīga attiecīgā krāsa. Turklāt, kā rāda reāliju kopums, kas sniegts katras krāsas raksturojumam, viens krāsas nosaukums noder par virsjēdzienu veselai krāsas toņu gammai. Piemēram, raksturojot balto krāsu, izmantots salīdzinājums 'tāds, kam ir sniega, piena krāsa' [LLVV 2, 33], bet krāsas nosaukumam *zils* primārajā nozīmē dots skaidrojums 'tāds, kam ir, piemēram, skaidras debess, rudzupuķu krāsa' [LLVV 8, 636]. Pēdējā piemērā īpaši izteikti redzams, ka viena krāsas nosaukuma skaidrojumam dotas reālijas ar kardināli atšķirīgu toni – skaidra debess – gaiši koši zila, rudzupuķes – tumši, intensīvi zilas, viegli violetīgas.

Tādējādi, tēlaini runājot, katras krāsas fizikālā spektra tīrais tonis ir kā viduspunkts, no kura kā stari atvasinās reālā lietojumā klāt nākošie uzslāpojumi, kas maina krāsu pēc intensitātes vai toņa. Nelielas variācijas sastopamas vienīgi pretstata krāsu *balts*, *melns* lietojumā, jo jebkura būtiska novirze no šo krāsu pamattoņa rada citas krāsas, piemēram, pelēkā, veidošanos.

Aplūkojot krāsu nosaukumu skaidrojumus un to tipus

pētījumam izvēlētajās vārdnīcās, jāsecina, ka tajās, kā jau minēts, krāsu nosaukumu raksturošanai lietoti aprakstoši skaidrojumi, kuros izmantots vai nu krāsas nosaukuma raksturojums, minot par piemēru reāliju, kurai konkrētā krāsa ir visraksturīgākā (pēc valodas materiāla dotumiem un vārdnīcas autoru ieskatiem), vai arī parādot krāsas nianšes (šis paņēmiens izmantots galvenokārt atvasināto vai salikto krāsas nosaukumu skaidrojumā). Definīcijas tipa skaidrojuma iezīmes atrodamas vienīgi krāsas nosaukuma *melns* raksturojumā LLVV, kur minētas tā fizikālās pazīmes ('tāds, kas absorbē visu gaismas starojumu' [LLVV 5, 149]).

Aprakstošu skaidrojumu (piemēram, *dzeltens – tāds, kam ir, piemēram, pieneņu ziedu krāsa* [LLVV 2, 438]) izvēles pamatā, visticamāk, bijusi vārdnīcu veidotāju vēlme konkrēto jēdzienu (šajā gadījumā – krāsas nosaukumu) parādīt lietotājam saprotamā un uzskatāmā veidā.

Cits jautājums ir par to, cik ļoti šāds skaidrojums ierobežo vārdnīcas lietotāja priekšstatu par attiecīgā krāsas nosaukuma lietojumu valodā un attiecīgās krāsas vizuālo tēlu. Ja raksturojumam izvēlēta tikai viena toņa reālija vai reālijas (tikai gaišas, tikai tumšas, tikai spilgtas u. tml.), tas vārdnīcas lietotājam var radīt aplamu priekšstatu par attiecīgās krāsas patieso izskatu vai arī tās iespējamo tonālo variēšanos. Nenoliedzami, daļai pamatkrāsu nosaukumu – *dzeltens, pelēks, sarkans, zaļš, zils* – ir raksturīga intensitātes gradācija no gaiša līdz tumšam. Dažām krāsām tā ir izteiktāka (*sarkans, zaļš, zils*), dažām – mazāk izteikta (*dzeltens, pelēks*), bet visos gadījumos tā ir būtiska krāsas pazīme, bez kuras zūd liela daļa krāsai piemītošā realitāti raksturojošā elementa.

Definīcijas tipa skaidrojums, par kādu varētu tikt uzlūkots krāsas fizikāls raksturojums (piemēram, *dzeltens – krāsa, kas baltās gaismas spektra redzamās daļas intervālos atrodas starp zaļu un oranžu*), hipotētiski nav izvēlēts tā iemesla dēļ, ka lielai daļai vārdnīcas lietotāju varētu būt nesaprotams un prasīt papildu zināšanas.

Gan LLVV, gan MLVV (objektīvi salīdzināt iespējams vienīgi to daļu, kas ievietota lietotājiem pieejamajā interneta

versijā³) krāsu nosaukumiem atvēlējusi pietiekami būtisku vietu. Abas vārdnīcas dod gan lielāko daļu latviešu valodas vienkāršo krāsu nosaukumu, gan lielu daļu latviešu valodas atvasināto un salikto krāsu nosaukumu. Krietni lielāks krāsas nosaukumu skaits atrodams LLVV, tas skaidrojams ar abu vārdnīcu apjoma atšķirību. Līdzīgie un arī vienādie skaidrojumi, kas dažviet sastopami abās vārdnīcās, ir neizbēgami, jo LLVV autoru atrastos un izmantotos kāda krāsas nosaukuma vai tā nianšu skaidrojumus korekti pārveidot nav iespējams (piem., *bērs* 'brūns (par zirga apmatojumu)', *bordo* 'tumši sarkans', *avenkrāsa* 'tumši sarkana krāsa ar violetu niansi'). Arī LLVV autoru izmantotās reālijas, kas minētas kāda krāsas nosaukuma raksturošanai, daudzviet ir izvēlētas vistrāpīgākās un citas atrast nav bijis iespējams vai ir bijis nevajadzīgi (piem., *balts* 'tāds, kam ir, piemēram, sniega, piena krāsa', *brūns* 'tāds, kam ir, piem., šokolādes, grauzdētas kafijas krāsa'). Tāpēc nevietā būtu pārņemt MLVV autoriem atkārtoto – daudzos gadījumos jauna divriteņa gudrošana būtu uzlūkojama vienīgi par pašmērķi, nevis objektīvu nepieciešamību.

Turpmāk rakstā doti abās aplūkotajās vārdnīcās atrodamie vienkāršo un salikto krāsu nosaukumu skaidrojumu tipi ar attiecīgiem piemēriem. Vienkāršie krāsu nosaukumi iedalīti pēc to skaidrojuma veidiem, turpretim salikto krāsu nosaukumu skaidrojumi iedalīti, par pamatu ņemot to veidotājkomponentus un aplūkojot, kādus skaidrojuma modeļus vārdnīcas devušas attiecīga tipa saliktenim.

Krāsu nosaukumu skaidrojumu tipi

Vienkāršie neatvasinātie⁴ krāsu nosaukumi

1) Aprakstošs skaidrojums, kura pamatā ir salīdzinājums ar reāliju, kurai konkrētā krāsa ir visraksturīgākā.

³ www.ailab.lv/LVV

⁴ Šeit aplūkoti arī tie krāsu nosaukumi, kas morfoloģiski uzskatāmi par atvasinātiem, taču kā krāsu apzīmētājiem tiem nav neatvasinātu ekvivalentu.

Izmantoti dažādi skaidrojumu modeļi:

- salīdzinājums ar vienu reāliju, kas raksturo vienu krāsas toni (*dzeltens* [LLVV], *pelēks*, *sarkans*),
- salīdzinājums ar vairākām reālijām, kas raksturo vienu krāsas toni (*brūns*),
- salīdzinājums ar vairākām reālijām, kas raksturo vairākus attiecīgās krāsas toņus (*dzeltens* [MLVV], *zils*).

Piemēram:

brūns	<i>Tāds, kam ir, piemēram, šokolādes, grauzdētas kafijas krāsa</i> [LLVV 2, 132]
	<i>Tāds, kam ir, piem., šokolādes, grauzdētas kafijas krāsa</i> [MLVV]
dzeltens	<i>Tāds, kam ir, piemēram, pieneņu ziedu krāsa</i> [LLVV 2, 438]
	<i>Tāds, kam ir, piem., pieneņu ziedu, citrona, zelta krāsa</i> [MLVV]
pelēks	<i>Tāds, kam ir, piemēram, pelnu krāsa</i> [LLVV 6 ₁ , 597]
sarkans	<i>Tāds, kam ir, piemēram, asiņu krāsa</i> [LLVV 7 ₁ , 250]
zaļš	<i>Tāds, kam ir, piemēram, zālei raksturīgā krāsa</i> [LLVV 8, 581]
zils	<i>Tāds, kam ir, piemēram, skaidras debess, rudzupuķu krāsa</i> [LLVV 8, 636]

2) Aprakstošs skaidrojums + definīcijas tipa skaidrojums.

Piemēram:

melns	<i>Tāds, kas absorbē visu gaismas starojumu, tāds, kam ir, piemēram, sodrēju krāsa</i> [LLVV 5, 149]
--------------	--

3) Aprakstošs skaidrojums, kura pamatā ir tās reālijas apraksts, kurai konkrētā krāsa raksturīga (galvenokārt te ietilpst dzīvnieku apspalvojuma krāsu raksturojošie nosaukumi). Piemēram:

ābolains	<i>Tāds (zirgs), kura spalvā ir ieapaļi, gaišāki plankumi</i> [LLVV 1, 30]
	<i>Tāds (zirgs), kura spalvā ir ieapaļi, gaišāki</i>

	<i>plankumi</i> [MLVV]
salns	<i>Tāds, kura apmatojumā mijas balti un brūni vai rudi laukumi un kuram ir melna vai brūna aste</i> [LLVV 71, 176]

4) Aprakstošs skaidrojums, kura pamatā ir cits, šķietami analogs, vienkāršais vai saliktais krāsas nosaukums, resp., viens krāsas nosaukums tiek skaidrots ar citu vai citiem krāsas nosaukumiem. Piemēram:

bēšs	<i>Tāds, kas ir smilšu krāsā</i> [LLVV 2, 62]
	<i>Tāds, kas ir smilšu krāsā, brūnganīgs</i> [MLVV]
dūkans	<i>Melns ar rūsganu nokrāsu</i> [LLVV 2, 405]
	<i>Melns ar rūsganu nokrāsu; pelēkbrūns</i> [MLVV]
indigo	<i>Tumši zils ar violetu nokrāsu</i> [MLVV]

5) Aprakstošs skaidrojums, kura pamatā ir krāsas nosaukuma sakritība ar attiecīga auduma, krāsvielas nosaukumu. Piemēram:

haki	<i>Zaļganbrūna krāsa; audums šādā krāsā</i> [LLVV 3, 188]
	<i>Brūngandzeltena, brūnganzaļa krāsa; audums šādā krāsā</i> [MLVV]
marengo	<i>Tumši pelēka krāsa; vilnas audums (parasti uzvalkiem, mēteļiem) šādā krāsā</i> [LLVV 5, 93]
	<i>Tumši pelēka krāsa; vilnas audums šādā krāsā</i> [MLVV]
indigo	<i>Tumši zila, kristāliska viela; attiecīgā krāsviela; attiecīgais krāsas tonis</i> [LLVV 3, 455]

Vienkāršie atvasinātie krāsu nosaukumi

1) Ar prefiksu *ie-* atvasinātie krāsu nosaukumi. Tie norāda uz krāsas piemītību reālījai nelielā mērā, uz kādas krāsas toņa piemītību kādai citai krāsai. Piemēram:

iedzeltens	<i>Mazliet dzeltens; ar dzeltenu nokrāsu</i> [LLVV 3, 246]
-------------------	--

	<i>Mazliet dzeltens; ar dzeltenu nokrāsu</i> [MLVV]
iepelēks	<i>Ar pelēku nokrāsu</i> [LLVV 3, 330]
	<i>Ar pelēku nokrāsu; pelēcīgs</i> [MLVV]
iesarkans	<i>Mazliet sarkans</i> [LLVV 3, 356]
	<i>Mazliet sarkans</i> [MLVV]
iezaļš	<i>Mazliet zaļš; ar zaļu nokrāsu</i> [LLVV 3, 437]
	<i>Mazliet zaļš; ar zaļu nokrāsu</i> [MLVV]

Pēc autores domām, kaut arī visi vārdnīcu sniegtie minētā tipa krāsu nosaukumi neapšaubāmi norāda uz konkrētās krāsas intensitātes mazināšanos vai krāsas piemītību kādai citai krāsai nelielā mērā, skaidrojumu atšķirībai īsta pamatojuma nav. Semantiski nav konstatējama intensitātes vai krāsas piemītības pakāpes atšķirība, piemēram, starp adjektīviem *iesarkans* un *iezaļš*, ne arī starp skaidrojuma daļām *mazliet zaļš* un *ar zaļu nokrāsu*, tāpat nav īsti motivēta šo divu atvasināto krāsas nosaukumu skaidrojuma atšķirība, resp., tas, kāpēc *iesarkans* skaidrots kā *mazliet sarkans*, bet *iezaļš* kā *mazliet zaļš; ar zaļu nokrāsu*.

2) Ar prefiksu *pa-* atvasinātie krāsu nosaukumi. Tiem piemīt divas pretējas nozīmes. Prefikss *pa-* norāda, pirmkārt, uz krāsas piemītību reālīgai nelielā mērā, otrkārt, uz krāsas piemītību samērā lielā mērā. Tātad ar prefiksu *pa-* iespējams apzīmēt divas pretējas kādas krāsas piemītības intensitātes gradācijas – samērā mazu un samērā lielu. Uz to norāda arī krāsas nosaukumu ar prefiksu *pa-* semantikas skaidrojums vārdnīcās. Piemēram:

padzeltens	<i>Samērā, arī mazliet dzeltens</i> [LLVV 6 ₁ , 123]
pasarkans	<i>Samērā, arī mazliet sarkans</i> [LLVV 6 ₁ , 442]

3) Ar sufiksu *-gan-* atvasinātie krāsu nosaukumi. Tie norāda uz krāsas intensitātes pamazinājumu vai attiecīgas krāsas nianšes piemītību kādai citai krāsai. Piemēram:

pelēkgans	<i>Iepelēks; pelēcīgs</i> [LLVV 6 ₁ , 596]
rūsgans	<i>Dzeltenīgi sarkanbrūns</i> [LLVV 6 ₂ , 728]
zaļgans	<i>Ar zaļu nokrāsu; arī iezaļgans</i> [LLVV 8, 579]
zilgans	<i>Ar zilu nokrāsu; arī iezils</i> [LLVV 8, 634]

Kaut arī visi vārdnīcā minētie piemēri neapšaubāmi norāda uz konkrētās krāsas intensitātes mazināšanos vai krāsas piemītību kādai citai krāsai nelielā mērā, pēc autores domām, skaidrojumu atšķirībai īsta pamatojuma nav. Semantiski nav konstatējama intensitātes vai krāsas piemītības pakāpes atšķirība, piemēram, starp adjektīviem *pelēkgans* un *zilgans*. Nav motivēta arī šo divu atvasināto krāsas nosaukumu skaidrojuma atšķirība, resp., tas, kāpēc *pelēkgans* skaidrots kā *iepelēks*; *pelēcīgs*, bet *zilgans* kā *ar zilu nokrāsu*; *arī iezils*. Savukārt neapšaubāmi motivēta ir atvasinātā krāsas nosaukuma *rūsgans* skaidrojuma atšķirība, jo formāli atvasinātais krāsas nosaukums *rūsgans* neapzīmē krāsas intensitātes pamazināšanos vai krāsas piemītību kādai citai krāsai nelielā mērā, bet gan atsevišķu autonomu dzeltenīgi sarkanbrūnu krāsu.

4) Ar sufiksu *-īg-* atvasinātie krāsu nosaukumi. Tie norāda uz krāsas intensitātes pamazinājumu vai attiecīgas krāsas nianšes piemītību kādai citai krāsai. Šo krāsu nosaukumu īpatsvars latviešu valodā, salīdzinot ar citiem atvasinātajiem krāsu nosaukumiem, ir samērā neliels. Būtiska nianšes gradācijas atšķirība no krāsas nosaukumiem, kas atvasināti ar sufiksu *-gan-* vai prefiksu *ie-*, nav konstatēta. Par to liecina arī fakts, ka LLVV ar *-īg-* atvasināto krāsu nosaukumu skaidrojumā izmantoti atvasinājumi ar *-gan-* un *ie-*. Piemēram:

<i>dzeltenīgs</i>	<i>Ar dzeltenu nokrāsu; iedzeltens; arī dzeltenbalts</i> [LLVV 2, 438]
	<i>Ar dzeltenu nokrāsu; iedzeltens</i> [MLVV]
<i>oranžīgs</i>	<i>Ar oranžu nokrāsu; gaiši oranžs</i> [LLVV 61, 56]
<i>pelēcīgs</i>	<i>Ar pelēku nokrāsu; arī iepelēks</i> [LLVV 61, 595]

Visi vārdnīcā minētie piemēri neapšaubāmi norāda uz konkrētās krāsas intensitātes mazināšanos vai krāsas piemītību kādai citai krāsai nelielā mērā, bet skaidrojumu atšķirībai, kā šķiet, arī šajā gadījumā, īsta pamatojuma nav. Semantiski nav konstatējama intensitātes vai krāsas piemītības pakāpes

atšķirība, piemēram, starp adjektīviem *oranžīgs* un *pelēcīgs*. Nav motivēta arī šo divu atvasināto krāsu nosaukumu skaidrojuma atšķirība, resp., tas, kāpēc *oranžīgs* skaidrots kā *ar oranžu nokrāsu*; *gaiši oranžs*, bet *pelēcīgs* kā *ar pelēku nokrāsu*; arī *iepelēks* (bet ne *gaiši pelēks*).

5) Ar sufiksiem *-gan-* + *-īg-* atvasinātie krāsu nosaukumi. Tie norāda uz krāsas piemītību reālīgai vai parādībai nelielā mērā, tomēr konstatēt, ka abu šo sufiksu piemītība krāsas nosaukumam norādītu uz krāsas intensitātes pamazinājumu, ar pilnu pārliecību nevar. Piemēram:

zaļganīgs	<i>Ar zaļganu nokrāsu; arī iezaļgans</i> [LLVV 8, 579]
zilganīgs	<i>Ar zilganu nokrāsu; arī iezils</i> [LLVV 8, 634]

Atšķirības minēto atvasināto krāsu nosaukumu skaidrojumos norāda uz šķietamu atšķirību (*zaļganīgs* – *iezaļgans*, *zilganīgs* – *iezils*), tomēr autorei reālu atšķirību krāsu niansēs konstatēt nav izdevies. Krāsas gradācijas pamazinājumu nenorāda arī dubultais sufiksa izmantojums (arī par to, pēc autores domām, liecina LLVV izmantotie skaidrojumi *ar zaļganu nokrāsu*, *ar zilganu nokrāsu*).

Saliktie krāsu nosaukumi

1) Saliktie krāsu nosaukumi ar krāsas intensitāti raksturotāju adverbīālo komponentu ar vai bez adverbīālās galotnes *tumš-*, *tumši-*, *gaiš-*, *gaiši-*, *koš-*, *koši-* u. tml. pirmajā komponentā un krāsas nosaukumu adjektīvu otrajā komponentā LLVV skaidroti ar analogas nozīmes vārdkopām. Piemēram:

gaišbrūns	<i>Gaiši brūns</i> [LLVV 3, 36]
gaišzils	<i>Gaiši zils</i> [LLVV 3, 39]
tumšbrūns	<i>Tumši brūns</i> [LLVV 8, 21]
tumšzaļš	<i>Tumši zaļš</i> [LLVV 8, 23]

Interesanti, ka saliktie krāsu nosaukumi *tumšrozā* [LLVV 8, 22] un *tumšsārts* [LLVV 8, 23] šai skaidrojuma shēmai atbilst tikai daļēji, jo abi ir skaidroti ar vienu un to pašu krāsu apzīmējošo vārdkopu ‘tumši sārts’, resp., divi dažādi krāsu nosaukumu salikteni skaidroti ar vienu un to pašu krāsas

nosaukuma vārdkopu, kas acīmredzot liecina par valodas materiāla nespēju uzrādīt divu līdzīgu krāsas toņu sīkākās nianšes.

Turpretim MLVV atsevišķā šķirklī dod vienīgi salikteņa pirmo daļu *gaiš-* ar paskaidrojumu *salikteņu pirmā daļa, veidojot krāsu nosaukumus un skaidrojumu: Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais krāsas tonis ir pavājināts, blāvāks, ne tik piesātināts, spilgts kā pamattonis*. Piemēros doti attiecīgi krāsu nosaukumu salikteņi ar un bez vārdkopām: *Gaišdzeltens. Gaišsarkans. Gaišzaļa krāsa. Gaišzila kleita. Gaišbrūni, mīksti mati. Gaišpelēkas acis. Gaišrozā jaciņa*. Šāds risinājums šķiet veiksmīgs, jo vienlaikus ir gan kompakts, gan ietilpīgs. Vārdnīcai ar relatīvi nelielu šķirklju skaitu tas atzīstams par optimālu (pēc vārdnīcas autoru ieceres līdzīga pieeja tiks izmantota arī krāsu salikteņu ar adverbijālajiem komponentiem *koš-* un *tumš-* skaidrojumā).

2) Saliktie krāsu nosaukumi, kuros adverbijālais komponents niansē pamatkomponenta krāsu, tuvinot to kādai citai krāsai, piešķirot tai citas krāsas niansi, aplūkotajās vārdnīcās skaidroti aprakstoši, konkrētizējot saliktenī ietvertu krāsas toni. Piemēram:

baltsārts	<i>Balts ar vieglu sārtas krāsas niansi [LLVV 2, 34]</i>
	<i>Balts ar vieglu sārtas krāsas niansi [MLVV]</i>
dzeltenpelēks	<i>Pelēks ar dzeltenu nokrāsu [LLVV 2, 438]</i>
dzeltensārts	<i>Sārts ar dzeltenu nokrāsu [MLVV]</i>
dzeltensarkans	<i>Sarkans ar dzeltenu nokrāsu; tāds, kam ir dzeltenī un sarkani krāsu laukumi [MLVV]</i>
dzeltenzaļš	<i>Zaļš ar dzeltenu nokrāsu; tāds, kam ir dzeltenī un zaļi krāsu laukumi [MLVV]</i>

Redzams, ka aplūkotie minētā tipa krāsu nosaukumi vārdnīcās pamatā skaidroti identiski, būtisks izņēmums ir krāsas nosaukumu salikteņu *dzeltensarkans* un *dzeltenzaļš* skaidrojuma veids MLVV, kur līdztekus vārdnīcās tradicionāli skaidrojumā izmantotajam modelim «pamatkrāsa + tās

niansētājtonis» dots arī variants – objekts ar abu saliktenī minēto krāsu laukumiem (par šādu divu skaidrojumu iespējamību autore minējusi savā promocijas darbā un rakstā par krāsu nosaukumu salikteņiem⁵, kur attiecīgie salikteņi ar iespējamiem diviem skaidrojumu veidiem dēvēti par saplūstošajiem un ģeometriskajiem krāsu nosaukumu salikteņiem).

Šāds papildināts skaidrojums atrodams arī LLVV (tā gan nav pie semantiski līdzīga salikteņa *zaļdzeltens*, bet tāds atrodams, piemēram, pie salikteņa *sarkandzeltens* [LLVV 7¹, 249] un pretstatu krāsu salikteņa *melnbalts* [LLVV 5, 147]). Savukārt salikteņus *dzeltensarkans* un *dzeltenzaļš* LLVV nedod. Pagaidām grūti spriest arī par to, vai skaidrojuma papildinājums, kur līdzās krāsas niansei būs dots arī iespējams skaidrojums par objektu, kuram piemīt abu krāsu laukumi, MLVV tiks sniegts arī pie citiem līdzīga modeļa saliktajiem krāsu nosaukumiem, jo pagaidām pieejamais vārdnīcas materiāls līdz burtam *K* (internetā līdz burtam *I*) šādu iespēju nedod.

Kā izņēmums starp saliktajiem krāsu nosaukumiem, kuros adverbālais komponents niansē pamatkomponenta krāsu, tuvinot to kādai citai krāsai, piešķirot tai citas krāsas niansi, minams zirga apspalvojumu raksturojošais saliktenis *dūkanbērs*, jo tā skaidrojumā ietverta nevis krāsas nianse, bet gan tāda zirga apraksts, kuram konkrētā krāsa raksturīga (līdzīgi tas bija novērojams gadījumā ar vienkāršajiem krāsu nosaukumiem, kas apzīmēja dzīvnieka apspalvojuma krāsu): *Meln (zirgs) ar rūsganiem plankumiem ap acīm, nāsīm un paslēpenēm* [LLVV 2, 405] un *Meln (zirgs) ar rūsganiem plankumiem ap acīm, nāsīm* [MLVV].

3) Saliktie krāsu nosaukumi, kuru otrajā daļā ir substantīvs – vārds «krāsa», bet pirmo daļu veido kāds attiecīgo krāsu tuvāk raksturojošs substantīvs, aplūkotajās

⁵ skat. Tīsiņa A. *Krāsu nosaukumu salikteņu semantiskā struktūra latviešu valodā*. // Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums [1]. Liepāja: LPA, 1997, 177. lpp.

vārdnīcās skaidroti aprakstoši, konkretizējot saliktenī ietverto krāsas toni, atsevišķos gadījumos papildus minot reāliju, kurai konkrētā krāsa raksturīga. Piemēram:

ceriņkrāsa	<i>Zilgani violeta (ceriņu ziediem raksturīga) krāsa [LLVV 2, 176]</i>
	<i>Gaiši violeta krāsa [MLVV]</i>
kaparkrāsa	<i>Tumši brūna krāsa ar sarkanīgu nokrāsu [LLVV 4, 131]</i>
	<i>Sarkanīgi brūna krāsa [MLVV]</i>

Interesants šķiet MLVV autoru sniegtais **ceriņkrāsas** skaidrojums, kur netiek minēta reālija, bet tiek dots vienīgi aprakstošs, precizēts konkrētās krāsas tonis, resp., norādīts, tieši kāda violetā toņa ceriņi semantiski motivē šo salikteni. Optimāls risinājums, pēc autores domām, būtu abās vārdnīcās sniegto šķirkļu skaidrojumu apvienojums, jo MLVV daļēji tomēr tiek zaudēta saikne ar reāliju.

4) Saliktie krāsu nosaukumi, kuru pirmajā daļā ir substantīvs, kas nosaka otrajā komponentā ietverto krāsu raksturojošo adjektīvu, vārdnīcās skaidroti aprakstoši, izmantojot dažādus skaidrojuma modeļus:

- a) skaidrojumā dots salīdzinājums ar reāliju, kurai konkrētā krāsa ir visraksturīgākā (**citrondzeltens**, **kafijbrūns** [MLVV]),
- b) skaidrojumā dots salīdzinājums ar reāliju, kurai konkrētā krāsa ir visraksturīgākā, līdzās minot arī konkrētu krāsas toni (**asinssarkans**, **debeszils** [MLVV], **kafijbrūns** [LLVV]),
- c) skaidrojumā minēts konkrēto krāsu aprakstošs krāsu nosaukumu saliktenis vai vārdkopa, kurā adverbīlais komponents niansē pamatkomponenta krāsu, tuvinot to kādai citai krāsai, piešķirot tai citas krāsas niansi (**baložpelēks**, **karmūnsarkans**),
- d) skaidrojumā minēts konkrēto krāsu aprakstošs krāsu nosaukumu saliktenis vai vārdkopa, kurā adverbīlais komponents niansē pamatkomponenta krāsu, tuvinot to kādai citai

krāsai, piešķirot tai citas krāsas niansi, un reālija, kurai krāsa ir visraksturīgākā (*debeszils* [MLVV]),

- e) skaidrojumā minēts krāsas nosaukums vai niansējoša krāsu nosaukumu vārdkopa, kurai pievienota norāde par nokrāsu, kāda konkrētajā gadījumā krāsas nosaukumam piemīt (*kaparbrūns*).

Piemēram:

asinssarkans	<i>Asiņu krāsā, spilgti sarkans</i> [LLVV 1, 328]
	<i>Asins sarkanā krāsā; spilgti sarkans</i> [MLVV]
baložpelēks	<i>Zilgani pelēks</i> [LLVV 2, 29]
	<i>Zilgani pelēks</i> [MLVV]
citrondzeltens	<i>Tāds, kam ir citrona mizas krāsa</i> [LLVV 2, 205]
	<i>Tāds, kam ir citrona mizas krāsa</i> [MLVV]
debeszils	<i>Zils kā debess; debess zilumā</i> [LLVV 2, 285]
	<i>Gaiši zils, debess zilumā</i> [MLVV]
kafijbrūns	<i>Brūns kā kafija; kafijas brūnumā; tumšbrūns</i> [LLVV 4, 80]
	<i>Brūns kā kafija, kafijas brūnumā</i> [MLVV]
kaparbrūns	<i>Tumši brūns ar sarkanīgu nokrāsu (parasti par ādas krāsu)</i> [LLVV 4, 130]
	<i>Brūns ar sarkanu nokrāsu (parasti par ādas krāsu)</i> [MLVV]
karmīnsarkans	<i>Spilgti sarkans; purpursarkans</i> [LLVV 4, 166]
	<i>Tumši sarkans</i> [MLVV]

Redzams, ka lielākajā daļā gadījumu abu vārdnīcu autori izvēlējušies līdzīgus vai pat vienādus skaidrojuma modeļus. Izņēmums ir salikteņa *debeszils* skaidrojums MLVV, kur līdzās reālijai, kurai krāsa ir raksturīga, minēts arī konkrēts

krāsas tonis. Tas šķiet būtiski, jo krāsas nosaukums *debeszils* savā ziņā ir specifisks. Būdams asociatīvi saistīts ar realitāti, šis krāsas nosaukums ir sācis pats savu dzīvi, tā saikne ar pirmavotu (reāliju, kam attiecīgā krāsa ir raksturīga) vairs nav precīza, tā kļuvusi variabla, taču vēl aizvien palīdz krāsas raksturošanā. Asociatīvās domāšanas rezultātā šis krāsas nosaukums lietotāju apziņā nepārprotami saistās ar *koši gaišzils* tiktāl, ka starp tiem pat liekama vienlīdzības zīme, kaut gan reāli debesu krāsa dažādos diennakts un gada laikos reāli var variēties no svinpelēkas līdz pat bāli zilganai. Tieši tāpēc vēlams ir šis papildinājums (*gaiši*), kurš nezinātajam skaidri norāda, kāds debesu tonis raksturots ar šo salikteni.

Līdzīgs papildinājums atrodams arī pie krāsas nosaukuma *kafijbrūns* LLVV, tomēr šajā gadījumā precizējums liekas mazāk nepieciešams, kaut gan, nenoliedzami, tas noder par labu precizētāju valodas lietotājam, kuram nav zināšanu par reāliju «kafija».

Atsevišķa piebilde būtu minama pie krāsas nosaukuma *karmīnsarkans*, ko abu vārdnīcu autori skaidro atšķirīgi. Pēc autores domām, šeit veiksmīgāks izrādījies MLVV autoru dots krāsas saliktena skaidrojums, jo tas, kurš minēts LLVV, nedod skaidru priekšstatu par to, ar ko gan krāsas nosaukums atšķiras no *asinssarkans* vai skaidrojumā izmantotā *purpursarkans*, vai tas ir gaišs vai tumšs sarkanās krāsas tonis, tīri sarkans vai violetīgi sarkans u. tml.

Nobeigumā jāsecina, ka, izņemot atsevišķas nianšes, abu vārdnīcu autori krāsu nosaukumu raksturojumam izvēlējušies līdzīgu vai pat identisku modeļu skaidrojumus, kuri daudzos gadījumos atzīstami par veiksmīgiem un labiem konkrētā krāsas nosaukuma raksturotājiem.

Explanations of Colour Designations, Their Types in the Dictionary of Standard Latvian and the Dictionary of Current Latvian

Summary

The present paper gives an insight into the issues concerning explanations of colour designations in the Latvian language. The problems relate to the feature characteristic to colour designations as

a separate lexical group: in their basic meaning, they are linguistically indefinable and are to be considered the only lexical group having an extra-linguistic explanation. This is especially true as regards the simple colour designations in Latvian with a very high degree of generalisation. For this reason, the explanation gives realia to which the specific colour is most characteristic. The phrase «for example» in the dictionaries indicates a large scope of the usage of colour designations in cases lacking linguistically expressed specifications as to the tone of the relevant realia (such designations in a group of words as *light*, *dark*, etc.).

The paper elaborates on explanations of colour designations and their types in two Latvian language explanatory dictionaries – the *Dictionary of Standard Latvian* and the *Dictionary of Current Latvian*. The author gives examples, in the form of tables, of explanation types of colour designations included in the dictionaries, focussing specifically on dictionary explanation of simple (derived and non-derived) and compound colour designations in the Latvian language in their first meanings, or meanings of colour adjectives. Along with examples and by way of short descriptions and comments, differences are mentioned as to the explanation types chosen by the authors of both dictionaries, and the opinion of the author of the present paper regarding the types of explanations provided by the dictionaries.

Laimdota OLDERE**Adjektīva semantiskās atveides koncepcija
«Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā»**

Latviešu leksikogrāfijā pēdējais plašākais, nozīmīgākais un informatīvi bagātākais izdevums ir «Latviešu literārās valodas vārdnīca»¹ astoņos sējumos (Rīga, 1972–1996). Šo vārdnīcu var izmantot par drošu, stabilu bāzi mazāka apjoma vārdnīcas izveidē. Latviešu literārās valodas vārdu krājums vārdnīcā atspoguļots semantiskā, stilistiskā, gramatiskā un sinonīmiskā aspektā. Rādītas arī vārdu lietošanas normas. Šajā vārdnīcā iekļauts arī plašs ilustratīvais materiāls – citāti no literārās valodas tekstiem, kā arī populārākie, biežāk lietotie vārdu savienojumi jeb vārdkopas. Patlaban latviešu valodā tiek gatavota jauna, mazāka apjoma skaidrojošā viensējuma vārdnīca, un tā ir «Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca»² (MLVV). Elektroniskajā versijā interesenti ar šīs vārdnīcas sākumdaļu var iepazīties līdz burtam i (ieskaitot).

Šāda tipa vārdnīcai ir zināmas priekšrocības, no kurām galvenās ir šādas:

- plaša lietotāju auditorija,
- vārdnīcas ērtais un parocīgais lietojums (viensējuma vārdnīca),
- vārdnīcas šķirkļu laba pārskatāmība un vieglāka leksēmas nozīmju uztvere, jo nozīmju skaidrojumi nav izvērsti, citāti no daiļliteratūras un preses lietoti minimāli,
- relatīvi zemākas vārdnīcas izdošanas izmaksas, līdz ar to vārdnīcas lietotājiem plašāka pieejamība u. c.

Adjektīvu nozīmju skaits, tāpat kā citu vārdšķiru nozīmju skaits, dažādās vārdnīcās var būt dažāds. Piemēram, adjektīvam *ass* «Latviešu literārās valodas vārdnīcā» ir deviņas nozīmes, un gandrīz katrai nozīmei ir vairākas

¹ Latviešu literārās valodas vārdnīca. 1.–8. sēj. R., 1972–1996.

² Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca. www.ailab.lv/LVV

nianses; K. Mīlenbaha un J. Endzelīna «Latviešu valodas vārdnīcā»³ – viena nozīme; «Latviešu valodas vārdnīcā»⁴ – deviņas nozīmes (bez nozīmju niansēm), bet «Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā» – septiņas nozīmes un vairākas nozīmju nianses. Arī adjektīvu nozīmju definīcijas var būt gan īsākas, gan garākas. Galvenais princips, no kura leksikogrāfs nedrīkstētu atkāpties, ir tas, ka pat vismazākajā nozīmes vai tās nianses definīcijā ir obligāta to komponentu kopa, kas nepieciešama, lai konkrētu nozīmi vai tās niansi pilnīgi un skaidri varētu atšķirt no citām attiecīgās leksēmas nozīmēm vai to niansēm.

Salīdzinājumā ar «Latviešu literārās valodas vārdnīcā» dotajiem adjektīvu nozīmju un to nianšu skaidrojumiem «Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā» šīs vārdšķiras leksēmu skaidrojums ir vispārīgāks un vienlaikus ātrāk uztverams, atklājot adjektīva nozīmes vai tās nianses funkcionēšanu, kā arī tās vietu aktuālajā valodas lietojumā.

Viens no veidiem, kā to panākt, ir sinonīmu izmantošana skaidrojumā bez garākas semantiskas informācijas, iekavās norādot tikai semantiski diferenciālo grupu, uz kuru skaidrojums attiecas. Piemēram, adjektīva *ass* 5. nozīmes nianses skaidrojums «Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā»:

«// Skarbs, aizskarošs, arī naidīgs (par valodu, izturēšanos). *Asi pārmetumi. Asa ķilda. Izcēlās asa vārdu pārmaiņa.*»

Otrs paņēmiens adjektīvu semantiskās struktūras īsākā atspoguļošanā «Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā» ir nozīmes skaidrojumu struktūras redukcija, kuru iespējams realizēt dažādos veidos.

Nozīmes nianse, kurā galvenā ir izpausmes sēma, tiek pievienota nozīmes skaidrojumam aiz semikola. Piemēram, adjektīva *bēdīgs* 1. nozīmes skaidrojums:

³ Mīlenbahs K., Endzelīns J. Latviešu valodas vārdnīca. 1.–4. sēj., 1923–1932.

⁴ Latviešu valodas vārdnīca. R., 2006.

«1. Tāds, kas izjūt skumjas, bēdas, raizes; tāds, kurā izpaužas skumjas, bēdas, raizes. *Bēdīga sieviete. Būt, kļūt bēdīgam. B. skatiens, noskaņojums. Bēdīga balss, seja. Bēdīgas nopūtas.*»

Līdzīgi veidots arī adjektīva *labs* 1. nozīmes skaidrojums:

«1. Tāds, kam piemīt morāles normām atbilstošas īpašības, piem., iejūtība, labsirdība, labvēlība; tāds, kurā izpaužas šādas īpašības, attieksme. *L. cilvēks, zēns, tēvs. Laba sieviete, meitene, māsa. Laba meita savai mātei. L. smaids, skatiens. Laba uzvedība, izturēšanās. Labas acis.*»

Trešais paņēmieni, kā vārda nozīmes skaidrojumā iekļaut galvenos komponentus, reizē šo skaidrojumu sašaurinot, ir nozīmes abstrahēšana un vispārināšana. Abstrahējot un vispārinot adjektīva nozīmes skaidrojumu, to var attiecināt uz vairākām semantiski diferenciālām grupām, piemēram, adjektīva *labs* 6. nozīmes skaidrojums «Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcas» manuskriptā attiecināts uz cilvēka psihisko un fizioloģisko spēju raksturojumu, ķermeņa, tā daļu raksturojumu un maņu orgānu raksturojumu, jo tos visus apvieno sēmas – pareiza, normāla darbība, tāda darbība, kas ir bez traucējumiem. Piemērs:

«6. Tāds, kura darbība, attīstība ir normāla, pareiza, tāds, kas funkcionē bez traucējumiem (piem., par maņu orgāniem, ķermeņa daļām, arī psihisku, fizioloģisku darbību, stāvokli). *Laba redze, dzirde. L. augums, mugurkauls. Laba muskulatūra. Labi zobi. Laba asinsrite, sirds darbība. Labas koncentrēšanās, uztveres spējas. Laba apetīte. L. miegs.*»

Ceturtkārt, adjektīva lietojums saistījumā ar noteiktas mērvienības nosaukumu iekļaujams noteiktā nozīmē kā nianse. Piemēram, adjektīva *garš* 2. nozīmes nianse:

«// Savienojumā ar laika mērvienības nosaukumu: apzīmē noteiktu ilgumu. *Divas stundas gara izrāde. 20 minūšu g. raidījums.*»

Piektkārt, vienā adjektīva nozīmes skaidrojumā parasti tiek apvienots tādas nozīmes skaidrojums, kas raksturo cilvēku no tā emocionāli psihiskā viedokļa, ar šīs nozīmes niansi, kas attiecas uz cilvēka raksturu, norādot uz to semantiski

diferenciālajā grupā. Tādā veidā skaidrojums reducējas, kļūst koncentrētāks, līdz ar to arī īsāks. Piemēram, adjektīva *ass* 5. nozīme:

«5. Tāds, kam piemīt skarbums (par cilvēku, tā raksturu).
A. priekšnieks. Kasiere kļūst asa. A. raksturs.»

Jāpiezīmē, ka, vispārinot adjektīva nozīmi (vajadzības gadījumā atmetot vai pievienojot tās skaidrojumam kādas konkrētas sēmas aprakstu), polisēmiska adjektīva šķirkļa struktūrā var atbrīvoties no sadalījuma pārāk daudzās nozīmēs. Viens no leksikogrāfiskiem paņēmieniem ir citu citai sekojošu (aiz paralēles //) semantiski diferenciālo grupu uzskaitījums aiz adjektīva vairāku nozīmju apvienotā, vispārinātā skaidrojuma.

Sestkārt, adjektīva šķirkli var padarīt kompaktāku, ar aprakstošu nozīmes skaidrojumu aptverot plašas semantiski diferenciālās grupas, kas vārdnīcā pie attiecīgās nozīmes jāparāda ar vairākiem un plašākiem vārdu savienojumiem jeb vārdkopām.

Piemēram, adjektīva *ātrs* 1. nozīmes nianse skaidrojums un piemēri:

«// Tāds, kas strauji norisinās, ko strauji veic. *Ā. skrējiens. Ātra attīstība. Ātra sirdsdarbība. Ātra domāšana. Ātri soļi. Ātrās saldēšanas kamera. Ātrā palīdzība* – medicīnas organizācija, kas sniedz steidzamu medicīnisko palīdzību. *Ātrās reaģēšanas vienība* – speciāli sagatavota, bruņota un ekipēta valsts drošības struktūru vienība (piem., cīņai pret terorismu).»

Septītkārt, «Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā» kā viena nozīme vai nianse parasti tiek veidots skaidrojums, kas attiecas uz ķermeņa un tā daļu raksturojumu. Piemēram, adjektīva *ass* 3. nozīmes definīcija:

«3. Raupjš, negluds, sasprēgājis (par ādu); tāds, kam ir raupja, negluda sasprēgājusi āda (par ķermeņa daļām). *Asa sejas āda. Asas, sasprēgājušas rokas.*»

Jāpiezīmē, ka «Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā» tiek šķirts cilvēka īpašību raksturojums un dzīvnieku, augu īpašību raksturojums. Atsevišķi tiek rādīta adjektīvu nozīmes nianse,

kurā galvenā sēma norāda uz apgērba, apavu u. tml. parastā izmēra, lieluma pārsniegšanu vai nenasniegšanu (kā, piemēram, vārdkopās *plats mētelis, mazi apavi, šaura jaka*).

Veidojot skaidrojumus «Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā», tiek ievēroti šādi galvenie adjektīva nozīmju un to nianšu skaidrojuma atveides principi:

- adjektīva nozīmes skaidrojuma abstrahēšana un vispārināšana, tā apvienojot polisēmiska adjektīva nozīmes vārdnīcā un samazinot skaidrojumu skaitu, bet tai pašā laikā cenšoties parādīt adjektīva semantiku iespējami pilnīgāk;
- nozīmes skaidrojuma struktūras redukcija;
- ar izpausmes komponentu saistītās nozīmes nianšes apraksta iekļaušana nozīmes skaidrojumā;
- iespējami plašāka sinonīmu izmantošana skaidrojumā;
- nozīmes nianšu apvienošana;
- semantiski diferenciālo grupu plašāka iekļaušana šķirklja struktūrā, arī to apvienošana vienā vai vairākās nozīmes nianšēs;
- cilvēka un dzīvnieka vai augu īpašību skaidrojumu šķiršana.

Literatūra

Latviešu literārās valodas vārdnīca. 1.–8. sēj. R., 1972–1996.

Latviešu valodas vārdnīca. R., 2006.

Mīlenbahs K., Endzelīns J. Latviešu valodas vārdnīca. 1.–4. sēj., 1923–1932.

Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca. www.aialab.lv/ LVV

The conception of the semantic reproducing of adjectives in *Dictionary of Current Latvian*

Summary

At present in Latvian language is being prepared a new, of a small size explanatory one volume dictionary, namely *Dictionary of Current Latvian*. Persons concerned can get acquainted with the beginning part of the dictionary in electronic version (to the letter i including).

The following principles in forming *Dictionary of Current Latvian* explanations can be observed:

- abstraction and generalization of the explanation of an adjective meaning;
- reductions of the structures of explanations;
- assimilation of a nuance of the meaning with an expression component in the explanation of the meaning;
- possible broader usage of synonyms in the explanations;
- uniting of nuances of the meaning;
- broader inclusion of semantically different groups in one or several nuances of the meaning;
- separation of the explanations with regard to qualities of a man, animals and plants.

Ojārs BUŠS**Par dažu valodniecības terminu traktējumu un definīciju****(konteksts; dzimtā valoda; eksonīms un endonīms)**

Kā zināms, termina pareizs, precīzs un nepārprotams lietojums jebkurā zinātnes nozarē, tostarp arī valodniecībā, ir obligāts priekšnoteikums, lai pētnieka paveiktais kļūtu citiem speciālistiem izmantojams un arī nespeciālistiem saprotams. Šobrīd (t. i., 2006.–2007. gadā) noris autoru kolektīva (V. Skujiņa, D. Joma, A. Kalnača, I. Lokmane, D. Markus, I. Pūtele, O. Bušs) darbs pie jaunas, skaidrojošas, valodniecības terminu vārdnīcas latviešu valodā; līdz šim mūsu rīcībā bija tikai R. Grabja, Dz. Barbares un A. Bergmanes sastādītā tulkojošā (latviešu-krievu un krievu-latviešu) «Valodniecības terminu vārdnīca» [VTV]. Gatavojot skaidrojumus jeb definīcijas jaunajā vārdnīcā iekļautajiem terminiem, autoriem jāpārvar ne tikai precīzākā formulējuma meklējumu grūtības, bet arī jāieņem sava nostāja dažā labā teorētiski diskutējamā jautājumā gadījumos, kad par tā vai cita termina izpratni pasaules valodniecībā nebūt nevalda vienprātība (vai arī skaidrojumā jāparāda vairāku, atšķirīgu termina traktējumu iespējamība). Vismaz sev pašam skaidri formulēta nostāja nepieciešama arī daudzās citās situācijās – gan teorētisko pētījumu secinājumus izklāstot, gan valodas prakses (piemēram, vietvārdu standartizācijas) problēmas risinot. Starp dažādos izdevumos un dažādu autoru atšķirīgi traktētiem terminiem ir arī *konteksts* (ar diviem pamattraktējuma variantiem), *dzimtā valoda* (ar daudzām termina izpratnes variācijām), *eksonīms* un *endonīms* (ar visai atšķirīgiem priekšstatiem it īpaši par eksonīmu būtiskajām pazīmēm).

konteksts

Leksēma *konteksts* skaidrota arī LLVV (protams, šīs vārdnīcas skaidrojums nav uzskatāms par termina definīciju): ‘Teksta daļa, arī teksts, kas nepieciešams, lai noteiktu (kāda teksta elementa, piemēram, vārda, teikuma) nozīmi, jēgu’

(LLVV 4, 350). Te nu uzreiz gribētos mazliet iebilst: konteksts taču var būt arī visnotaļ aksiomātiskiem teikumiem (piem., *Volga ietek Kaspijas jūrā*), kuriem tas nozīmes noteikšanai nebūt nav nepieciešams. Mazliet mainot uzsvarus un formulējuma nianses, **terminam konteksts** tika veidota definīcija, kas vienubrīd bija iekļauta jaunās «Valodniecības terminu vārdnīcas» [ValT] manuskriptā: «Teksts, teksta daļa, kas ilustrē un palīdz pareizi saprast tajā lietotas valodas vienības (vārda, frāzes, teikuma) nozīmi, jēgu.» (ValT) Nav šaubu, ka kontekstu patiešām ļoti bieži izmantojam, lai kaut ko noskaidrotu, precizētu, labāk izprastu. Droši vien 94–96% gadījumu, kad konteksts tiek pieminēts, tas pieminēts tieši šādā sakarā. Tomēr dažreiz gadās arī tā, ka konteksts, tieši otrādi, var radīt maldīgu priekšstatu par kāda vārda nozīmi. Piemēram, teikums, *Ziemas beigās uzkrīta pirmais sniegs*. Globālajai sasilšanai turpinoties, kādreiz tā patiešām var gadīties. Taču, ja mēs, balstoties uz vārda *ziema* kontekstu šajā teikumā, secināsim, ka *ziema* ir gadalaiks, **pēc** kura sākas gada sniegotākais periods, konteksts būs mūs maldinājis, nevis palīdzējis pareizi saprast vārda nozīmi. Varētu minēt arī nu jau hrestomātisko piemēru – dzejas rindu *Vakar uz dziedāja suns*; vārdam *suns* te ir konteksts *vakar dziedāja*, bet vai tas palīdz pareizi saprast vārda *suns* nozīmi? Ja ne, tad jāuzdod jautājums, vai ilustrēšana un izpratnes **atvieglājums** ir konteksta **nepieciešamā** pazīme vai arī tikai ļoti tipiska, tomēr pastāvēšanai neobligāta funkcija. Ja sakām, piemēram: *konteksts nekādi nepalīdz saprast reti lietotā vārda «ģīkslāt» nozīmi*, vai **šajā** izteikumā minētais konteksts patiešām ir konteksts? Ja ir, tad jāatzīst, ka augstāk citētajās definīcijās nepieciešamā pazīme ir aizstāta ar bieži sastopamo, taču neobligāto. Šķiet, ka konteksts eksistē **neatkarīgi** no tā, cik lielā mērā tas tiek vai netiek iesaistīts teksta izpratnes atvieglāšanā, un konteksta eksistences objektīvo dabu varētu atspoguļot visnotaļ lakoniska definīcija: 'teksts pirms un pēc teksta daļas'; starp citu, visai līdzīgu termina *konteksts* skaidrojumu izdevās atrast Jaunanglijas Universitātes

(Armideila, Austrālija) interneta mājaslapā: 'the text that occurs before and after a piece of text' (www.une.edu.au/ltc/Plagiarism/glossary.htm). Šķiet, ka šādā definīcijā ir iekļautas konteksta nepieciešamās, eksistenciālās jeb būtiskās pazīmes, bet konteksta funkcionālais raksturojums nevar būt visiem kontekstiem vienāds un tātad nebūtu iekļaujams definīcijā. Mūsu valodniecības terminu vārdnīcas autorkolektīvs, pilnveidojot termina *konteksts* definīciju, nonāca pie lēmumu stingri nošķirt jēdzienus *konteksts* un *apkaime*, pirmajam no tiem dodot definīciju 'teksts, teksta daļa, kas ir nepieciešama un pietiekama kādas tekstā lietotas valodas vienības nozīmes noteikšanai', bet otrajam – 'valodas vienības (fonēmas, morfēmas, vārdi, teikumi u. tml.), kas ir tieši pirms un aiz kādas valodas vienības' (ValT); kā redzam, šī *apkaimes* definīcija ir gandrīz identiska tikko citētajai Austrālijas valodnieku piedāvātajai *konteksta* definīcijai. Šāds terminu *konteksts* un *apkaime* pretstatījums pats par sevi varētu būt pieņemams, tomēr grūtības rada vārda *konteksts* līdzšinējie lietošanas paradumi. Vai varam teikt, ka *vakar uzziedēja* nesen minētajā piemērā **nav** *konteksts* vārdam *suns*? Ko darīt ar gadījumiem, kad *konteksts* nepalīdz? Un kā traktēt teikuma *kontekstu*, kas, salīdzinot ar vārda konteksta nozīmību vārda nozīmes atklāsmei, tomēr retāk ir tik nepieciešams teikuma nozīmes noteikšanai? Var, protams, uzskatīt, ka visos šajos gadījumos termins *konteksts* lietots nepareizi un ka īsti atbilstīgais termins te būtu bijis *apkaime*. Tomēr šķiet, ka ar termina lietojuma praksi labāk harmonizētu cits risinājums, proti, raksturīgās, bet ne obligātās nozīmes noteikšanas funkcijas pieminējums skaidrojuma otrajā teikumā, ko ievada ierobežotālvārds *parasti* (līdzīgs risinājums topošajā valodniecības terminu vārdnīcā izmantots jau dažā labā šķīkrlī).

dzimtā valoda

No traktējuma viedokļa krietni sarežģītāks ir termins *dzimtā valoda*. Arī tam ir atrodams skaidrojums LLVV (protams, ne terminoloģisks): 'valoda, kuru cilvēks iemācījies agrā bērnībā' (LLVV 2, 455). Šis skaidrojums vairākumā

gadījumu nebūs nepareizs minētās vārdkopas lietojumam nezinātniskā tekstā, taču tas nav pietiekams terminoloģiskai definīcijai. Iemācīšanās agrā bērnībā ir viena no pazīmēm, ko parasti uzskata – un pilnīgi pamatoti uzskata – par raksturīgu dzimtajai valodai, taču ne vienīgā pazīme (vai tā ir **nepieciešamā** pazīme, par to arī nav vienota viedokļa). Savukārt saskaņā ar vienu no traktējumiem, kas populārs starp sociolingvistiem, par dzimto valodu būtu saucama valoda, ko konkrētais cilvēks zina vislabāk. Abus kritērijus ir mēģināts apvienot skaidrojumā: ‘Valoda, ko iemācās no dzimšanas; valoda, kurā ar bērnu runā vecāki, nododot dzimtas valodu nākamajai paaudzei. Parasti tā ir pirmā valoda, kuru apgūst agrā bērnībā mājās, ģimenē un kuru indivīds prot vislabāk. Cilvēkam var būt divas dzimtās valodas’ (ValT) (tāds ir minētā termina pašreizējais definējums mūsu vārdnīcas manuskriptā). Skaidrojumi, kas balstās uz minētajiem kritērijiem, it kā objektīvi nosaka cilvēka dzimto valodu «no ārpuses». Taču no ārpuses var noteikt arī tā, kā tas bijis kādā – 1991. gadā atceltā – Turcijas likumā: «Turcijas pilsoņu dzimtā valoda ir turku valoda.» Arī nebūdami gluži tik kategoriski, mēs tomēr spriedumos no malas, par citiem cilvēkiem, mēdzam ļoti ietekmēties no šā termina iekšējās formas konkrētajās valodās – vai nu *родной язык*, vai *die Muttersprache*, vai *mother-tongue*. Termina iekšējā forma mums tāpat liek par dzimto valodu uzskatīt **ģenētiski** mantoto valodu, pirmām kārtām no mātes mantoto valodu. Bez šaubām, lielākoties, iespējams pat, ka ne vairs 96%, kas tika minēti konteksta sakarā, bet visos 99% gadījumu tā arī ir. Taču ir viens procents gadījumu, kas šajā shēmā neiekļaujas. Pirmām kārtām runa ir par cilvēkiem, kas bērnībā no mātes vai abiem vecākiem iemācījušies vienu valodu, taču pēc tam nonākuši citā valodas vidē, pieņēmuši par savu citu valodu, bet agrās un pat ne tik agrās bērnības valodu aizmirsuši. Pirms nedaudz vairāk kā gada «Sestdienā» lasījām par Francijā adoptētiem bērniem no Latvijas, kas visi kā viens savu pirmo apgūto valodu aizmirsuši un runā tikai franciski. Mēs, no malas vērtējot, varbūt – un pat droši vien – teiksim, ka šie

bērni aizmirsuši savu dzimto valodu. Turpretim viņi paši, lieli izauguši un Francijā iesakņojušies, par savu dzimto valodu acīmredzot uzskatīs franču valodu. Un nav jau nemaz jābrauc tik tālu, tepat Latvijā ir gana daudz bērnu, kam agrā bērnībā pirmā valoda bijusi, piemēram, krievu, pēc tam bērnunamā iznācis iekļauties **latviskā** valodas vidē, pēc tam laimējies iegūt jaunu ģimeni, arī latvisku, ir izveidojusies latviska pašidentifikācija un līdz ar to arī priekšstats par savu dzimto valodu saistās ar latviešu valodu, nevis ar kādu citu.

Šie piemēri labi ilustrē to, ka patiesībā jēdziens *dzimtā valoda* ir (vai vismaz palaikam mēdz būt) **subjektīvs**, saistīts ar cilvēka attieksmi, tostarp emocionālo attieksmi, pret savu identitāti, un netotalitārā sabiedrībā katram cilvēkam būtu jābūt tiesībām **pašam** noteikt, kas ir viņa dzimtā valoda (nevis tā, kā bija Turcijā). Līdz ar to priekšplānā izvirzās minētais pašidentifikācijas un subjektīvās emocionālās attieksmes moments, bet it kā objektīvie faktori, lai cik svarīgi, tomēr atzīstami par sekundāriem. Dažreiz cilvēki par savu dzimto valodu atzīst valodu, ko viņi pārvalda vāji vai pat nepārvalda nemaz (Vahtins, Golovko 2004, 46). Interessants mēģinājums apvienot vairākas pazīmes vienā skaidrojumā vērojams kādā internetā atrodamā definīcijā: 'The mother tongue(s) is/(are) the language(s) one has learned first (provided it is a language one can express oneself fully in) and/or (voluntarily) identifies with' (<http://www.terralingua.org/Definitions/DMotherTongue.html>) ('dzimtā valoda(s) ir valoda(s), ko cilvēks apguvis kā pirmo (pirmās) (ja viņš var šajā valodā sevi izpaust pilnībā) un/vai ko viņš uzskata par tādu, ar kuru var (labprātīgi) identificēties'). Tātad valodu, ko cilvēks apguvis pirmo, tomēr – saskaņā ar šo definīciju – nevar uzskatīt par dzimto valodu, ja cilvēks **nevar** tajā sevi izpaust pilnībā vai ja **nevar** ar to labprātīgi identificēties. Tomēr nav īsti skaidrs, **kā** citētās definīcijas autori iecerējuši **noteikt** dzimto valodu, ja nav konstatējamas visas definīcijā minētās pazīmes. Acīmredzot ir vajadzīga nepārprotama pazīmju hierarhija, resp., definīcijā skaidri jāpasaka, kura ir dzimtās valodas nepieciešamā pazīme un kuras pazīmes ir sekundāras, lai cik tās būtu tipiskas. Līdz

ar to viens no iespējamiem termina *dzimtā valoda* skaidrojuma variantiem varētu būt šāds: 'Valoda, ko cilvēks zina vai ir zinājis un uzskata par sev emocionāli vistuvāko [variants: .. un ar kuras runātāju kopumu saista savu identitāti]'. Šajā definīcijā, kā redzams, pielauta arī iespēja, ka cilvēks var būt aizmirsis dzimto valodu, tomēr joprojām emocionāli identificē sevi ar attiecīgās valodas runātāju kolektīvu. Tai pašā laikā kā **nepieciešama** pazīme netiek minēta apguves secība, nav apgalvots, ka dzimtajai valodai obligāti jābūt apgūtai kā pašai pirmajai. Savukārt piebildes veidā var aprakstīt dzimtajai valodai tipiskās, taču ne absolūti obligātās pazīmes: 'Parasti tā ir no dzimšanas apgūtā, lielākoties no vecākiem (vai viena vecāka) pārmantotā valoda. Sociolingvistikā par dzimto valodu dēvē arī valodu, ko cilvēks zina vislabāk.'

eksonīms un endonīms

Šie termini ir svarīgi nebūt ne tikai vietvārdu teorētiskās analīzes izklāsta nepārprotamības sakarā. Aptuvenā (gandrīz vai varētu teikt, sadzīviskā) izpratnē *eksonīmi* ir citvalodu vietvārdu atveidojumi tādā formā, kas atšķiras no oriģināla, turpretim *endonīmi* – citvalodu vietvārdu atveidojumi oriģinālam identiskā formā. Šie jēdzieni ir visnotaļ aktuāli un būtiski mūsdienu valodas praksē, arī tieši mūsdienu latviešu valodas praksē, jo mūsdienu latvietīm zināmo un no jauna iepazīstamo aizrobežu ģeogrāfisko objektu (un līdz ar to šo objektu nosaukumu) skaits strauji palielinās ar katru dienu. Analogiska situācija, protams, ir arī citu tautu pārstāvjiem, citu valodu runātājiem, tāpēc par to tiek domāts arī Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģeogrāfisko nosaukumu ekspertu grupas jeb UNGEGN ietvaros un no šīs autoritatīvās speciālistu tribīnes regulāri izskan aicinājumi samazināt eksonīmu skaitu vai vismaz neradīt jaunus. Taču, lai šo ieteikumu adekvāti īstenotu, ir jābūt pilnīgi skaidram priekšstatam par attiecīgo terminu un jēdzienu precīzu definīciju, par to, kur tad īsti novelkama šī tik būtiskā robeža starp eksonīmiem un endonīmiem.

Šobrīd vienprātības šajā jautājumā nav, tās nav pat visaugstākajā starptautiskajā speciālistu līmenī, un līdz ar to

vienprātība terminu interpretācijā grūti sasniedzama arī reģionālajā (piemēram, Baltijas valstu) vai nacionālajā līmenī. Pēdējā starptautiskajā Onomastikas kongresā, kas norisinājās Pizā (Itālijā) 2005. gada augusta pēdējās dienās un septembra sākumā, referātu par nepieciešamiem precizējumiem eksonīmu definīcijā lasīja Izraēlas onomasts un terminologs Naftali Kadmons (te jāatgādina, ka speciālistu sarunvalodā eksistē apzīmējums *Kadmona glosārijs*, šādi tiek dēvēta ANO izdotā Vietvārdu standartizācijas terminu vārdnīca [GTSGN], ko sagatavojis autoru kolektīvs N. Kadmona vadībā). Savukārt UNGEGN Baltijas nodaļas sanāksmē Jūrmalā 2005. gada oktobrī eksonīmu definēšanas problēmām pievērsās gan šā raksta autors, gan arī igauņu vietvārdnieks Pēters Pells. Tas liecina, ka termina *eksonīms* interpretācijas problēma patiešām ir aktuāla.

Kad UNGEGN Baltijas nodaļas sanāksmē 2001. gadā Vilņā iepazīstināju kolēģus ar latviešu valodas eksonīmu dažādu paveidu klasifikāciju, biju izmantojis definīciju no Nataļjas Podoļskas «Krievu valodas onomastikas terminoloģijas vārdnīcas», saskaņā ar kuru eksonīms ir «традиционная для данного языка форма топонима, относящегося к объекту вне родной языковой территории, не совпадающая по фонемному составу, произношению и написанию с современной формой, принятой в языке-источнике» (Podoļska 1988, 149). Tātad, mazliet īsinot un nedaudz pārfrāzējot: «Eksonīms ir konkrētajai valodai tradicionāls citas valodas lietošanas teritorijā esoša ģeogrāfiskā objekta nosaukums, kura fonēmu sastāvs, izruna un rakstība nesakrīt ar šā objekta nosaukuma mūsdienu formu oriģinālvalodā.» N. Podoļskas minētie piemēri, cita starpā, rāda, ka pat ar vienu vienīgu atšķirīgu burtu pietiek, lai toponīmu uzskatītu par eksonīmu (piemēram, krievu *Баку* tiek iekļauts eksonīmu kategorijā, jo tālaika kiriliskajā azerbaidžāņu valodas rakstībā attiecīgās pilsētas nosaukums tika rakstīts *Бакы*). Eksonīmu analīze ļāva konstatēt dažādu apakšgrupu eksistenci: var runāt par leksiskajiem, morfoloģiskajiem, gramatiskajiem, morfoloģiski

gramatiskajiem, fonētiskajiem eksonīmiem... Tomēr, neraugoties uz fonētisko eksonīmu kategorijas konstatāciju (skat. arī, piem., Bušs 2002, 28; 2003a, 253), N. Podoljškas definīcijā minētā eksonīmu eventuālā **izrunas** nesakritība ar oriģinālformu nepiesaistīja īpašu uzmanību, jo šķita esam tikai rakstības atšķirību atspoguļojums, tātad saistībā ar citvalodu vietvārdu atveidi kaut kas patiesībā sekundārs. Taču, kā izrādās, gana daudz onomastu, kas raksta par eksonīmiem, visai nopietnu uzmanību pievērš tieši izrunai, un tas veido vienu no cēloņiem termina *eksonīms* interpretācijas grūtībām. Piemēram, Ferjans Ormelings, Utrehtas universitātes Kartogrāfijas katedras vadītājs un UNGEGN regulāri rīkoto toponīmikas kursu galvenais organizētājs, savā referātā 2002. gadaursos gan izvirzījis priekšlikumu par to, ka daži līdz šim eksonīmu kategorijā iekļauti vietvārdu tipi tomēr nebūtu uzskatāmi par eksonīmiem, tomēr arī viņš pieminējis izrunas eksonīmus, tiesa, neraksturojot tos sīkāk un pat nenosaucot nevienu piemēru – acīmredzot tāpēc, ka no kartogrāfijas viedokļa izrunas eksonīmi nav relevanti, šīs nozares speciālistam tie neizraisa profesionālu interesi. Ja nu tomēr kāds maksimāli uzskatāms izrunas eksonīmu piemērs būtu jānosauc, kā ļoti raksturīgu varētu atcerēties Amerikas Savienoto Valstu saīsinātā apzīmējuma, akronīma jeb abreviatūras, atveidi somu valodā. Somiskā rakstītā tekstā (piemēram, laikrakstos) bieži var pamanīt oriģinālvalodas rakstībai pilnīgi atbilstošu trīsburtu saīsinājumu *USA*; tas izskatās pēc endonīma, taču tiek izrunāts nevis [jūesei], bet [usa]. Turklāt tā šo vietvārdu izrunā nevis nekulturāli cilvēki, kas nezina svešvalodas, bet gan, piemēram, televīzijas diktori; acīmredzot tā ir normatīvā izruna, kas, starp citu, atbilst vispārējai tendencei citvalodu īpašvārdus somu valodā izrunāt saskaņā ar somu alfabēta burtu izrunas likumsakarībām, neatdarinot oriģinālvalodas izrunu. Tātad *USA* būtu jāuzskata par izrunas eksonīmu somu valodā, ja vien šāda kategorija – izrunas eksonīmi – vispār tiek atzīta.

Vēl tālāk šajā virzienā iet, vēl lielāku uzmanību eksonīmu sakarā izrunai pievērš čehu onomasts Milans Harvalīks, kurš

jau pieminētajā kongresā Pizā tika ievēlēts par Starptautiskās onomastikas komisijas viceprezidentu un starptautiskajā onomastu organizācijā ir galvenais terminoloģijas darba koordinētājs. Savā dažādiem čehu onomastikas aspektiem veltītajā grāmatā viņš vienu nodaļu atvēlējis čehu valodas eksonīmu analīzei (Harvalík 2004, 101–123). Cita starpā, šajā nodaļā tiek piedāvāta eksonīmu lingvistiskās klasifikācijas shēma, kurā atsevišķas iedaļas veido ne tikai izrunas eksonīmi, bet arī artikulācijas eksonīmi; šai sakarā M. Harvalīks atsaucas uz austriešu onomastu Oto Baku, kurš vēl kādā savā 1983. gada publikācijā uzskatījis par nepieciešamu izšķirt gan *Ausspracheexonyme*, gan *Artikulationsexonyme* (Bak 1983, 45–48; cit. no Harvalík 2004, 109). Pie pirmajiem pieskaitāms jau minētais somu *USA* vai, piemēram, *London* vāciskā tekstā, pie otrajiem – artikulācijas eksonīmiem – piemēram, *Granada* vāciskā tekstā, izrunāta ar tādu [r], kāds raksturīgs vācu valodai, bet ne spāņu valodai. Tiesa, O. Baks pats piebilst, ka artikulācijas eksonīmi, viņaprāt, nav eksonīmi šā vārda pilnā nozīmē, ka tie atrodas it kā eksonīmijas priekšlaukā, Baka paša vārdiem runājot: «Außerhalb und nur im Vorfeld des Bereiches der Exonymie.» (Ibid.) Taču M. Harvalīks pēc minēto un visu pārējo eksonīmijas apakšgrupu uzskaitījuma nonāk pie secinājuma, ka eksonīmu kategorijas noteikšanas sakarā viena vai otra vietvārda adaptācijas pakāpei – vai nu tā būtu grafiska, vai fonētiska – **vispār** nav nekādas nozīmes; gan rakstība, gan izruna šai sakarā, viņaprāt, ir irelevantas, jo – par eksonīmiem uzskatāmi **visi** ģeogrāfisko objektu nosaukumi, ko lieto citā valodā, nevis tajā, kurai ir oficiāls statuss attiecīgā objekta atrašanās reģionā (Harvalík 2004, 110). Citiem vārdiem sakot, jebkurš citvalodu vietvārda atveidojums saskaņā ar šo koncepciju ir eksonīms.

Milans Harvalīks neapšaubāmi ir visnotaļ nopietns un pieredzējis valodnieks onomasts, un arī viņa argumentācija par labu šādam eksonīmu traktējumam ir visnotaļ nopietna. Pilnīgi pamatoti uzskatot, ka eksonīmiem un endonīmiem, kopā ņemot, jāaptver viss toponīmijas veselums, viss vietvārdu kopums un ka tād eksonīmi ir visi tie vietvārdi, kas **nav**

endonīmi, M. Harvalīks savā eksonīmu traktējumā balstās uz UNGEGN pieņemto endonīmu definīciju (endonīms ‘name of a geographical feature in one of the languages occurring in that area, where the feature is situated (ģeogrāfiskā objekta nosaukums kādā no šā objekta atrašanās reģiona valodām)’ (GTSGN 10)). Taču šī definīcija, šķiet, ir neveiksmīga, pie šāda secinājuma nonākusi arī onomastu grupa, kas strādā pie Kadmona glosārija latviskošanas. Terminu un to definīcijas nav kaut kas tāds, ko Dievs devis reiz un uz visiem laikiem, terminoloģiju, arī starptautiski lietoto, var un ir nepieciešams mainīt vai precizēt, ja šāda maiņa vai precizējums ir mērķtiecīgs no praktiskā redzes viedokļa. Prakse šajā gadījumā pirmām kārtām saistīta ar ārzemju ģeogrāfisko objektu nosaukumu standartizāciju tajā vai citā valodā. Tāpēc saskaņā ar mērķtiecīguma kritēriju termini *eksonīms* un *endonīms* jābūt izmantojamiem citvalodu vietvārdu, ārzemju ģeogrāfisko nosaukumu atveidojumu standartizēto (un arī nestandardizēto) formu klasificēšanai un grupēšanai. Līdz ar to, pirmkārt, diezin vai šai sakarā vispār būtu vērts runāt par izrunu, standartizētā forma – tā ir standartizētā rakstība (un atveidoto vietvārdu standartizācija nenovērš variantu iespējamību izrunā, piem., [hæmēnlīnna] vai [hemēnlīnna]), un aplūkojamajiem terminiem jābūt izmantojamiem tieši standartizēto (vai «stihiski» normatīvo) formu analīzē. Tāpēc Kadmona glosārija latviskajā versijā tās veidotāji gan eksonīma, gan endonīma definīcijā piemin tikai vietvārda **rakstību**, uzskatot, ka izruna šīs dihomijas – eksonīmi/endonīmi – sakarā ir irelevanta. Otrkārt, esam visai būtiski paplašinājuši, papildinājuši endonīma definīciju. ANO izdotajā glosārija versijā atrodamo endonīma definīciju jau minējām, turpretim latviskās versijas rokrakstā šī definīcija papildināta ar otru niansi: «Citzemju vietvārda atveidojums, kas pilnībā sakrīt ar šī vietvārda rakstību (vai šīs rakstības latīņalfabētisko transliterāciju) attiecīgā ģeogrāfiskā objekta atrašanās reģiona valodā» (kā piemēri minēti latviskie atveidojumi *Peru, Brno, Tartu, Tula*). Savukārt ValT rokrakstā termina *endonīms* skaidrojumā vismaz pagaidām uzsvars likts

tikai uz šo otro niansi: 'Vietvārds – ģeogrāfiskā nosaukuma oriģinālrakstībai ekvivalents šī nosaukuma atveidojums citā valodā, piemēram, latviešu valodā *Peru, Oslo, Turku*'. UNGEGN (jeb N. Kadmona) definīcijā par citzemju vietvārda atveides formu nekas nav teikts, domājams, ne jau tāpēc, ka jebkuru atveidojumu būtu paredzēts uzskatīt par eksonīmu, bet gan tāpēc, ka nav pievērsta uzmanība kādai lingvistiskai niansei, proti, tam, ka, nokļūstot citā valodā, iekļaujoties citas valodas tekstā, jebkurš vietvārds, tostarp arī tas, kura rakstība pilnībā sakrīt ar rakstību oriģinālvalodā, tomēr kļūst par šīs citas valodas elementu; piemēram, jau minētais *London* vai, teiksim, *Manchester*, iekļauti vāciskā tekstā, pārstāj būt «ģeogrāfiskā objekta nosaukumi šī objekta atrašanās reģiona valodā», resp., angļu valodā, tie kļūst par vācu valodas vietvārdiem, kaut arī apzīmē Anglijas ģeogrāfiskos objektus. Tieši tāpat jau minētie *Tartu, Brno* u. tml., ja tie lietoti latviskā tekstā, ir latviešu valodas vietvārdi, kaut arī nosauc Igaunijas resp. Čehijas pilsētas (par vietvārdu un citu īpašvārdu tulkojamību skat. arī Bušs 2003b). Un vēl viens apstāklis, kas varētu būt veicinājis, mūsaprāt, nepilnīgās endonīmu definīcijas izveidošanos un arī jau zināmu nostabilizēšanos: šī definīcija patiešām neizraisa iebildumus, kamēr runa ir par endonīmiem tikai kartogrāfijā, resp., tieši kartēs, nevis izvērstā tekstā; ANO Ģeogrāfisko nosaukumu ekspertu grupā darbojas gan kartogrāfi, gan valodnieki, un, endonīmu definīciju veidojot, virsroku varētu būt ņēmis kartogrāfu redzējums.

Varētu teikt, ka eksonīma precīzākai definēšanai tātad vispirms nepieciešams izveidot veiksmīgāku, precīzāku endonīma definīciju. Starp citu, gluži veiksmīga šķiet tā lakoniskā eksonīmu definīcija, kas šimbrīžam atrodama Kadmona glosārijā latviskās versijas rokrakstā: eksonīms ir «no ģeogrāfiskā objekta nosaukuma oriģinālrakstības atšķirīgs šā nosaukuma atveidojums citā valodā» (varētu piebilst, ka eksonīmu un endonīmu definēšanu un apspriešanu latviešu valodā atviegļina jēdzieniski ietilpīgo apzīmējumu *oriģinālvaloda, oriģinālrakstība, oriģinālforma* u. tml. eksistence mūsu valodā; turpretim daudzās svešvalodās šo

jēdzienu apzīmēšanai jāizmanto vairāk vai mazāk izvērstas vārdkopas). Identisks (tikai ar latviešu valodas eksonīmu piemēriem *Igaunija*, *Florence*, *Lielais Rūgtais ezers* (Ēģiptē) papildināts) termina *eksonīms* skaidrojums iekļauts arī ValT. Tomēr arī vienošanās par šādu definīciju vēl nenozīmē, ka eksonīmu robežas būtu pilnīgi nepārprotamas un stingri novilkta. Domājot par šo robežu precizēšanu, cita starpā var atcerēties, ka jau pieminētais Ferjans Ormelings piedāvā neiekļaut šajā kategorijā divas tādas vietvārdu grupas, kas tradicionāli tiek ietvertas eksonīmu skaitā.

Pirmo no tām veido vietvārdi, kas atveidojot pazaudējuši tikai oriģinālvalodā lietotās diakritiskās zīmes. Šim priekšlikumam nu nekādi negribētos piekrist, jo, kā labi zinām, vairākumā gadījumu diakritiskās zīmes liecina par atšķirību fonēmu sastāvā, bet gana bieži – arī par etimoloģiski leksiskām atšķirībām. Klasisks piemērs no latviešu toponīmijas ir *Sili* un *Sīli*. Ja kādā valodā kā latviskā *Sīli* atveidojums tiktu apstiprināts rakstījums *Sili*, to nekādi nevarētu uzskatīt par endonīmu (te nu jau kā kuriozu var atcerēties gadījumu, kad latvisks vietvārds bija «jārestaurē» pēc rakstījuma krieviskā kartē *Силу*; situācija būtu pilnīgi bezcerīga, ja vien nelielas atšifrēšanas iespējas nedotu kartē atrodamā informācija par attiecīgā ģeogrāfiskā objekta lokalizāciju). Līdzīgu gadījumu dažādās valodās ir tūkstošiem. Mūsdienās it sevišķi internetā patiešām var atrast daudzus tekstus, kuros vietvārdi lietoti bez nepieciešamajām diakritiskajām zīmēm, taču interneta pagaidu nepilnībai, kas tehnikas progresa gaitā novēršama, nebūtu jāietekmē robeža starp eksonīmiem un endonīmiem.

Otru grupu, kuru F. Ormelings piedāvā neuzskatīt par eksonīmiem, veido vietvārdi, kas pazaudējuši vai ieguvuši artikus vai locījuma galotnes, piemēram, latviešu *Frankfurte* kā vāciskā *Frankfurt* atveidojums. Šis priekšlikums šķiet pamatotāks, jo šajā gadījumā atveidojuma atšķirību no oriģinālvalodas vietvārda ar absolūtu neizbēgamību nosaka atšķirības valodu sistēmā, un, ja šādus atveidojumus uzskata par eksonīmiem, kā tas parasti tomēr tiek darīts, rodas

neadekvāts priekšstats par to, kāds vienā vai otrā valodā īpatsvars tādiem eksonīmiem, no kuriem daļu patiešām varētu bez nepārvarāmām grūtībām nomainīt ar endonīmiem. Jāņem vērā, ka gramatiskos eksonīmus (t. i., tādus kā *Frankfurte*) nomainīt nav iespējams, ja nemaina kādus elementus visā valodas sistēmā (kā tas, starp citu, saistībā ar citvalodu īpašvārdu atveidi tika izdarīts lietuviešu valodā pagājušā gadsimta 90. gadu sākumā). Tomēr arī šā atveidojumu tipa klasifikācijas sakarā ir savs «bet». Tādu atveidojumu kā *Frankfurte* acīmredzami nevar tomēr nosaukt arī par endonīmu. Viena no iespējām minētā «bet» pārvarēšanai varētu būt kādas pārejas kategorijas izveidošana; pie šīs kategorijas piederīgos vietvārdu atveidojumus varētu dēvēt par *kvazieksonīmiem* (bet varbūt arī, kā ierosināja Pēters Pells, par *kvaziendonīmiem*). Starp citu, šajā grupā – kvazieksonīmos jeb kvaziendonīmos – varētu iekļaut ne tikai gramatiskos eksonīmus, bet arī grafiskos eksonīmus, kas atšķiras no vietvārda oriģinālformas ar savu rakstību, kaut arī fonēmu sastāvs atveidojumā un oriģinālā ir identisks, piemēram, latv. *Varšava* (sal. poļu *Warszawa*). Tomēr jāpiebilst, ka kartogrāfijas praksē, starptautiskās sadarbības ietvaros, informējot, piemēram, sadarbības partnerus par eksonīmiem mūsu valodā, nevar atstāt eksonīmu uzskaitījumā neiekļautus arī tādus vietvārdus kā jau minētie *Frankfurte* un *Varšava*, jo kartogrāfam ir nozīmīga arī visminimālākā kāda aizgūta vietvārda rakstības atšķirība no oriģinālrakstības, lai kāds būtu šīs atšķirības lingvistiskais pamatojums.

Kartogrāfi galvenokārt rīkojas ar vietvārdiem nominatīva formā, turpretim valodniekiem būtu jāņem vērā visa locīšanas paradigma, un šai sakarā rodas vēl kāda ar dalījumu eksonīmos un endonīmos saistīta problēma, kas, šķiet, līdz šim vispār nav pamanīta (jo ir nozīmīga tikai valodām ar attīstītu locījumu galotņu sistēmu, piemēram, latviešu valodai). Proti, vietvārdi, kas nominatīva formā acīmredzami būtu jāatzīst par endonīmiem, piemēram, *Tula*, *Malme*, *Roma* (šai gadījumā neņemot vērā iespēju nosaukt šo atveidojumu par izrunas eksonīmu), tomēr atšķiras no oriģinālrakstības vairākumā citu

locījumu, piemēram, datīvā *Tulai, Malmei, Romai*. Kā šādas gadījumus teorētiski traktēt lingvistiskajā onomastikā eksonīmu un endonīmu pretstatījuma sakarā, pagaidām nav īsti skaidrs (tieši šīs neskaidrības dēļ citētajos latviskajos termina *endonīms* skaidrojumos kā piemēri galvenokārt minēti nelokāmi vietvārdi); acīmredzot šāda tipa aizgūtie vietvārdi būtu jāizdala īpašā apakšgrupā, nosaucot, piemēram, par *paradigmatiskajiem kvazieksonīmiem*.

Pagaidām jāsecina, ka šobrīd vēl robeža starp eksonīmiem un endonīmiem nav noteikta pietiekami nepārprotami un abu minēto terminu definīcijas, lai tās kļūtu daudz maz vispārpieņemtas, vēl jāslīpē; turklāt pilnīgi iespējams, ka eksonīmu un endonīmu izpratne valodniecībā ar laiku attālināsies no šo pašu jēdzienu izpratnes kartogrāfijā.

Literatūra

- Back, O. 1983 – Übersetzbare Eigennamen. Eine synchronische Untersuchung von interlingualer Allonymie und Exonymie. *Österreichische Namenforschung*, Sonderreihe 5, Salzburg.
- Bušs, O. 2002 – Riikide nimed lāti, leedu ja eesti keeles (eksonūmid ja endonūmid). *Nime murre*. Pühendusteos Valdek Palli 75. sünnipäevaks 30. juunil 2002. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 25–30.
- Bušs, O. 2003a – Valstu nosaukumi latviešu valodā – eksonīmi un endonīmi. – In: Bušs, O. *Personvārdi, vietvārdi un citi vārdi: izpētes pakāpieni*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 252.–254. lpp.
- Bušs, O. 2003b – Par īpašvārdu tulkojamību. – In: Bušs, O. *Personvārdi, vietvārdi un citi vārdi: izpētes pakāpieni*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 306.–307. lpp.
- GTSGN – *Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names*. New York: United Nations, 2002.
- Harvalík, M. 2004 – *Synchronní a diachronní aspekty české onymie*. [Praha]: Academia.
- LLVV – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 1.–8. sēj. Rīga: Zinātne, 1972–1996.
- Podojska 1988 – Подольская Н. В. *Словарь русской ономастической терминологии*. 2-е издание, переработанное и дополненное. Москва: Наука.

- Vahtins, Golovko 2004 – Вахтин Н. Б., Головкин Е. В. Социолінгвістика і соціологія мови. Санкт-Петербург: Издательский центр «Гуманитарная академия», Европейский университет в Санкт-Петербурге.
- ValT – *Valodniecības terminu vārdnīcas manuskripta materiāli*. 2006–2007.
- VTV – *Valodniecības terminu vārdnīca*. Sastādījuši R. Grabis, Dz. Barbare, A. Bergmane. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1963.

Zur Interpretation und Definition von einigen Sprachwissenschaftstermini

(Kontext, Muttersprache, Exonym und Endonym)

Zusammenfassung

Unter den Termini, die von verschiedenen Verfassern und in verschiedenen Ausgaben nicht einheitlich interpretiert und definiert werden, sind auch die vier obengenannten Fachausdrücke zu erwähnen. Hier werden folgende Definitionen vorgeschlagen:

der Kontext 'ein Text, der sich vor und nach einem Textfragment befindet' (es ist nicht notwendig, die eventuelle Bedeutung des Kontextes für das Verständnis von diesem Textfragment in der Definition zu erwähnen);

die Muttersprache 'eine Sprache, die von einer Person beherrscht wird oder wurde und als gefühlsmäßig nahesten anerkannt wird; gewöhnlich ist diese Sprache von den Eltern ererbt; in der Soziolinguistik wird dieser Terminus auch für diejenige Sprache, die von einer Person am besten beherrscht wird, gebraucht';

das Exonym 'eine schriftliche Übersetzung von einem Ortsnamen, die mit der Originalschreibung dieses Namens nicht identisch ist';

das Endonym 'eine schriftliche Übersetzung von einem Ortsnamen, die mit der Originalschreibung dieses Namens identisch ist'.

Maigone BEITĪNA**Nominālā un adverbiālā predikācija 1587. gada grāmatā *Undeudsche Psalmen***

Psalmu un garīgo dziesmu krājums *Undeudsche Psalmen* (turpmāk saīsināti UP*) ir viena no nedaudzajām 16. gs. publicētajām grāmatām latviešu valodā – pēc katoļu (1585) un luterāņu (1586) katehismiem, evaņģēliju krājuma (1587) un Kristus ciešanu stāstiem (1587).

Dziesmu teksti bijuši latviskoti jau pirms grāmatas iznākšanas visa 16. gs. gaitā – to apliecina Pētera Vanaga pētījums «Luterāņu rokasgrāmatas avoti. Vecākā perioda (16. gs.–17. gs. sākuma) latviešu teksti» (Vanags 2000), tā kā šis krājums nav tikai 16. gs. astoņdesmito gadu latviešu valodas vairāk vai mazāk iespējams liecinājums, bet atspoguļo reliģisko tekstu rašanās un veidošanās gaitu.

Baznīcas dziesmu grāmatām latviešu rakstības attīstībā bijusi īpaša vieta, jo, salīdzinot ar Bībeles tekstiem un laicīgajiem darbiem – vārdnīcām, gramatikām, juridiskajiem, lietišķajiem rakstiem –, dziesmu grāmatas daudzkārt izdotas atkārtoti, vienmēr rediģētas un papildinātas. To lasītāju skaits bija liels, jo dziesmu grāmata bija gandrīz katrā latviešu ģimenē.

Baznīcas dziesmas latviski bija nepieciešamas, sākot ar 1525. gadu, Rīgā veidojās latviešu luterāņu draudzes. Vecākā datētā dziesma latviešu valodā varētu būt Rīgā dzimušā un Rostokā studējušā Jēkaba baznīcas mācītāja Nikolaja Rama 1530. gadā tulkotā dziesma «No sirdes duben būs tev ticēt» (Vanags 2000, 184). Ir zināms, ka jau pirms reformācijas franciskāņu mūki kapelā pie Svētās Katrīnas baznīcas sludināja Dieva vārdu latviski (Šterns 1997, 62), bet nekādi iespieddarbi šai sakarā nav zināmi.

Grāmatā *Undeudsche Psalmen* «praktiski visas latviešu dziesmas ir tulkotas no vācu dziesmu grāmatām». (Vanags 2000, 48) Nozīmīgākais avots ir 1530. gadā Rostokā izdotā

---

* Avotu norādes skat. raksta beigās.

Rīgas baznīcas rokasgrāmata *Kurtz Ordnung des Kirchendienst.*

Latviešu valodnieks Alvilis Augstkalns dziesmu krājuma UP valodu kopā ar 16. gs. beigās izdotajiem katehismiem, evaņģēliju un Kristus ciešanu stāstu tulkojumiem nosauc par *pirmo rakstu valodu* (Augstkalns 1930, 101). Par lielākajiem trūkumiem šais tekstos atzīta «1) nelāgā rakstība, pēc kuras pareizi var lasīt tikai tas, kas jau māc latviešu valodu, un 2) verdziskā teikumu pārceļšana vārdu pa vārdam no vācu valodas». (Augstkalns 1934, 13)

Taču arī šādu tekstu ir nepieciešams izvērtēt no latviešu valodas vēstures faktu izziņas viedokļa, it īpaši tāpēc, ka sintakse šajos tekstos ir ļoti maz pētīta. Arturs Ozols, papildinot A. Augstkalna spriedumus par pirmo rakstu valodas sintaksi, atzīst, ka tur latviskas sintakses sistēmai atbilst neliela daļa īsu teikumu, kas ir īpaši meklējami, reti atrodami. (Ozols 1965, 92)

Rakstā izvirzīts uzdevums izvērtēt nominālo un adverbiālo predikāciju visā UP tekstā. Grāmatā ir 71 lappuse teksta: 58 garīgas dziesmas, psalmi, dažādi citi dievkalpojumā nepieciešami teksti – draudzes kopīgās lūgšanas, liturģijas teksti u. tml. Atšķirībā no katehismu visai fragmentāriem tekstiem dziesmas mēdz būt garas: 4–8, pat 19 panti (UP 53a–54a), ir vienots poētisks, bieži patētisks stils, lielāko tiesu salikti teikumi.

Garīgo dziesmu 2. izdevums iznāca Rīgā 1615. gadā ar citu nosaukumu – *Psalmen vnd geistliche Lieder oder Geſenge...*, taču ar visai līdzīgu tekstu. Lielākā daļa dziesmu ir tās pašas, kas 1587. gada krājumā. Raksta izstrādes laikā bija iespēja tekstuāli salīdzināt katru dziesmu 1587., 1615. gada variantā un vācu vai latīņu oriģinālā. Tādu lielisku iespēju pētniekiem sagādājis kolēģis Pēteris Vanags jau pieminētajā grāmatā (Vanags 2000), publicējot šos tekstus blakus vienā lappusē ar katras dziesmas «biogrāfiju» iesākumā.

Paraugam skat. fragmentu no šīs grāmatas 126. lpp.:

UP 41b–42a:	Ps 71b–72a:	R 1530 Liiia-Mia:
[1.] KAs war	[1.] KAS war	1. Wat kan vns

mums notickt par bhedes / Kad mums tas Kunx ganny / Vnde baryo mums ar debbe e May e / Vnd vs to gannibe wadde /Tur klaht eprecena muße prate / Vnd czee ena ar to Vdenne balde / Souwe czenige weete Garre.	mums notickt par bedes / Ja mu[m]s tas Kunx patz ganni / vnde borroy mums ar debbeßfu maiße / Vnde vs to gannibe wad= da / Tur kläth atweglo mufo pratu / Vnde dzirdena ar to Vdenne alde /jouwa czeniga sweeta Garra.	kamen an vor noth / fo vns de Here weydet / Vnde py et vns mit hemmelbrot / vnd vp de weyde leydet / Dar tho vorqwycket vnfen möth / vnde kölet mit dem water öt / Syns werden hylligen geyßtes.
--	--	---

Šajā rakstā analizētas visu triju tekstu konstrukcijas, bet piemēros parasti citēts tikai UP, pieņemot šo avotu par sākumposmu latviešu valodas garīgo dziesmu sintakses izpētē. 1615. gada dziesmu piemēri citēti tad, ja to sintaktiskā izveide kādā ziņā būtiski atšķiras. Tādu gadījumu nav daudz, teksta kvalitāte abās grāmatās ir līdzīga.

Nominālā un adverbālā predikācija rakstam izvēlēta tālab, ka šīs konstrukcijas ir vairāk pārskatāmas, pēc lietojuma biežuma arī mūsdienu latviešu valodā to ir mazāk nekā verbālo predikatīvo vienību (Freimane 1997, 18).

Frontāli ekscerpētas apmēram 250 predikatīvas vienības, ieskaitot dažus teikumus, kur robežojas nominālā resp. adverbālā kondominācija ar verbālo, piemēram,

WVeddon mhes exkan Džiwiibe effem. (UP 62)

WVdden mhes exkan cz iwib effem. (Ps 98a)

Teikumā verbs *būt* var tikt interpretēts kā saitiņa, ja pieņemam, ka teikuma jēga ir ‘mēs esam dzīvi’, vai arī kā pilnnozīmes verbs ar nozīmi ‘atrasties’ – ‘mēs esam dzīvības / dzīves vidū’. Pirmajā variantā teikums ir nomināls, otrajā –

verbāls. Taisnību sakot, gan jāatzīst, ka domas jēga daudz skaidrāk, lakoniskāk izteikta latīņu variantā:

Media vita in morte fumus 'Mēs esam (atrodamies, pastāvam) starp dzīvi un nāvi'. (UP 62)

Vācu teksts, ko veidojis M. Luters, ir daudz izvērstāks:

Mydden wy jm leuende fyn / synt wy mit de[m] dode vm[m]euange[n]. (R 1530 Miiib)

Latviešu teksta saliktā teikuma otras daļas jēga grūti izprotama:

Ar to Nawe aptwerte. (UP 62)

Ar to / Nawe abgufite. (Ps 98a)

Kas ir aptverts, apgūstīts? Mēs? Dzīvība? Nediferencēto galotņu *-e* dēļ to grūti noteikt.

Rakstā, analizējot predikatīvās vienības, vispirms ievērota teikumu gramatiskā centra struktūra, pēc kā nošķirti teikumu tipi:

- ar sadalītu un potenciāli sadalāmu gramatisko centru (SGC un PSGC) – divkopu teikumi, piemēram:

Tas gir mans Prex vnde Lyxmibe (UP 59) (SGC); *Es mums beelyx* (UP 24) (PSGC);

- ar nesadalītu gramatisko centru (NGC) – vienkopas teikums:

Gode gir tham Thewam .. / ka nu Eßakumme gir buewis / vnd nu vnd / allaßin pallecke mußige mußam. (UP 24)

- ar eliptisku gramatisko centru (EGC) veidojas eliptisks jeb reducēts teikums:

Szlawe vnd Gode ar auxte teickfchen / Pär fcho wueffe labbe darrißchen. (UP 48)

Tālākajā dalījumā un analizē nošķirtas konstrukcijas pēc predikāta (resp., izteicēja vai vienkopas teikuma galvenā locekļa) morfoloģiskās piederības:

- 1) nominālas – ar lietvārdu (modelī S),
ar īpašības vārdu (Adj),
ar nominālu (adjektīvisku),
divdabi (Part),
ar vietniekvārdu (Pron);

2) adverbiālas – ar apstākļa vārdu (Adv).

Analīzē vērota arī nomenu locījumu atbilstība tiklab subjektam, kā predikātam.

Locījuma, kā arī vārda skaitļa un dzimtes forma dziesmās ne vienmēr skaidri redzama; rakstā tā ir nosacīti pieņemta kā iespējami iederīga konstrukcijā.

Nozīmīgs predikatīvās struktūras veidotājs ir saitiņverbs. Skatīta saitiņu semantiskā izvēle (*būt, tapt, palikt, likties*), to iederība teikuma saturā, kā arī forma, it īpaši izteiksme, jo tā var noteikt piesaistīto nomenu locījumus.

Rakstā vērota ne tikai **primārā** predikācija, kas veido teikuma vai salikta teikuma komponenta gramatisko centru, bet arī **sekundārā** predikācija, kas realizējas ārpus gramatiskā centra, visbiežāk kādā objekta konstrukcijā ar atkarīgo locījumu – akuzatīvu vai datīvu.

Dar muße birde ar mylibe bagate. (UP 71)

Ka tu nu Kunx baryoys effe / To Meße kattrā ßamaita / Thad layd to Dwhefel arridtczan buute touwe Wese. (UP 60)

Tadde laide tay dwefell arridtczan buthe touwe weße. (Ps 96b)

Kā redzam, UP lietotais akuzatīvs *to Dwhefel* (kā vācu valodā – *So lath de Sele ock fyn dyn Gaft...* (R 1567 CLIXa)) 1615. gada izdevumā aizstāts ar latviešu valodā iederīgo datīvu – *tay dwefell*.

Nominālā predikācija ar lietvārdu

1. Substantīviskā predikācija ar nominatīvu.

Sadalītā gramatiskā centra invariantais modelis ir Pron/N ↔ CopfN/Pron. Predikātā saitiņa visbiežāk piesaista lietvārda nominatīvu – Pron_n/N_n ↔ Copf₃S_n.

Piemēri:

.. mums Dews gir tappis droux. (UP 21)

Es esme wens Lodtczeklis touwe Meße. (UP 70)

Vnd fweety kattre touwe bherne gir. (UP 6)

Izvērstā gramatiskajā centrā predikāta lietvārdi var veidot blīvējumu – stilistisku spēcīgājumumu, līdzīgi kā Bībeles tekstos (psalmi, kas ir dziesmu grāmatās, jau īsteni arī ir Vecās

derības daļa). Blīvētie vārdi mēdz būt semantiski tuvi:

Te darbe winges Rokes gir taiſnybe vnde Tesa / wueſſe winge Bousle gir taiſne vnd labbe. (UP 31)

Tows wārdtcz ta Barribe vnd Gannibe gir. (UP 58)

Vasarsvētku himnā, kas senāk bijusi baznīcas himna (Vanags 2000, 169), arī latviskajā tekstā ir visai poētiskas vārdkopas izteicēja paplašinājumā – *visaugstākā dāvana, līksmīgs uguns, dārgas mīlības* (Ps 38 – *mīlestības*) dzīvīgs avots:

Thōs bhediges epreczetays tu eſe / Tha wueſſe auxtake dawans vnd Gars / wens lixmyx vgguns / Vnde wens cziwyx auwotcz tās mylibes darge. (UP 71)

Predikācijā izteiksmīgumam var iesaistīt salīdzinājuma konstrukciju ar salīdzinātāJVārdiem *kā, līdz kā, iten kā* (Pron_n / S_n ↔ Copf₃ Sal S_n):

Tas (ticīgs cilvēks) *gir kha wens Koex eſtadytz py tems Udenne vppems.* (UP 1)

.. *te Beſdwewe .. ka peclle* [drukas kļūda? Jābūt *peelle*? – M. B.] (Ps 1b – *iten ka pels*) *katres tas Wheys izſtbarſte* ‘bezdievis ir kā pelus, ko vējš izbārsta’. (UP 1)

Ar salīdzinātāJVārdi *līdz* arī var būt saistāmi kondominācijas komponenti:

Mhes titczam arridtczan exkan Jhefum Chriftum / wingam Dhelam vnd muſam Kungam / katters muſige py to Thewe gyr / Lydycz wens Dews no Speeke vnde Gode. (UP 14)

Tomēr šim saistījumam nav stilistiskas slodzes, ir izteikts pielīdzinājums: «Kristus ir tāpat Dievs».

Izteicēja izvēsumā mēdz būt reliģiskajam tekstam raksturīgi vārdu saistījumi saskaņojumā – lietvārdi, vietniekvārdi, skaitļa vārdi: *Dievs tas Kungs, tu Kungs Dievs viens* ar vārdu dažādu novietojumu, ko laikam nosaka dziesmas ritms:

Es eſme wens touws Dews tas Kunx. (UP 46)

Touws Dews wens vnde Kunx es eſme. (UP 47)

Tas es tu Kunx / Dews wene. (UP 62)

Teikuma priekšmeta pozīcijā kondominācijā ar lietvārda nominatīvu parasti ir lietvārda vai vietniekvārda (biežāk)

nominatīvs – $S_n \leftrightarrow \text{Copf}_3 S_n$.

Nhe no Wyre affne nedtcz no Meße/ Beth wen no to fweete Garre / Gir Dewe Wardtcz tappis czilwhex / Vnde sedtz wenas βewes meße. (UP 39)

Ta byfchanne tha kunge / gir tās guddribes czakums / ta gir wene krāfene Guddrībe. (UP 31)

Vietniekvārda grupas teikuma priekšmeta funkcijā ir dažādas: personu vietniekvārdi *es, tu*, norādāmie *tas, tā, šis*, noteiktie *pats, viss*, attieksmes vietniekvārdi *katrs, kas*:

.. *aefsto / tu es tas Dews / kas man pallidtcz* .. (UP 23)

Sche gir te fweete defmett Boufle. (UP 46)

Ta gir wene lele leenibe / Ko Dews no debbes py mums dar / wens kalps gir thas thappis. (UP 40)

Šais citētajos piemēros redzama vietniekvārda un lietvārda formu atbilstība arī dzimtē un skaitlī, kā arī saderīga saitiņas forma:

Sche gir Boufle; ta gir leenibe; kalps ir thas thappis.

Taču it bieži teikuma priekšmeta funkcijā ir vīriešu dzimtes vienskaitļa forma *tas*, kas neatbilst izteicēja lietvārda dzimtei, bet ir atbilstībā ar vārdu *Dievs* tālākā tekstā:

Thas gir patz ta Soule. (UP 45)

Thas gir ta Rite Szwayxne. (UP 59)

.. *thas gir ta Cziwibe vnd peftifchenne / Exkan Bhede / Bailybe / vnd Muerfchenne.* (UP 61)

Ļoti raksturīgs ir divu vietniekvārdu saistījums uzrunas konstrukcijā ar apzīmētāja palīgteikumu:

Parrade touwe fpeeke Kunx JEfu Chrift / Katters tu wens Kunx wueffso Kungo effe. (UP 54)

O Wueffe waldayts Dews / katters tu eße / wens Paglabbotays / wueffes thos kattre vs thoew czerre. (UP 13)

Palīgteikuma ievadījumā ir ne tikai attieksmes vietniekvārds *katrs* teikuma priekšmeta funkcijā, bet arī uzrunā iederīgais personas vietniekvārds *tu*, kam atbilst saitiņas personas forma – *tu esi kungs*.

Gadās arī citu vietniekvārdu (*tas pats*) saistījums teikuma priekšmeta funkcijā saliktā teikumā:

Tapeetcz by mums taes Helles leles mokes czeft / Ja / thas

patcz nee buut buewis pallyx vnde wuedetays. (UP 43)

Saitiņas vēlējuma izteiksmes formu *nee buut buewis* noteicis nosacījuma palīgteikums ar saikli *ja*.

Papildinātāja palīgteikuma ievadījumā teikuma priekšmeta funkcijā nominālā predikācijā var būt attieksmes vietniekvārds *kas*.

Kad tu gribbet to vs lukoth / Kas Greeke gir vnde nepattee darrytcz. (UP 58)

.. ka mhes czour touwe sweete edofchenne peminnam kas tese gir / vnde czour touwe pallige arridtczan to patte pabeidtczam. (UP 13)

Eliptisks gramatiskais centrs – ar elidētu **teikuma priekšmetu** vai izteicēju – nominālajā predikācijā šai dziesmu krājumā nav raksturīgs. Konstatēju vienu eliptisku konstrukciju saliktā pakārtotā jautājuma teikumā:

Khas gir kas mums grib macyth. (UP 55)

Te pronominālais izteicējs ar jautājuma vietniekvārdu *kas* saistīts predikācijā ne ar atbilstīgo norādāmo vietniekvārdu *tas*, bet ar aizstājēju teikuma priekšmeta palīgteikumu.

Citkārt saliktā teikumā subjekta pozīcijā ir gan norādāmais vietniekvārds *tas*, gan arī konkretizējošais teikuma priekšmeta palīgteikums:

Kas gir tas / kas to kunge bya. (UP 23)

Elidēts **izteicējs** nominālā kondominācijā konstatēts saliktā teikumā ar saistītā vārda – norādāmā vietniekvārda *tas* – redukciju:

Beth tu Kunx es ta Skyde ('vairogs') prexkan man / vnde katters / man py gode leke / vnde manne Galwe vs thur. (UP 3)

Pilna realizētā predikatīvā struktūra būtu: «tu esi vairogs un tas, katrs ...».

Izteicēja palīgteikums *katters man py gode leke* aizstāj un konkretizē virsteikumā elidēto norādāmo vārdu *tas*.

Interesants ir teikums ar šķietami pavisam mūsdienīgu iespaidumu *tas ir*:

ka mums thawe luckt buus / par darbenekes exkan thouwe Druwe / tas gir / par iftennes maetcetayes touwe wārde. (UP 29)

Iespraudums *tas ir* saista paskaidrojumā divus papildinātājus (*mums būs lūgt par darbiniekiem tavā druvā, tas ir, par īsteniem tava vārda mācētājiem*). Otrais prepozicionālais savienojums *par mācētājiem* konkretizē metaforisko objektu *par darbiniekiem tavā druvā*. Īsteni te varētu būt apozicionālie jeb pielikuma sakari.

Predikācija ar lietvārda vokatīvu

Lietvārda vokatīvs ir sastopams arī teikuma priekšmeta pozīcijā – tā notiek uzrunas konstrukcijā savstarpējā saistībā ar saitiņu pavēles izteiksmes 2. personas formā, visbiežāk piesaistot īpašības vārdu:

Christe effe mums belix. (UP 9)

Lietvārda nominatīvs izteicējā kondominācijā ar lietvārda vokatīvu ($S_v \leftrightarrow \text{Copf}_2 S_n$) konstatēts dažos teikumos ar izvērstu gramatisko centru: vienā izteicējā ir pilnnozīmes verbs, otrā – saitiņa pavēles izteiksmē ar lietvārdu nominatīvā:

Tas Szatcy vs bouwe mylige Dhele / Tas layx gir fcheit py abfeelofchenne / Broudtcze proyam mannas bīrdes czenige kronis / Vnd es ta peftyfchen tam nabbagam / Vnd pallydtc3 tam. (UP 49)

Dode Dewe mere mums mußige / effe muße waddydays / ka mhes c3our thōw wueffe kaitige fetczen etam. (UP 71)

Latviešu valodniecībā nav vienprātības par vokatīva sintaktiskajiem sakariem, par tā sintaktisko funkciju. Ir izteikta doma (Mllvg I 389), ka vokatīvs nav atzīstams par teikuma locekli, bet gan par izsacījuma veidotāju, līdzīgi kā partikulas, izsaukmes vārdi (Rozenbergs 1989, 153–154). Es pievienojos A. Ozola viedoklim: «Starp uzrunu (N_v) un verba imperatīvformu (Vf_2) pastāv predikatīvas attieksmes, kas ļauj uzrunu izprast kā teikumpriekšmetu un verba imperatīvformu kā izteicēju īpašā kondominācijas tipā – NVf_2 .» (Ozols 1961, 272)

Šis ir viens no konstantiem modeļiem latviešu valodā – $S_v \leftrightarrow \text{Copf}_{2\text{imp}} S_n$ – jau 16. gs. tekstos. Citētajos teikumos kondominācija ir divkārša – arī $S_v \leftrightarrow Vf_{2\text{ imp}}$: «Dod, Dievs, mieru mums mūžīgi, esi mūsu vadītājs.»

Teikumus ar diviem vai vairākiem morfoloģiski atšķirīgiem izteicējiem mēdz saukt par kombinētiem divkoku teikumiem (Kārklīšs 1970, 28), un šai grupā varētu ieskaitīt arī verbālā un nominālā izteicēja kondomināciju ar vokatīvu.

Uzrunai reliģiskajos tekstos, it īpaši lūgšanās un dziesmās, ir nozīmīga vieta. Uzrunas grupu krāšņo izsaukmes vārdi, epitēti apzīmētāju un pielikumu formā, to grupas, spēcinājuma vietniekvārdi, apzīmētāja palīgteikumi. Ja uzrunas grupas centrālais vārds ir gramatiski saistīts ar izteicēju (verbālu vai nominālu, vai abiem), tad varam runāt par predikatīvu divkoku konstrukciju:

O Wüffewalditays mußige Dews / wens preex / tems nofkummuffchems / wena stippribe tems wayems / laide prexkan touwe wayge beelige naeck. (UP 29)

Ja predikācijas otrs komponents nav rodams, tad uzrunas konstrukcija jāuzskata par **vienkopas** predikatīvu vienību ar nesadalītu gramatisko centru (S_v):

O Wueffe walditays Kunx Dews debbeffe / Thews / no kattare mhes bes mittfchenne / wueffe labbe paertetczige dabboiam. (UP 13)

Šis ir salikts pakārtots teikums ar apzīmētāja palīgteikumu; virsteikumā četri lietvārdi saskaņojumā.

Dažviet uzrunas konstrukcija bez verba aizņem veselu dziesmas pantu un tikai nākamajā pantā sākas teikums: «Mēs lūdzam ..», kura verbs nav saistīts ar uzrunas teikumu, piemēram:

O Wueffewalditays vnde mußige Thews / wens Kōninx tōs Godibes / vnde wens Radditays Debbes vnd taes Semmes / czour kattare Garre wueffes lethes waldites vnd czour kattare ifredtzeffenne wueffes lethes estadites thope / katters tu es wens Dews tha Mere / no kattare wueffe wenaydibe py mums nake. (UP 27)

Šajā piemērā virsteikumā ir izvērsts gramatiskais centrs ar sakārtojumā saistītiem virslocekļiem (ar saikli *vnde*); tiem pakārtoti četri apzīmētāja palīgteikumi – tāpat uzrunas centrālie vārdi ir pilnīgi iekļauti **teikuma**, nevis izsacījuma gramatiskajā struktūrā.

Jāpiezīmē, ka vācu tekstā uzrunas konstrukcijas ir analogi veidotas, taču gadās, ka latviešu valodā ir vienkopas konstrukcija arī tur, kur vācu valodā ir sadalīts gramatiskais centrs:

DE du bist dre yn einicheit. (R 1559 xcixa)

O Sweeta Tryadibe / Wens pattese Dews / no mußige. (UP 37)

Iespējams, ka dziesma tulkota ne no vācu, bet latīņu valodas, kur ievada rindā arī ir vienkopas konstrukcija ar uzrunu:

O Lux beata Trinitas. (Vanags 2000, 213)

2. Substantīviskā kondominācija atkarīgajos locījumos.

Nominālajā izteicējā analizējamā tekstā konstatēti visi atkarīgie locījumi – ģenitīvs, datīvs, akuzatīvs, instrumentālis, lokatīvs. Lielākoties nomeni attiecīgajos locījumos iekļauti prepozicionālos savienojumos ar prievārdiem vai pusprievārdiem *ar, par, pa, pie, no, uz, iekšan, priekšan, starpan, pretibe/pretib.*

Locījumu atpazīšana gan dažkārt ir zināmā mērā nosacīta, jo vārda galotnes rakstība bieži neatbilst īsteni domājamai galotnei. Tādos gadījumos tika atrastas analogas konstrukcijas ar skaidri redzamu locījumu formu – piemēram, savienojumā *es efme ar mere* (UP 32) esmu analizējusi instrumentāli pēc analogijas ar predikatīvu vietniekvārdu instrumentālī:

.. tu effe ar mums. (UP 56)

Bieži te noder norādāmā vietniekvārda forma artikula funkcijā, piemēram, savienojums *tu es prexkan tho Kunge* (Ps 90b–91a) analizēts kā akuzatīva predikācija.

Predikatīvajā **konstrukcijā bez prievārda** raksta autore konstatējusi datīvu un lokatīvu.

Vienā teikumā **datīvus** savstarpējā atkarībā saista saitiņa *tapt* analītiskā debitīva formā:

Tam by mannam Bralyam tapt. (UP 49)

Modelis $\text{Pron}_d \leftrightarrow \text{Copf}_{\text{deb}} \text{S}_d$.

Predikatīvu lokatīvu piemēru ir vairāk. Ar lokatīvu var izteikt kādu psihisku vai fizisku stāvokli – *tapt kaunā, būt tādā*

prātā, ka .., būt nomodā un tamlīdzīgi:

Layd Atcžems yempt ņouwe Mege / Ta birdtc3 tomher / allaſin py thōw nomode. (UP 38)

Dode mums / ka mhes / exkan to patte Garre / teſcham tadan pratan eſ=ſam/ vnde .. allaſin warram epreczeetes. (UP 12)

Predikatīvais lokatīvs (ar senāko galotni -n; Endzelīns 1951, 460) *tapt kaunam* rodams dažādos saistījumos:

Nhelaide man kounam tapt, ka ņoew manne Enaideneke / nhe pretcžeyas paer man / Aefio nhe wens thoſe kounan, kas thoeuwis gaide / beth kounan buus themſ tapt / te ņwabbade Pulgotaye. (UP 23)

Ja saitiņa ir īstenības izteiksmē, tad subjekts ir nominatīva formā (*neviens top kaunā*); ja saitiņa debitīvā – subjekts ir datīvā (*kaunā būs tiem tapt*); ja konstrukcija ir formāli atkarīgā pozīcijā, tad saitiņa ir nenoteiksmē, bet subjekts datīvā (*nelaid man kaunā tapt*).

Predikatīvi prepozicionāli savienojumi

Dažādi ir mēģinājumi atveidot latviešu valodā predikatīvu prepozicionālu savienojumu *būt pa prātam*. Rakstības varianti – *paprāte gir, ne gir papratan*. Ir arī atributīvs lietojums:

Tas paprāte (P74 – papratix) Gars vs tur man py thōw. (UP 57)

Vācu tekstā šai izteicējā ir adverbs:

.. kas thōw nhe gir papratan. (UP 53)

.. wat dy nicht behechlich is. (R 1567 CXXXb–CXXX1b)

Kattre tham paprāte gir. (UP 39)

.. de em geuellich is. (R 1537 LXXIa–b)

Acīmredzot atbilstošu apstākļa vārdu tulkotājs nav atradis, taču prepozicionālais savienojums *pa prātam* ir bijis noderīgs, tikai nav izdevies to labi uzrakstīt.

No skaidri saskatāmiem prepozicionāliem savienojumiem izteicējā visbiežāk lietots *iekšan*. D. Nītiņa saskaitījusi, ka ««Vndeutsche Psalmen» 1587. g. izdevumā no 711 prievārdlietojumiem illatīvs *exan*, *exkan* prievārda nozīmē konstatēts 157 reizes – 22%» (Nītiņa 1978, 84). Līdzīga, pat

vēl lielāka, proporcija vērojama arī prepozicionālo predikatīvo savienojumu lietojumā: no 27 konstatētajiem prievārdu un pusprievārdu predikatīvajiem veidojumiem 9 (tātad 33%) ir ar *iekšan*. Pārējie šāda tipa savienojumi veidoti ar *pie* – 5, *ar*, *par*, *uz*, *no*, *pretibe*, *priekšan* – katrs pa 2, *starpan* – 1.

Izteicējs ar *iekšan* parasti raksturo teikuma priekšmeta psihisku vai fizisku stāvokli:

Wueffes kattre exkan Bhede vnde Lixte gir / pallidtczeth vnde ispeftiith. (UP 26)

WUeddon mhes exkan Czīwibe effsem / Ar to Nawe aptwerte. (UP 62)

Lietvārda locījumu pēc galotnes te noteikt nevar, varbūt domāts akuzatīvs. Ģenitīva (ko mūsdienās prasa prievārds *iekš*) pazīmes nav konstatējamas – visiem izteicēja lietvārdiem rakstīta galotne *-e*. Izteicēja lietvārdiem daudzskaitlī gan sieviešu, gan vīriešu dzimtē ir datīva galotne *-ims* (Ps 98a – *exkan mokems buwis*):

Kas nhe titcz fchay lele βeelefibe / Tas palleck exkan βouwims Greekims. (UP 51)

Scheit gir thas (tha) exkan bhedims buewis / Beth tur tas atkal weffels taps. (UP 63)

Mūsdienu latviešu literārajā valodā, kā zināms, predikatīvā savienojuma ar *iekš* vietā lietojam lokatīvu – *esmu nomodā*, *esmu nelaimē*, *bēdās* (Beitiņa 1964, 7–50). Citiem atkarīgajiem prepozicionālajiem locījumiem izteicējā laika gaitā bijis dažāds liktenis. Ir predikatīvas prepozicionālas konstrukcijas, kas tādā pašā vai līdzīgā formā ir aktīvas arī mūsdienu latviešu valodā, un ir konstrukcijas, kas nav palikušas, varbūt ir bijuši okazionāli veidojumi, tulkotājiem pūloties rast atbilstību kādam vācu valodas izteicējam. Piemēram, prievārds *uz* izteicējā kopā ar lietvārda ģenitīvu mūsdienu latviešu valodā parasti sastopams frazeoloģismos (piemēram, *viss būs uz goda*); bez nozīmes pārnesuma tas saglabā tiešo vietas nozīmi un funkcionē par apstākli (*visi būs uz kuģa*). Dziesmu krājumā «Undeudsche Psalmen» vācu teksta:

Myn heylsam wort schal vp dem plan / getroft vnd frisch se grypen an / Vnd fyn de krafft der armen (R 1530 Fib–Fiib)

prepozicionālo savienojumu *vp dem plan* tulko *buus vs to louke*:

Mans fweetz wārdt3 buus vs to louke / *Eprecyge vnde drofche thōs petwert* / *Vnd buut ta Stippribe tems Nabbagems.* (UP 55)

Vācu valodā *vp dem plan* ir sens frazeoloģisms, jaunākā formā *auf dem Plan erscheinen; auf den Plan treten*, izsaka gatavību rīkoties (Lutz Röhrich. Das Große Lexikon der sprichwörtlichen Redesarten. Band 2. Herder Freiburg. Basel. Wien, 1992, 1187). Latviskā dziesmas tulkojumā ar frāzi *vārds būs uz lauka*, iespējams, gribēts teikt: *mans svēts vārds būs gatavs priecīgi un droši dot patvērumu un būt stiprība nabagiem*.

Ps 71a izveidots cits variants:

Mans fweteis Wards wurβon to c3elle / *prec3ig vnde droufche tōs petwers* / *vnde bus speckx thems nabbagems.*

Te ir izvērstis gramatiskais centrs: verbāls izteicējs *petwers*, nomināls izteicējs *bus speckx*; prepozicionālais savienojums *wurβon to c3elle* ir apstākļa funkcijā, izsaka gatavību rīcībai.

Otrā dziesmu piemērā ar predikatīvu uz: *mhes .. Exkan patte3e Mere vs wene prate pallekam* (UP 30) arī ir kāds nozīmes pārsenums *paliekam vienā prātā, paliekam vienās domās*, taču, kā redzams, prepozicionālais savienojums ar *uz* latviešu valodas izteicējā neiederas.

Līdzīgi ir ar prievārdu *no*; tas nemēdz saistīties ar abstraktas nozīmes lietvārdiem, kā var būt vācu valodā ar prievārdu *van*:

.. *du .. van groter gū=de vnd truwe byst.* (R 1537 XLIIa)

Latviski tulkots:

.. *katters tu lenpratix / βelix* / *vnde no lele βeele3iibe vnde petit33ibes effe.* (UP 29)

(Šis piemērs iezīmīgs ar saskatāmu ģenitīva formu – *no petit33ibes*.)

Predikatīvās konstrukcijas ar prievārdu *pie* ir palikušas latviešu valodā, ja izteicēja lietvārdam abstrakta nozīme un saitiņa visbiežāk ir verbs *palikt*:

Vnde ka mhes allaβ pallekam py winge fweete wārde. (UP 42)

Laid mums exkan touwe Myle3iibe Vnd adβi3schen=nepemptes / *ka mhes py to titc3ybe* (Ps 68a *thas titc3ibas*)

pallekam / Vnde kalpoyam exkan Garre. (UP 59)

Pēdējā piemērā redzam *pie* saistītu gan ar akuzatīvu (UP – *py to Titc zybe*), gan ģenitīvu – *py thas titczibas*.

Citā teikumā saitiņa ir analītiskā debitīva formā un tai atbilst teikuma priekšmeta datīvs:

Mhes ehdam vnde cziwoyam lab / Exkan pattefe leledene mayse. Tam weetczam Rougam nhe buus buute / Py to wārde taes beeefibes. (UP 45)

Gadās arī teikumi bez subjekta:

.. *Py Dewe wārde wen pallickt buus*. (UP 55)

Ar prievārdu *ar* un instrumentāli pastāv stabils predikatīvs savienojums *būt ar mieru*. Tas konstatēts arī 16. gs. tekstā, tikai ar atšķirīgām nozīmēm:

Rouge Dews gir mans Pefitays / es efme ar mere / vnd nhe byfithos man. (UP 32)

Tapeetcz mhes allaß drofsche effem / Arridtczan exkan to Nawe Ehene vnd Moke / Aefio tu effe ar mums / Kunx. (UP 56)

Pirmajā piemērā *es efme ar mere* saprotams kā psiholoģiska stāvokļa raksturojums *esmu mierā, esmu mierīgs*, atšķirībā no mūsdienu semantikas *es esmu ar mieru kaut ko darīt, piedalīties*.

Otrajā piemērā *tu effe ar mums* izsaka attieksmi pret objektu, konstrukcija robežojas ar verbālu predikāciju, jo verbam *būt* teikumā ir arī situatīva nozīme.

Predikācija ar prievārdu *par* ir visai stabila latviešu valodā, tā ir sinonīma predikācijai ar lietvārda nominatīvu (gan ar nozīmes niansi): *tas bija par cēloni avārijai / tas bija avārijas cēlonis*. (Beitiņa 1964, 19–22)

Dziesmu krājumā UP ir daži piemēri ar prievārdu *par* izteicējā. Ar saitiņu *būt* un vietniekvārdu *kāds* predikācijas izvērsumā veidots salikta teikuma komponents ar retoriska jautājuma niansi:

O Kunx Dews / tu šin kade mhes par wene Nabbage waye Raddibe effem / nhe pelagady mums muße waye Tidtczibe. (UP 27)

Ar saitiņu *tapt* veidots izteicējs *taps par zemi* teikumā:

Semme gir thas (tha) vnd no tho Semme / Vnde arridtczan pār Semme atkal taps. (UP 63)

Līdzīgi veidotu frāzi arī mēs labi pazīstam no bērnu rituāla vārdiem: *No zemes tu esi ņemts, un par zemi tev jāpaliek.*

Vārdforma *pretibe* (*pretybe*, *pretib*) predikācijā lietota ar saistītātvārda funkciju, izsakot kādu neatbilstību:

Thōw wene efme es greekoys / Tas gir prettybe man (PS 74 *prettib manim*) *allaβin*. (UP 57)

..vnde neneke macyt kas prettybe touwe Dewige prate gir. (UP 29)

Es man nhe bystōs par doudtcze fuempte tuufiofches / | kattre βoew apkart Prettibe man lekaas. (UP 3)

Predikāta locījums datīvs redzams vietniekvārda formā *prettib man*, *prettib mannim* (par veco instrumentāļa formu *manim* datīva funkcijā skat. Endzelīns 1951, 509). Savienojumā *prettybe prate gir* laikam domāts akuzatīvs. Saitiņas funkcijā ir gan verbs *būt*, gan *likties*, kas izsaka šķitumu.

Saistītātvārds *priekšan* (Endzelīns 1951, 684) predikācijā ar lietvārda akuzatīvu lietots ar nolūka nozīmi:

.. tu eše prefchan to Kunge / ka tu winge czel=le βataise. (UP 39)

Saistītātvārds *starpan* predikācijā lietots ar vietas, vides nozīmi:

Ta apsleepschennc tha kunge gir starpan tems / kattre to bya. (UP 24)

Verbam *būt* te piemīt situatīva nianse, tā ka nominālā predikācija robežojas ar verbālu: *tā kunga noslēpums ir to vidū, kuri viņu bijā.*

Nominālas vienkopas konstrukcijas krājumam «Undeudsche Psalmen» nav raksturīgas. Varbūt par teikumiem ar nesadalītu gramatisko centru varētu atzīt:

1) vēlējuma teikumus, kas bieži lietoti dievkalpojuma gaitā kā slavinājumi (*Gloria*) – ja konstrukcijā zudis verbs:

Szlawe goodtcz muβige / Kyrieelēifon. (UP 42);

2) teikumus ar nesadalītu gramatisko centru, ko veido lietvārda nominatīvs bez verba, bet kopā ar personu vietniekvārdu *mēs* (Pron_n S_n):

OCh mhes nabbage Czilwehe / ko effem mhes darriſche. (UP 43)

OCh mhes nabbage Greetczeneke muße Noſegum / Tur mhes exkan eyempte vnd pecz dżimpte eſſem. (UP 42)

Starp personu vietniekvārdu *mēs* un lietvārdu *cilvēki, grēcinieki* ir zināmas paskaidrojuma attieksmes, varbūt apozitīvās, tā ka par vienu teikuma locekli arī nevar runāt. Emociju izpausmi spēcina izsaukmes vārds *och* un atbilstošs apzīmētājs.

Par uzrunas vienkopas konstrukciju ar modeli S_v skat. iepriekš.

Nominālā predikācija ar īpašības vārdu

Adjektīviskā kondominācija visbiežāk realizējas ar lietvārdu, retāk ar vietniekvārdu subjekta funkcijā. Konstrukcijas ar īpašības vārdu izteicējā krājumā «Undeudsche Psalmen» lietotas samērā bieži (apmēram 60), taču konstrukciju morfoloģisko variantu ir ievērojami mazāk. Parasti predikācijā saistās divi nominatīvi – īpašības vārds ar lietvārdu: $S_n \leftrightarrow \text{Copf}_3 \text{Adj}_n$:

Tas kunx gir labs vnd leenpratyx. (UP 23)

.. *ta byrdt3 no Greckims grutha gir.* (UP 20)

No vietniekvārdiem subjekta pozīcijā visbiežāk personu vietniekvārdi – atbilstoši dziesmu teksta specifikai ir runātāja vai uzrunātā persona *mēs, tu* ($\text{Pron}_{1,n} \leftrightarrow \text{Copf}_1 \text{Adj}_n$):

Myleis Kunx Dews / vsmodena mums / ka mhes gatthouwe eßem / kad thous Dhels / nake. (UP 10)

$\text{Pron}_{2,n} \leftrightarrow \text{Copf}_2 \text{Adj}_n$:

ES patteit3 thow Kunx / ka tu dusmyx eß buewis pār man. (UP 32)

Salikta teikuma komponentā subjekta pozīcijā biežāk sastopam attieksmes vietniekvārdu *katrs*, retāk – *kas*.

.. *eſſe ßeelix manne Noſedc3ibe / kattrā lela gir.* (UP 23)

Lab tam / kas ßelßirdyx gir / vnde labprate ayßdode. (UP 32)

Norādāmie vietniekvārdi kondominācijā ar adjektīvu ir returns:

Beth tur tas atkal weſſels taps. (UP 63)

Pie adjektīviskās predikācijas, šķiet, ir jāpieskaita arī vārdforma *wayage* izteicējā:

Nhe wens Arfi3 gir tam Wefflam wayage / Winge Darbs thope py to wene fmekle. (UP 20)

Dode mums fchodene muße deniske Mayse / Vnd kas wayage gir py Meße bhede. (UP 52)

Šis aizguvums no lībiešu valodas (Karulis 1992, 472) lietots ar nozīmi *vajadzīgs*. Citviet vajadzības izteikšanai veidota verbāla piederības konstrukcija, iesaistot lietvārdu *vajadzība*:

.. *vnde wueffe kas py tho meßige wayadc zibe peder.* (UP 28)

Nomenu locījumu izvēles varianti adjektīviskajā kondominācijā ir atkarīgi no saitiņas izteiksmes formas.

1. Ja saitiņa ir **īstenības** izteiksmē, kā redzams līdz šim analizētajos piemēros, tad gan subjekta, gan predikāta pozīcijā ir nominatīvs:

.. *fweetc3 vnde godix gir winge Wārdtc3* (UP 31)

2. Ja saitiņa ir **pavēles** izteiksmē, tad subjekta pozīcijā ir uzrunas vokatīvs:

Chriſte eſſhe mums βelix. (UP 9)

Eße mums βeelyx O kanx Dewx / Eße mums βelix exkan / wueffe bhede. (UP 7)

O Dewe Jeers tuyem vs thoew taes Paſſoules Greckes / eſſe mums βelyx. (UP 18)

Ļoti reti uzruna nav nosaukta, tad veidojas potenciāli sadalāms gramatiskais centrs ar ietverto teikuma priekšmetu:

Es mums βeelyx. Szoudze mums .. Eſſe mums βeelyx. (UP 24)

3. Ja saitiņa ir **vajadzības** izteiksmē (analītiskā debitīva formā), tad abi nomeni ir datīvā:

Tapeetc3 buuſe mums lyxmims buuth / Dewe βlaweth vnd tam patteickt / Vnde czedath. (UP 44)

Tham Thewam vnde tay Mathe / Buus thōw lydtc3e man pakloufyt / Nee wene nokouth / nedtc3 dūsmigam buut. (UP 48)

Otrajā piemērā nepietiekami izveidots noliegums: latviešu valodā ar nolieguma vārdu *nedz* (saiklis? partikula?) nolieguma predikācijai nepietiek, tāpat arī ar vietniekvārdu *nevienu* ne. Vajadzīga arī saitiņas nolieguma forma: *būs tev paklausīt un nebūs nevienu nokaut, nedz dūsmigam būt*. Latviešu valodas

divkāršā nolieguma izveides gaitas izpēte būtu noderīgs ieguldījums mūsu valodas vēstures apzināšanā.

Atstāstījuma un vēlējuma izteiksme adjektīviskajās kondominācijas struktūrās analizētajā krājumā nav konstatēta.

Divdabis predikācija

Ekscerpētajā materiālā ir daži piemēri ar ciešamās kārtas tagadnes lokāmo divdabi izteicējā:

.. *tas gir binnams exkan wueßims Semmims*. (UP 33)

.. *mhes .. effem Tur redc zamme exkan touwe Walßibe*. (UP 56)

Ar līdzīgu nozīmi lietots divdabis *pazīstams* (UP 35). Divdabim *spīdams* teikumā: *Tumßibe nhe buus nāckt tur exkan / Ta Tidtczibe palleck allaß spīdamme* (UP 34) drīzāk ir darāmās kārtas tagadnes finītās formas, ne pasīva nozīme: *ticība spīd allaž*, taču teikumā izvēlēts divdabja saistījums ar saitiņu *paliek*.

Piederības vietniekvārds predikācija

Ir viens teikums ar nominālu piederības konstrukciju:

Tur gribbo es pār thōw c3yxthet / Aeßio es eßme thōws / vnd tu es mans / Vnd kur es palleke / tur buus thōw buut / Tam enaydenekam nhe buus mums škirt. (UP 49)

To ir lietderīgi atzīmēt, lai varētu vērot verbālās piederības konstrukcijas (*es piederu tev*) un nominālās piederības konstrukcijas sinonīmijas veidošanos latviešu valodā.

Sekundāri predikatīvās konstrukcijas

Sava veida predikatīvie sakari ir vērojami arī ārpus gramatiskā centra, blakus tam. Kādu ar nomenu (biežāk īpašības vārdu, lietvārdu) izteiktu subjekta pazīmi var iesaistīt teikumā nevis ar saitiņu, bet kādu pilnnozīmes vārdu un formu saskaņojumu ar subjektu (vai objektu):

Thas gir wuerßon Semmes nādtzīs nabbax / Ka thas mußē ſōw abßeelote Vnd exkan to Debbes darryte bagate. (UP 41)

K. Mīlenbahs šo konstrukciju nosauca par izteicēja īpašības vārdu, minot piemērus no latviešu folkloras:

Laima mana viešna nāca.

Vinš sēž krēslā sveiks, vesels. (Mīlenbahs 1907, 168)

Mūsdienu latviešu gramatikās šo otras predikācijas nominatīvu (vai citu locījumu) visbiežāk sauc par dubultlocekli (Mīlvg II 373–377), par slēptu izteicēju (Lokmane 1998, 260–263), par stāvokļa apstākli (Ozols 1961, 375; 168) vai vēl kā citādi. Būtiskais nebūtu nosaukums, bet konstrukcijas noturīgums, dzīvīgums latviešu valodā:

16. gs. krājumā UP ir vairāki sekundārās predikācijas paveidi, kas attiecināmi uz **nominālo** predikāciju.

1. Ciešākā saistībā ar gramatisko centru ir konstrukcija, kurā ar verbālu izteicēju jēdzieniski saistīts nomens vienlaikus raksturo teikuma priekšmetu:

Eya tu balde JEfu Chriſt / ka tu Cziłwhex pec zimmis e be / paſſarge mums par to Helle. (UP 40)

No teikuma priekšmeta un izteicēja vienlaikus var būt atkarīgs īpašības vārds:

Khad Chriſtus vsczeles no to Nawe / Ar lele ſpeeke ſuabbadtc3 no wueſſe moke. (UP 36)

Arī ar skaitļa vārdu var izvērst teikuma priekšmeta darbības raksturojumu:

Thas gir wens Beernynx tappis mas / Katters wueſſe lethe vs thur wens. (UP 41)

Darbības vārds ciešamās kārtas formā piesaista ar teikuma priekšmetu saskaņotu īpašības vārdu, kas izsaka darbības rezultātu:

Tas biddrabs c3our Vggunne ſeptinge kaerte / Aproudtcyt3 / thoſe tyrs attraſt3. (UP 55)

Peetc3 ſcho beedige cziwoſchenne gir gattouw / darrytc3 / Mums wena cziwoſchen muſam bes galle. (UP 15)

2. Ir teikumi, kur starp teikuma priekšmetu un tā pazīmes raksturotāju vārdu ir divi darbības vārdi – personas formā modāls verbs *grib*, var un nenoteiksmē saitiņa *būt*:

Chriſtus grib muſe Eprecetays buut. (UP 43)

NV grib mums Dews beļyx buut. (UP 58)

Tur grib es buut touws Macetays. (UP 50)

Daži valodnieki (Kārkliņš 1976, 63; Freimane 1985, 34) šo it produktīvo latviešu valodas konstrukciju mēdz skatīt pie primārās

predikācijas ar kombinētu dažādas funkcijas verbu realizāciju, citi (Blinkena u. c. 1974, 75) nošķir divus atšķirīgus teikuma elementus – izteicēju *grib* un papildinātāju *būt iepriecētājs*. Pēdējais risinājums gan ir mazāk pieņemams, jo nošķir teikuma priekšmetu no tā pazīmes, uz ko norāda formu atbilstība: *Kristus – iepriecētājs; Dievs – žēlīgs*.

3. Sekundārā predikācija **ar objektu** mēdz veidoties, ja primārās predikācijas verbs ir pārejošs un pārvalda objektu, uz kuru teikumā attiecināta kāda pazīme tās tapšanas laikā:

Dar muße birde ar mylibe bagate. (UP 71)

.. *dar tu mums labbes / vnde e flippe mußetitczibe.* (UP 28)

Objekts un sekundārais predikāts (varētu to saukt arī par dubultlocekli) ir saskaņojumā vai nu akuzatīvā, vai datīvā. Vārdu galotnes krājumā UP gan tāpat kā citviet ir tikai uzminamas, tomēr var redzēt, ka rakstītāji ir centušies, un īpašības vārda galotne ir īstā:

Nomaſga / dar ſkifte (Ps 74 – *ſkiftu*) *manne Noſegumme.* (UP 57)

Izteicēja darbības vārdi, kas piesaista objekta predikācijas grupu, krājumā UP ir šādi: *darīt* (visbiežāk), *laist*, *pavēlēt*, *dot*, *teikt*, *atstāt*, *mazgāt*:

Tōs lbalcktes puelde thas ar paddome / Vnde atſihaye tos Baggates tuckches. (UP 39)

Rouge / no ſcho laike man ſweete teyx wueſſe Bherno bherne. (UP 38)

Skyſte thope es ja tu maſga man / Baltake ne Snex. (UP 57)

Pēdējā piemērā jauka salīdzinājuma konstrukcija ar īpašības vārdu pārākajā pakāpē un salīdzinātāju ar partikulu *ne*.

Latviešu valodniecībā, analizējot **divkāršo akuzatīvu**, min darbības vārdus ar līdzīgu semantiku – *teikt*, *saukt*, *zināt*, *redzēt*, *audzēt*, *dot*, *celt* u. c.

Nu vienu meitiņu sieviņu cēla. (Mīlenbahs 1907, 180)

Datīva objekta predikāts atkarībā no darbības vārdiem *pavēlēt*, *laist*, *dot* UP ir datīvā un kopā ar saitiņu nenoteiksmes formā:

MVße Thews exkan Debbes walſiibe / Ka tu mums wueſſems pawhel / lydtcz Brales buut (Bralems buth – Ps 60b–61a) vnde

thōw pe bouckt. (UP 51)

Dode mums czeſchenne exkan moke laiķe / Packlouſigims buut exkan lab vnde loune. (UP 52)

Sekundārajā – objekta – predikācijā var realizēties tie paši atkarīgie locījumi, kas saistībā ar teikuma priekšmetu: predikatīvais lokatīvs – *dalībā būt, kaunā tapt*:

Layde mums debbeſſis dallibe buth. Ar tims ſwetims exkan muſiģe preke. (UP 6)

.. o kunx / *nhe layde mums / mu ſam kounan tapt.* (UP 8)

Kāds prepozicionāls savienojums arī var būt objekta predikāts:

.. *pacr wueſſe loune mums paſſarge / no kattre ta Dwheſel warreete nomuerth / vnd dar mums wueſſes wene lydtc3 / exkan touwe Walſtibe pār Beermes.* (UP 53)

Tiesa, te nav formu atbilstības, bet ir jēdzieniski subjekta un predikāta sakari: *dari tā, lai mēs visi būtu bērni!*

Sekundāro predikatīvo konstrukciju izvērsumi var būt līdzīgi kā primārajām konstrukcijām – ar modālu verbu, ar vienlīdzīgu formu blīvējumiem un tamlīdzīgi:

Kas grib mums aran thade bhede / Swabbades vnd tuckſches darryth / To dar tu Kunx Dewſ wens. (UP 62)

Epretzenata gir mana Syrdtc3 vnd Prātc3 / Lhena // vnde kluffa / Ka Dewſ man ſolis gir / Ta Nawe gir mans Mex tappis. (UP 61)

Adverbiālā predikācija

Adverbiālo teikumu latviešu valodā ir mazāk nekā verbālo un nominālo tiklab mūsdienu latviešu valodā, kā veclatviešu rakstos (Beitiņa 1997, 42). Taču analizētajos 16. gs. tekstos sastopami tie ir (30 ekscerpti no ~250), vērojami vairāki morfoloģiski un semantiski predikācijas modeļi. Arī vienai semantikas izteikšanai tikušas meklētas, veidotas vairākas morfoloģiskas izpausmes. Piemēram, ar adverbu *žēl* ir saistīts subjekta datīvs, kā tas ir mūsdienu latviešu literārajā valodā (Mllvg II, 535):

Es adβiſie mannes Greekes vnde gir man beeķe. (UP 57)

Ar adverbu *žēl* ticis saistīts gan datīvs, gan nominatīvs, kā tas

ir Kurzemes novada izloksnēs:

Tas kunx gir ʃolis / vnd tas tam nhebuus ʃeele. (UP 30)

Ir veidoti verbāli teikumi ar *žēlot*, *žēloties*, arī tiem apkaimē subjekta datīvs un objekta nominatīvs:

Mums ʃeeloʃas muʃe No ʃegums. (UP 30)

Tas Kunx gir Solis/ vnde tas tam nee ʃelōs. (Ps 296)

Mūsdienu valodā verbu *žēlot*, *žēloties* nozīme ir atšķirīga, un tie nesaistās ar subjekta datīvu.

1. Latviešu valodā tipiskākais adverbālo teikumu modelis ir $\text{Pron}_n \leftrightarrow \text{Copf}_3\text{Adv}$ (*tas ir jauki*; *tas nav labi*), ar kuru izsaka kādas situācijas, faktu, norises vērtējumu:

.. vnd darryt kas thōw paprate vnd mums auglyge gir. (UP 29)

.. dode ka mhes arridtcʒan ar tho prathe exkan debbes cʒiwoiam / wueʃʃe kas debbeʃʃige gir / meckleyam. (UP 11)

ME I 450 īpašības vārds *debesīgs* dots kā sinonīms īpašības vārdam *debešķīgs*; tātad adverbs *debesīgi* varētu nozīmēt gan ‘debešķīgi – ļoti, ļoti skaisti’, gan arī ‘debesīm raksturīgi’.

Reliģiskajās norisēs dievkalpojumā ļoti bieži skanējis (un skan) teikums:

Tas gir lab vnd ta peder. (UP 16)

Pattes tas gir labbe vnd ta peder / vnd gir arridtcʒan mums swetix / ka mhes thoew allaʃin vnd py wueʃʃes mallems patteitcʒibe ʃackam. (UP 16–17)

Šai konstrukcijai ir vairāki tuvi varianti.

Situācijas vērtējumu var izteikt ar adverba *labi* attiecinājumu uz subjekta datīvu ($\text{Pron}_d \leftrightarrow \text{Copf}_3\text{Adv}$):

Gir thoew lab tad palledtcʒ tur no ʃih. (UP 20)

Lab tam, kas to kunge bya. (UP 32)

Beth lab wueʃʃims kattare vs to palouyas. (UP 2)

Saitiņa, kā te redzams, var tikt elidēta.

Ar **vienkopas** konstrukciju Copf_3Adv izsaka uz kādu vairāk vai mazāk noteiktu subjektu neattiecinātu situācijas vērtējumu:

Gode gir tham Thewam / tham Dhelam vnd tham ʃweetam Garram / ka nu Eʃakumme gir buewis / vnd nu vnd alla ʃin // pallecke muʃige muʃam. (UP 24)

Šī sakrālā frāze krājumā UP atkārtojas vairākkārt, jo tai ir

noteikta vieta dievkalpojuma norisē. Kāds vērtējuma konkretizējums var būt cits veida vai vietas apstākļa vārds – *tā, tur*:

Tur nhe by lab exan manne c3ywibe. (UP 49)

Tā ir labi, un tā piederās. (Arhibīskaps J. Vanags Alūksnē baznīcas dienās 2006. gada augustā)

Latviešu valodas gramatikas gan šo otru adverbu, kam ir vērtējuma objekta funkcija, teikuma gramatiskajā centrā neieskaita, tā ka teikuma modelis paliek Copf₃Adv.

Adverbiāla vienkopas konstrukcija var būt saistībā ar modālu verbu *varēt*:

.. *ka mhes tapte pefiite / thad nhewarrey czittade buuth / Dewe Dhelam by c3efih.* (UP 42)

2. Semantiski un arī formā atšķirīgs ir adverbiālās predikācijas modelis $S_n \leftrightarrow \text{Copf}_3\text{Adv}$, kur subjekta funkcijā ir kāds **lietvārds**, predikātā parasti **vietas** apstākļa vārds:

Winge fweetcz Wārdtc3 gir tur arridtczan klāht. (UP 37)

Apstākļa vārdam var būt arī kāda cita nozīme. Piemēram, ar adverbu *līdz* var izteikt kādu pielīdzinājumu:

Katters tu e3e tam Thewam lydtc3 / Ifwedde to Karye exkan Me3e. (UP 34)

Saitiņa var būt arī vajadzības izteiksmes formā. Tādā gadījumā subjekts ir datīvā ($S_d \leftrightarrow \text{Copf}_{\text{deb}}\text{Adv}$):

Thems auglems nhebus arridtczan aran pallickt. (UP 20)

Rets ir piemērs ar vienu pašu adverbu predikācijā – bez saitiņas –, izsakot ļoti aktīvu rosinājumu:

Auxam Kunx / vnde pallydtc3e man mans Dews. (UP 3)

1615. gada krājumā «Psalmen vnd geistliche Lieder» šai dziesmas rindā ir verbs pavēles izteiksmē:

Czel auxkam Kunx vnd pallidze man mans Dewß. (Ps 2a)

UP teksts atbilst vācu tekstam bez verba:

Vp Here / vnde help my myn Godt. (R 1537 XVIII b)

Latviešu valodas adverbiālās predikācijas paveidos **neiederas** lietvārda nominatīva kā subjekta saistījums ar veida apstākļa vādu *tā*:

Beth tha nhe gir te Be3dewe / beth ka peelle ('pelus') kattres tas Wheys y3fbar3ie. (UP 2)

Lietvārds ar adverbu *tā* var kondominēt datīvā (*Lācim te ir labi; Lācim tā ir; bet ne Lācis ir tā*).

3. Adverbiālā kondominācija **ar dalāmo ģenitīvu**: $S_g \leftrightarrow \text{Copf}_3 \text{Adv}$. Mēra apstākļa vārds *daudz, maz, vairāk* u. tml. arī 16. gs. tekstos mēdz kondominēt ar lietvārdu dalāmā ģenitīva formā:

Rouge ka manne Enaideneke tha doudtcze gir. (UP 24)

Vārdformu *enaideneke* par ģenitīvu ļauj pieņemt citi piemēri ar vietniekvārda (artikula) skaidri rakstītu galotni – *tho, to*:

Jeb py mums gir tho Greeke doudtcz / Py Dewe gir doudtcze wairack beelee fībe. (UP 59)

Kama ffe gir to fweete touwe. (UP 55)

1615. gada dziesmu krājumā ir teikumi ar labi redzamām ģenitīva galotnēm:

Ka Ju=//res Smiltes tho greko doudtcz. (Ps 99a–b)

.. *ne doudtcze gir touwe fweetes.* (Ps 70 b–71 a)

Pārskats par predikatīvajām konstrukcijām

I. Nominālās divkopo konstrukcijas

Predikatīvais modelis	Piemēri
	1. Ar lietvārdu izteicējā
	1.1. nominatīvā
$S_n \leftrightarrow \text{Copf}_3 S_n$	<i>Dews gir tappis droux.</i> (UP 21)
$\text{Pron}_n \leftrightarrow \text{Copf}_3 S_n$	<i>Ta gir wene lele leenibe / Ko Dews .. py mums dar.</i> (UP 40)
$\text{Pron}_{1n} \leftrightarrow \text{Copf}_1 S_n$	<i>Mhes winge Beerne thopam.</i> (UP 14)
$\text{Pron}_{2n} \leftrightarrow \text{Copf}_2 S_n$	<i>Thōs bhediges epreczetays tu eße.</i> (UP 71)
$S_n / \text{Pron}_n \leftrightarrow \text{Copf}_3 \text{Sal} S_n$	<i>Tas (ticīgs cilvēks) gir kha wens Koex.</i> (UP 1)
$\text{Pron}_n \text{Pron}_{2n} \leftrightarrow \text{Copf}_2 S_n$	<i>Katters tu wens Kunx .. eße.</i> (UP 54)
$S_v \leftrightarrow \text{Copf}_{2\text{imp}} S_n$	<i>Dode Dewe mere mums .. eße muße waddydays.</i> (UP 71)

	1.2. atkarīgajos locījumos
$\text{Pron}_d \leftrightarrow \text{Copf}_{deb} S_d$	<i>Tam by mannam Bralyam tapt.</i> (UP 49)
$\text{Pron}_d \leftrightarrow \text{Copf}_{deb} S_l$	<i>kounan buus themt tapt.</i> (UP 23)
$S_d \leftrightarrow \text{Copf}_{deb} S_{pra}$	<i>Tam weetczam Rougam nhe buus buute / Py to wārde taes beelestibes.</i> (UP 45)
$\text{Pron}_{1n} \leftrightarrow \text{Copf}_1 S_l$	<i>mhes .. tadan pratan effam.</i> (UP 12)
$\text{Pron}_{1n} \leftrightarrow \text{Copf}_1 S_{prg}$	<i>mhes py thas titczibes pallekam.</i> (Ps 68 a)
$\text{Pron}_{1n} \leftrightarrow \text{Copf}_3 S_{prd}$	<i>Tas palleck exkan bouwims Greekims.</i> (UP 51)
$\text{Pron}_{1n} \leftrightarrow \text{Copf}_1 S_{pra}$	<i>tu βin kade mhes par wene Nabbage waye Raddibe effem.</i> (UP 27)
$\text{Pron}_{1n} \leftrightarrow \text{Copf}_1 S_{pri}$	<i>es efme ar mere.</i> (UP 32)
	2. Ar īpašības vārdu izteicējā
$S_n \leftrightarrow \text{Copf}_3 \text{Adj}_n$	<i>ta βyrdt3 no Greckims grutha gir.</i> (UP 20)
$\text{Pron}_{1n} \leftrightarrow \text{Copf}_1 \text{Adj}_n$	<i>mhes gatthouwe efem.</i> (UP 7)
$\text{Pron}_{2n} \leftrightarrow \text{Copf}_2 \text{Adj}_n$	<i>tu dusmyx ef buewis.</i> (UP 32)
$S_v \leftrightarrow \text{Copf}_{2imp} \text{Adj}_n$	<i>Efe mums beelyx O kunx Dews.</i> (UP 7)
$\text{Copf}_2 \text{Adj}_n$	<i>es mums beelyx.</i> (UP 24)
$S_d \leftrightarrow \text{Copf}_{deb} \text{Adj}_d$	<i>buufe mums lyxmims buuth.</i> (UP 44)
	3. Ar divdabi izteicējā
$S_n \leftrightarrow \text{Copf}_3 \text{Part}_n$	<i>Ta Tidtczibe palleck allaβ fpidamme.</i> (UP 34)
$\text{Pron}_n \leftrightarrow \text{Copf}_3 \text{Part}_n$	<i>tas gir βinnams exkan wueβims Semmims.</i> (UP 33)
	4. Ar vietniekvārdu izteicējā
$\text{Pron}_{1(2)n} \leftrightarrow \text{Copf}_{1(2)} \text{Pron}_n$	<i>Aefto es efme thōws / vnd tu es mans.</i> (UP 49)

$\text{Pron}_n \leftrightarrow \text{Copf}_3 \text{S}_{\text{prd}}$	<i>Tas gir prettybe man (prettib mannim Ps 74) allaßin. (UP 57)</i>
$\text{Pron}_{2n} \leftrightarrow \text{Copf}_2 \text{Pron}_{\text{pri}}$	<i>tu effe ar mums. (UP 56)</i>
$\text{S}_v \leftrightarrow \text{Copf}_{2\text{imp}} \text{Pron}_{\text{prd}}$	<i>Effe py mums kunx allaßine. (UP 38)</i>
$\text{PT} \leftrightarrow \text{Copf}_3 \text{Pron}_n$	<i>Khas gir kas mums grib macyth. (UP 55)</i>

II. Nominālās vienkopas konstrukcijas

Predikatīvais modelis	Piemērs
S_n	<i>Szlawe goodtcz mußige / Kyrieelēifon. (UP 42)</i>
$\text{Pron}_n \text{S}_n$	<i>Och mhes nabbage Greetczeneke. (UP 42)</i>
S_v	<i>O Wueßfewalditays Kunx Dewes debbeßfe Thews / kattram .. (UP 13)</i>
$\text{Copf}_{\text{deb}} \text{S}_{\text{prg}}$	<i>Py Dewe wārde wen pallickt buus. (UP 55)</i>

III. Adverbiālās divkopu konstrukcijas

Predikatīvais modelis	Piemērs
$\text{Pron}_n \leftrightarrow \text{Copf}_3 \text{Adv}$	<i>tas gir labbe. (UP 16)</i>
$\text{Pron}_d \leftrightarrow (\text{Copf}_3) \text{Adv}$	<i>Gir man ßeele (UP 57); lab wueßfims (UP 2)</i>
$\text{S}_n \leftrightarrow \text{Copf}_3 \text{Adv}$	<i>Wārdtcz gir tur .. klāht. (UP 50)</i>
$\text{S}_d \leftrightarrow \text{Copf}_{\text{deb}} \text{Adv}$	<i>thems auglems nhebus .. aran pallickt. (UP 59)</i>
$\text{S}_g \leftrightarrow \text{Copf}_3 \text{Adv}$	<i>gir tho Greeke dodtcz. (UP 59)</i>
$\text{S}_v \leftrightarrow \text{Adv}$	<i>Auxam Kunx / vnde pallydte ze man. (UP 3)</i>

IV. Adverbiālās vienkopas konstrukcijas

Predikatīvais modelis	Piemērs
$\text{Copf}_3 \text{Adv}$	<i>Ka nu eßakumme gir buewis vnde allaßin palleck. (UP 2)</i>

VF_{3mod} ← Copf_{inf}Adv*thad nhewarrey cʒittade buuth.* (UP 42)**Skaitliskie dati par konstrukciju lietojuma biežumu**

Dati ir aptuveni, jo dažas konstrukcijas ir atkārtoti lietotas ar variācijām, turklāt konstrukciju interpretācija ne vienmēr ir droša. Kopējais ekscerptu skaits – 250.

Primārā predikācija		Sekundārā predikācija	
Ar lietvārdu predikātā	110	Ar lietvārdu predikātā	13
Ar īpašības vārdu	60	Ar īpašības vārdu	20
Ar divdabi	5	Ar divdabi	1
Ar vietniekvārdu	10	Ar skaitļa vārdu	1
Ar apstākļa vārdu	30		
	215		35

Kopā: 215 + 35 = 250**Nobeigums**

Ar dziesmu grāmatu «Undeudsche Psalmen» aizsākas latviešu garīgo dziesmu krājumu izdevumi. Tie ir dažādi variēti, papildināti, izdoti arvien no jauna. 1615. gada grāmata «Psalmen vnd geistliche Lieder oder Gefenge» laikā no pirmizdevuma līdz 1799. gadam izdota 33 publicējumos (Seniespiedumi 1999, 43). Katra izdevuma veidotāji ir centušies uzlabot tulkojumus, sacerēt oriģinālas dziesmas, veidot latviskāku tekstu.

1587. gada krājuma dziesmas visas ir tulkotas no vācu (dažas no latīņu) valodas, tulkotas gandrīz vārdu pa vārdam, tāpēc vācu valodas interference latviskā teksta sintaksē ir ļoti liela. Taču latviešu valodas ir **cita** valoda ar savu formu sistēmu, ar savu sintaktisko konstrukciju sistēmu, un pilnībā to ignorēt tulkotājs nevar. Piemēram, sekundārās predikācijas konstrukcijās latviešu valodas īpašības vārda locījuma galotne uzrāda saskaņojumu ar objekta lietvārda locījumu:

.. *at fihaye tos Baggates tuck fhes.* (UP 39)

Dode mums .. packloufigims buut. (UP 52)

Vācu tekstā šādas formu saskaņas nav:

.. *leth de ryken leddich*. (R 1530 IViib)

Giff vns .. Gehor sam fyn. (R 1548 BXXIXa-XXXB)

Adverbiālā predikācija latviešu valodā veidojas ne tikai ar veida un vietas adverbiem – tāpat kā vācu valodā (Brugmann 1925, 81–83), bet arī ar mēra apstākļa vārdiem un teikuma priekšmetu ģenitīvā:

Ka Jures smiltes tho greko doudtcz. (Ps 99a–b)

Laika sprīdis starp dziesmu 1587. gada un 1615. gada izdevumu ir neliels, tomēr arī tad vērojami centieni veidot tekstu vairāk atbilstošu latviešu valodas sintaksei. Piemēram, dalāmā ģenitīva konstrukcijas vairāk pamanītas un labāk veidotas 1615. gada izdevumā:

.. *py mums gir doudtcz to greku*. (Ps 80a)

1587. g. UP 43 – *gir tho Greeke doudtcz*.

Vēlāko izdevumu pētījumi varētu sniegt drošākus latviešu valodas sintakses attīstības liecinājumus.

Satsinājumi

GC – gramatiskais centrs

SGC – sadalīts gramatiskais centrs

NGC – nesadalīts gramatiskais centrs

PSGC – potenciāli sadalāms gramatiskais centrs

EGC – eliptisks gramatiskais centrs

Adj – īpašības vārds

Adv – apstākļa vārds

Cop – saitiņa

Inf – nenoteiksme

N – nomens

Part – divdabis

Pron – vietniekvārds

S – lietvārds

Sal – salīdzinājums

V – darbības vārds

Indeksi

n, ģ, d, a, i, l, v – locījumi

deb – verbs vajadzības izteiksmē

imp – verbs pavēles izteiksmē

f – verba finītā forma

pr – prievārds

2 – 2. personas (Copf₂ – saitiņa 2. personas formā)

Avoti

- UP – *Vndeudsche PSalmen vnd geifliche Lieder oder Gefenge, welche in den Kirchen des Fürstenthums Churland vnd Semigallien in Liefflande gesungen werden.* Königsperg bey George Osterbergern, 1587. .. neu herausgegeben von Prof. Dr. A. Bezzenberger .. und Dr. A. Bielenstein .. Mitau, Hamburg, 1886. Teksti citēti no šā izdevuma.
- Ps – *Psalmen vnd geifliche Lieder oder Gefenge / welche in der Kirchen Gottes uz Riga / vnd an=deren örtern Liefflandes mehr in Lieffländiſcher Pawrſprache gefunden werden ..* Gedruckt zu Riga in Liefflandt / bey Nicolaus Mollin 1615. Teksti citēti no grāmatas: Pēteris Vanags. *Luterāņu rokasgrāmatas avoti.* Vecākā perioda (16. gs.–17. gs. sākuma) latviešu teksti. Stokholma, Rīga, 2000, 49–324.
- R 1530 – *Kurtz Ord=nung des Kirchen=dienſis / Sampt eyner Vorrede von Ceremonien / An den Erbarh Rath der löbli=chenn Stadt Riga ynn Liefflandt | Mit etlichen Psalmen vnd Götlichen lobgeſengen | die yn Chriſtlicher verſammlung | zu Riga gheſungen werden. | M.D. XXX ||* Roſztock, 1530. Teksti no šīs grāmatas un nākamajām trim citēti no P. Vanaga grāmatas «Luterāņu rokasgrāmatas avoti».
- R 1537 – *Kurtz ordnung des Kirchendienſtes ſ ampt zweijens Vorreden / de erſte an den Leſer / die ander von Ceremonien / An den Erbarh Radt der löb=lichenn Stadt Rijga jn Leijfflandt. .. M. D. XXXVII.* Roſztock.
- R 1559 – *Korte ordeninge des Kerckendenſtes ſampt einer Vorrede van Ceremonien / An den Erbarh Rath der Löfflicken Stadt Riga in Liffant ..* 1559. Lübeck.
- R 1567 – *Korte Orde=ninge des Kerckenden=ſtes / Sampt einer Vorrede van Ceremonien / An den Erbarh Radt der Löff=liken Stadt Riga in Lifflandt. ..* 1567. Lübeck.

Atsauces

- Augstkalns 1930 – Augstkalns A. *Veclatviešu rakstu apskats.* – RLB ZK RK, 1930, XX, 92–137.
- Augstkalns 1934 – Augstkalns A. *Mūsu valoda, viņas vēsture un*

- pēītāji. Rīga, 1934.
- Beitiņa 1964 – Beitiņa M. Lietvārda atkarīgie locījumi izteicējā (ar saitiņu būt). – *Teikuma uzbūve*. Rakstu krājums, 17. sēj. Rīga: LPSR ZA Valodas un literatūras institūts, 1964, 7–50.
- Beitiņa 1997 – Beitiņa M. Latviešu valodas teikumu tipi 16. gadsimta katoļu un luterāņu katehismos. – *M. Mažvydas. Pirmoji lietuviškoji knyga*. Tarptautinēs mokslinēs konferencijās, ivykusios 1997 m. sausio 14 d., medžiaga. Klaipėda, 1997, 35–51.
- Blinkena u. c. 1974 – Blinkena A., Cīrule Dz., Cīrulis K., Freidenfelds I., Moze M. *Latviešu valoda 7.–9. kl.* Rīga, 1974.
- Brugmann 1925 – Brugmann K. *Die Syntax des Einfaches Satzes im Indogermanischen*. Berlin, Leipzig, 1925.
- Endzelīns 1951 – Endzelīns J. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga, 1951.
- Freimane 1985 – Freimane I. *Vienkāršs teikums un tā paplašināšana*. Rīga, 1985.
- Freimane 1997 – Freimane I. Sintakses vienības latviešu valodā. – *Baltu filoloģija, VII*. Rīga, 1997, 6–20.
- Kārklīš 1970 – Kārklīš J. *Praktikums mūsdienu latviešu literārās valodas sintaksē*, I daļa. Rīga, 1970.
- Kārklīš 1976 – Kārklīš J. *Infinitīva sintaktiskās potences*. Rīga, 1976.
- Lokmane 1998 – Kušķis J., Laua A., Lokmane I., Paegle Dz., Rudzīte M. *Latviešu valoda 10.–12. klasei*. Rīga, 1998.
- ME I–IV – Mīlenbahs K. *Latviešu valodas vārdnīca*. Red., papild., turpin. J. Endzelīns, I–IV. Rīga, 1923–1932.
- Mīlenbahs 1907 – Endzelīna–Mīlenbacha *Latviešu gramatika*. Rīga, 1907.
- Millvg I, II – *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika, I, II*. Rīga, 1959, 1962.
- Nītiņa 1978 – Nītiņa D. *Prievārdu sistēma latviešu rakstu valodā*. Rīga, 1978.
- Ozols 1961 – Ozols A. *Latviešu tautasdziesmu valoda*. Rīga, 1961.
- Ozols 1965 – Ozols A. *Veclatviešu rakstu valoda*. Rīga, 1965.

- Rozenbergs 1989 – Ceplītis L., Rozenbergs J., Valdmanis J. *Latviešu valodas sintakse*. Rīga, 1989.
- Seniespiedumi 1999 – Seniespiedumi latviešu valodā 1525–1855: Kopkatalogs. Rīga, 1999.
- Šterns 1997 – Šterns I. *Latvijas vēsture*. 1290–1500. Rīga, 1997.
- Vanags 2000 – Vanags P. *Luterāņu rokasgrāmatas avoti. Vecākā perioda (16. gs.–17. gs. sākuma) latviešu teksti*. Stokholma, Rīga, 2000.

Nominale und adverbiale Prädikation im 1587 erschienenen Buch «Undeutsche Psalmen»

Zusammenfassung

Das Buch «Undeutsche Psalmen vnd geistliche Lieder oder Gesänge» ist eines der wenigen Bücher des 16. Jahrhunderts in lettischer Sprache. In dieser Sammlung sind Lieder veröffentlicht, die seit der ersten Hälfte des 16. Jh. ins Lettische übersetzt wurden, als im Jahre 1525 die lettische lutherische Gemeinde in Riga entstand. Die Lieder wurden aus dem Deutschen (einige aus dem Lateinischen) übersetzt, dem deutschen Original nahe, deshalb ist die Interferenz der deutschen Sprache auch bei der Gestaltung von prädikativen Konstruktionen sehr stark. Die Schreibweise der Texte ist fehlerhaft, die Wortformen sind nicht immer sicher festzustellen, jedoch auch so ist der Text als ein Zeugnis der lettischen Syntax im früheren Abschnitt unserer Schriftsprache anzusehen.

In diesem Beitrag wird die substantivische Kondomination mit Nominativ, Vokativ, mit den abhängigen Kasus sowie mit den präpositionalen Verbindungen analysiert. Weniger Varianten von Konstruktionen gibt es mit dem Adjektiv im Prädikat. Bei der adverbialen Prädikation wurden modale, lokale Adverbien und Quantitätsadverbien festgestellt.

Es wurden sowohl primäre als auch sekundäre Prädikationskonstruktionen ausgewertet.

Miroslavs JANKOVJAKS**Krāslavas rajona baltkrievu daudzvalodība.
Valodu funkcionēšanas sfēras¹**

Šis raksts tapis, balstoties uz autora savāktajiem materiāliem divu ekspedīciju laikā – 2004. gada oktobrī un 2005. gada vasarā dienvidrietumu Latgalē. Pētījumā tika iekļauti trīs pagasti, kas robežojas ar Baltkrieviju: Kaplavas, Piedrujas un Indras pagasts – kopumā 21 sādža un Krāslavas pilsēta. Datus sniedza vairāk nekā 70 aptaujāto.

Pēc administratīvā dalījuma, minētais apvidus atrodas Krāslavas rajonā², tomēr vēsturiski pieder diviem novadiem. Indras pagasts (platība 13 036 ha, 1600 iedzīvotāju³), Piedrujas pagasts (6446 ha, 769 iedzīvotāji⁴) un Krāslavas pilsēta (11 109 iedzīvotāji⁵) atrodas Latgales novadā, Kaplavas pagasts (12 536ha, 843 iedzīvotāji⁶) – Zemgales teritorijā.

Pētījumā iekļauto apvidu raksturo vislielākais baltkrievu tautības iedzīvotāju īpatsvars Latvijā. Pēc oficiāliem datiem, Indras un Piedrujas pagastā puse iedzīvotāju ir baltkrievi – attiecīgi 58,4%⁷ un 58,6%⁸; līdzīgi arī Kaplavas pagastā un

¹ Šis teksts ir nedaudz izmainīts un paplašināta versija rakstam «Baltkrievi Latvijā – mūsdienu sociāli lingvistiskā situācija Krāslavas rajona piemērā», kas ievietots *Acta Baltico-Slavica* 30.

² Krāslavas rajons atrodas Latvijas dienvidaustrumu daļā un robežojas ar Baltkrieviju. Platība 2288 km², populācija 36 133 iedz. (*Iedzīvotāju sastāvs Krāslavas rajona pašvaldībās un Naturalizācijas pārvaldes Daugavpils reģionālās nodaļas Krāslavas filiāles darba rezultāti 01.07.2003*).

³ Enciklopēdija «Latvijas pagasti. Latvijas pagasti, novadi, pilsētu un novadu lauku teritorijas». 1. sēj., A–L, Rīga, 2001, 354. lpp.

⁴ Enciklopēdija «Latvijas pagasti. Latvijas pagasti, novadi, pilsētu un novadu lauku teritorijas», 2. sēj., M–Z, Rīga, 2002, 169. lpp.

⁵ *Iedzīvotāju sastāvs Krāslavas rajona pašvaldībās un Naturalizācijas pārvaldes Daugavpils reģionālās nodaļas Krāslavas filiāles darba rezultāti 01.07.2003*.

⁶ Enciklopēdija «Latvijas pagasti. Latvijas pagasti, novadi, pilsētu un novadu lauku teritorijas». 1. sēj., A–L, Rīga, 2001, 457. lpp.

⁷ *Ibidem*, 354. lpp.

Krāslavā šīs tautības pārstāvji veido ievērojamu iedzīvotāju kopskaita procentuālo daļu.

Mikroareāls tika pētīts valodu funkcionēšanas aspektā – kā izpaužas baltkrievu (literārā valoda un izloksnes), krievu un latviešu valoda, poļu (literārā valoda un ziemeļu pierobežas dialekts), kā arī latgaliešu dialekts⁹ dažādās sadzīves sfērās, t. i., ģimenē, attiecībās ar kaimiņiem, izglītībā, darbā un reliģijā¹⁰. Īpaša uzmanība tika pievērsta etniskās identifikācijas jautājumiem, kā arī vēsturisko apstākļu ietekmei (iedzīvotāju migrācija, pārmaiņas administratīvajā pārvaldē, robežās). Pētījumā, kurā tika iekļauti visu paaudžu – no jaunākās līdz vecākajai¹¹ – pārstāvji, tika izmantota biogrāfiskā metode, kuras pamatā bija brīva, tematiska intervija¹². Saruna noritēja baltkrievu valodā¹³ (ar visvecāko paaudzi), kā arī krieviski (ar vidējo un jaunāko paaudzi). Tika pārbaudīta arī respondentu

⁸ Enciklopēdija «Latvijas pagasti. Latvijas pagasti, novadi, pilsētu un novadu lauku teritorijas», 2. sēj., M–Z, Rīga, 2002, 169. lpp.

⁹ Liela daļa valodnieku ir pārliecināti, ka latgaliešu izloksne ir atsevišķa valoda (kaut vai rakstu valodas pastāvēšanas dēļ), tomēr pēc tradicionālās klasifikācijas tā tiek uzskatīta par vienu no augšzemnieku dialektiem, pēc: P. Umberto Dini, *Baltu valodas*, Rīga 2000, 327, 328. lpp.

¹⁰ Pētāmā apvidus daudzvalodības dēļ respondenti, atkarībā no situācijas, viegli spēj mainīt sarunvalodu, nereti to arī praktizē. Daudzvalodība nosaka lietojamās valodas sfēras (angļu *domain*) konkrētu situāciju kontekstā – ģimenē, ar kaimiņiem, izglītībā, darbā vai reliģijā. Vairāk skat.: J. A. Fishman, R. L. Cooper, R. Ma *Bilingualism in the Barrio*, Bloomington/s'-Gravenhage, 1971; A. Zielińska *Wielojęzyczność staroobrzędowców mieszkających w Polsce*, Warszawa, 1996, s. 16.

¹¹ Lielas grūtības sagādāja piekļūšana gados jaunākajiem respondentiem (izņemot Krāslavu un Indru), jo ekonomisku iemeslu dēļ tie bija pārcēlušies uz pilsētām, kā arī emigrējuši uz ārzemēm (galvenokārt uz Īriju un Lielbritāniju).

¹² Skat.: A. Kłosowska *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa, 1996.

¹³ Sarunas ar vecāko paaudzi noritēja baltkrieviski, tomēr nevis literārajā valodā, bet gan pietuvojoties respondentu izloksnei.

valodnieciskā kompetence latviešu, poļu un baltkrievu literārajā valodā.

Baltkrievi Latvijā¹⁴

Pirmās ziņas par baltkrievu un latviešu kontaktiem attiecas uz agrajiem viduslaikiem (VIII–IX gs.), kad latviešu ciltis (latgaļi) dzīvoja kaimiņos austrumslāvu ciltīm (krīviem, krivičiem).¹⁵ Ģeogrāfiski nelielais attālums un Daugava, kas tolaik bija galvenais ūdens tirdzniecības ceļš starp Polockas kņazisti un baltu ciltīm, ietekmēja austrumslāvu apmetņu veidošanos mūsdienu Latvijas teritorijā.¹⁶ Apdzīvoto vietu rašanos veicināja arī fakts, ka Latvijas teritorijā esošās pilsētas – valstiskie veidojumi – Koknese un Jersika XII gs. maksāja meslus Polockas kņazam.¹⁷

Baltkrievu un latviešu kontakti (galvenokārt tirdznieciski¹⁸) turpinājās arī vēlāk, lai gan šīs zemes piederēja diviem valstiskiem veidojumiem¹⁹ – Lietuvas Lielkņazistei un

¹⁴ Vairāk par baltkrieviem Latvijā skat.: I. Apine «Baltkrievi Latvijā», Rīga, 1995; К. Езавітаў *Беларусы ў Латвіі*, Рыга, 1927.

¹⁵ *Беларуская энцыклапедыя ў 18 тамах*. Том 9, Мінск 1999, с. 153.

¹⁶ I. Apine «Baltkrievi Latvijā», 10. lpp.; М. Ермаловіч *Старажытная Беларусь, Полацкі і Навагарадскі перыяды*, Мінск, 2001, с. 57.

¹⁷ Г. Сагановіч *Нарыс гісторыі Беларусі ад старажытнасці да канца XVIII стагоддзя*, Мінск, 2001, с. 30; E. Dunsdorfs «Skaistā Latgale», Melburna, 1991, 27. lpp.; Я. Станкевіч *Крыўя – Беларусь у мінуласці*, Менск, 1942, с. 10.

¹⁸ Skat.: Віцебска-рыжскія акты XIII–XVIII ст. Дагаворы і службовыя карэспандэнцыі паміж органамі кіравання горада Віцебска і ганзейскага горада Рыгі. Выпуск 1: Дакументы гаспадарча-гандлёвыя, XV–XVI ст, пад. А. Дзярновіч, Мінск, 2005.

¹⁹ Viduslaikos baltkrievu–latviešu pierobežā notika biežas abpusējas cīņas, kas bija saistītas ar lietuviešu zemju kristianizāciju. Skat.: Г. Санановіч *Беларусь і Нямецкі Ордэн (да Креўскай уніі)* [w:] *З глыбі вякоў. Наш край. Гістарычна-культуралагічны зборнік*, рэд. А. К. Краўцэвіч, Мінск, 1997, с. 116–133.

Zobenbrāļu Ordenim. Vēl vairāk kontakti pastiprinājās pēc 1561. gada, kad Latgale tika iekļauta Polijas-Lietuvas ūnijā.

Ievērojams baltkrievu tautības iedzīvotāju pieplūdums Latvijas teritorijā tika novērots XIX gs. un XX gs. sākumā, kad Latgale un baltkrievu apdzīvotās zemes bija iekļautas Vitebskas guberņā (1802–1920)²⁰. Lielu iespaidu atstāja arī 1861. gadā īstenotā zemes reforma²¹. Deviņpadsimtā un divdesmitā gadsimta mijā, pēc aptuveniem aprēķiniem, baltkrievu populācija Latvijas teritorijā pārsniedza jau 70 000 iedzīvotāju²².

Baltkrievu nacionālā atdzimšana aizsākās vienlaikus ar Latvijas neatkarības atgūšanu 1918. gada 18. novembrī, jo demokrātiskās Latvijas valdība deva atļauju nacionālajām minoritātēm izvērst plašu kulturālo un izglītojošo darbību²³. Pirms Otrā pasaules kara baltkrievu mazākumtautībai izdevās nodibināt apmēram 40 skolu, to skaitā – četras ģimnāzijas: Ludzā, Daugavpilī, Rīgā un Indrā, kā arī vairākas apvienības (to skaitā – *Бацькаўшчына*, *Беларуская хата*, *Прасьвета*, *Рунь*) un dziesmu un deju kolektīvus. Darbojās arī divi

---

²⁰ *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*. Том 2, Мінск, 1994, с. 324, 325. Liela nozīme bija arī 1865. gadā izbūvētajai dzelzceļa līnijai Dinaburga–Vitebska. Pēc: *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. E. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Tom 4, Warszawa, 1884, s. 616.

²¹ *Беларуская...*, с. 153.

²² *Ibidem*. Ilga Apine savā grāmatā min līdzīgu skaitu, pievienojot faktu, ka, pēc pirmās tautas skaitīšanas datiem (1920. g.), neatkarīgajā Latvijā dzīvoja 75 000 baltkrievu. I. Apine «Baltkrievi Latvijā», 21., 22. lpp.

²³ Demokrātiskās valsts varas periods līdz ar mazākumtautību pašnoteikšanās brīvību beidzās 1934. gadā, kad Kārlis Ulmanis nodibināja autoritāro valsts pārvaldes sistēmu. Tolaik aizsākās pastiprināta mazākumtautību pārstāvju latviskošana, kas, starp citu, izpaudās cittaautību skolu likvidēšanā. Pēc: P. Łossowski *Łotwa nasza sąsiad. Stosunki polsko-łotewskie w latach 1918–1939*, Warszawa, 1990, s. 45–48.

baltkrievu teātri un baltkrievu izdevniecība²⁴. Neraugoties uz 1934. gadā Latvijā izveidoto autoritāro režīmu, baltkrievu skolas turpināja funkcionēt līdz pat vācu okupācijas beigām (1944)²⁵.

Līdz ar padomju varas nodibināšanu Otrā pasaules kara beigu posmā aizsākās baltkrieviskuma likvidācijas periods, kas ilga līdz Latvijas neatkarības atgūšanai. Četrdesmit piecu gadu ilgajā krievu dominācijas laikā Latvijas PSR teritorijā nedarbojās neviena baltkrievu skola. No vienas puses, notika straujš baltkrievu populācijas pieaugums, bet no otras – ļoti izteikta tās rusifikācija. Baltkrievu (un citu PSRS teritorijā dzīvojošo tautību pārstāvju) imigrācija Latvijā bija saistīta ar salīdzinoši augstāku dzīves līmeni šeit, kā arī ar nepieciešamību pēc darbaspēka²⁶. Uz Latviju pārcēlās galvenokārt speciālisti, militārās personas, kā arī kolhozu strādnieki. Uz dzīvi Krāslavas rajonā apmetās galvenokārt iebraucēji no Baltkrievijas ziemeļu apgabaliem – Braslavas un Miori (*Миоры*), meklējot darbu un labākus dzīves apstākļus, par ko liecina atbilde vienā no intervijām: *.. у нас было плохо, не было земли, много дзяцей у сям'и, тут давали нам на 50 сотак зямли, работу у колхозе, хату* [S 1923, Gaiseļi]²⁷.

Pašlaik baltkrievi ir otra skaitliski lielākā (pēc krieviem, bet pirms poļiem) nacionālo minoritāšu grupa Latvijas

²⁴ Skat.: I. Apine «Baltkrievi Latvijā», 21.–41. lpp.; К. Кожан *Беларусы ў Латвіі: гісторыя і сучаснасць* [w:] *Браслаўскія чытанні 97 – матэрыялы IV – ў навукова-краязнаўчай канферэнцыі 24–25 красавіка 1997*, Браслаў, 1997, с. 162–167; V. Telešs «Latvijas baltkrievu kultūras biedrība *Svitanak*», Rīga, 2003, 6., 7. lpp.

²⁵ *Беларуская...*, с. 153.

²⁶ Skat.: J. Riekstiņš *Colonization and Russification of Latvia 1940–1989* [in:] *The Hidden and Forbidden History of Latvia under Soviet and Nazi Occupation 1940–1991*, Rīga, 2005, 228.–242. lpp.; Д. Бленере, И. Бутулис, А. Зунда *История Латвии. XX век*, Рига 2005, с. 390–395.

²⁷ Pirmais burts apzīmē: sievietē/vīrietis (S/V), tālāk – dzimšanas gads un pašreizējā dzīvesvieta.

Republikā. No vienas puses, valsts demokrātija ļauj atdzimt baltkrievu sabiedriski kulturālo organizāciju darbībai, no otras puses, sistemātiski samazinās baltkrievu repatriantu skaits, kuri – īpaši deviņdesmito gadu pirmajā pusē – uzsāka atgriešanos dzimtenē. Pēc 2003. gada tautas skaitīšanas datiem, baltkrievu populācija Latvijā sasniedz 92 000, respektīvi, 3,9% no visiem iedzīvotājiem²⁸. Lielākā daļa no tiem dzīvo pilsētās, galvenokārt Rīgā (70 000 – 1995. g.), Daugavpilī (vairāk nekā 10 000), kā arī Krāslavā, Liepājā, Ventspilī un Jelgavā²⁹. Lauku iedzīvotāji apdzīvo Latvijas dienvidaustrumu daļu, Baltkrievijas un Krievijas pierobežas apgabalus³⁰.

Latvijā darbojas sešas baltkrievu apvienības (2005. g. novembrī) – divas Rīgā, pa vienai Daugavpilī, Liepājā, Ventspilī un Krāslavā (*Сьвітанак, Прамень, Уздым, Мара, Спадчына*). Divas (Indrā un Ludzā) atrodas izveides stadijā. Tās kopumā pulcina 500 reģistrētu locekļu.

Patlaban Latvijā ir tikai viena baltkrievu sākumskola Rīgā, kas dibināta 1994. gadā. Daugavpils universitātē notiek baltkrievu valodas lekcijas, bet krievu vidusskolā Krāslavā – baltkrievu valodas un kultūras nodarbības.

Baltkrievu klātbūtne ir redzama arī plašsaziņas līdzekļos. Latvijas Radio darbojas Baltkrievu redakcija, kuras rīcībā ir speciāls raidlaiks – katra mēneša pēdējā trešdienā ir iespēja klausīties pusstundas garu pārraidi baltkrievu valodā. Paralēli tam kopš 1994. gada regulāri tiek izdota avīze baltkrievu valodā *Прамень* (2000 eksemplāru metienā), savukārt latviešu avīzes «Latgales Laiks» krieviskajā versijā baltkrievi ir sava pastāvīgā lappuse, saukta *Беларус Латвии*³¹.

²⁸ «Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 2003», Rīga, 2003, 12. lpp.

²⁹ *Беларуская...*, c. 154.

³⁰ «Latvijas vēstures atlants», Rīga, 2005, 76. lpp.

³¹ Informācija par baltkrievu darbību Latvijā ir iegūta personīgi veiktās intervijās ar baltkrievu apvienību locekļiem, kā arī no šādiem avotiem: V. Telešs «Latvijas baltkrievu kultūras biedrība *Svitanak*», Rīga 2003; Т. Бучель *Летопись культурно-просветительского общества «Уздым» (1993–2003)*, Даугавпилс, 2003.

1. tab. Baltkrievu populācija Latvijā³²

Gads	1935. gads	1959. gads	1970. gads	1989. gads	1992. gads	1994. gads	2000. gads	2003. gads
Baltkrievu skaits Latvijā (tūkstoši)	26,8	61,6	94,9	119,7	117,2	105,1	97,1	91,8
% no visiem iedzīvotājiem	1,4	2,9	4,0	4,5	4,4	4,1	4,1	3,9

Nacionālā identifikācija

Vētrinie vēsturiskie notikumi, biežas pārmaiņas pārvaldē, kā arī vairāku tautību (latvieši, latgalieši, poļi, baltkrievi, krievi) un reliģiju (katoļi, pareizticīgie, vecticībnieki un luterāņi) līdzāspastāvēšana ir atstājusi iespaidu un vēl joprojām ietekmē Krāslavas rajona iedzīvotāju nacionālās piederības izjūtu.

Runājot par pētāmā apvidus baltkrievu nacionālo identifikāciju, jāņem vērā trīs grupas. Pirmā no tām ir vietējie baltkrievi, kas dzīvo Latvijā jau kopš vairākām paaudzēm. Otrajā grupā ietilpst baltkrievi, kas ieceļojuši Latvijā no Baltkrievijas austrumu daļas, kura 1939. gadā bija iekļauta PSRS. Trešo, skaitliski lielāko grupu, veido iedzīvotāji, kuri pēc 1945. gada ieradušies Latvijā no Baltkrievijas rietumu daļas, kas līdz 1939. gadam piederēja Polijai. Ieceļotājus no Austrumbaltkrievijas raksturo visstabilākā identitātes apziņa – šīm personām nesagādā grūtības savas tautības deklarācija.

³² Kopš Latvijas neatkarības atgūšanas ir vērojama sistemātiska baltkrievu populācijas samazināšanās. Daļa no tās deviņdesmito gadu sākumā atgriezās dzimtenē, turpretim citi, kas iepriekš bija piespiedu kārtā pasē reģistrēti kā baltkrievi (kaut gan identificējās ar poļiem), lūdza mainīt pilsonību. Nevar atstāt bez ievērības arī faktu, ka pašreizējā Latvijas valdība cenšas veikt valsts latviskošanu, lai palielinātu latviešu procentuālo vairākumu mazākumtautību kontekstā.

Tabula izveidota balstoties uz: «Latvija skaitļos 1993», Rīga, 1994, 18. lpp.; *Narodnoje Chazijstvo Latvskoj SSR*, Rīga, 1972, s. 18; «Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 2003», Rīga, 2003, 12. lpp.

Samērā stabila tautības apziņa piemīt arī Latvijas baltkrievisiem, kaut reizēm viņi norāda uz savu polisko izcelsmi vai arī emocionālo piederību Latvijai (*мая бацькаўшчына – Беларусь, мая радзіма – Латвія*). Turpretī ieceļotājus no Rietumbaltkrievijas visās paaudzēs raksturo labila, dubulta nacionālās piederības izjūta, kas svārstās starp baltkrievisko un polisko.

Kāda sieviete uz jautājumu par tautību atbildēja: *мун усе жывуць беларусы, самыя беларусы, усе прыезжыя з Беларусі*. Šī pati persona, atbildot uz jautājumu, kādas reliģijas pārstāvji dzīvo ciemā, pēc pāris minūtēm piebilda: *местныя беларусы гэта усе палякі, католікі* un uz trešo jautājumu – kādu ticību atzīst baltkrieviski – atbildēja: *.. а усе беларусы гэта католікі* [S 1928 Indra].

Cita sieviete, jautāta, kādas tautības pārstāvji dzīvo viņas ciematā, atbildēja: *мун жывуць змешаныя людзі – «змешаныя»* divās nozīmēs. Pirmkārt, ciematā dzīvo dažādu tautību un reliģiju pārstāvji, otrkārt, pats cilvēks šeit jūtas «змешаны» – sajaukts, ar jauktām saknēm [S 1965, Piedruja]. Pētītajā apgabalā bez grūtībām iespējams atrast ģimenes, kuru locekļi pieder pie dažādām konfesijām vai arī dokumentos ir reģistrēti kā dažādu tautību pārstāvji. Etniski reliģiskās mozaīkas veidošanos ir ietekmējuši vairāki faktori, tādi kā Latgales atrašanās valstu un kultūru (baltu un slāvu) krustpunktā, kā arī padomju varas politika (lielā iedzīvotāju migrācija PSRS teritorijā).

Faktori, kas veido un atspoguļo tautisko apziņu Kaplavas, Piedrujas un Indras pagastā un Krāslavas pilsētā:

a) respondentu norādītie kritēriji:

- *Tautības ieraksts dokumentos* – nereti mainīgs atkarībā no valdošās varas³³. Šo kritēriju minēja gandrīz visi

³³ Sarunu laikā respondenti no Rietumbaltkrievijas nereti atzina, ka viņu tautība tikusi mainīta atkarībā no valdošās varas. Līdz Pirmajam pasaules karam (cariskās administrācijas laikā) šajā apgabalā dzīvoja daudz baltkrievu katoļu. Starp Pirmo un Otro pasaules karu Polijas valdība katoļticīgos iedzīvotājus atzina par poļiem. Padomju Savienībai nākot pie varas, daudzi no tiem («dokumentu pazušanas» rezultātā) tika atzīti par baltkrieviskiem. Personas, kas ieceļoja no

respondenti: *якой я нацыянальнасці запісан, такой і ёсць* [V 1939, Baltā].

- *Reliģija* – katolicisms pamatā tiek identificēts ar poļiem³⁴, kaut arī daudzi respondenti, būdami katoļi, bez grūtībām sevi deklarēja kā baltkrievis (tas attiecināms uz iebraucējiem no Austrumbaltkrievijas un vietējiem, Latvijas baltkrievis), kā arī nereti uzsvēra, ka baltkrievis ir katoļticīgi. Pareizticīgie iedzīvotāji parasti deklarēja sevi kā baltkrievis.

- *Dzimšanas vieta* – tikpat bieži tika norādīta kā tautības apziņas kritērijs, kam ir liela nozīme identitātes izjūtas veidošanā. Kā īpašu izņēmumu šeit var minēt gadus vecākos cilvēkus, kas dzimuši t. s. Rietumbaltkrievijā, kura līdz 1939. gadam atradās Polijas sastāvā. Šo personu gadījumā minētais kritērijs vienlaikus norāda uz poļu un baltkrievu tautību. Līdzīga problēma skar jaunāko paaudzi, tos, kas dzimuši jau Latvijā.

- *Vecāku izcelsme un tautība* – līdzīgi kā dzimšanas vieta, šis ir viens no biežāk norādītajiem kritērijiem.

- *Administratīvais iedalījums* – daudzi respondenti uzsvēra, ka pēdējā apgabalā dzīvo baltkrievis, jo agrāk šeit ir bijusi Baltkrievija (Vitebskas guberņa): *тут усе беларусы, самыя беларусы, гэта раньшэ была Беларусь, беларуская губерня* [V 1928, Vaiculeva]. Tas neattiecas uz Kaplavas pagastu, kas neietilpst Latgales novadā un agrāk piederēja Kurzemes guberņai.

b) reti minētie kritēriji:

- *Valoda* – kritērijs, kuru respondenti norādīja samērā reti (tikai pāris personu uzsvēra, ka esot baltkrievis tāpēc, ka runājot baltkrieviski).

BPSR, Latvijas administrācija reģistrēja kā baltkrievis. Neatkarīgās Latvijas administrācija, izdodot jaunās pasas, balstījās galvenokārt uz iepriekšējās administrācijas datiem. Arī paši iedzīvotāji nereti mainīja savu tautību, lai izvairītos no represijām un atrastu darbu.

³⁴ Skat.: I. Kabzińska *Wśród kościelnych Polaków. Wyznawcy tożsamości etnicznej (narodowej) Polaków na Białorusi*, Warszawa, 1999.

• *Uzvārda izcelsme (kā arī uzraksti uz kapu plāksnēm)* – daudzu aptaujāto uzvārdi norāda uz polisku izcelsmi (piem., *Franciszek Zarakowski, Ignacy Koniuszewski, Rozalia Szpakowska*). Šis kritērijs tika minēts vienu reizi – tikai viena aptaujātā persona uzsvēra: *to są Polacy, bo mają nazwiska na – ski, a nazwiska na – ski są polskie*.

• *Pragmatiskums un tautības prestižs* – atkarībā no laika perioda un valdošās varas dažādas tautības tika atzītas par «labākām» vai arī «sliktākām», līdz ar to daudzi iedzīvotāji deklarēja tautību, kas atšķīrās no patiesās, vai arī izmainīja to savos dokumentos, lai iegūtu labāku darbu un priekšrocības, kā arī lai izvairītos no iespējamām represijām. Šis kritērijs tika norādīts reti (parasti – jaunākajā paaudzē).

Aptaujāto tautības identifikācija sagādāja grūtības ne tikai intervētājam, bet arī pašiem respondentiem, jo vairāk tāpēc, ka ikdienā šim jautājumam visbiežāk netiek veltīta uzmanība. Sarunas iesākumā respondenti parasti norādīja savu tautisko identitāti, vadoties pēc ieraksta pasē vai dzimšanas vietas (administratīvā piederība). Tikai sarunas turpinājumā tika minēti citi, personiskāki kritēriji (kā vecāku izcelsme, dzimšanas vieta).

Personas identifikāciju sarežģī arī biežās valdības un administratīvo robežu maiņas, kā arī ievērojamā šā apgabala iedzīvotāju migrācija. Identitātes kritēriji, uz kuriem visbiežāk norāda paši respondenti, nereti ir mainīgi: ieraksts pasē, dzimšanas vieta un dzīvesvieta. Līdzīgas problēmas ir saistītas arī ar katolicismu, kas citos pierobežas apgabalos tiek saistīts ar poliskumu. Krāslavas rajonā (īpaši Indras pagastā) daudzi iedzīvotāji uzsvēra, ka baltkrievi arī ir katoļi.

Minēto identitātes kritēriju nestabilitāti apzinās arī paši aptaujātie, par ko liecina viena no atbildēm: *Кто я есть? Ваабшчэ не знаю. Негражданка. З Беларусію мне нішто не звязвае, в Польшчу не пускают. Я полька. Я не знаю гдзе мая родзіна, я щітаю Латвію своею родзінай, жыву в Латвіі [...] Я в паінарце полька, но паехаць там не магу, мне нужна прыглашэнне. Радзіцелі радзіліся при*

Польшчы, эта ж да вайны Польшча была, а цепер Беларусь, а пайшла я да рускай школы. И так што-та польскага, беларускага и рускага асталась у меня [S 1955, Priedaine (Krāslava)]. Līdzīgas grūtības, savu tautību deklarējot, piedzīvo arī jaunieši: *я не знаю, я какая-то смешанная такая* [S 1988, Upmale].

Sociāli lingvistiskā situācija³⁵

Pētāmo apgabalu raksturo iedzīvotāju etniskā dažādība, kas nenovēršami ir saistīta ar vairāku valodu sistēmu funkcionēšanu. Atkarībā no vēsturiskajiem apstākļiem, laika perioda un administratīvās varas, katrai no valodām ir piedēvēts atšķirīgs prestižs un funkcionēšanas nosacījumi konkrētās dzīves sfērās. Patlaban Krāslavas rajonā funkcionē šādu valodu sistēmas: latviešu valoda, latgaliešu dialekts, krievu valoda, ziemeļpierobežas poļu valodas dialekts un baltkrievu izloksne. Daži iedzīvotāji zina poļu un baltkrievu literāro valodu, tomēr tās netiek izmantotas plašāk (poļu valodā tiek runāts poļu skolās, turpretī baltkrievu valodu respondenti tikai zina vai saprot, bet neizmanto ikdienā).

Valoda ģimenē – vecākajā paaudzē (pirms kara dzimušās personas) dominē baltkrievu izloksne ar lielu krievu valodas ietekmi (kas pamatā skar leksiku un morfoloģiju). Baltkrievu valodas ietekme vairāk ir jūtama fonētiskajā ziņā – kā līdzskaņu palatalizācija: *рука* – *у руцэ*, sal. kriev. *рука* – *в руке*: *мы туфли у руцэ несли як шли у касцёл* [S 1928, Priedaine/Krāslava], cietie *r*, *č*, *š*, piem. *ваабшчэ*: *летам ваабшчэ не гляджу* [televīziju] [V 1924, Piedruja], savukārt

³⁵ Latvijā dzīvojošā baltkrievu populācija līdz šim nav pētīta sociāli lingvistiskajā aspektā, kaut arī iepriekš ir notikuši dialektu pētījumi. 1977. gadā tika veikti starptautiski pētījumi Baltkrievijas–Lietuvas–Latvijas pierobežā. Latvijas teritorijā tie aptvēra Daugavpils rajonu, Ludzu un Krāslavu. Krāslavas rajonā tolaik tika izpētīti pieci ciemi: Butkunova, Indra, Masiški, Filipovi, Šņokova (skat.: *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча ў 5 тамах*, рэд. Ю. Ф. Мацкевіч, А. І. Грынавецкене, Я. М. Рамановіч і інш., Мінск, 1979, с. 7–8, 19).

retāk skar morfoloģiju un leksiku (*хворы* – krieiv. *больной*; *лазня* – krieiv. *баня*; *бацька* – krieiv. *отец*; *калі* – krieiv. *когда*). Vietējo izloksni tās lietotāji raksturoja dažādi, visbiežāk kā: «змешаны́й язык / змешаная мова»: *тут змешаны язык, ни чыста беларуски, ни чыста руски, ни чыста польски, усё у месце* [V 1926, Upmale]. Nereti izskanēja arī termins «просты язык – мы гаворым па-просту / па-простаму / па-простому»: *ну як сказаць, ну так... па-просту мы гаворым, ни па-руску, ни па-польску* [S 1932, Stirbļi]. Respondenti reti atbildēja, ka runājot baltkrieviski vai krieviski, gandrīz vienmēr piebilstot, ka tā nav tīra (literārā) valoda: *я гавару па беларуску, но ён таки, таки... ён нячысты, таки... змешаны з расейским* [S 1923, Gaiseļi].

Vecākā paaudze nedaudz māc arī latviešu valodu (tas attiecas uz vietējiem Latvijas baltkrieiviem, kas pirms kara skolā mācījās latviešu valodu), poļu valodu (atbraukušie no Rietumbaltkrievijas, kur pirms 1939. gada poļu valoda funkcionēja pārvaldes institūcijās un izglītības sistēmā kā oficiālā valsts valoda), kā arī baltkrieiviu literāro valodu (atbraukušie no Austrumbaltkrievijas, kur lauku skolās dominēja baltkrieiviu valoda). Gados vecākās personas visbiežāk neprot runāt latviski, kā arī neplāno latviešu valodu apgūt: *нихто з месных не гаворыць па латышску то на што мне на старасць ламаць язык?* [V 1926, Upmale].

Vidējā paaudze pārsvarā runā krieiviu valodā, kaut arī ar dažiem baltkrieiviu valodas elementiem, kā, piem., frikatīvais h: *сын учится в Риге* [V 1955, Piedruja]. Bieži tiek izmantots zilbi neveidojošais [Ÿ], īpaši, darinot divdabjus, kas šajā apvidū ir tik ļoti izplatīti, ka paši anketējamie joko: *быушы пашоушы, не знаушы как знаушы...* [S 1970, Aleksandrova]. Retāk tiek lietoti atsevišķi vārdi baltkrieiviu valodā: *парэчки* – krieiv. *смородина*. Šīs paaudzes cilvēki bērnībā galvenokārt ir runājuši baltkrieiviu izloksnē, kuru māc vēl joprojām, kaut arī tagad krieiviu valoda ir kļuvusi par viņu primāro valodu³⁶.

³⁶ Termins «primārā valoda» apzīmē valodu, kurā tās lietotājs domā un kuru izmanto sadzīvē. Daudzos gadījumos respondentu primārā

Sakarā ar šobrīd Latvijā spēkā esošo likumdošanu, kas nosaka valsts valodas oficiālo lietojumu, aptaujātie savas profesionālās nodarbinātības jomā labāk vai sliktāk runā latviešu valodā. Ieceļotāji no Baltkrievijas prot arī baltkrievu literāro valodu, taču, līdzīgi kā poļu valodas gadījumā, tā acīmredzami ir (un ir bijusi) tikai sekundāra valoda, kas tikusi apgūta skolā.

Visjaunākā paaudze (skolnieki, jaunieši) pārsvarā lieto krievu valodu (izņemot pirmsskolas vecuma bērnus), dažkārt joka pēc valodā iekļaujot arī baltkrievu vārdus. Krāslavas jauniešu leksikā paliekoši ir ienācis vārds *бацька* – tā sarunvalodā tiek dēvēts tēvs. Nereti, sarunājoties krieviski, tiek iestarpināti latviešu valodas vārdi: *завтра снова нада идти на работу, ёгайди* [V 1982, Kāslava], vai arī savienojumi: *какой-то шаусмыс*. Savukārt Piedrujas jaunieši lieto izteicienus no baltkrievu reklāmām: *навошта, не трэба*, aizstājot krievu *на что, не надо*. Dažkārt var dzirdēt arī tādus vārdus kā *бульба*, kas līdztekus funkcionē arī latgaliešu izloksnēs³⁷.

Valoda attiecībās ar kaimiņiem – vietējo iedzīvotāju attieksme pret savu izloksni lielākoties ir pozitīva, un viņi neuzskata, ka tā būtu sliktāka par, piem., literāro krievu valodu. Līdz ar to ikdienas kontaktos kā primāro valodu iedzīvotāji lieto «vietējo» krievu valodu (ar baltkrievu un poļu elementiem) vai arī baltkrievu izloksni. To iespaido arī fakts, ka šajā teritorijā dominē gan krievu valoda, gan baltkrievu izloksnes, kurās visi labi saprotas, savukārt neslāvu iedzīvotāji – latgalieši un citu novadu latvieši – brīvi runā krieviski un, saskaroties ar slāvu iedzīvotājiem, «pāriet» uz viņu valodu.

Reliģija – Latgale, arī Krāslavas rajons, ir teritorija, kurā dominē katoļticība, līdz ar to ikdienā ir dzirdama arī poļu valoda, kaut gan laika gaitā to pamazām aizstāj krievu un

---

valoda ir mainījusies laika gaitā un apkārtējās vides ietekmē. Visbiežāk baltkrievu izloksne tika aizstāta ar krievu valodu.

³⁷ Skat.: *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika*, Rīga, 1999, 374.–375. lpp. un Karte 44.

latviešu (vai latgaliešu) valoda. Baznīcā mises laikā var dzirdēt četras valodas: poļu, krievu, latviešu un latgaļu, savukārt Piedrujā un Indrā arī *zmieszanyj jazyk* – «jaukto valodu». Tas, kādā valodā tiek celebrēta mise, ir atkarīgs no draudzes ticīgajiem un prāvesta.

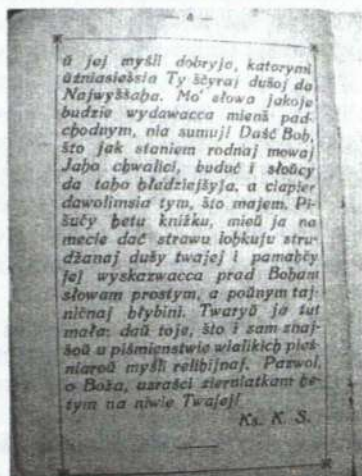
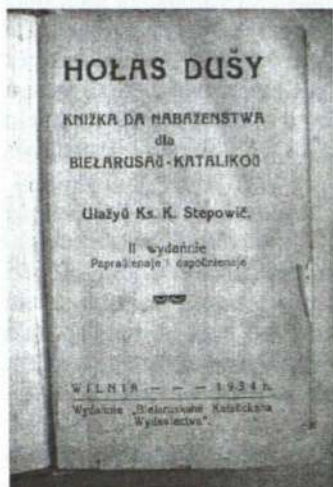
Krāslavā rīta mise norit krieviski, bet pusdienlaikā pārmaiņus divās valodās – vienā svētdienā summa tiek celebrēta poliski, bet atlikusī daļa latgaliski, savukārt nākamajā svētdienā summa tiek celebrēta latgaliski. Kaplavas pagastā mises laikā dominē poļu valoda, koris dzied poliski un latviski, lasījumi galvenokārt ir latviski, savukārt draudzes sludinājumi ir krievu valodā – lai visi varētu labi saprast informāciju. Piedrujas un Indras priesteris pārvalda visas šai apvidū lietotās valodas, tāpēc šajās draudzēs var dzirdēt poļu valodu (kas vēl aizvien šeit dominē), kā arī latviešu, latgaliešu un krievu valodu. Lasot draudzes sludinājumus un nereti – arī sprediķus, priesteris reizēm jauc kopā vairākas valodas (galvenokārt baltkrievu, poļu un krievu – tā, lai teikto varētu pietuvināt ticīgo valodai). Vietējie ļaudis priesteru valodu raksturo tā: *скажэць рускае слова, скажэць польскае слова, скажэць беларускае слова наш ксёндз, такой змешаны язык* [S 1944, Stremki].

Bēres, laulības, kristības un gandarīšanas sakraments norit tādā valodā, kādā to vēlas ģimene vai konkrētais cilvēks (Krāslavā, Kaplavas pagastā), lai gan Piedruja un Indra šeit atkal ir izņēmums. Piedrujas priesteris, piemēram, kristību laikā spēj vairākkārt mainīt valodu, kā rezultātā daļa ticīgo viņu nesaprot.

Lielākā daļa iedzīvotāju, īpaši vecākā paaudze, lūdz Dievu poļu valodā, izmantojot poļu lūgšanu grāmatas, kuru vecums nereti sasniedz simts gadu [skat. fotoattēlu]. Vidējā paaudze galvenokārt lūdz Dievu krieviski (kaut gan zina arī poļu lūgšanas) un izmanto lūgšanu grāmatas krievu valodā. Ir izdotas arī divvalodu un pat trīsvalodu lūgšanu grāmatas – poļu-baltkrievu-krievu valodā. Retāk sastopamas ir lūgšanu grāmatas baltkrievu valodā ar latīņu burtiem. Jaunākā paaudze

jau prot lūgt Dievu latviski, kā arī izmanto lūgšanu grāmatas latviešu valodā. Pieejamas arī lūgšanu grāmatas latgaliski.

Hołas Dušy – ksiązka do nabożeństwa dla Białorusinów katolików («Dvēseles balss – dievkalpojumu grāmata baltkrievu katoļiem»). Izdevējs: Baltkrievu katoļiskā izdevniecība Viļņā, 1934. g. Šo lūgšanu grāmatu izmanto deviņdesmit vienu gadu vecais Eduards Petrovičs Cinhels (Eduard Pietrowicz Cynhiel), vispazīstamākais baltkrievs Latgalē.

Oficiālā valoda – 2000. gada 1. decembrī Saeima pieņēma Valsts valodas likumu³⁸, kā rezultātā katrai personai, kas strādā valsts institūcijās, ir jāzina latviešu valoda. Ja gadījumā veikalā vai iestādē ienāk nepazīstama persona, ierēdņa vai pārdevēja uzdevums ir uzsākt sarunu latviešu valodā, bet pēc tam piemēroties klientam. Jāatzīst, ka sarunās ar klientiem tomēr tik un tā dominē krievu valoda, arī savā starpā strādnieki sarunājas galvenokārt krieviski. Turpretī lietvedības dokumentācija tiek veikta latviešu valodā.

Masu saziņas līdzekļi: ievērojama iedzīvotāju daļa abonē un pērk avīzes krievu valodā (reģionālo avīžu «Ezerzeme» vai «Latgales Laiks» krievisko versiju, kā arī krievvalodīgo avīzi *Свобода*). Savukārt baltkrievu avīze *Правда*, kas tiek izdota Rīgā, nenokļūst līdz Latgales iedzīvotājiem – lielāka daļa intervēto par šīs avīzes esamību uzzināja tikai aptaujas laikā. Turpretī avīzes «Latgales Laiks» pielikums *Беларус Ламбii*, viņiem ir zināma.

Televīzijas raidījumus vietējie iedzīvotāji arī izvēlas krievu valodā. Tam ir divi cēloņi – pirmkārt, vietējiem iedzīvotājiem krievu valoda ir ļoti labi saprotama (latviešu valodu daudzi cilvēki nezina un nesaprot, īpaši vecākā paaudze). Otrs iemesls ir tīri tehnisks. Televīzijas antenas ir iespējams pavērst vai nu tikai virzienā uz Rīgu, vai arī tikai uz Minsku. Tīri pragmatisku iemeslu dēļ iedzīvotāji izvēlas Baltkrievijas televīziju (*Беларускае Тэлебачанне*, Vitebskas *ЛД* un *ОНТ*). Savukārt Krāslavā jau ir iespējams vienlaikus uztvert programmas, kas tiek raidītas no Minskas un no Rīgas. Lai gan pilsētas iedzīvotāji pārsvarā skatās latviešu programmas, tomēr parasti izvēlas privātās stacijas, kas raida divās valodās (piemēram, ja filma ir latviski, subtitri ir krievu valodā).

Valoda skolās: lielākā daļa baltkrievu jauniešu mācās krievu – tā sauktajās bilingvālās izglītības skolās. Nodarbības notiek divās valodās – latviešu un krievu. Vienas stundas laikā skolotājs vairākkārt maina sarunu valodu – latviski atkārtoti

³⁸ www.isec.gov.lv/normdok/vvallik.htm.

iepriekš iepazīto materiālu, kā arī sniedz raksturīgās pavēles un uzrunas, tādas kā *labdien, sēdieties, vai atveriet grāmatas... lappusi*. Jaunā viela un terminoloģija vispirms tiek pasniegta krievu, bet pēc tam latviešu valodā, arī sludinājumi parasti ir krieviski. Skolā bērni izmanto mācību grāmatas latviešu valodā, savukārt mājās – to pašu grāmatu krievu valodas versiju. Latviešu valoda pilnībā tiek izmantota tikai vecāko klašu latviešu valodas nodarbībās, kurās skolēni savā starpā sarunājas latviski. Tomēr stundu starpbrīžos skolēni sarunājas krieviski. Arī skolotāji skolotāju istabā galvenokārt izmanto krievu valodu.

Kopsavilkums

Valodas situācija valstī sāka mainīties līdz ar latviešu valodas kā oficiālās valsts valodas ieviešanu 1988. gadā un Latvijas neatkarības atgūšanu 1991. gada 21. augustā. Patlaban neatkarīgās Latvijas valdība, īstenojot konsekventu politiku, tiecas atgūt latviešu valodas pienācīgo statusu. Izmaiņas ir sākušas skart arī Krāslavas rajona dienvidu daļu – galvenokārt slāvu tautības cilvēku apdzīvoto teritoriju. Šīs pārmaiņas ir jūtamas jau Krāslavā un pamazām sāk ietekmēt arī pierobežas pagastus.

1. *Latviešu valoda* – padomju varas laikā Krāslavas rajonā funkcionēja augstākā līmenī (kultūras nami, latviešu skolas, daļēji – bibliotēkas). Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas latviešu valoda kļuva par vienīgo oficiālo valsts valodu, tāpēc strādājošās personas labāk vai sliktāk māc šo valodu. Pieaug latviešu valodas loma skolu apmācībā, kā arī visa dokumentācija tiek veikta latviešu valodā. Latviešu valoda sāk parādīties arī reliģiskajā sfērā. Parasti daļa mises tiek noturēta latviski, arvien biežāk uz kapa plāksnēm parādās uzraksti šajā valodā.

2. *Latgaliešu dialekts* – baltkrievu minoritāte ar to saskaras galvenokārt tikai baznīcā (daļa mises dažkārt tiek noturēta latgaliski, īpaši Krāslavā), retāk – kontaktējoties ar kaimiņiem latgaliešiem.

3. *Krievu valoda* – valoda, kurai piemita vislielākā loma padomju varas laikā, pētītajā apgabalā vēl joprojām ir visizplatītākā. Savu pozīciju šī valoda uztur un, visticamāk, arī turpmāk uzturēs tādās sadzīves sfērās kā ģimene, kaimiņu

attiecības, toties darbā un daļēji arī oficiālās situācijās to sāk aizstāt latviešu valoda. Reliģiskajā sfērā (katoļu baznīcā) tā pamazām sāk izstumt poļu valodu.

4. Baltkrievu izloksnes – līdzīgi kā pirms pārdesmit gadiem, tās funkcionē kā ikdienas saskarsmes valoda starp kaimiņiem un ģimenes locekļiem (attiecas uz vecāko paaudzi). Piedrujā un Indras baznīcās šo izloksni var dzirdēt arī mises laikā.

5. Baltkrievu literārā valoda – acīmredzami sekundāra un ikdienas dzīvē neizmantota valoda, kaut gan zināma no Baltkrievijas atbraukušiem iedzīvotājiem. Krāslavas rajonā dzīvojošie saskaras ar šo valodu tikai caur Minskas un Vitebskas baltkrievu televīziju.

6. Poļu valoda – neraugoties uz tai piemītošo augsto prestižu (daudzi respondenti to uzskata par augstāku valodu – «skaistu un smalku»), iedzīvotāji sistemātiski dod priekšroku krievu valodai (reliģiskajā sfērā). Daļa aptaujāto (vecāka gadagājuma cilvēki, kas atbraukuši no Rietumbaltkrievijas) māk šo valodu, bet, līdzīgi kā baltkrievu literārā valoda, tā galvenokārt ir sekundāra valoda.

Pētīto vietu saraksts

Aleksandrova, Baltā (Белое), Dargeleja, Dvorišči, Gaiseļi, Gorodišče, Indra, Krāslava, Krivoseļci, Māliņi, Matulišķi, Novoseļci, Piedruja, Rožupole, Saulkrasti, Stirbli, Stremki, Teņki, Upmale, Vaicuļeva, Varnaviči, Vecborne.

Dažu Baltkrievijas vietu saraksts, no kurām uz Latviju ir atbraukuši aptaujātie iedzīvotāji:

a) uz Kaplavas pagastu: Быстрамаўцы, Думарышкі, Завуцце, Кокушына, Крывасельцы, Сталіца,Томашышкі, Шымялішкі;

b) uz Piedrujas pagastu: Александрына, Браслаў, Друйск, Друя, Зарэкі, Застарынцы, Ідолта, Крычэва, Латышы, Малькоўшчына, Марозы, Опліса, Паташняя, Петкуны, Янкоўшчына;

c) uz Indras pagastu: Асвея, Бігосава, Дзедзіна, Радкуны, Росіца, Рыбакі, Яя.

Tulk. Krišjānis Dambergs un Inese Lietaviete

Belorussian Multilingualism in Krāslava Region. Spheres of Language Functioning

Summary

The purpose of the article is to present the results of the research carried out locally in 2004 and 2005 and covered the Belarussian inhabitants of three Latvian regions at the border with Belarus (Kaplava, Indra and Piedruja) as well as the town of Krāslava. The inquiries were performed with the biographic method that is based on casual, informal conversations which are only slightly controlled by the researcher and referred to the sociolinguistic situation and to the national identity of the Belarussian minority. The research revealed existence of a considerable difference in the national identity of the Belarussians who lived in the area, the result being influenced by the place of the interviewee's birth and his or her earlier residence (Eastern Belarus, Western Belarus and Latvian Belarussians). The sociolinguistic situation was in turn studied with the method of domain, and pointed to the fact that different languages function in various domains of life: within the sphere of a family and the neighbourhood (Belarussian dialect and the Russian language), at work (Russian, Latvian), religion (Polish, Russian and Latvian/Latgalian), at school (Latvian and Russian) and other formal situations (Russian and Latvian). The research showed that the Belarus dialect and the Polish language in its variant from the North part of Kresy (which is known to some of the population there) give way to two other languages, namely Russian (the sphere of family and neighbourhood, formal situations, religion) and Latvian (formal situations, school, partially religion).

Sanita LAZDIŅA**Lingvistisko teoriju ietekme uz otrās valodas
apguves pētniecību**

Otrās valodas pētniecība ir viena no lietišķās valodniecības jomām, kas pēdējā laikā ieņem nozīmīgu vietu arī Latvijā. Mūsdienās lietišķajā valodniecībā tiek veikti pētījumi, kas attiecināmi uz šādām trim galvenajām jomām (Cook 2003):

1) *valoda un izglītība* (pirmās valodas izglītība; papildu valodas izglītība, ar to saprotot **otrās valodas izglītību** un svešvalodas izglītību),

2) *valoda, nodarbošanās un likums*,

3) *valoda, informācija un rezultāts*.

Kā redzams, otrās valodas apguves pētniecība attiecas uz jomu *valoda un izglītība*.

Latvijā termins *latviešu valoda kā otrā valoda* (LAT 2) tiek lietots kopš 20. gadsimta 90. gadu sākuma. Tolaik sākās LAT 2 apguves teorētisko pamatnostādņu veidošanās, kas tika balstīta uz lietišķo valodnieku paustajām atziņām, kas ir otrā valoda un tās apguve (*second language acquisition*). Proti, ar šo terminu tiek apzīmēts process, kurā cilvēki apgūst papildu valodu, kas ir noteiktas sabiedrības majoritātes jeb oficiālā valoda un kas nav viņu pamatvaloda jeb mājas valoda (Cook 2003).

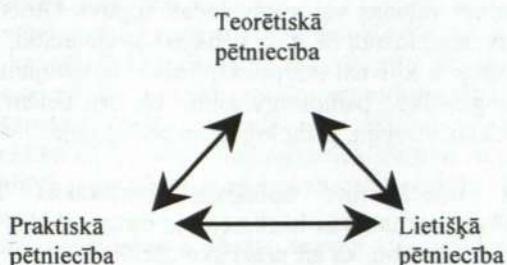
Otrās valodas apguves pētniecība ir vērsta uz to, lai palīdzētu bērniem, jauniešiem un pieaugušajiem, kuri jau zina vismaz vienu valodu, attīstīt zināšanas un valodas lietojumu otrajā valodā (Spada, Lightbown 2002). Tās teorētiskā nozīme ir saistīta ar atbildžu meklēšanu uz jautājumiem: kas veicina un kas kavē otrās valodas apguvi; kuras pieejas un metodes ir veiksmīgākas šajā procesā; kādas ir atšķirības starp valodas apguves ceļu un cita veida informācijas ieguves un apstrādes ceļu u. c. Praktiskā nozīme atklājas prasmē iegūtās atbildes izmantot efektīvā valodu apgūvē, izstrādājot teorētiski pamatotus mācību materiālus. Plašākā kontekstā otrās valodas apguves pētījumi var palīdzēt izglītības un valodu politikas

veidotājiem, izstrādājot normatīvos dokumentus, formulējot mērķus un uzdevumus, kas balstīti gan uz teorētisku, zinātniski pamatotu izpratni par otrās valodas apguvi, gan arī uz iepriekš gūtās praktiskās pieredzes izvērtēšanu.

Otrās valodas pētniecība iespējama trijos dažādos veidos:

- 1) pamata jeb teorētiskā pētniecība;
- 2) lietišķā pētniecība;
- 3) praktiskā pētniecība.

Tās savstarpēji ir ļoti cieši saistītas, līdz ar to stingras robežlīnijas novilkt nevar (Seliger, Shohamy 1989).

1. attēls. Otrās valodas pētniecības veidi un to savstarpējais sakars

Raksta autore ir pievērsusies latviešu valodas kā otrās valodas apguvē izmantoto pieeju, kā arī mācību līdzekļu pētīšanai. Šā pētījuma kontekstā 1. attēlu iespējams ilustrēt ar šādiem piemēriem: 1) teorētiskie pētījumi par atšķirībām starp dažādām pieejām otrās valodas apguvē, to rašanās cēloņiem lingvistisko teoriju kontekstā; 2) lietišķie pētījumi – centrēti uz noteiktu mācību materiālu izpēti, nosakot, kuras pieejas tajos ir izmantotas; datus var vākt, intervējot skolotājus, kas valodu ir mācījuši, izmantojot dažādas pieejas, un skolēnus, kas strādā skolotāja vadībā ar noteiktu/-ām pieeju/-ām; 3) praktiskā pētniecība būtu virzīta uz noteiktu mācību līdzekļu koncepciju izstrādi, ņemot vērā lietišķo un teorētisko pētījumu datus, piemēram, vienojoties, vai gramatikas apguves uzdevumi tiks veidoti, izmantojot tikai vienu pieeju vai vairākas.

Diez vai H. V. Selidžera (*H. W. Seliger*) un Elanas Šohami (*E. Shohamy*) piedāvātais termins *praktiskā pētniecība* (*practical research*) ir precīzs, salīdzinot ar pārējiem diviem pētniecības veidiem. Iederīgāks šķiet apzīmējums *praktiskais lietojums* (nevis *pētniecība*), kas kopā ar *teorētisko pētniecību* un *lietišķo pētniecību* veido vienu veselu.

Valodu apguves jautājumi allaž ir bijuši valodniecības nozares pētījumu lokā, lai gan pats termins *lietišķā valodniecība* ir radies samērā nesen – 20. gs. otrajā pusē – un tiek lietots, kā jau tika minēts, galvenokārt saistībā ar dzimtās valodas, otrās valodas vai svešvalodas apguvi. Otrās valodas apguve nav attiecināma tikai uz lietišķo valodniecību, patlaban tās pētniecība ir kļuvusi starpdisciplināra. Ir vērojama saikne ar sociolingvistiku, psiholingvistiku, kā arī tādām zinātņu nozarēm kā socioloģija, psiholoģija un pedagoģija.

Tālāk rakstā tiks aplūkotas būtiskākās 20. gs. valodniecības teorijas, kas ietekmējušas otrās valodas apguves jomu – tās pētniecību, kā arī praktisko darbību.

20. gadsimta valodniecībā ir radušās vairākas teorijas, kas, attīstoties, ietekmējot un papildinot cita citu, veidojušas šābrīža izpratni par valodu un tās apguves jautājumiem. Valodnieku pievēršanās tādiem jautājumiem kā *valoda un domāšana*, *valoda un kultūra*, *valoda un filosofija*, *valoda un komunikācija* nevarēja tikt nodrošināta tikai ar pašas lingvistikas metodoloģiskajiem un konceptuālajiem līdzekļiem, līdz ar to veidojās humanitāro zinātņu kombinācija – «zināma kolāža: socioloģiskās, filosofiskās, psiholoģiskās (visbiežāk psihoanalītiskās) un lingvistiskās koncepcijas un idejas» (Пуденко, Прокопенко 1995, 128).

Valodniece J. Kubrjakova, runājot par mūsdienu valodniecības robežu paplašināšanos, norāda, ka šobrīd valodniecību raksturo tādas pazīmes kā ekspansionisms, antropocentrisms un funkcionālisms (Кубрякова 1995, 208).

Ekspansionismu viņa min kā pretmetu redukcionismam, norādot uz valodniecības starpdisciplināro raksturu, zinātni, kas paplašinājusi savu intereses loku no fonētikas līdz

fonoloģijai, no morfoloģijas uz sintaksi, vēlāk arī uz sintakses semantiku, no teikuma uz tekstu, no sintaktiskās struktūras līdz komunikatīvajai struktūrai, no valodas uz runu, no teorētiskās valodniecības līdz lietišķajai valodniecībai. Kā spilgtu ekspansionisma piemēru valodniece min pragmatikas attīstību, kas norāda uz semantikas robežu paplašināšanos (lingvistiskā nozīme lietojumā, kontekstā).

Raksturojot mūsdienu lingvistikai raksturīgo antropocentrismu, zinātniece aktualizē jautājumu par cilvēku kā Visuma centru, mēģinot arī valodas parādības aplūkot diādē: valoda – cilvēks.

Saistībā ar trešo pazīmi – funkcionālismu – J. Kubrjakova norāda, ka valoda tiek pētīta kā instruments, ierocis, līdzeklis, mehānisms cilvēka noteiktu mērķu un nolūku realizēšanai un sasniegšanai. Visā valodas funkciju klasifikācijas daudzveidībā kā galvenās funkcijas tiek minētas komunikatīvā un kognitīvā, papildinot ar ekspresīvi emocionālo un poētisko funkciju.

Pirms pievērsties konkrētu teoriju raksturojumam un to ietekmei, jāuzsver, ka vispārīgi 19.–20. gs. valodniecības vēsture tiek raksturota kā salīdzinoši vēsturiskās, strukturālās un ģeneratīvās paradigmas maiņa. Lingvistiskās teorijas, kas noteikušas, veicinājušas paradigmu maiņu, vairāk vai mazāk ietekmējušas otrās valodas apguves teorijas un pētniecību: vienas tiešā veidā, citas – netieši.

Noama Čomska teorijas

Vispārīgajā valodniecībā **Noama Čomska** (*Chomsky*) izstrādātā *ģeneratīvā gramatika* bija apspriešanas objekts lingvistiskajos darbos kopš 20. gadsimta 50. gadu beigām, bet 60.–70. gados pievērsa valodnieku uzmanību pasaules mērogā; tās ietekmi uz otrās valodas pētniecību varētu raksturot kā netiešu.

N. Čomskis ieviesa jēdzienus *kompetence* (valodas zināšanas) un *performance* (valodas izpildījums). 20. gadsimta valodniecībā individuālā un sociālā nošķiršanā F. de Sosīra un N. Čomska idejām bija īpaša ietekme.

Salīdzinot F. de Sosīra un N. Čomska lietotos terminus, *valodu* un *kompetenci* gluži sinonīmiski uztvert nevar, jo F. de Sosīra termins *valoda* tika attiecināts uz valodu kā kopumu, viņš arī uzsvēra, ka tā ir sabiedriska parādība, turpretim N. Čomska termins *competence* tika attiecināts uz individu, uz viena cilvēka iekšējo valodu. Turklāt N. Čomskis uzskatīja, ka katrs cilvēks zina savu valodu un ka šī spēja nav atkarīga no izglītības līmeņa vai no garīgās attīstības koeficienta, apgalvojot, ka katrs vesels cilvēks ir lingvistiski kompetents. Šai ziņā ir vērojama jēdziena *valodas kompetence* atšķirīgā izpratnē, salīdzinot N. Čomska darbus un tradicionālo eiropiešu viedokli, ka valoda pati par sevi nav laba, pilnīga, tāpat tā ir kopjama un normējama; šāds viedoklis ir izplatīts arī Latvijā.

N. Čomskis pieteica arī runas ontogēnēzes problēmu, lietojot terminu *universālā gramatika*. Viņš runāja par iedzimtām valodas struktūrām, apgalvojot, ka ir likumsakarības, bez kurām valodas nevar eksistēt, un tieši tās ir iedzimtie dati, kurus bērns iegūst nevis no pieaugušo valodas, bet vienkārši – nobriestot kā bioloģiska būtne. Galvenā N. Čomska doma bija, ka bērni nekad nevarētu tīri induktīvi izsecināt savas valodas struktūru no tā ierobežotā teikumu daudzuma, ko viņi dzird apkārt (Кубрякова 1995).

N. Čomskis apgalvoja, ka iedzimto valodas spēju eksistence izskaidro bērna varēšanu apgūt dzimto valodu tik īsā laikā par spīti valodas likumu abstraktajai dabai. Var secināt, ka N. Čomska lingvistiskajās teorijās tika skaidroti un analizēti arī valodas apguves jautājumi.

Vai *universālā gramatika* var izskaidrot arī otrās valodas apguves procesu? Tā kā ar *universālās gramatikas* palīdzību tika mēģināts skaidrot bērna pirmās valodas ontogēnēzi, izteiktās atziņas ir grūti attiecināt uz vecākiem bērniem, sevišķi, ja tas nav simultānais bilingvisms (divu valodu vienlaicīgs lietojums kopš dzimšanas), bet otrā valoda tiek apgūta vēlākā vecumposmā. Pastāv uzskats, ka *universālā gramatika* nav iespējama pēcpubertātes periodā un pēc pirmās

valodas apguves tā nav tik neitrāla un atvērta jebkuras valodas apguvei (Spada, Lightbown 2002).

Zinātnieki, kuri pēta otro valodu no *universālās gramatikas* perspektīvas, tiecas atklāt valodas lietotāja lingvistisko kompetenci, tas ir, ko valodas lietotājs zina, nevis fokusēties uz viņa lingvistisko *performanci* – ko valodas lietotājs patiesībā saka vai raksta. Līdz ar to lingvistiskās kompetences izpētei zinātnieki izmanto netiešus līdzekļus, piemēram, lūdz valodas lietotāju vērtēt, vai teikums ir veidots gramatiski pareizi vai ne, pat ja šis teikums reālā saziņā tiek lietots reti vai netiek lietots nemaz. Netiek ierakstīta kāda spontāna, autentiska saruna – *performance*, pēc kuras izpētes varētu noteikt valodas kompetenci, šim nolūkam tiek izmantotas, piemēram, metalingvistiskas sarunas.

N. Čomska izstrādātās lingvistiskās teorijas ietekmēja otrās valodas apguves pētniecību, gan netiešā veidā, tomēr norādot uz iespējamo pētījuma priekšmetu un metodoloģiju.

Stīvena Krašena Monitora teorija

20. gadsimta 70. gados **Stīvens Krašens** (*Krashen*) izstrādāja *monitora teoriju*, kurā aplūkoja virkni pieņēmumu, kas bija izteikti jau *universālajā gramatikā*, taču *monitora teorija* tika attiecināta tieši uz otrās valodas apguvi. Līdzīgi kā *universālajā gramatikā* par indivīda iekšējo lingvistisko kompetenci *monitora teorijā* tika izteikts pieņēmums, ka cilvēki apgūst valodu bez citu sniegtajiem norādījumiem, instrukcijām vai atgriezeniskās saites, labojot kļūdas. S. Krašens pierādīja, ka norādījumi, skolotāja sniegtās instrukcijas gan sekmē mācīšanos, gan arī varētu potenciāli traucēt valodas apguvei (Krashen 1981).

S. Krašens teoriju prezentēja hipotēžu veidā (Spada, Lightbown 2002). *Monitora teorijas* galvenā hipotēze: pastāv atšķirība starp valodas apguvi (*acquisition*) un mācīšanos (*learning*). Jēdzienu *apguve* viņš attiecināja uz otrās valodas dabisku apguvi, kas notiek līdzīgi kā pirmās valodas apguve, tas ir, ar valodas apguvēja uzmanību uz komunikatīvajiem ziņojumiem un nozīmēm. Savukārt valodas *mācīšanos* viņš

aprakstīja kā apzinātu procesu, kas notiek formālā situācijā, kurā uzmanība ir pievērsta valodas likumiem un formām.

S. Krašens uzskatīja, ka ne valodas dabiskā apguve, ne mācīšanās nav saistāma ar konkrētu vidi, norādot, ka mācīšanās var notikt ne tikai skolā, bet arī neformālā vidē, savukārt skolā ir iespējama arī valodas dabiska apguve. Bilingvālās izglītības pētnieks K. Beikers raksta, ka «**valodas apguves un valodas mācīšanās šķīrums** ir centrālā ideja izglītības teorijā. Tas ir šķīrums starp deduktīvo un induktīvo pieeju, dabisku vidi un skolas vidi, formālu un neformālu izglītošanos. Komunikatīvās metodes aizstājvi uzsver nepieciešamību arī klasē nodrošināt autentisku, neformālu valodas vidi.» (Beikers 2002, 95)

S. Krašens izvirzījis arī *dabiskās secības* hipotēzi, pieņemot, ka otrās valodas apguvēji, līdzīgi kā tas notiek viņu pirmajā valodā, gramatiskās struktūras apgūst noteiktā kārtībā. Tas nosaka, ka arī otrās valodas apgūvē jānotiek progresam, tas vienkārši ir neizbēgami, ja tikai otrās valodas apgūvējam ir daudz iespēju lietot valodu dabiski.

Saprotamās informācijas jeb iedevuma hipotēze (The Input Hypothesis) atspoguļo S. Krašena viedokli, ka otrās valodas apguve, tāpat kā pirmajā valodā, notiek tajā gadījumā, ja valodas apgūvējs saņem saprotamu informāciju, kuru uztvert palīdz konteksts. Lingvistiskā informācija jeb iedevums ir efektīvs tikai tad, ja tas ir nedaudz sarežģītāks, nekā valodas apgūvējs jau zina. Tādā veidā, saņemot saprotamu informāciju, valodas vienības tiek apgūtas dabiskā, informācijas pakāpeniskas uzņemšanas ceļā. Saprotams iedevums nodrošinātu arī efektīvu valodas producēšanu, atdevi (*output*).

Uzsverot informācijas iedevuma un producēšanas (*input-output*) savstarpējo sakaru, S. Krašens pievērsa otrās valodas apguves pētnieku uzmanību jautājumam, kā valodas apgūvējus nodrošināt ar pēc iespējas dabiskāku, saprotamu lingvistisko informāciju. Secinājums bija – tas ir iespējams, plānojot komunikatīvu un uz saturu balstītu valodas mācīšanu. Tai pašā laikā tika atzīts, ka pat šādā, pilnīgi komunikatīvā vidē pastāv

valodas lietojuma ierobežojumi, kas rodas, apzinoties, ka dažas valodas pazīmes nav tik biežas dabiskajā valodā, tāpat pastāv arī noteiktu situāciju tipu trūkums klasē. Tādā veidā tika uzsvērts, ka skolā lietotajai valodai ir ierobežots sociolingvistisko un diskursa pazīmju diapazons. Tomēr valodas mācīšanā tika ieteikts izmantot t. s. dabisko pieeju, kuras mērķis ir veidot skolēniem komunikācijas iemaņas, vispirms attīstot valodas saprašanu, tad aktīvu tās producēšanu, proti, runāt un rakstīt jāsāk tad, kad valodas apguvējs pats tam jūtas gatavs (Beikers 2002).

S. Krašens piedāvājis arī *emocionālā filtra* hipotēzi, apgalvojot, ka pastāv filtrs, kas nosaka, cik daudz valodas apguvējs iemācās formālā vai dabiskā valodas vidē. Filtru veido tādi emocionāli faktori kā attieksme pret valodu un ticība saviem spēkiem. Veiksmīgas otrās valodas apguves nosacījums ir motivācijas saskatīšana, kas ietekmē informācijas sapratni, uztveri. «Tādējādi cilvēkiem, kam ir labvēlīga attieksme pret valodu un augsta pašapziņa, filtrs būs caurlaidīgāks un valodas apguve efektīvāka. Cilvēkiem, kuru attieksme pret apgūstamo valodu ir negatīva, kuri ir nervozi un ar zemu pašapziņu, šis filtrs būs gandrīz necaurlaidīgs un otrās valodas lingvistiskā informācija tiks bloķēta. Šāds filtrs ietekmē gan otrās valodas apguves tempu, gan tās rezultātus.» (Beikers 2002, 96) *Emocionālā filtra* hipotēze rosināja skolotājus pievērsties tādiem jautājumiem kā labvēlīga psiholoģiskā klimata un valodas apguvēju pozitīvās attieksmes, pašsajūtas nodrošināšanai otrās valodas apguves laikā.

S. Krašens tika kritizēts par hipotēžu neskaidrību un par faktu, ka dažas no hipotēzēm ir sarežģīti pārbaudīt empīriskajos pētījumos. Tomēr *monitora teorijai* ir bijusi nozīmīga ietekme uz otrās valodas apguves jomu. Daudzi skolotāji un skolēni apgalvoja, ka intuitīvi izjutuši atšķirību starp jēdzieniem *apguve* un *mācīšanās* (Spada, Lightbown 2002), atsaucoties uz pašu pieredzi – nespēju spontāni lietot otro valodu, pat ja viņi to klasē ir mācījušies. Īpaši tas tika novērots klasēs, kur lielāks uzsvars tika likts uz

metalingvistiskajām zināšanām jeb spēju runāt par valodu nekā uz praktisku tās lietošanu komunikācijā.

Turklāt uzskats, ka valodas apguve notiek caur vārdu nozīmju un gramatikas likumu atklāšanu, ir arī komunikatīvās pieejas pamatā. Attiecībā uz jēdzienu *apguve* un *mācīšanās* lietojumu šobrīd ir nostabilizējies jēdziens *apguve* (*second language acquisition*), arī Latvijā tiek lietots termins *latviešu valodas kā otrās valodas apguve*.

Ar valodas *apguvi* netiek saistīts tikai kādas vienas metodes vai pieejas izmantojums, atsakoties, piemēram, no mērķtiecīgas kādas gramatikas tēmas *mācīšanas*. Rosinot valodas apguvēju pašam atklāt valodas likumības, iespējams arī paralēli *mācīt* vai *virzīt*, ja šī atklāšana neizdodas tik veiksmīgi.

Dela Haimza komunikatīvās kompetences teorija

Netieša ietekme uz lietišķo valodniecību ir bijusi arī komunikatīvās kompetences jēdziena ieviesējam sociolingvistam **Delam Haimzam** (*Hymes*). Pirmoreiz jēdzienu *komunikatīvā kompetence* valodnieks formulēja 1968. gadā, ar to saprotot indivīdu spēju «sazināties situācijas un pieņemto normu kontekstā, ievērojot lingvistiskus, psiholoģiskus, sociālus un pragmatiskus nosacījumus» (Druviete 2003a, 29).

Pēc viņa domām, pastāv trīs komunikatīvās kompetences pakāpes:

- 1) *minimālā* (runātājiem raksturīgi stereotipiski runas paradumi vienā un tajā pašā sociālajā sfērā, repertuārs netiek variēts);
- 2) *vidusmēra* (pastāv runas paradumu komplekts, runātājs darbojas dažādās sociālās sfērās, var variēt repertuāru);
- 3) *maksimālā*, kad runātāji ir spējīgi variēt runu dažādās sfērās ar plašu repertuāru.

D. Haimzs uzsver, ka «kompetence ir atkarīga gan no *zināšanām* (vārdos neizteiktajām), gan no prasmes šīs zināšanas *lietot*» (Haimzs 2003, 44).

D. Haimza pieejas pamatā ir trīs koncepti:

1) runātāju verbālais repertuārs (reģistru atkarība no konteksta);

2) runas paradumi vai rutīna;

3) runas uzvedības sociālās sfēras.

Tie norāda, ka valodnieks, nosakot indivīda komunikatīvo kompetenci, tās pakāpi, lielu nozīmi piešķir prasmei ne tikai veidot gramatiski pareizus teikumus, bet arī variēt valodas stilus atkarībā no konteksta un pieņemtajām runas uzvedības normām. Viņš raksta: «Mūsdienu lingvistikas galvenā iezīme ir tā, ka struktūra tiek uztverta kā analīzes sākumpunkts. Lingvisti arī pārāk zemu novērtē valodas lietojumu, vienlaikus nenoliedzot tā nozīmību. (Tas notiek pretēji viedoklim antīkajā sabiedrībā, kurā valodas struktūra bija tikai rīks un orators bija augstāks par gramatiķi.)» (Haimzs 2003, 34)

N. Čomska piedāvātais lingvistiskās kompetences un performances raksturojums, kā arī citas atziņas ietekmēja D. Haimza komunikatīvās kompetences modeļa izstrādi. Domājot par to, kādai jābūt lingvistiskajai teorijai, lai to varētu lietot praktiski, D. Haimzs atzina, ka N. Čomska teorija būtu papildināma ar sociokulturālo faktoru, uzsverot, ka kompetence ir atkarīga gan no zināšanām, gan arī prasmes šīs zināšanas lietot. Tas gan teorētiskajā valodniecībā, gan vēlāk arī lietišķajā valodniecībā sekmēja rakursa maiņu no valodas pareizuma (precizitātes) uz valodas lietojumu, vērtējot tās piemērotību, iederību noteiktā kontekstā.

D. Haimza teorijā tiek respektēts valodas lietojuma aspekts; kā svarīgākos runas uzvedības analīzes komponentus viņš min runas kolektīvu un runas situāciju, atklājot, ka kompetentam valodas lietotājam nepietiek tikai ar lingvistisko kompetenci vien, viņa komunikatīvā kompetence atklājas prasmē, lietojot valodu, respektēt konkrētu vietu un laiku, noteiktus apstākļus, komunikatīvo partneri, apzināties sava izteikuma mērķi, meklēt iederīgāko izteikuma formu, reģistru, žanru, instrumentus.

Tie visi ir runas situācijas komponenti, kurus izdala D. Haimzs. Viņš lieto arī tādus terminus kā *komunikācijas etnogrāfija* vai *runas etnogrāfija*, uzsverot, ka tie norāda uz

sociolingvistikas pētniecības jomu, proti, nepieciešamību pētīt valodu, saprotot ar to nevis abstraktu formu vai abstraktu sabiedrības korelātu, bet gan valodu, kas ievietota (atklājas) dinamikā un komunikatīvo notikumu struktūrā. Tas norāda uz uzdevumu pētīt komunikatīvo formu un funkciju ciešā savstarpējā saistībā (Демьянков 1995).

Vērtējot N. Čomska teoriju, D. Haimzs attīstīja sociolingvistiku, kas bija kā pretreakcija dominējošajai lingvistiskajai paradigmai – ģeneratīvismam un veicināja tās maiņu.

D. Haimza teorija, lai gan netiešā veidā, tomēr ietekmēja arī lietišķās valodniecības attīstību, padziļinot izpratni par valodu, tās saistību ar komunikācijas sociālajiem aspektiem. D. Haimza komunikatīvās kompetences apraksts rosināja otrās valodas apguves pētniekus, formulējot apgūstamās valodas mērķi un saturu, domāt par to, kādas prasības būtu izvirzāmas pirmās valodas mācīšanā un otrās valodas vai svešvalodas apgūvē.

Arī pats D. Haimzs, runājot par teorijas praktisko izmantojamību, uzsvēra, ka, iepazīstoties ar to, iespējams izvairīties no papildu asociācijām, kas saistītas ar tādiem nosaukumiem kā «otrās valodas mācīšanās».

Pirmās valodas mācību procesā komunikatīvās kompetences teorijas ietekme bija vērojama saistībā ar akcentu maiņu no pilnīgi mehāniskas valodas prasmju attīstīšanas uz komunikatīvo spēju attīstīšanu (Cook 2003).

Taču vislielākā ietekme šai teorijai bija uz angļu valodas kā svešvalodas apguvi un mācīšanu. Ietekmējoties no D. Haimza, tika pieteikta jauna pieeja svešvalodu apgūvē – komunikatīvā pieeja, kas izvirzīja mērķi attīstīt valodas apgūvēja spējas lietot valodu efektīvi. Šai pieejai bija jāklūst noderīgākai, veidojot skolotāju un skolēnu viedokli par to, ko sevī ietver veiksmīga komunikācija, salīdzinot ar metodēm, kas noteica pārmērīgu uzsvaru uz gramatisko precizitāti.

Otrās valodas apgūvē par pagrieziena punktu var uzskatīt M. Kanales (*M. Canale*) un M. Sveina (*M. Swain*) 1980. gadā publicēto rakstu (Canale, Swain 1980), kurā tika runāts par

komunikatīvo kompetenci un tās saistību ar otrās valodas apguvi. Viņi saskatīja trīs pamatkomponentus, ko ietver komunikatīvā kompetence; tie ir: gramatiskā kompetence, sociolingvistiskā kompetence un stratēģiskā kompetence. Pētnieki norādīja, ka «komunikācija ir kaut kas tāds, kas ir balstīts uz mijiedarbību starp personām un sociālās kultūras paveidiem, kas sevī ietver neparedzamību un kreativitāti, kam ir nozīmīga vieta diskursa un sociokultūras kontekstā, tā ir mērķtiecīga izturēšanās, tā tiek veikta, ņemot vērā *performances* ierobežojumus, un tiek vērtēta kā veiksmīga vai ne, spriežot pēc iznākuma, rezultāta» (Canale, Swain 1980, 29).

M. Kanale un M. Sveins iekļāva komunikatīvās kompetences jēdzienu otrās valodas apguves laukā, precizējot, kas šajā kontekstā ir komunikācija un kas (kuri pamatkomponenti) būtu jāattīsta, mācot otro valodu. Viņi ievirzīja D. Haimza izteiktās idejas praktiskā lietojumā, netieši norādot, kas būtu plānojams, otrās valodas apguvējos attīstot komunikatīvo kompetenci.

D. Haimza komunikatīvās kompetences teorijas ietekmi uz latviešu valodas kā otrās valodas apguvi var vērtēt no diviem aspektiem.

Pirmkārt, no jēdziena *komunikatīvā kompetence* lietojuma aspekta. Šobrīd tas tiek lietots un ir ierakstīts arī mācību priekšmeta standartā, tomēr, kā rāda standarta atbalsta materiāli, kas paredzēti skolotājiem standarta teksta precīzākai izpratnei, komunikatīvās kompetences teorija tiešā veidā Latvijā nav veidojusi izpratni par šo jēdzienu. Lai arī atbalsta materiālos D. Haimzs nav minēts, tomēr komunikatīvās kompetences definīcijā rodamas viņa izteiktās atziņas par šīs kompetences būtību. Iespējams, ka komunikatīvās kompetences jēdziens ir aizgūts no svešvalodu mācību materiāliem (visvairāk angļu valodas kā svešvalodas), kas pieejami Latvijā un ar kuriem otrās valodas metodiķi ir iepazinušies arī ārpus Latvijas.

Starpniecība ir ietekmējusi jēdziena izpratni, tāpēc tas aprakstīts vispārīgi, dažkārt arī vienkāršoti. Šobrīd vairākos

izdevumos ir vērojama ļoti liela dažādība gan pašu kompetenču, gan arī to komponentu klasifikācijā, piemēram, saskaņā ar vienu viedokli komunikatīvā kompetence ietver personīgo, valodas un sociālo kompetenci, atbilstīgi citam dalījumam tā ietver lingvistisko, sociolingvistisko un pragmatisko kompetenci (Kramiņa 2000).

Latviešu valodas un literatūras pamatizglītības standartā mazākumtautību izglītības programmām (2004) par latviešu valodas apguves mērķi ir izvirzīta «skolēna kompetence latviešu valodā kā otrajā valodā, kuru veido četri komponenti: komunikatīvā, valodas, sociokultūras un valodu mācīšanās kompetence» (2004, 1. lpp.). Formulējot komunikatīvās kompetences saturu sadaļā *Runāšana un sazināšanās*, norādīts, ka apgūstamas ir gan saziņas stratēģijas, gan nepieciešamās valodas funkcijas saziņas nodrošināšanai: nosaukšana, kontaktveidošana, informācijas apmaiņa, instruēšana, attieksmju un emociju izteikšana, iztēle. Šo kompetenci papildinoša, taču vairāk sociālo kontekstu respektējoša ir sociokultūras kompetence, kuras saturs nosaka, ka valodas apguvējam ir veidojama izpratne par kultūras parādībām Latvijā (kultūrvidē, tradīcijas un sociālās pārmaiņas, kultūras tradīciju un sabiedrībā pieņemto normu ievērošana saziņā), kā arī izpratne par starpkultūru dialogu.

Apkopojot abās kompetencēs (komunikatīvajā un sociokultūras) pausto saturu, var vilkt paralēles, atrast līdzības ar D. Haimza izpratni par komunikatīvās kompetences jēdzienu. M. Kanales un M. Sveina izpratnē par šo jēdzienu vērojamas atšķirības, proti, valodas kompetence (ko varētu pielīdzināt abu zinātnieku nosauktajai gramatikas kompetencei un kas ir norādīta kā komunikatīvās kompetences sastāvdaļa) standartā tiek izdalīta atsevišķi, nošķirot no komunikatīvās un sociokultūras kompetences.

Otrkārt, komunikatīvās kompetences teorijas ietekmi uz latviešu valodas kā otrās valodas mācīšanu var vērtēt no *komunikatīvās pieejas* izmantošanas aspekta. Šīs pieejas izmantošana otrās valodas apguvē attiecināma uz 90. gadu sākumu un diez vai ir saistāma ar faktu, ka Latvijā tajā laikā

bija pazīstama D. Haimza *komunikatīvās kompetences teorija*. Komunikatīvā pieeja sākotnēji tika iepazīta tikai caur praktiskajiem mācību līdzekļiem, kas adresēti angļu valodas kā svešvalodas apguvējiem. Latviešu valodas kā otrās valodas apguvei izdotajos mācību līdzekļos komunikatīvā pieeja pirmoreiz tika iestrādāta A. Šalmes un P. Ūdra mācību komplektā «Dialogs», kas iznāca 1994. gadā.

Maikla Halideja sistēmiski funkcionālā gramatika, valodas funkciju klasifikācija

Paralēli D. Haimza teorijai 70. gadu sākumā jaunu valodas teoriju (*sistēmiski funkcionālo gramatiku*) formulē **Maikls Halidejs** (*Halliday*); tā veidota kā alternatīva N. Čomskas pieejai, aplūkojot, pētot valodu nevis tikai kā indivīda iekšējo valodu un tās sistēmu, bet vairāk kā sabiedrības funkcionēšanas līdzekli.

M. Halidejs piedāvāja izšķirt septiņas valodas funkcijas. Ar to apzīmējumu tulkojumu latviešu valodā var iepazīties LAT 2 standarta atbalsta materiālos (*Mācību process: latviešu valoda skolām, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas / Mācību priekšmetu standartu komponents 2004*). Lai arī mūsdienās ir vērojama liela dažādība valodas funkciju klasifikācijā, M. Halideja formulētās funkcijas un to apraksts precīzi atklāj dažādos valodas funkcionēšanas aspektus.

M. Halidejs, kā jau minēts, attīsta jaunu gramatikas modeli – *sistēmiski funkcionālo gramatiku* (*Michael Halliday* [tiešsaiste]). Modelis ir sistēmisks tādā ziņā, ka gramatika netiek atklāta kā kaut kas patvaļīgs, bet gan aplūkota kā sistēma ar daudzām potenciālajām iespējām. Modelis ir arī funkcionāls, jo noteiktas sistēmas ietvaros tiek mēģināts attīstīt valodas funkcijas.

Funkcionālā pieeja gramatikai, pievēršot pastiprinātu uzmanību valodas komunikatīvajam aspektam kā kognitīvā aspekta opozīcijai, ar to atšķiras no formālās pieejas. M. Halidejs, tāpat kā D. Haimzs, runājot par valodas

funkcijām, uzsver, cik liela nozīme ir sociālajam kontekstam, kurā valoda funkcionē.

Salīdzinot D. Haimza komunikatīvās kompetences teoriju, viņa izpratni par to, kas ir kompetents valodas lietotājs, ar M. Halideja teoriju – *stratu* jeb *līmeņu* aprakstu (*Systemic-Functional Linguistics* [tiešsaiste]) – var saskatīt daudz kopēja. Abās teorijās ir uzsvērts, ka komunikācijā svarīgas ir ne tikai valodas zināšanas, bet arī prasme tās lietot atkarībā no dažādiem sociālajiem un kultūras apstākļiem. Tātad abi valodnieki uzsver ne tikai valodas formālo pusi, bet arī funkcionālo, lietojuma aspektu un kontekstu, kas ietekmē lietojumu.

Ar M. Halideju atdzimst Eiropas strukturālismam raksturīgais funkcionālisms (kas īpaši saistīts ar Prāgas Lingvistisko pulciņu), tikai šoreiz tas tiek dēvēts par neofunkcionālismu (Кубрякова 1995). Tā pārstāvjiem ir raksturīgi nosaukt un klasificēt pa grupām funkcijas, kā arī atklāt valodas vienības un konstrukcijas, kas noder šo funkciju izteikšanai. Savukārt agrīnā Eiropas strukturālo skolu funkcionālisma pārstāvji centās piedēvēt valodas vienībām noteiktas funkcijas.

Abu tikko minēto lingvistu izstrādātās teorijas aktualizēja valodas komunikatīvo un dinamisko dabu; gan M. Halidejs, gan arī D. Haimzs ietekmēja virzību uz vairāk komunikatīvu valodu apguves tipu. Otrās valodas apguves pētniecību īpaši ietekmēja M. Halideja sistēmiski funkcionālā gramatika un valodas funkciju klasifikācija. Tā 20. gs. 70. gadu vidū Eiropas Padomes projekts (Schmitt, Celce-Murcia 2002) mēģināja radīt Eiropas izplatītāko valodu mācīšanas sistēmu, balstot to uz otrās valodas apguvēju vajadzību izpēti un iekļaujot tajā nepieciešamos apgūstamos jēdzienus un valodas funkcijas.

Pārstrādātajā 1998. gada versijā tika veidots sešu valodas pamatfunkciju saraksts: faktiskās informācijas sniegšana un ieguve; attieksmju izpausme un uztvere; vēršanās pie komunikācijas partnera ar lūgumu, piedāvājumu utt.; socializēšanās (pieklājības frāzes); teksta veidošana; saziņas korekcija (van Ek, Trim 1998).

Papildus tika veidots saraksts ar astoņām pamatkategorijām, kuras tika ilustrētas ar raksturīgiem piemēriem no attiecīgās grupas: eksistenciālās kategorijas; telpiskās kategorijas; laika kategorijas; kvantitātes kategorijas; kvalitātes kategorijas; prāta, intelekta kategorijas; attieksmes kategorijas. Astotā kategorija «norādes vārdi, izteicieni» (*indexical expressions*) latviski tulkotajā variantā netika ievietota.

Ar Eiropas Padomes atbalstu Valsts valodas centrā tika izstrādāts arī «Latviešu valodas prasmes līmenis» (Grīnberga, Martinsone, Piese, Veisberg, Zuicena 1997), kas bija pirmais mēģinājums skatīt latviešu valodu no funkcionālās valodniecības viedokļa, parādot latviešu valodas funkcionālo sistēmu tādā līmenī, kas būtu piemērots latviešu valodas kā otrās valodas apguvē.

Tā aizsākās darbs pie valodu vienotas apguves sistēmas izveides visā Eiropā, tas noderēja par pamatu mācību programmu, līdzekļu un valodas eksāmenu izstrādei. Tika izstrādāti trīs valodas prasmes līmeņi (*Waystage, Threshold, Vantage*), no kuriem par būtiskāko un svarīgāko tika atzīts vidējais valodas prasmes līmenis (*Threshold level*), ar tā aprakstu oriģinālvalodā bija iespējams iepazīties arī Latvijā.

Džona Ostina, Džona Serla un Pola Graisa teoriju ietekme

20. gs. 60.–70. gados attīstījās arī citas antropocentriski orientētas lingvistiskās teorijas. Pētot, kādu lingvistisko nozīmi izteicieni iegūst lietojumā, kāds ir savstarpējais sakars starp valodas formu, komunikatīvo ziņojumu un valodas lietotājiem, tika veidota jauna valodniecības apakšnozare – pragmatika. Tā balstījās uz Dž. Ostina (*Austin*), Dž. Serla (*Searle*) un P. Graisa (*Grice*) izstrādātajām teorijām.

Netiešā veidā izpratni par valodas apguves jautājumiem, kā arī funkcionālās pieejas rašanos rosināja un ietekmēja **Dž. Ostina** izstrādātā, bet vēlāk **Dž. Serla** attīstītā *runas aktu teorija* (60. gadi).

Dž. Serls pētīja runas aktus – izteikumus, ko runātājs izsaka tiešā kontakta situācijā ar klausītāju; tādā veidā pētīšanas objekts tika maksimāli sašaurināts. *Runas aktu teorija*, tāpat kā jebkura komunikatīvās darbības teorija, formulēja komunikatīvās situācijas modeli, blakus pierastajiem pamatkomponentiem (runātājs, klausītājs, izteikums, apstākļi) ietverot arī *runas akta mērķi* (*ilokutīvais akts*) un *rezultātu* (*perlokutīvais akts*). Dž. Serls īpaši uzsvēra, ka jebkurā izteikumā svarīgākais ir tas, ko runātājs grib pateikt un kāpēc viņš grib to pateikt (kāda ir izteikumu nozīme, jēga); zināt izteikuma nozīmi ir zināt tā lietošanas nosacījumus (Druviete 2003b). Viņš uzskatīja, ka lingvistiskās komunikācijas pamatvienība ir nevis simbols, vārds vai teikums, bet gan šīs konkrētās izpausmes verbalizācija runas akta laikā jeb ilokutīvais akts (Serls 2003). Dž. Serls rosināja pievērst uzmanību saiknei starp runātāja nodomu un viņa izteikto vārdu nozīmi.

Ilokutīvo aktu taksonomija tika balstīta uz dažādu komunikatīvo funkciju klasifikāciju. Otrās valodas apguves pētnieks R. Ellis (*Ellis*) uzskata, ka Dž. Serla teorija ir ietekmējusi otrās valodas pētniecību. Viņš norāda, ka vēl joprojām diezgan maz ir zināms par tādu runas aktu kā *komplimenti, atvainošanās, pateikšanās, lūgumi* lietojumu un apguvi otrajā valodā. Ir pētījumi, piemēram, par to, kā viens ilokutīvais akts (lūgums) ir ticis lietots klasē (divu gadu laikposmā pētīti divi skolēni). Iegūtie dati atklāj, ka otrās valodas apguves pētniecībā būtiski ir saprast saikni starp klasē notiekošo komunikāciju un otrās valodas apguvi (Ellis 1997).

Nav faktu, kas pierādītu, ka Latvijā otrās valodas apguvi būtu ietekmējusi šī teorija, drošāk varētu apgalvot, ka intuitīvi, pievērsoties komunikatīvajam valodas apguves modelim un iepazīstoties ar daudzveidīgo valodas funkciju klasifikāciju, tika akcentēta izteikuma mērķa un paredzamā rezultāta nozīme, bet tas nenotika, atsaucoties uz *runas aktu teoriju*.

Runas aktu teorija kļuva par vienu no teorijām, ar kuru aizsākās pragmatikas attīstība, kas paplašināja semantikas robežas, cenšoties skaidrot ne tikai vārdu vai izteicienu

nozīmi, bet arī to, kā tā spēj mainīties lietojumā, konkrētā kontekstā. Par vienu no galvenajiem pragmatikas uzdevumiem kļūva noskaidrot, kā partneri dialogā virzās no dekontekstualizētām vārdu nozīmēm uz nozīmju izprašanu kontekstā, kā arī izdibināt diskursa jautājumu nolūku – ilokutīvo spēku, par kuru rakstīja Dž. Serls (Spencer-Oatey, Žegarac 2002). Izskaidrojot šos jautājumus, no semiotikas tika aizgūts *koda modelis* (komunikācija kā kodēšanas – dekodēšanas process), uzsverot, ka bez valodas koda izmantošanas nozīmīgas ir arī cilvēku spējas spriest par otra nolūkiem. Pragmatika kļūva par nozari, kas nodarbojas nevis ar valodas kā sistēmas izpēti, bet cenšas noskaidrot savstarpējo sakaru starp valodas formu, komunikatīvo ziņojumu un valodas lietotājiem, izzina, kā tiek apjaustas, saprastas netieši pateiktās (implicētās) idejas.

Papildus Dž. Serla *runas aktu teorijai* izpratni par iepriekš pieteiktajiem pragmatikas izpētes jautājumiem padziļināja cita filosofa – **Pola Graisa** – *kooperativitātes principa* teorija. Šo principu P. Graiss formulēja 20. gs. 60. gadu beigās, norādot uz diskursa maksimām jeb četriem principiem, likumiem, kuri darbojas saziņā (Mey 1993):

1) kvalitātes jeb patiesuma maksima (pēc iespējas paust patiesu informāciju, nerunāt par to, kam trūkst pierādījumu, faktu);

2) kvantitātes jeb apjoma maksima (sniegt tik daudz informācijas, cik nepieciešams konkrētajam nolūkam, saziņai, ne vairāk un ne mazāk);

3) atbilstības maksima (runāt par lietu, tikai būtiskāko, svarīgāko);

4) runas veida jeb stila maksima (izteikties skaidri, nepārprotami, loģiski sakārtoti, īsi).

Tā P. Graiss izskaidroja, kā noteikts izteikums kontekstā iegūst nozīmi; ar maksimu palīdzību viņš izstrādāja veidu, kā paskaidrot, kuri faktori veicina kooperativitāti, palīdz regulēt savstarpējās attiecības.

Pragmatikas teorijas rosināja pievērsties diskursa analīzei, apjaust, cik daudz dažādu faktoru spēj ietekmēt komunikāciju

un kas būtu nepieciešams, lai tā notiktu komunikācijas akta dalībniekiem vēlamajā virzienā. Tas ietekmēja lietišķās valodniecības (valodas un izglītības jomas) pētniecību, paredzot valodas apguves procesā tādas aktivitātes, uzdevumus, ar kuriem varētu analizēt savu un citu dialogu, kā arī literāro tēlu veidoto diskursu no pragmatiskās perspektīvas. Valodas skolotāji tika rosināti vairāk domāt par konteksta ietekmi uz valodas lietojumu. Tika norādīts, ka rakstīšanas uzdevumiem ir jābūt kontekstualizētiem ar samērā detalizētām norādēm: *jūs esat..., jūs gribat..., dariet to...* (Spencer-Oatey, Žegarac 2002).

Lingvistisko teoriju ietekmi uz otrās valodas apguves pētniecības jomu, iepriekš izteikto atziņu apkopojumu iespējams ilustrēt tabulā (skat. 1. tabulu).

TEORIJA, TĀS AUTORS	IETEKME UZ LIETIŠĶO VALODNIECĪBU (OTRĀS VALODAS APGUVES PĒTNIECĪBU)
Ģeneratīvās gramatikas teorijas (universālā gramatika) N. Čomskis Ievieš jēdzienus: <i>lingvistiskā kompetence</i> un <i>performance</i>	Ietekmē pirmās valodas apguves pētniecību. Ietekmē otrās valodas pētniecības metodoloģiju: pētīt valodas apguvēja lingvistisko kompetenci (ar metalingvistisku sarunu starpniecību).
Monitora teorija S. Krašens Nosaka atšķirību starp jēdzieniem <i>apguve</i> (<i>acquisition</i>) un <i>mācīšanās</i> (<i>learning</i>)	Hipotēzes par otrās valodas apguvi (dabiskās secības, saprotamās informācijas jeb iedevuma, emocionālā filtra hipotēze). Norāda uz komunikatīvu un satura balstītu mācīšanos, klases vides nepietiekamo lomu valodas apguvē.
Komunikatīvās kompetences teorija D. Haimzs Šķir un definē <i>lingvistisko kompetenci</i> un <i>komunikatīvo kompetenci</i>	Ietekmē akcentu maiņu: no mehāniskas valodas prasmju attīstīšanas uz komunikatīvu spēju attīstīšanu. Sekmē <i>komunikatīvās pieejas</i> rašanos (svešvalodu apguvē). Rosina definēt <i>komunikatīvo</i>

	<i>kompetenci</i> otrās valodas apguves kontekstā (M. Kanale un M. Sveins).
Sistēmiski funkcionālā gramatika M. Halidejs Valodas funkciju un to tipu klasifikācija; funkcionālās gramatikas principu izstrāde	Valodas funkciju klasifikācija ietekmē valodu mācību saturu: tajā tiek iekļauti apgūstamie jēdzieni un funkcijas. Norāda uz gramatikas apguves rakursu: no funkcijas uz formu. Nosaka virzību uz komunikatīvu valodu apguvi.
Runas aktu teorija Dž. Serls Norāda uz runas akta mērķa (<i>ilokuļivā akta</i>) un rezultāta (<i>perlokuļivā akta</i>) nozīmi Kooperativitātes principa teorija P. Graiss Izstrādā četras diskursa maksimas	Ietekmē funkcionālās pieejas rašanos. Abas teorijas ietekmē <i>pragmatikas</i> attīstību, uzsverot diskursa analīzes nepieciešamību arī otrās valodas apguves procesā un pētniecībā.

1. tabula. Lingvistisko teoriju ietekme uz otrās valodas apguves pētniecību

Literatūra

- Beikers, K.** Bilingvisma un bilingvālās izglītības pamati. Rīga: Nordik, 2002.
- Canale, M., Swain, M.** Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. In: *Applied Linguistics* 1. 1980, p. 1–47.
- Cook, G.** *Applied Linguistics. Series Ed. H.G. Widdowson.* Oxford University Press, 2003.
- Druviete, I.** (2003a) Dells Haimzs un komunikatīvās kompetences teorija. No: *Kentaurs*. Nr. 30. *Sociolingvistika*. Rīga: Minerva. 28.–30. lpp.
- Druviete, I.** (2003b) Džons Serls un viņa runas aktu teorija. No: *Kentaurs*. Nr. 30. *Sociolingvistika*. Rīga: Minerva. 148.–149. lpp.

- Grīnberga, I., Martinsons, G., Piese, V., Veisberg, A., Zuicena, I. Latviešu valodas prasmes līmenis. Kultūras sadarbības padome, 1997.
- Haimzs, D. Komunikatīvā kompetence. *No: Kentauris*. Nr. 30. *Sociolingvistika*. Rīga: Minerva, 2003. 31.–55. lpp.
- Kramiņa, I. Linguo-Didactic Theories underlying Multi-Purpose Language Acquisition. Rīga: University of Latvia, 2000.
- Krashen, S. D. Second Language Acquisition and Second Language Learning. Pergamon Press Inc., 1981.
- Latviešu valoda un literatūra mazākumtautību izglītības programmās. Pamatizglītības standarts 1.–9. klasei. Rīga, 2004.
- Mācību process: latviešu valoda skolām, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas. Mācību priekšmetu standartu komponents. Rīga: Izglītības un zinātnes ministrija, Izglītības sistēmas attīstības projekts, 2004.
- Mey, J. L. Pragmatics: An Introduction. Oxford: Basil Blackwell, 1993.
- Michael Halliday [tiešsaiste]. Available: http://en.wikipedia.org/wiki/Michael_Halliday
- Schmitt, N., Celce-Murcia, M. An Overview of Applied Linguistics. In: *An Introduction to Applied Linguistics*. Ed. by N. Schmitt. University of Nottingham, London: Arnold, 2002, p. 1–19.
- Seliger, H. W., Shohamy, E. Second Language Research Methods. Oxford / New York: Oxford University Press, 1989.
- Serls, Dž. Kas ir runas akts? *No: Kentauris*. Nr. 30. *Sociolingvistika*. Rīga: Minerva, 2003, 150.–165. lpp.
- Spada, N., and Lightbown, P.M. Second Language Acquisition. In: *An Introduction to Applied Linguistics*. Ed. by N. Schmitt. University of Nottingham, London: Arnold, 2002, p. 115–133.
- Spencer-Oatey, H., Žegarac, V. Pragmatics. In: *An Introduction to Applied Linguistics*. Ed. by N. Schmitt. University of Nottingham, London: Arnold, 2002, p. 74–92.
- Systemic-Functional Linguistics Information Site [tiešsaiste]. wagsoft.com/Systemics/index.html
- van Ek, J., Trim, J. Threshold 1990. Council of Europe. – Cambridge University Press, 1998.

- Демьянков, В. З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века. В: *Язык и наука конца XX века*. Москва, 1995, с. 239–307.
- Кубрякова, Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа). В: *Язык и наука конца XX века*. Москва, 1995, с. 144–238.
- Руденко, Д. И., Прокопенко, В. В. Философия языка: путь к новой эпистеме. В: *Язык и наука конца XX века*. Москва, 1995, с. 118–143.

Influence of Linguistic Theories on Second Language Acquisition Research

Summary

The article focuses on second language acquisition research as one of the fields of applied linguistics that takes place also in Latvia.

Second language acquisition is not just related to applied linguistics; research of second language acquisition has become interdisciplinary. There is a link with socio-linguistics, psycholinguistics and also with such fields as sociology, psychology and pedagogy.

Until now, the questions of second language acquisition in Latvia are rarely discussed in the context of linguistics theories and applied researches. The article provides an analysis of linguistic theories of the 20th century which directly or indirectly have influenced the research of second language acquisition; there is also a short description of the role of these theories on Latvian as the second language acquisition.

The development of second language acquisition field was indirectly influenced by N. Chomsky's *Universal Grammar* that indicated a possible subject and methodology of the research. S. Krashen's *Monitor model* was directly related to the second language acquisition; this model was represented by hypothesis (the most significant hypothesis was about language *acquisition and learning*). By the influence of D. Hymes' *Communicative competence theory*, there appeared a new approach in foreign language acquisition – the communicative approach the aim of which is to develop learner's skills in using the language efficiently. M. Halliday's *Systemic functional grammar* and classification of language functions had a special significance because it influenced the creation of language (the most popular

languages in Europe) teaching system. It was based on research of second language learners' needs including necessary learnable concepts and language functions. *Speech act theory* developed by J. Austin and later also by J. Searle had indirect influence on comprehension of language acquisition questions and creation of functional approach. It was extended also by *Theory of cooperative principle* developed by P. Grice. Pragmatic theories promoted analysis of discourse and understanding all factors that can influence communication and the advantages of learning a new language.

Anna MUTORE**Lielā sākumburta semantiskā nozīme
lingvistiskajā un ekstralingvistiskajā aspektā
XX gadsimtā****Vēsturisks apskats**

Lielā sākumburta kā īpašas grafiskas zīmes vēsturisko attīstību ir ievērojami ietekmējusi miniatūru un iniciālburtu – mūsdienu lielā sākumburta priekšteču – māksla viduslaiku grāmatās. Miniatūras mērķis bija padarīt tekstu skaidrāku, košāku, skaistāku. Reizēm krāsu un rotājumu greznība tekstu padarīja pat gandrīz vai otršķirīgu. Viduslaiku mūki – pārrakstītāji jau ļoti agri sāka bagātīgi izrotāt teksta pirmo burtu, tā dēvēto iniciālburtu, lai piešķirtu rakstītajam lielāku vizuālo izteiksmību. Pirms lielā sākumburta izgudrošanas iniciālburta uzdevums bija radīt grafisku atšķirību, lai teksts kļūtu zīmīgāks, izteiksmīgāks.

Izšķirošs periods lielā sākumburta attīstībā iestājās līdz ar iespiedmašīnas izgudrošanu apmēram 1440. gadā, kad interpunkcijas jomā aizsākās lielā un mazā burta lietošanas standartizācija. Pirmie iespiedēji apzinājās, cik liela nozīme piemīt vārdam, kas rakstīts ar lielo sākumburtu. Tāpēc jau ļoti drīz burtu komplektos ietilpa gan mazie, gan lielie burti. Lietoja apzīmējumus franču valodā *gros œil* («lielā acs») un *petit œil* («mazā acs»), kas attiecās uz reljefi izcelto burta zīmējuma daļu, jo šādā veidā – pēc analogijas ar redzi – iespiedēji atgādināja, cik svarīgs ir lielais burts vārda sākumā. Tā tika oficiāli atzīta dualitāte starp lielo un mazo burtu.

Latviešu valodā, kā zināms, lieto latīņu alfabētu, kura priekštecis ir rietumgrieķu alfabēts. Tāpēc – kā grieķu valodas *mantinieci* – tai ir bikamerāls (divpalātu) alfabēts – ikvienam lielajam burtam atbilst savs mazais burts. Kaut arī fonētiski šie burti ir identiski, to grafiskās un semantiskās funkcijas ir ieguvušas īpašu statusu.

Lielos sākumburtus valodnieki tradicionāli iedala divās grupās atkarībā no tā, vai to funkcija ir ievadītāja vai šķērēja. Lielā sākumburta lietojumu ievadītāja funkciju var definēt kā

tādu, kas vērojama tekstā, teikumā pēc punkta, izsaukuma vai jautājuma zīmes, daudzpunktes, kā arī citāta, rindkopas, vārsmas, atsaucē sākmā. Lielā sākumburta šķirēja funkcija īstenojas, lietojot to kā atšķirības un godbijības zīmi, lai atšķirtu īpašvārdus no sugasvārdiem. Tādējādi šīs funkcijas sakarā aplūkojami visi lietvārdi un apzīmējumi, kas rakstīti ar lielo sākumburtu, pretstatā tiem, ko raksta ar mazo burtu. Šī funkcija ir personiska un mainīga, tas ir, subjektīva, intuitīva un evolutīva, tā rakstītājiem piedāvā plašas interpretācijas iespējas. Šajā darbā tiek pētīta tieši šī funkcija.

Tāpat šķirējs sākumburts uzlūkojams kā burts, kas novietots noteiktu vārdu sākumā, un tā lietojumu nosaka katrai valodai īpaši likumi un noteikumi. Piemēram, latviešu, franču un krievu valodā sugasvārdus parasti neraksta ar lielo sākumburtu; citādi tas ir vācu valodā, kurā visi lietvārdi – sugasvārdi vai īpašvārdi – rakstāmi ar lielo burtu; turpretim arābu un gruzīnu valodā lielos sākumburtus vispār nelieto. Šķirēja sākumburta lietošanas noteikumi ir dažādās valodās, bieži sastopama zināma brīvība to interpretācijā. Taču šī grafiskā zīme var arī izraisīt interpretācijas un izpratnes problēmas; tā var iegūt nozīmi, kas pārsniedz vērtību, kura piemīt ar lielo sākumburtu rakstītajam vārdam. Turklāt XX gadsimtā radītie daudzie termini, krasās pārmaiņas politisko, ekonomisko un sociālo, publisko un privāto, vietējo, nacionālo un starptautisko organizāciju struktūrās, kā arī informācijas līdzekļu pieaugums izraisīja lielā sākumburta arvien plašāku lietojumu. Tomēr gramatikas grāmatas un valodniecības traktāti, komentējot lielā sākumburta īpatnības un nozīmi rakstītajos tekstos, par šo tematu joprojām parasti runā visai vispārīgi.

Lingvistiskie un ekstralingvistiskie faktori

Tā kā mūsu mērķis ir izvērtēt lingvistisko un ekstralingvistisko faktoru mijiedarbību lielā sākumburta lietošanā, vispirms aplūkosim lingvistisko, pēc tam – ekstralingvistisko faktoru ietekmi. Apzīmējums «ekstralingvistisks» šeit norāda uz zināmām attiecībām starp lingvistiskās sfēras normu, gramatikas likumiem un to mainīgo

pielietojumu. Šis mainīgums var būt atkarīgs no references jēdziena. Tātad pēc pareizrakstības noteiktās normas lielā sākumburta lietojumu šķīrēja funkcijā latviešu valodā nosaka ne vien lingvistiskais faktors, kas definē lielā sākumburta – kā noteikta jēdziena semantiskā apzīmētāja – lietojumu īpašvārdos pretstatā sugasvārdiem, bet arī ekstralingvistiskais faktors, kas izpaužas kā diferencēta pieeja jēdzienu *īpašvārds* un *sugasvārds* uztverei. Šajā gadījumā normu ietekmē materiāli un konceptuāli faktori (relīģija, vēsture, politika) ārpus lingvistiskās jomas.

Lielais sākumburts šķīrēja funkcijā gadījumos, kad attiecīgais termins tiek saistīts ar «īpašvārda» jēdzienu, funkcionē neatkarīga (autonoma) vai diferencēta apzīmējuma sastāvā. Ar neatkarīgu (autonomu) apzīmējumu mēs saprotam terminu, kas nav saistīts ar diferencētājiem – tiešiem apzīmētājiem, piemēram, *Valdība*, *Kompartija* (ar lielo sākumburtu padomju laikā; no arhīvu materiāliem). Ar diferencētu apzīmējumu mēs saprotam vārdu kopu, kas tieši raksturo, definē terminu: *Starptautiskais Sarkanais Krusts*, *Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Augstākās Padomes Prezidijs* (piemēri no arhīvu materiāliem). Tātad lielais sākumburts šķīrēja funkcijā, uzlūkots kā «īpašvārdam piemītošs», ir ne tikai vienkāršs grafisks partikulārisms teksta secīguma apzīmēšanai vai diferencēta apzīmējuma nosaukšanai; lielā sākumburta loma šādā terminoloģiskā salikumā ir norādīt veidu, kādā interpretēt šā apzīmējuma atsevišķos elementus.

Šajā kontekstā rodas jautājums par gramatisko likumu sistēmu pamatotību. Tāpēc apskatīsim lielā sākumburta semantisko vērtību, pamatojumus un funkcionēšanas sfēras diahroniskā veidā. Tādējādi, apkopojot lielā sākumburta lietošanas gadījumus, noskaidrosim, kādi sociālās uzvedības, ideoloģiskā un kultūrsociālā konteksta faktori ietekmējuši tā mainīgo lietojumu.

Lielā sākumburta attīstība

Princips – ar lielo sākumburtu apzīmēt svarīgas vietas tekstā – kopš viduslaikiem ir nemītīgi attīstījies. Rakstītāji

(skriptori?) lielo burtu sāka likt ne vien teksta segmentu un sakrālo vārdu sākumā, bet arī apzīmējot cildenus un svarīgus kolektīvas nozīmes vārdus, kā arī aristokrātu personvārdus. Tendence izmantot lielo sākumburtu, lai uzsvērtu visus vārdus, kas tika uzskatīti par cildeniem un pārākiem nekā citi, pakāpeniski progresēja, un tādējādi attīstījās pretstata lietojums starp cildeno, «oriģinālo» un «parasto», ikdienišķo. Vēlāk, veidojoties gramatikas standartiem un kategorijām, lielā sākumburta lietojums stabilizējās, to sāka iekļaut noteiktās normās.

Rakstības sistēmā lielā sākumburta galvenais uzdevums ir nodrošināt lielāku saprotamību un skaidrību. Pirms sava pašreizējā statusa iegūšanas lielais sākumburts attīstījās vienā ritmā ar rakstību.

Latīņu rakstībā, tai attīstoties kopš agrajiem viduslaikiem, vispirms lietoja romiešu lielos burtus (monumentālraksts), pēc tam – kapitālrakstu, tas ir, noapaļotākas formas, taču joprojām liela izmēra lielos burtus. Vēlāk parādījās puskapitālraksts – mazāka, tomēr neregulāra izmēra burti. Tie pārtapa kursīvā – lielo burtu, kapitālraksta un puskapitālraksta sajaukumā, no kura radās mazo burtu kursīvs, ko ātri raksta ar roku.

Mūsdienu lielie burti ir cēlušies no romiešu lielajiem burtiem gandrīz bez pārmaiņām, toties mūsdienu mazie burti ir ilgas un sarežģītas valodas attīstības rezultāts, kas sakņojas pirmā romiešu kursīva aizmetņos. Mūsdienu rakstībā lietotā «slīdošā» kursīva mērķis ir ātri pierakstīt burtus, neatraujot rakstāmriku no papīra.

Ilgajā rakstības evolūcijā lielajam sākumburtam bijusi ļoti nozīmīga loma. Pirmie raksti sastāvēja no lielajiem burtiem vien (grieķu, latīņu valodā); burtu veidošanu uzskatīja par sakrālu aktu. Tāpēc to veica ārkārtīgi rūpīgi; gan rakstīšana, gan lasīšana piederējās tikai zināmām «izredzēto šķirām». Vēlāk lielie burti, kas joprojām simbolizēja majestātiskumu un cieņu, gadsimtiem ilgi saglabājās liturģiskajos un reliģiskajos rakstos. Priekšstats par lielā sākumburta lietošanu latīņu rakstos saistījās ar dievbijību un vēstījuma svinīgumu, tādējādi piešķirot burtam oficiālu formu, ko pauda jau pati vēstījuma

rakstība. Lielais sākumburts simbolizēja pielūgsmi, tāpēc to izkrāsoja, izrotāja, izgreznoja. Turpretim kursīva rakstība, kura attīstījās vairākos posmos, radās no sociālas nepieciešamības – kā izaicinājums lielajam sākumburtam, kas līdz tam tika privilēģēts.

Līdz ar to jau no pašiem pirmsākumiem izveidojās divi pretēji koncepti – lielais sākumburts kā atšķirības un godbijības zīme, mazais burts kā civilās sabiedrības pārstāvētājs, «parasts» pēc būtības.

Tādēļ ir jāpārbauda, kā šis sākotnējais antagonisms starp lielo un mazo burtu atklājas caur valodas pareizrakstības normām.

Pareizrakstība

XIX gadsimta sākumā latviešu valodas pareizrakstība tikpat kā vēl nebija standartizēta. Tādas interpunkcijas zīmes kā punkts, izsaukuma un jautājuma zīme, aiz kurām seko mazais burts, tiek lietotas teikuma vidū un nekonsekventi. Nepastāv likums par lielā sākumburta – ne kā zīmes, kas ievada teksta segmentus, ne kā šķirējas zīmes vārda sākumā – lietošanu.

1895. gadā pirmajā latviešu valodas mācības grāmatā, ko sarakstījuši Kārlis Mīlenbahs un Jānis Endzelīns, tiek definēts teikuma un interpunkcijas jēdziens, tādējādi nostiprinot jau citās Eiropas valodās ieviesto principu. Lielo sākumburtu izmanto teksta segmentu iezīmēšanai. Tiek noteikta arī īpašvārda kategorija un ar lielo sākumburtu pretstatīta sugasvārda kategorijai.

Pārmaiņas lielā sākumburta pareizrakstībā notiek, sākoties otrajam padomju periodam XX gadsimta 50. gados¹. Latvijas Augstākās Padomes direktīvas nosaka jaunu pieeju lielo sākumburtu lietošanā attiecībā uz jauno padomju

¹ Latvijas Augstākajai Padomei pakļautie terminologi vienojas par paraugu uzskatīt jaunās PSRS konstitūcijas ieviesto jauno lielā sākumburta pareizrakstību, proti, veikt krievu valodas terminu transliterāciju latviešu valodā, pārņemot lielā sākumburta lietojuma principus ideoloģiskos nolūkos.

terminoloģiju. Jaunās normas pakāpeniski tiek ieviestas mācību grāmatās un paliek spēkā visu padomju laiku.

1970. gadā tālaika ģeopolitiskajos apstākļos un lietotās terminoloģijas ietvaros top Tamāras Porītes «Lielie burti mūsdienu latviešu valodā». Autore, sadalot nosaukumus strukturālajos tipos, aktualizē lielā sākumburta problemātiku tajos. Šī monogrāfija aptver lielā sākumburta lietošanas pamatprincipus un to funkcionalitāti mūsdienu latviešu valodā.

Pēc neatkarības pasludināšanas 1991. gadā jautājums par lielā sākumburta lietošanu netiek aktualizēts. Tādējādi, lai gan līdz ar padomju apzīmējumiem nebūtībā aiziet arī to lielie burti, teorētiski joprojām tiek saglabāts padomju laika pareizrakstības princips.

1998. gadā Valsts valodas centra izdevumā tiek precizēta lielo sākumburta rakstība iestāžu, uzņēmumu un organizāciju nosaukumos.

XX gs. latviešu sabiedrība gandrīz trīs ceturtdaļas gadsimta attīstījās tāpat kā krievu sabiedrība, tajā notika ievērojamas ģeopolitiskas pārmaiņas, kas ietekmēja abu valodu pareizrakstību, ieskaitot arī lielā sākumburta lietojuma likumus. Tos nevarēja neiespaidot ideoloģiskās svārstības abām valstīm kopīgajā politiskajā sistēmā.

Tomēr, neraugoties uz mainīgajām sabiedrības vērtībām pagājušā gadsimta laikā, joprojām saglabāties tas pats sākotnējais pareizrakstības princips: lielajam sākumburtam ir divas pamatfunkcijas – to lieto kā grafisku zīmi teksta segmentu ievadīšanai un kā semantisku zīmi, pretstatot jēdzienus «oriģināls» / «parasts». Taču salīdzinājumā ar citiem pareizrakstības likumiem atšķirība starp lielā sākumburta lietošanas normu un praksi ir īpaši acīmredzama; lielā sākumburta rakstība joprojām paliek mainīga, kaut arī teorētiski to nosaka pareizrakstības likumi. Lielo burtu lietojums ir saistīts ar semantiku, pārejošām parādībām, lietotāja individuālo pieeju, turpretim lielākā daļa pareizrakstības likumu ir saistīti ar etimoloģiju, fonētiku un morfoloģiju. Un šķīrējā funkcijā lietota lielā sākumburta uzdevums ir atspoguļot sabiedriskas realitātes, ar «lielajiem

burtiem apveltītām» leksiskām vienībām norādot īpašas semantiskas vērtības.

Lai kā arī būtu, šķirēja lielā sākumburta uzdevums latviešu valodā ir leksisko vienību semantiska diskriminācija. Šī diskriminācija tiek apstiprināta grafiski un uztverta vizuāli. Tā, aplūkojot vairākus piemērus, varam saprast lielā sākumburta noderīgumu literāra pretstatījuma attiecībās dažādās valodas funkcionēšanas jomās.

Mēs atrodam pretstatījuma lielo sākumburtu, salīdzinot ekvivalentus no divām gramatiskajām kategorijām: *Ausma* ≠ *ausma*; *Zaļā iela* ≠ *zaļā iela*. Šeit lielais sākumburts norāda pāreju no sugasvārda uz personvārdu vai no kādības īpašības vārda uz vietvārda komponentu.

Lielo sākumburtu atrodam arī vienskaitļa un daudzskaitļa otrās personas personu vietniekvārdu sākumā (kādu vai kādus uzrunājot): *Jūs* ≠ *jūs*; *Tu* ≠ *tu*, kuros saskaņā ar noteikto kārtību lietojams lielais sākumburts kā grafisks pieklājības apliecinājums pretstatā parastajam ekvivalentam, ko raksta ar mazo burtu. Šāds lielā sākumburta lietojums var būt patvaļīgs, konvencionāls, piemēram, franču valodā, kurā lielais sākumburts izsaka godbijību, uzrunājot kādu personu: *Monsieur* ≠ *monsieur* (K(k)ungs); *Ministre* ≠ *ministre* (M(m)inistrs).

Lielo sākumburtu lieto arī izteiksmīguma pastiprināšanai: *Dzimtene* ≠ *dzimtene*, *Dzīve* ≠ *dzīve*, *Mīlestība* ≠ *mīlestība* – šeit tas apliecina īpašu nodomu paust sirsnīgu pieķeršanos, apbrīnu, bijību.

No tā varam secināt, ka lielā burta pretstatījums mazajam neaprobežojas tikai ar vienkāršu grafisku atšķirību īpašvārda vai sugasvārda apzīmēšanai, jo šī diskriminācija var atklāt īpašu semantisku atšķirību, kas jāaplūko no lingvistisko un ekstralingvistisko faktoru aspekta visā to kopumā.

Jēdzienu īpašvārds / sugasvārds pretstatījums

Kā jau minējām, normatīvā prakse, lietojot lielo sākumburtu šķirējā funkcijā, pamatojas uz pretstatījumu *īpašvārds / sugasvārds*. Atšķirība starp šiem abiem

konceptiem balstās uz leksiskiem, semantiskiem un sintaktiskiem principiem.

Leksiskais princips pieņem, ka valodā iekļaujas noteikts īpašvārdu krājums – *Parīze, Rīga, Elizabete, Ingrīda* – singularitātes un specifiskuma izpratnē, kas saistīta ar zināmu etimoloģiju. Citējot Morisa Grevisa izteicienu, tie ir «īstie īpašvārdi».

Semantiskais princips pieļauj pāreju no vienas jēdzieniskās kategorijas uz citu: *ozols* > *Ozols*, kā arī pāreju no parasta, «sugas» jēdziena uz īpašu tā atveidojumu.

Sintaktiskais princips balstās uz lielā sākumburta lietošanas normām saliktā apzīmējumā saskaņā ar valodas sintaktisko struktūru. Tādi piemēri latviešu valodā ir *Franču akadēmija, Valsts Leļļu teātris, Okupācijas muzejs*. Latviešu valodā šajos nosaukumos ar lielo sākumburtu raksta apzīmētāju, kas atrodas vispārīgā termina priekšā, turpretim franču valodā – vispārīgo terminu (*Académie française, Théâtre national des marionettes, Musée de l'occupation*). Tādējādi lielā sākumburta lietojums ir atkarīgs no nosaukuma sintakses noteiktās vārdu kārtības. Šos principus to vispārīgajā pretstatījuma aspektā *īpašvārds / sugasvārds* nosaka katras valodas pareizrakstība.

Dažkārt lielais sākumburts var arī palīdzēt izšķirt polisēmiskas vai homonīmiskas leksiskās vienības, piemēram, franču valodā: *La Chambre des députés* (deputātu palāta) / *une chambre meublée* (mēbelēta istaba).

Tautību nosaukumi franču (tāpat arī angļu) valodā ir īpašvārdi: *un(e) Français(e); une Lettonne*, latviešu valodā tie ir sugasvārdi.

Lielie burti var būt lietoti arī saskaņā ar negatīvas vai pozitīvas vērtības konceptu, tā latviešu valodā: *jūdasi / Raiņi*; taču franču valodā šāda veida nievājošie apzīmējumi saglabā lielo sākumburtu: *les Boches (friči), les Judas (jūdasi)*.

Tātad lielā sākumburta lietojuma normatīvais princips kādā valodā pamatojas uz atšķirību *īpašvārds / sugasvārds*. Šī izšķiršana notiek saskaņā ar noteiktā īpašvārdu krājuma leksisko principu, semantisko pārejas principu no sugasvārda

kategorijas uz īpašvārda kategoriju un beidzot – ar sintaktisko principu, salikto nosaukumu gramatisko strukturāciju, kas katrai valodai ir īpatnēja.

Tomēr, pretēji citiem pareizrakstības likumiem, lielā sākumburta lietošanas likums pieļauj zināmu nenoteiktību principā, pēc kura vārdu sāk ar lielo sākumburtu vai ne. Tādējādi rodas nobīde starp normu un praksi, bet līdz ar šo nobīdi – arī jautājumi par īpašvārda semantisko konceptu.

Tādā veidā attīstās problemātika attiecībā uz jēdzienu *īpašvārds / sugasvārds* kritērijiem. Pretstatījuma princips šajā gadījumā zaudē savu universālo pielietojamību, jo lielais sākumburts sniedz vairāk informācijas nekā vienkāršs pretstatījums *īpašvārds / sugasvārds* un patiesībā rada specifisku rakstiskās saskarsmes kodu.

Lielais sākumburts ekstralingvistisko faktoru ietekmē

Šķirējā funkcijā lietota lielā sākumburta rakstības loma tekstā ir galvenokārt vizuāli uzsvērt kādu sintaktisku segmentu vai leksisku vienību. Plašākā nozīmē tas piedalās īpašvārdu vai sugasvārdu gramatiski semantiskajā kategorizācijā.

Latviešu valodas pareizrakstība īpašvārda kategorijā ierindo ne tikai «īstos īpašvārdus», piemēram, ģeogrāfiskos nosaukumus utt., bet arī daudzus sabiedriskās iekārtas noteiktus apzīmējumus. Tie ir vēsturisku laikposmu, valsts orgānu, iestāžu nosaukumi utt., kuros lielais sākumburts tiek lietots kā ekstralingvistiska faktora norādītājs. Būdami daļa no terminoloģijas, kas ataino sabiedriskās iekārtas strukturāciju, šie nosaukumi tiešā veidā atspoguļo sabiedrības pārmaiņas un attīstību. Lielā sākumburta loma šādā attēlojumu sistēmā ir ne vien ārēji norādīt nosaukuma segmenta sākumu, bet arī izteikt īpašu termina vai terminu kopuma nozīmi, pārveidojot «ar lielo sākumburtu apveltīta» vārda semantiku un atklājot kādas kopienas vērtību jēdzienisko sistēmu.

Arī sabiedriskās pārmaiņas Latvijā XX gs. laikā ir atstājušas savu zīmogu lielā sākumburta pareizrakstībā, ko noteikusi vērtību sistēmas evolūcija politiskajā, ideoloģiskajā un reliģiskajā jomā.

Tādējādi, ja šajā darbā līdz šim tika aplūkoti lielā sākumburta normatīvās lietošanas gadījumi formālajā pretstatījuma aspektā *īpašvārds / sugasvārds*, turpmāk tiks analizēts lielā sākumburta pareizrakstības princips attiecībā pret to konceptuālo fenomenu īpašo raksturu, kas atrodas ārpus lingvistikas jomas. Ir jānosaka lielā sākumburta lietošanas biežums un cēloņi sabiedrības attīstības procesos, reliģijas, politiskās un izpildu varas orgānu, valsts un starptautisko organizāciju terminoloģijā, vārdu sakot, jāizpēta nosaukumos lietotais lielais sākumburts, kas atspoguļo jēdzienu *īpašvārds / sugasvārds* diverģento uztveri.

Lielais sākumburts un reliģija

Lielā sākumburta pareizrakstība latviešu valodā reliģijas jomā ir piedzīvojusi trīs dažādus periodus: pirmspadomju periodu, kad, ievērojot citās Eiropas valodās pieņemto principu, lielais sākumburts tiek obligāti lietots nosaukumos, kas attiecas uz reliģisko un sakrālo sfēru; pēc tam – padomju periods, kad lielā sākumburta lietojums šā veida nosaukumos izzuda no mācību grāmatām; visbeidzot, jaunās politiskās varas direktīvas ir noteikušas jaunas normas lielā un mazā burta lietošanā. Pēcpadomju periodā sakrālajā sfērā atkal parādījās normatīvs lielā sākumburta lietojums, tādējādi rehabilitējot Dieva un ar Viņu saistītajos nosaukumos lietoto lielo sākumburtu. Tomēr, lai gan kopš 1991. gadā atgūtās neatkarības ir izdoti daudzi darbi par gramatiku un pareizrakstību, lielā sākumburta lietojuma princips šajā jomā joprojām netiek uzsvērts kā pašsaprotams (salīdzinot, piemēram, ar pareizrakstību franču valodā), tādējādi pilnībā atstājot rakstītāju ziņā lielā sākumburta lietošanu īpašos gadījumos, piemēram, lielais / mazais burts tādās interjekcijās kā *ak D(d)ievs!; paldies D(d)ievam!; ak K(k)ungs!; ak J(j)ēziņ!*

Lielā sākumburta normatīvo lietojumu latviešu valodas pareizrakstībā ir ietekmējusi sabiedrības attieksme pret reliģiskajām vērtībām.

Lielais sākumburts un vēsturiskie fakti un notikumi

Kas attiecas uz lieliem vēsturiskiem laikmetiem, lielā sākumburta lietojuma pareizrakstība latviešu valodā tādus gadījumus neņem vērā. Ciktāl pareizrakstības princips nerada kādu problēmu, šie nosaukumi pieder pie sugasvārdu kategorijas.² Tos raksta ar mazo burtu: *antīkā pasaule, senie laiki, renesanse, viduslaiki*. Tomēr praksē lielā un mazā burta lietošanā vērojamas dažādas pieejas. Piemēram, apzīmējumā *(F)franču revolūcija* tiek lietoti abi varianti. Tas noteikti ir saistīts ar citu valodu ietekmi un ar priekšstatu par šo revolūciju latviešu atmiņā.

Lielā sākumburta lietojuma pareizrakstību latviešu valodā karu nosaukumos nosaka lakoniski likumi: nosaukuma pirmo vārdu raksta ar lielo burtu – *Pirmais pasaules karš*. Īpašajā Otrā pasaules kara gadījumā ir iespējami divi varianti: *Otrais pasaules karš* – tradicionālais nosaukums – un *Lielais Tēvijas karš* – padomju laikā lietotais nosaukums. Lielo sākumburta lietojums otrajā variantā ir pielāgots lielajiem sākumburtiem krievu valodas oriģinālā. Ekstralingvistisku ietekmju rezultātā padomju variants tika atcelts, to aizstājot ar tradicionālo nosaukumu. Tomēr lielā sākumburta lietojuma princips attiecībā uz mazāk pazīstamiem kariem nav obligāts, piemēram, *franču – vācu karš*, un tādus gadījumus joprojām lieto mazo burtu.

Lielais sākumburts un valsts

Otrā pasaules kara radītajā ekstralingvistiskajā kontekstā Eiropai bija jāatzīst nepārprotama sašķeltība starp divām valsts koncepcijām – padomju jeb sociālistiskā iekārta pretstatā liberālas valsts sistēmai. Lielo sākumburta kā paņēmieni, kas sekmē valstisko strukturāciju šajos nosaukumos, valodas lietotāji novērtēja atšķirīgi. Aplūkosim lielā sākumburta lietošanas principu pašā valsts nosaukumā.

² Vēsturisko laikmetu, karu, revolūciju nosaukumu piederība sugasvārdu vai īpašvārdu kategorijai joprojām nav nostabilizējusies, ar to arī saistītas svārstības lielā burta lietojumā. – Red.

Lielā sākumburta lietojumu latviešu padomju pareizrakstībā valstisko apzīmējumu jomā diktēja vispirmām kārtām jaunā padomju konstitūcija. 1949. gada gaitā Padomju Savienība izstrādāja savu jauno konstitūciju, kas no tā laika kalpoja par atskaites punktu lielo sākumburtu lietošanā jaunajā Latvijas padomju republikā. Tāpēc 1949. gadā Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes prezidijs sasauca sapulci, kurā apsprieda jauno pareizrakstību attiecībā uz padomju valdības iestāžu apzīmējumiem. Šīs sapulces mērķis bija saskaņot latviešu pareizrakstības normas ar krievu valodā ievērotajām normām lielo sākumburtu lietošanā. Bija jāievieš vienota, viendabīga un viennozīmīga sistēma lielo sākumburtu lietošanā padomju orgānu nosaukumos, par pareizrakstības standartu pieņemot jauno PSRS konstitūciju. Latvijas Valsts arhīvā glabājas atskaites par šādām sapulcēm ar padomes locekļu un latviešu terminologu līdzdalību. Lūk, fragments no šāda temata diskusijas:

«Vispirms par terminu «konstitūcija», ko pirms kara rakstīja ar mazo burtu, bet lielo burtu uzskatīja par pareizrakstības kļūdu. Turpmāk mums jāievēro PSRS pieņemtā pareizrakstība un jāraksta «Konstitūcija» ar lielo burtu. [...]

Krievijā līdz 1936. gadam vārdu *декрет* (dekrēts) rakstīja ar mazo burtu, bet pēc 1936. gada to aizstāja ar vārdu *Указ*, ko rakstīja ar lielo burtu.»

Sapulce nolēma reorganizēt lielā sākumburta lietošanas pareizrakstību saskaņā ar jaunās padomju konstitūcijas «lielā burta» (majuskulizēto?) terminoloģiju. Tā nu līdz pat 1956. gadam, kad padomju pareizrakstības reforma lielā sākumburta lietojumu noteica kā oficiālu, lielā sākumburta lietošanu valstiskos un valdības orgānu nosaukumos reglamentēja Dekrēti. Tātad lielajam sākumburtam bija jāuzsver ikviens elements Padomju un Tautas Demokrātisko Republiku nosaukumos: *Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika, Polijas Tautas Republika.*

Līdz ar neatkarības atgūšanu 1991. gadā latviešu valodas pareizrakstība integrēja jaunos nosaukumus, izsakot valsts politisko formu: *Latvijas Republika*, *Francijas Republika*, *Zviedrijas Karaliste*, uzskatot šos nosaukumus par oficiāliem un rakstot ar lielo sākumburtu ikvienu nosaukuma sastāvdaļu. Saskaņā ar pašreizējām latviešu valodas pareizrakstības normām ar lielo burtu rakstāmi visi vārdi valstu nosaukumos – arī tad, ja tie neizsaka valsts politisko formu, piemēram, Komoru Salas.

Salīdzinājumam – franču valodā lielā sākumburta piešķiršanas princips citos politiskās varas vai valdības formas apzīmējumos, piemēram, «republika», balstās uz nosaukuma sastāvdaļu semantiku. Termins, kas apzīmē politisko iekārtu, – *la République française* (*Francijas Republika*), *la République* (*Republika*) utt. – tiek rakstīts ar lielo sākumburtu. Ja politisko iekārtu apzīmē cits termins – nevis «republika», bet, piemēram, «karaliste», ar lielo burtu raksta vienīgi galveno terminu: *le royaume de Belgique* (*Beļģijas karaliste*), *le royaume de Danemark* (*Dānijas karaliste*): šādā gadījumā apzīmējums ir ģeogrāfiska rakstura. Tādējādi lielā sākumburta lietošanas princips šajos nosaukumos pamatojas uz konceptu, kas saistīts ar politisko varu.

Lielais sākumburts un armija

Militāro struktūru apzīmējumu pareizrakstībā latviešu valodā vispirms spēkā bija lielā sākumburta nelietošanas princips pirmajā valsts neatkarības laikā (XX gs. 20. un 30. gados), kad šāda veida terminoloģija tika uzskatīta par ikdienišķu. Šis princips tika atcelts, nodibinoties padomju varai. Tad jaunā valdība noteica lielā sākumburta lietošanu jaunajos militāro struktūru nosaukumos. Lielais sākumburts tiek pamatots šādi:

«[...] ir mīlestības izpausme pret mūsu dārgajiem bruņotajiem spēkiem! Kā jau jūs redzat, iepriekš rakstīja *sarkanā armija* ar mazajiem burtiem, pēc tam *Sarkanā armija* – ar vienu mazo burtu, taču turpmāk mēs rakstīsim *Sarkanā Armija* – abus vārdus ar lielajiem burtiem, tādā veidā paužot savu visdziļāko cieņu pret mūsu dārgo Armiju. [...] Pirms

Konstitūcijas rakstīja citādi, bet turpmāk mēs rakstīsim tā kā Konstitūcijā: mūsu spēks ir Armija, tā ir apliecinājusi, ka ir pelnījusi nosaukumus ar lielajiem burtiem.»

Pēc tam, saskaņā ar valdības dekrētu, lielā sākumburta jaunais lietojums tika ieviests pareizrakstības mācību grāmatās. Latviešu valodas pareizrakstība, sākot ar 1992. gadu, attiecībā uz jaunajiem nosaukumiem saglabāja padomju principu: *Latvijas Republikas Nacionālie Bruņotie Spēki* oficiālajā formā, kā arī neoficiālajās formās *Bruņotie Spēki*, *Jūras Spēki*. Lielā sākumburta lietojuma pamatojums balstās uz ideju par «augstākās varas» pārstāvniecību, kas jāraksta ar lielo burtu.

Salīdzinājumam – mūsdienu franču valodas pareizrakstībā, kā uzsver Albērs Dopaņs, militāro struktūru nosaukumos tiek noteikts mazais burts: *l'armée nationale française* (*Francijas nacionālā armija*), *l'armée française* (*Francijas armija*), atsakoties no vecā režīma laikā ieviestā principa rakstīt armijas apzīmējumus ar lielo burtu.

Lielais sākumburts un valsts iestādes

Latviešu valodas pareizrakstību valdības orgānu nosaukumos, tāpat kā citos gadījumos, ir ietekmējuši pragmatiski apstākļi. XX gs. 30. gados pareizrakstība nosaka lietot lielo sākumburtu vienīgi oficiālā nosaukuma pirmajā vārdā, piemēram, *Latvijas satversmes sapulce*, *Latvijas zemkopības ministrija*, kur saskaņā ar lietvārda sintagmas sintaktisko struktūru «lokalizators», pirmais ģeogrāfiskais apzīmējums nosaukumā, pats par sevi saprotams, tiek rakstīts ar lielo burtu. Šāds nosaukums bez ģeogrāfiskā determinanta netiek rakstīts ar lielo burtu – *satversmes sapulce*, *zemkopības ministrija*: «apzīmētājs», determinants + «vispārīgais termins», referents. Lielā sākumburta piešķiršanas princips nosaukumos netiek aktualizēts.

Tomēr šis princips radikāli pārveidojas 50. gados, kad lielajam sākumburtam padomju augstāko valdības orgānu nosaukumos *Ministru Padome*, *Augstākā Padome* turpmāk jāpilda varas diferencētāja uzdevums. Terminologi un Latvijas

Augstākās Padomes locekļi nosaka lielā sākumburtu «anormālās» lietošanas lietderīgumu un pamatojumu.

90. gados lielā sākumburta pareizrakstība daļēji saglabā padomju principu ar lielo burtu uzsvērt visnozīmīgākos valsts varas orgānus: *Latvijas Republikas Saeima, Latvijas Republikas Jūras Spēki* utt. (B. Ceplīte, L. Ceplītis «Latviešu valodas praktiskā gramatika», 1991) Turpretim parastu valsts institūciju nosaukumos *Kultūras ministrija, Izglītības ministrija* ar lielo sākumburtu raksta vienīgi pirmo vārdu.

Lielais sākumburts un nevalstiskās institūcijas

Princips ar lielo sākumburtu rakstīt nosaukuma pirmo vārdu tomēr netiek ievērots, tiklīdz priekšplānā izvirzās ideja par hierarhizāciju saskaņā ar apzīmējuma svarīgumu. Pašreizējā ekstralingvistiskajā kontekstā par vissvarīgākajiem nosaukumiem uzskata tos, kas attiecas uz starptautisko jomu: *Apvienoto Nāciju Organizācija, Vispasaules Miera Padome* utt. Tādējādi, jo nozīmīgāka organizācija, jo vairāk tās nosaukumā lielo burtu.

Nosaukumu kombinatoriskā dažādība neļauj arī lietot vienoto principu par pirmo lielo sākumburtu. Tādējādi, ja pirmais nosaukuma elements ir determinants, ģeogrāfiskais «lokalizators», bet otrais – diferencētājs, piemēram, *Rīgas Aviācijas universitāte*, lielā sākumburta piešķiršanas princips atspoguļojas nosaukuma jēdzienā – ģeogrāfiskā lokalizatora lielais burts konkretizē «aviāciju» kā Rīgas aviāciju, bet abu determinantu «Rīgas» un «Aviācijas» lielais sākumburts nosaka universitātes profilu.

Lielais sākumburts un sociālā hierarhija

Jautājums par godbijības diktētu lielo sākumburtu titulu un grādu nosaukumos latviešu valodā nav aktuāls: *ārlietu ministrs, Valsts prezidents, ministra kungs*. Tomēr padomju ideoloģiskajā kontekstā lielā sākumburta uzdevums bija uzsvērt atšķirības augstākā ranga varasvīru amatu nosaukumos. Tāpat kā ar ideoloģiskajiem lielajiem sākumburtiem bija jāraksta valsts iestāžu un organizāciju nosaukumi, tas pats likums attiecās arī uz visaugstākās varas

tituliem. Lūk, kāds fragments no Augstākās Padomes sanāksmes, kurā tika pieņemts šis lēmums (1952. gada martā):

«Runājot par jaunajiem padomju amatiem, tie jāraksta ar lielajiem burtiem tāpat kā visi pārējie augstākās varas jēdzieni: [...] *Augstākās Padomes Prezidijs Priekšsēdētājs*, [...], *Ministru Padomes Priekšsēdētājs*, [...] *Augstākās Tiesas Prokurors*, [...] *Ministrs* utt. [...]»

Attiecībā uz Augstākās Padomes locekļiem jautājumam par lielā sākumburta lietošanu bija patiešām ideoloģisks, nevis ortogrāfisks raksturs. Līdz ar politiskajām pārmaiņām titulu un grādu nosaukumi tiek uzskatīti par ikdienišķiem un mazā burta lietojums vairs netiek apstrīdēts.

Kopsavilkums: lielais sākumburts un lingvistiskie un ekstralingvistiskie faktori

Lielais sākumburts šķīrējā funkcijā pilda vairākus uzdevumus rakstiskajā izteiksmes veidā, tas daļēji atspoguļo arī tā lietotāja uzskatu, raksturu un tādējādi izsaka sava veida normu interpretāciju.

Valoda vispirmām kārtām balstās uz divu veidu faktoru – lingvistisko un ekstralingvistisko – savstarpējo mijiedarbību. Lingvistiskie faktori ietver leksiskos, semantiskos, sintaktiskos aspektus valodas sistēmas iekšienē. Citi faktori skar vēstījumā materiāli paustās valodas referenciālo pasauli.

Lielā sākumburta pareizrakstībā, kura salīdzinājumā ar citiem ortogrāfijas likumiem pieļauj zināmu nenoteiktību, abi faktoru tipi funkcionē savstarpēji atkarīgā veidā.

Lielo sākumburtu tā lietotājs uztver kā niansētas izteiksmības elementu, kas spēj ietekmēt vēstījuma saturu. Tādējādi lielais sākumburts, atrazdamies samērā brīvā ortogrāfiskā statusā, var apliecināt lietotāja cieņu (godbijības lielais burts) vai sirsnīgas jūtas (*Dzimtene*). Lielā sākumburta priekšrocība ir tā efektivitāte. Ar nelielām pūlēm (grafiskās zīmes formu) var jau iepriekš sasniegt vēlamu rezultātu. Lietotājs to izmanto pēc savas patikas dažādos kontekstos, kuros lielais sākumburts kaut kādā ziņā uzsver vēstījumā minētās referenciālās pasaules realitātes.

Tāpēc lielā sākumburta pareizrakstība var saglabāt tiešu saikni ar sabiedrībā notiekošo pārmaiņu faktoriem. Šajā gadījumā tiek skartas tās jomas, kas atspoguļo katrai kopienai raksturīgo sociālo struktūru formu un vērtību koncepciju. Šis fenomens izpaužas padomju politiskajā kontekstā, kas formulē lielā sākumburta normatīvo lietojumu kā padomju augstākās varas ekskluzivitātes etalonu. Padomju nosaukumu ekskluzivitāti izsaka plaša sintagmatiska struktūra, kuras politiskajiem, ar lielo burtu apveltītajiem elementiem jāapstiprina ideoloģiskais tēls. Tāda pati ekskluzivitāte paredzēta padomju augstāko amatu nosaukumiem, kas, būdami saistīti ar valdības struktūrām, figurē visizcilāko apzīmējumu vidū.

Lielā sākumburta problemātika arī no metodoloģiskā viedokļa atklāj rēķināšanos ar lielā sākumburta attēlojumu vai nu kā ārēju grafisku leksiskas vienības vai segmenta atšķirības zīmi, vai kā zīmi, kurā ietverts termina vai leksisko vienību semantisms, referenciālais koncepts. Kaut arī pareizrakstība neapstrīd šādu lielā sākumburta nevienādīgumu, sfēras, kas atšķirīgumu ierobežo, tomēr paliek neskaidras. Tāda situācija radusies sabiedriskās jomas nosaukumu dinamiskās attīstības rezultātā, un droši vien ir problemātiski vēlēties ar pareizrakstības palīdzību noteikt lielā burtu lietošanas biežumu, jo nobīde starp normu un lietojumu ir ievērojama.

Visbeidzot – šķirēja funkcijā lietota lielā sākumburta pareizrakstība balstās pirmām kārtām uz lielā sākumburta sākotnējo pamatu. Lielā sākumburta – romiešu lielā burtu pēcteča, dižciltīgas un monumentālas rakstu zīmes – mērķis ir uzsvērt, apstiprināt kontrastu starp izcilo un ikdienišķo. Mūsdienu kontekstā tas kā tekstā iekļauta zīme sevi apliecina terminoloģijas jomā, neatkarīgos un diferencētos nosaukumos – gan bieži sastopamos, gan zinātniskos.

Literatūra

- Augstkalns A. Mūsu valoda, tās vēsture. R.: Valters un Rapa, 1934.
Bergmane A., Blinkena A. Latviešu rakstības attīstība. R.: Zinātne, 1989.

- Blese E. Norādījumi latviešu pareizrakstībā. R.: Pedagoģisko rakstu apgādniecība, 1941.
- Blinkena A., Strautiņa V., Pārupe A. Latviešu valodas pareizrakstības un pareizizrunas vārdnīca. R.: Avots, 1995.
- Ceplīte B., Ceplītis L. Latviešu valodas praktiskā gramatika. R.: Zvaigzne ABC, 1991.
- Ceplītis L. Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizizrunu latviešu literārajā valodā, IX. Franču valodas īpašvārdi. R.: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1963.
- Enciklopēdiskā vārdnīca divos sējumos. R.: Latvijas enciklopēdiju redakcija, 1991.
- Endzelīns J., Milenbachs K. Latviešu gramatika. R.: Valters un Rapa, 1934.
- Endzelīns J., Milenbachs K. Latviešu valodas mācība. R.: Valters un Rapa, 1939.
- Īpašvārdu rakstība. R.: Latvijas Republikas Valsts valodas centrs, 1998.
- Latviešu valodas vārdnīca. R.: Avots, 1987.
- Zeiferts T. Latviešu rakstības vēsture.
<http://www.liis.lv/latval/fonetika/fon22.htm>
<http://www.liis.lv/latval/Valoda/Teksts/2nodalja/Citati/11.htm>
- Porīte T. Lielie burti mūsdienu latviešu valodā. R.: LPSR ZA, 1970.
- Colignon J.-P. La majuscule, c'est capital! Éd. Albin Michel. Paris, 2005.
- Doppagne A. Majuscules, abréviations, symboles et sigles: pour une toilette parfaite du texte. Duculot, Paris, Bruxelles, 1998.
- Grevisse M., Goosse A. Le bon usage. Duculot, 12e éd., 1991.
- Riegel M., Pellat J.-C., Rioul R. Grammaire méthodologique du français. PUF, 1998.
- Latvijas Valsts arhīvs**
- Fonds I – 1303/ 10647–10650, n° 6 et 8. Valsts prezidenta sekretariāts, sarakste (1920–1940), reģistri: 18–42; 61–103; 130–178; 214–355
- Fonds 5969, n° 1. Kārļa Ulmaņa personiskie arhīvi, reģistri: 6–15; 33–68; 72–85
- Fonds 290, n° I (I). LPSR Augstākās Padomes Prezidija sekretariāts (1946–1960) reģistratūras dienests, 124a; 150; 170; 222; 293; 317; 330–496; 604–667

Fonds 290, 40/41, Latvijas Republikas Augstākā Padome, vispārējā sarakste, 275; 492–538; 1076–2011

Fonds 290, Nr. 14; 15; 20. Augstākās Padomes frakciju sarakste, 10–28; 45–60

Fonds 2200, Nr. 1. Vienošanās starp Latvijas Republiku un Krieviju, 170–175

Fonds 2200, Nr. 2–4. Sarakste ar privātpersonām un kolektīviem, ieteikumi, jautājumi par Latvijas politisko statusu un pilsonību, 1–35; 70–85; 100–130

Le sémantisme de la majuscule et facteurs linguistique et extralinguistique au XX siècle

Résumé

La majuscule distinctive remplit plusieurs missions dans l'énonciation écrite, et elle reflète pour une part aussi le jugement, le caractère de celui ou celle qui l'utilise et traduit de la sorte une interprétation des normes.

La langue se fonde d'abord sur l'action réciproque de deux séries de facteurs, linguistiques et extralinguistiques. Les facteurs linguistiques embrassent les aspects lexicaux, sémantiques, syntaxiques à l'intérieur du système de la langue. Les autres facteurs visent le monde référentiel de la langue exprimée matériellement dans l'énonciation.

Dans le cadre de l'orthographe de la majuscule, qui par rapport aux autres règles orthographiques admet une certaine indétermination, les deux types de facteurs fonctionnent d'une manière interdépendante.

La majuscule, dans ce cadre est conçue par l'énonciateur comme un élément d'expression nuancée capable d'influencer le contenu significatif de l'énonciation. Ainsi, la majuscule, bénéficiant d'un statut orthographiquement quelque peu libre, peut témoigner d'une considération (majuscule de déférence) ou d'une affectivité (Patrie) de l'énonciateur. L'atout de la majuscule, c'est son efficacité. Avec peu d'efforts (forme graphique du signe) on peut viser un résultat anticipé. L'énonciateur en profite à sa guise dans divers contextes où la majuscule focalise en quelque sorte les réalités du monde référentiel, dans l'énonciation.

De ce fait, l'orthographe de la majuscule peut détenir un rapport direct avec les facteurs de modifications sociétales. Dans ce cas, les domaines concernés sont ceux qui reflètent la conception des valeurs et des formes de structures sociales propres à chaque

communauté. Ce phénomène se manifeste dans le contexte soviétique politique qui stipule l'usage normatif de la majuscule en tant qu'étalon de l'exclusivité de l'autorité suprême soviétique. L'exclusivité des dénominations soviétiques est révélée par une structure syntagmatique étendue, dont les éléments politiques majusculisés doivent confirmer l'image idéologique. La même exclusivité est réservée aux dénominations des fonctions supérieures soviétiques, qui par leur apparentement aux structures gouvernementales figurent parmi les plus distinguées.

La problématique de la majuscule révèle sur le plan méthodologique, également, une prise en considération de la représentation de la majuscule en tant que signe graphique formel de distinction de l'unité, du segment lexical, soit en tant que signe concevant le sémantisme, le concept référentiel du terme, des entités lexicales. Bien que l'orthographe ne conteste pas une telle hétérogénéité de la majuscule, les aires délimitant la distinction restent vagues. Cela est dû à l'évolution dynamique de la sphère des dénominations du domaine sociétal, et sans doute est-il problématique de vouloir régler par l'orthographe toutes les occurrences, car le clivage entre la norme et les usages est fort.

Somme tout, l'orthographe de la majuscule distinctive se fonde avant tout sur le socle originel de la majuscule. Héritière de la capitale romaine, figure des écritures prestigieuses et monumentales, la majuscule a pour but de mettre en relief, d'approuver un contraste entre grandeur et banalité. Dans le contexte actuel, en tant que signe intégrant, elle s'affirme dans le domaine de la terminologie, dans les dénominations autonomes et différenciées, courantes et scientifiques.

GRĀMATU APSKATS

B. Laumane. Smalki lija zelta lietus I. Dabas parādību nosaukumi latviešu valodā.

**Liepāja: Liepājas Pedagoģijas akadēmija, 2005,
414 lpp.**

Izlokšņu leksikas tematisko grupu – resp., dialektālas leksikoloģijas un dialektālas semantikas – padziļināta izpēte latviešu valodniecībā aizsākās 20. gs. vidū toreizējā Valodas un literatūras institūtā, kad savu zinātnisko darbību vēsturiskajā valodniecībā un dialektoloģijā sāka daudzi vēlāk plaši pazīstami zinātniskie darbinieki¹, arī toreizējā institūta līdzstrādniece, tagad jau vairāku monogrāfiju autore Liepājas Pedagoģijas akadēmijas profesore Benita Laumane. Viņas uzmanības lokā jau kopš pašiem zinātniskās darbības sākumiem nonāca zvejniecības leksika, un šī interese izrādījās reti noturīga. Turpat pusgadsimtu ilgi tika vākta šīs jomas leksika, ar floru un faunu saistītie nosaukumi, toponīmi, piekrastes toponīmiskie apelatīvi, kas atspoguļojās vairāku monogrāfiju ciklā plašākas tēmas – ar zvejniecību saistītās leksikas ietvaros. 1973. gadā nāca klajā viņas pirmā monogrāfija «Zivju nosaukumi latviešu valodā»², kas savā laikā atzinīgi vērtēta (J. Endzelīna prēmija) gan latviešu, gan ārzemju presē un valodniecības izdevumos³. Darbu pie zvejniecības leksikas B. Laumane turpināja, un 1987. gadā tika publicēts nākamais pētījums «Zvejvietu nosaukumi Latvijas

---

¹ Bušmane B., Kagaine E. Latviešu dialektālā leksikoloģija lingvistiskā, areālā un kultūrvēsturiskā skatījumā. – LZA Vēstis. A daļa, 2003, Nr. 5–6, 35.–43. lpp.

² Laumane B. Zivju nosaukumi latviešu valodā. – R.: Zinātne, 1973.

³ Par šo monogrāfiju skat. Latviešu padomju valodniecība 30. gados. R.: Zinātne, 1976, 86. lpp. (kur darbu vērtējuši tādi ievērojami zinātnieki kā P. Ariste, Z. Zinkevičs u. c.) un Raģe S. Atsauksme par B. Laumanes grāmatu «Zivju nosaukumi latviešu valodā» – Raģe S. Darbu izlase. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2003, 360.–364. lpp.

PSR piekrastē»⁴ (V. Lāča prēmija), bet 90. gados «Zeme, jūra, zvejvietas»⁵ (Ministru kabineta atzinības raksts un LZA un «Aldara» balva). Minētās balvas un prēmijas ir uzlūkojamas par lokālām (ne starptautiskām) atzinībām (kādu šīs monogrāfijas neapšaubāmi pelnījušas), taču jāņem vērā toreizējie vēsturiskie apstākļi un iespējas. Šajos pētījumos ietvertos nosaukumus – gan toponīmus, gan toponīmiskos apellatīvus – autore analizē struktūras, semantikas un cilmes aspektā, konstatējot, ka zvejvietu nosaukumi nav izolēta parādība latviešu valodā, bet tai ir tipoloģiskas paralēles Baltijas jūras areālā.

Šā gada pavasarī latviešu vēsturiskās valodniecības nozarē klajā ir nācis kārtējais (ceturtais) B. Laumanes pētījums par dabas parādībām un ar tiem saistītiem nosaukumiem «Smalki lija zelta lietus»⁶. Ievadā autore raksta: «Tautām, kas nodarbojas ar jūrniecību, zvejniecību, kā arī senām zemkopju tautām, allaž svarīgi un nozīmīgi ir laikapstākļi un ar tiem saistītie jēdzieni. Jo sīkāka ir atmosfēras parādību un jēdzienu diferenciācija, jo bagātāka atbilstošās tematikas leksika.» (5. lpp.) Apjomīgā monogrāfija ietver aptuveni pusi gadsimta ilgā laika posmā vāktu materiālu, kas reģistrēts latviešu valodas izloksnēs, ar zvejniecību saistītajā profesionālajā un terminoloģiskajā vārdu krājumā, kas daudzos gadījumos uzrāda visai arhaiskas saknes (mitoloģijā, folklorā) un norāda

⁴ Laumane B. Zvejvietu nosaukumi Latvijas PSR piekrastē. R., 1987, 170 lpp. (par to skat.: Kagaine E. Cik jūru ir Latvijas piekrastē? – Dzimtenes Balss, 1987, maijs; Līvs E. Jauna lappuse Latvijas kultūrvēsturē. – Literatūra un Māksla, 1987, 14. VIII, 11. lpp.; Karulis K. Zvejvietu nosaukumu atšifrējums. – Karogs, 1988, Nr. 9, 159.–161. lpp.; Zinkevičius Z. Zvejvietu nosaukumi Latvijas PSR piekrastē. R.: Zinātne, 1987, 170 p. – Baltistica XXV (1), Vilnius: Mokslas, 1989, 88–89 p.)

⁵ Laumane B. Zeme, jūra, zvejvietas. R.: Zinātne, 396 lpp.

⁶ Par to skat. arī Bušmane B. Nozīmīgs ieguldījums dialektālajā leksikoloģijā. – Vārds un tā pētīšanas aspekti 10. Liepāja: LiePA, 2006, 410.–412. lpp. Par minēto darbu autorei 2006. gadā piešķirta prof. A. Ābeles vārdbalva.

uz dziļu saistību un kopību pasaules uztverē, un liecina par analogiem priekšstatiem tautām kopīgu motivējošo pazīmju izvēlē (skat., piemēram, *Putnu ceļš*, *Putnu Taks* 40. lpp., *varavīksne* 234.–235. lpp.) un ar tiem saistītos nosaukumos, kas norāda uz mitoloģijā un folklorā rodamo pamatojumu nosaukumu veidošanā.

Darbā aplūkoti vairāk nekā 2000 dabas parādību un laikapstākļu apzīmējumu, to fonētiskie un morfoloģiskie varianti, atvasinājumi, salikteni, vārdu savienojumi. Dabas parādību apzīmējumi monogrāfijā izkārtoti pēc dabas objektiem un procesiem (spīdekļi, mākoņi, nokrišņi, negaisi u. c.); izteiktās domas, apgalvojuma ilustrācijai dažkārt petitā iekļauts arī folkloras materiāls (tautasdziesmas, ticējumi), kas daudzos gadījumos norāda arī uz leksēmas arhaiskumu. Uz arhaiskumu (neaktuālām vārda nozīmēm) norāda arī reģistrācija vēsturiskajās vārdnīcās (Stendera, Fīrekerā, Langija u. c. vārdnīcās). Piemēram, vārdam *baigi* mūsdienās vairs nav sastopama nozīme ‘ziemeļblāzma’, *murgi* ‘t. p.’, *kāvēji* ‘t. p.’, *gaiss* ‘laikapstākļi’ (piemēram, Lejaskurzemē *tiens gais* ‘skaidrs laiks’; semantikas attīstība: *tēns* ‘mierīgs (par dabas parādībām)’ ← ‘skaidrs (gaiss, laiks)’ ← ‘caurspīdīgs’, sal. *tēne* ‘plāna, caurspīdīga kārta, plēve’ Tīrzā).

Pētījums balstīts uz ļoti bagātu faktu materiālu (piemēram, smalka lietus apzīmēšanai vien autore konstatējusi (150.–179. lpp.) pāri par 200 nosaukumu: *birdināt*, *dirbināt*, *mirgāt*, *pidžināt*, *rasināt*, *smaldzināt*, *smirdzināt*, *smilksnāt*, *sijāt*, *sipināt*, *smīlāt*, *strucināt*, *vīslāt* u. c.), kas smalku lietu, līšanu raksturo atkarā no intensitātes, asociatīviem priekšstatiem u. c. pazīmēm: migla, rasa → smalks lietus; birt, birdināt, sijāt → smidzināt; (ātri) kustēt, mirguļot, (spīdēt) ņīrbēt → smidzināt; pilināt, tecēt, plūst → smidzināt u. c. Lielākā daļa no tiem funkcionē visā latviešu valodā, resp., uzlūkojami par literāriem (*sīks lietus*, *līņāt*, *miglot*, *rasināt*, *sijāt*, *mirdzināt* u. c.), daļa sporādiski reģistrēti visā Latvijas teritorijā, bet vēl daļa raksturīga noteiktiem novadiem un veido ģeolingvistiskus areālus, piemēram, Kurzemē (*smīlāt*, *smīņāt*, *vīsluot*, *vīslāt*). Jāpiebilst, ka informācija būtu vizuāli uzskatāmāka, ja būtu

atspoguļota kartēs. Daudzi no šiem nosaukumiem veidojušies fonētisko un morfoloģisko pārveidojumu rezultātā (*smirkt* – *smircināt*, *miglāt* – *milgāt*, *mitrināt* – *mitināt*), daļa veidojusies kontaminējot (*ņirmināt* – *ņirbināt* + *mirmināt*), bet vēl daļa saistīta ar onomatopoēzi (*čabināt*, *čakstināt*, *čužināt*). Materiāls analizēts no struktūras, semantikas un cilmes viedokļa, pievēršoties ne tikai ģenētiskajiem sakariem, bet arī tipoloģisko paralēļu veidošanās nosacījumiem ar vairākām tautām atbilstošām analogām parādībām, ar analogiem nozīmju pārnēsumiem, resp., ņemot vērā parādības iekšējo un ārējo areālu. Piemēram, lāstekas nosaukumi (Kurzemē) *strūkulis*, *strūkala*, *strūgala* (nosaukumi radušies semantiskā attīstībā), *strūgla* ‘strūkla’, liet. *strūklē*, *strukt* ‘pilēt, tecēt’, *struciens* ‘piliens’ (novec.) Popē; *lēdus pīpa*, *pīpe* ‘lāsteka’ – aizguvums < vācu *Pfeife* (stabule, pīpe), minēts jau 18. gs. vārdnīcās, analogs nozīmes pārnēsums (pīpe; stabule → lāsteka) vērojams slāvu valodās (poļu valodā, krievu izloksnēs).

Autore perfekti pārzina aplūkojamo vielu, un tas ir ļāvis daudziem vārdiem dot pārliecinošus cilmes skaidrojumus, etimoloģizējot semantiski un tipoloģiski analogus darinājumus gan iekšējā, gan ārējā areālā. Ļoti plaši latviešu valodas izloksnēs viņu apzīmēšanai tiek lietots aizguvums no Baltijas jūras somu valodām *soga* (< līb. vai ig. val.), taču vēl bez šī aizguvuma, kam vērojamas vairāk vai mazāk tiešas atbilstmes, izloksnēs reģistrēti arī citi fonētiski līdzīgi darinājumi, kur varētu būt vērojama starpniekvalodu ietekme, piemēram, *sagas*, *sugas*, *sugāt*, *sēgas* (atvedināts no aizgūtā *soga*, latv. *sēga* ietekmē), *šēga* (aizgūts ar pārveidojumu kr. *uyza*), *šoga*, *šuges* (no kr. *uyzá*, kas savukārt ir varbūtējs aizguvums no Baltijas jūras somu valodām); *zoga* (ar balsīgu līdzskani), *žuga* (cilme saistīta ar aizguvumu *soga*, domājams, tas radies fonētiski < *šuga, kas aizgūts ar krievu valodas starpniecību). Šķiet, te var runāt arī par dažādām kontaminācijām un starpniekvalodu ietekmēm (*čugas* ‘vižņi’ *šuga* + *čagas*).

Padziļināts tematiskais skatījums Benitai Laumanei, skatot materiālu vienotā kompleksā, ļāvis arī izvirzīt jaunas

etimoloģijas virknei vārdu, kas ME un EH reģistrēti bez cilmes skaidrojuma un piepulcināt aizguvumu skaitam lokālās leksēmas vai semantiskās paralēles. Daži piemēri, kuru cilme saistīta ar Baltijas jūras somu valodām un kurus pirmā ir etimoloģizējusi Benita Laumane:

juma (ME II 117 bez cilmes norādes dūnnes, zuweilen mit Schnee gemischtes Treibeis auf Flüssen; eine dicke, breiartige Schneemasse im Meere; EH I 566), *jums* Lielsalacā (ME II 119) 'upes vižņi rudenī' Saulkrastos, Carnikavā, Mangaļos; *jumuot* 'veidoties ledus vižņiem' Carnikavā: *ūdēns sāk jumuot. kad jūra jumuot, tad vairs nezvejuot*.

Ņemot vērā *juma* izplatību (Vidzemes lībiskās izloksnes), saistījums ar Baltijas jūras somu valodām pārlicina (ig. *juhim*, ģen. *juhima* 'verwirrung'). Šādu saistījumu balsta arī paralēles ar igauņu vārda *soga* semantiku (*jää-soga* 'Eis mit Wasser gemischt' Wied. 1055). (337. lpp.)

kirka 'plāna ledus kārtiņa' (aizguvums no lībiešu *kiŗk* 'ļoti plāns ledus' Ket. 129) Lielirbē. (319. lpp.)

ķirza (ME II 386 bez cilmes skaidrojuma Vandzenē). Vārds ar nozīmi 'plāna ledus kārtiņa uz ūdens' reģistrēts daudz plašākā areālā – Ainažos, Klapkalnciemā, Bērzcīemā, Mērsragā, Rojā, Mazirbē, *ķirze* Ģipkā. Vārda izplatība Rīgas jūras līča piekrastē, lībiešu apdzīvotajās teritorijās pamatoti arī tā cilmi vedina meklēt Baltijas jūras somu valodās (igauņu *kir's* (*kirse*) 'ledus kārti', somu *kirsi*, līb. *kirt*, *kirk*. (319. lpp.)

pennes 'lāstekas' Valmierā (ME III 200 bez cilmes skaidrojuma) laikam pārņemts no igauņu valodas; sal. ig. *pen'n'*, ģen. *penni* 'kārts, miets; jumta spāres šķērskoks u. tml.' (Wied. 799). Vārds aizgūts ar nozīmes pārnesešu 'tas, no kā tek → tas, kas tek (lāsteka)'. (312. lpp.) Piebilstams, ka šāds pārnesešums vērojams arī citās valodās un citos gadījumos.

sīnags, *sīnugs* 'mākoņi ar kāšiem, kas vēstī vēju' Salacgrīvā; sal. *sīnaks* 'vēja pūsma' Duntē (EH II 493 bez cilmes skaidrojuma), *sīņaks* Engurē, *sīņāt* 'smidzināt (par lietu)'. Kaut arī autore, runājot par vārda cilmi, nav īsti droša, taču pieļāvums saistībai ar lībiešu vai igauņu valodu šķiet pamatots, ņemot vērā gan ģeolingvistiskos kritērijus

(reģistrācija piekrastē), gan analogo lietojumu, runājot par laikapstākļiem igauņu valodā (*sõõnene ilm* 'apmācies laiks', *ilm sõõnetab* wihma 'das Wetter schickt sich zum Regnen an' (Wied. 1080). (123., 179. lpp.)

Ar nozīmi 'lāsteka' valodnieciskajā literatūrā samērā plaši ir aplūkots polisēmiskais aizguvums *tilka*, kam autore pievieno vēl *tilkāt* 'pilēt, lāsot (par jumta lāstekām)' un *tilaka* 'lāsteka' (sal. ig. *til'l*, *til'l'i* 'kleine Eischolle', *til'k* 'Tropfen' Wied. 1156, 1157).

tilēns 'lāsteka' Vecsaulē (ar izskaņu *-ēns* no *tilēt* 'pilēt'), sal. arī ig. *tila* 'kannas snīpis, renīte u. tml.; lāsteka' Wied. 1156.

Jaunu aizguvumu reģistrācija 20. gs. otrajā pusē un gadsimta beigās ir lielā mērā ierobežota, jo daudzus lokālos aizguvumus arī vecākā paaudze atceras visai fragmentāri, galvenokārt no senākiem nostāstiem, tāpēc joprojām viens no galvenajiem aizguvumu skaita pieauguma cēloņiem ir agrāk reģistrēto vārdu cilmes skaidrošana (autorei ir izdevies reģistrēt tikai vienu ME un EH neminētu vārdu *kirka* Lielirbē).

Iedziļinoties kādas tematiskās grupas specifiskā, var izdoties fiksēt jaunus fonētiskos variantus, salikteņus, kontaminētas formas, rast saikni ar agrāk reģistrēto aizguvumu slāni. Piemēram, *plumpis*, *plumpa*, *plummis*, *plumba* (fiksēti galvenokārt Ziemeļvidzemē), *plumpēt*, *plummēt*, *plumpīgs laiks* u. c. Minētie vārdi ar *plump-*, *plump-* ar nozīmes paplašinājumu aizgūti no vācu valodas (*plumpen* 'stipri līt'), *plump(s)en* '(ar troksni smagi) krist, gāzties (ūdenī)', kas atspoguļo kopīgo lejasvācu ietekmi Baltijas jūras piekrastē (to atspoguļo arī poļu valoda). Cits interesants piemērs: *ķēpa* 'mitra, lipīga masa (dažādu vielu sajaukums) → slapjš laiks, slapjdraņķis', *ķēpas laiks*, *ķēpīgs laiks*, *ķēpāt* u. c.

178. lpp., aplūkojot vārdus, kas saistīti ar lišanu, lišanas izraisītās sekas, var pievienot arī Vidzemē ar humoristisku nokrāsu reģistrētos *žāvētājs*, *žaudētājs* [ar nozīmi 'lietus mākonis, lietus siena laikā']: *sakrou sienu*, *žāveteš nāk* Vainižos (VIV II 557), *paskaties, ku žaūdetāš nāk, vāiga likt*

sienu kuōpā. nu tikmēr žāvēs, kamēr žāvētāš būs klā Ērgemē (ĒIV III 779, 780).

Tā kā pētījumam acīmredzot paredzēta arī otrā daļa (par to liecina darbam pievienotā norāde I), turpmāk vēlams būtu arī vizuālā informācija karšu veidā, kas uzskatāmi atklātu kādas parādības (piemēram, aizguvumu, kāda pārnese u. tml.) lokalizēšanos vai izkļiedētību vienmērīgi vai sporādiski visā teritorijā.

Vērtējot Benitas Laumanes darba rezultātu kopumā, var droši apgalvot, ka viņas pētījumi pieder pie vērtīgākā devuma, kas latviešu diahroniskajā valodniecībā paveikts 20. gs. otrajā pusē un uz kuriem kā autoritatīvu avotu (tas, protams, nenoliedz iespēju par kādu jautājumu domāt arī citādi) var atsaukties un balstīties arī citu nozaru un tematisko grupu pētnieki.

Elga Kagaine

Jauns izdevums onomastiem

Kopš 2004. gada Jekaterinburgā iznāk pirmais šajā novadā specializētais valodnieciskais žurnāls *Voprosy onomastiki* («Onomastikas jautājumi») 300 eksemplāru lielā metienā un ap 200 lpp. apjomā. Žurnāla līdzdibinātāji ir Krievu valodas institūts (Maskava) un Urālu Valsts universitāte (Jekaterinburga, bij. Sverdlovska). Katrā krājumā ievietoti 10 zinātniskie raksti, materiāli par kādu konkrētu onomastikas jautājumu, kā arī recenzijas, zinātnisko aktivitāšu apraksti, ekspedīcijās iegūtie dati utt.

Redakcijas kolēģija vēlētos šim izdevumam piesaistīt Krievijas onomastus, uzturēt profesionālus kontaktus ar ārzemju kolēģiem, pirmām kārtām ar slāviem, iepazīstināt lasītājus ar pētījumu rezultātiem onomastikā, paredzot ikgadējos krājumos publicēt rakstus par aktuāliem teorētiskiem jautājumiem, pētījumu metodiku, leksikogrāfisko un diahronisko onomastiku, materiālu vākšanu un glabāšanu, neaizmirstot onomastu jubilejas datus, kritiskas piezīmes,

recenzijas, konferenču un semināru materiālus, disertāciju aizstāvēšanas galvenos rezultātus, vēstules redakcijai utt.

Pirmajā numurā (2004) tā galvenais redaktors prof. A. Matvejevs (Jekaterinburga) pievērsies antroponīmu un toponīmu teorētiskajām attiecībām saistībā ar pētījumiem par vārdu cilmi, to savstarpējiem kontaktiem, areālo un teritoriālo izplatību. Pārējie autori aplūko konkrētākus tematus (piemēram, «Vīriešu vārdi Vologdā un Voronežā 18. gs. pirmajā pusē» (J. Čaikina), «Astronomiskās sistēmas Balkānu tips» (D. Mladenova), «Donas hidronīmu vēsturiski lingvistiskā izpēte» (I. Krjukova, V. Supruns), «Karēlijas ūdenskrāču nomenklatūrtermini» (A. Šilovs), «Literārā onomastika Krievijā: rezultāti un perspektīvas» (A. Fomins)).

Žurnāla *Voprosy onomastiki* otrajā numurā (2005) prof. A. Matvejevs rakstā «Onomastika un onomatoloģija: terminoloģiska etīde» piedāvā savu traktējumu dažiem nozares speciālajiem terminiem, bet prof. M. Golomidova, pētot krievu valodas antroponīmisko sistēmu gadsimtu mijā, pamanījusi jaunu tendenci vārdu došanai jaundzimušajiem: tēva vārda vietā dot mazulim mātes vārdu (piemēram, *Nika Larisovna*) vai abu vecāku vārdus vienlaikus (piemēram, *Nika Lariso-Sergejevna*); minētā raksta autore uzskata, ka šīs tendences pamatā ir vecāku vēlme akcentēt dzimumu līdztiesību. Tiesa, no visiem aptaujātajiem vecākiem tikai pieci procenti lojāli izturas pret šo jaunievedumu. S. Smolņikovs (Vologda) pievērsies aktuālajai un potenciālajai antroponīmijai krievu valodā, bet H. Valters un V. Mokijenko (Greifsvalde, Vācija) analizē iesaukas krievu valodā. A. Žuravļovs (Maskava) rakstā «Par krievu uzvārdu statistiku» sastādījis 500 visbiežāk sastopamo uzvārdu lietojumu ranga tabulu (pirmais desmitnieks sakārtots šādā secībā: *Ivanovs, Smirnovs, Kuzņecovs, Popovs, Vasiļjevs, Petrovs, Sokolovs, Mihailovs, Novikovs, Fjodorovs*). Pārējie raksti veltīti galvenokārt reģionāliem onomastikas jautājumiem («Pāroņegas toponīmi», «Taurijas pussalas senākā onomastika», «Poļesjes ciematu nosaukumi») u. c.

Onomastu uzmanību var piesaistīt 1. numurā publicētais par onomastikas jautājumiem aizstāvēto kandidāta un doktora disertāciju saraksts laika posmā no 1999. līdz 2003. gadam. Kā izriet no publicētā raksta, šajā laikā Krievijā (dažreiz arī Minskā, Tbilisi, Dušanbē, Kijevā) aizstāvētas 145 disertācijas filoloģijas grāda iegūšanai, to skaitā – 18 doktora disertācijas. 1999. gadā aizstāvētas 11 disertācijas (divas – doktora grāda iegūšanai), 2000. gadā – 35 (6), 2001. gadā – 29 (3), 2002. gadā – 39 (3), 2003. gadā – 31 (4).

Disertācijas izstrādātas un aizstāvētas pētniecības centros Jekaterinburgā (11), Krievijas Zinātņu akadēmijā Maskavā (10), Kazaņā (10), Volgogradā (8), Voronežā (8), Ufā (7) utt. – galvenokārt par krievu valodas onomastiku. Šajā laikā aizstāvētas arī disertācijas kontrastīvā aspektā, kā arī vairākas disertācijas par angļu (5) un vācu (2) valodas onomastikas problēmām. Dažiem pētījumiem ir tipoloģiska (daudzvalodu) ievirze.

Disertāciju saraksts un tematika dod iespēju iepazīties ar toponīmikas un antroponīmikas pētījumu tematiku Krievijā un Krievijas pētniecības centru veikumu onomastikā.

Baiba Bankava

Iznākusi pirmā zinātniskā slenga vārdnīca Latvijā

Pirmā zinātniskā slenga vārdnīca Latvijā ir iznākusi. 2006. gadā beidzot varam teikt – arī pie mums. Tagad varam to lasīt, kritizēt un «študierēt». Bet vai kādam tā vārdnīca ir vajadzīga? Atbildot uz šo jautājumu, vispirms var uzdot citu jautājumu: vai mēs esam vienīgie «rupuči», kas atkal grib «briesmot» Eiropu ar savām īpatnībām? Laikam jau ne. Pasaulē slenga vārdnīcas iznāk jau kopš 18. gadsimta, pēdējos 70 gados it īpaši bieži. Var tikai pabrīnīties, ka mūsu tuvākie kaimiņi ziemeļos – igauņi, zviedri un somi – savu valodu slengu ir apkopojuši ne vienreiz vien. Iespējams, ka mēs šādu ieceri esam attālinājuši ilgi uzturētās idejas – tēzaura izveidošanas – dēļ. Diemžēl, diemžēl... Tomēr katra vārdnīca var kļūt par tēzaura sastāvdaļu, ja Latvija atradīs sevī drosmi

šo ideju kādreiz īstenot. Drosme bija vajadzīga arī «Latviešu valodas slenga vārdnīcas» autoriem – Ojāram Bušam un Vinetai Ernstsonei, jo, kā zināms, valodnieciskajam terminam *slengs* ir ļoti daudz definīciju. Un, ja tas ir tā, tad saņemt lielu kritikas devu ir gandrīz neizbēgami. Un tas nebūt nav patīkami. Taču pozitīvi ir tas, ka autori paši to ļoti labi saprot, un sabiedrībai piedāvā vienu no definīcijām, kurai tiek piemērots attiecīgais atlases materiāls. Izvēloties izvērstāko no definīcijām, viņi šo kritiku ierobežo, bet, protams, ne jau kritika ir pamats definīcijas izvēlei. Šajā vārdnīcā par *slengismiem* tiek uzskatīti «vārdi un frazeoloģiski izteicieni, kuri neatbilst literārās valodas kodificētajai normai, kurus raksturo samērā zems sociālais prestižs un lielāka vai mazāka odiozuma pakāpe valodas lietotāju vairākuma vērtējumā, kā arī reģionāli neierobežota izplatība» (6. lpp.). Pēdējā teikuma daļa ļaujot slenga leksiku norobežot no apvidvārdiem (kaut gan, spriežot tīri teorētiski, varētu būt arī apvidslengismi).

Autori uzsver, ka «ar līdzīgu nozīmi palaikam mēdz izmantot terminus *žargons* un *argo*, taču latviešu valodniecības terminoloģijā minētos vārdus parasti izmanto, lai apzīmētu slenga leksikas atsevišķas daļas jeb segmentus (*žargons* ‘atsevišķas sociālas vai profesionālas grupas pārstāvju lietotā neliterārā leksika’, *argo* ‘galvenokārt deklasētu, tostarp arī kriminālu, grupu ietvaros lietota neliterārā leksika, kuras būtiska funkcija ir maskēšanās’). Slengu veido speciālais slengs, resp., minētie žargoni un argo un vispārējais slengs, ko lieto dažādu sociālo un profesionālo grupu pārstāvji» (6.–7. lpp.). Līdz ar to autori atbildējuši uz jautājumu, kas, saņemot šo vārdnīcu, rodas jebkuram skolotam lasītājam, proti – ar ko slengs atšķiras no žargona.

Tātad jaunajā vārdnīcā iekļauti visi neliterārās leksikas slāņi – no neliterārās sarunvalodas leksikas līdz pat vulgārismiem. Pārdomu vērtā ir autoru tēze, ka «dažs labs vārdnīcā iekļautais vulgārisms var izraisīt negatīvu attieksmi no ētikas viedokļa, taču šie vulgārismi – gan latviskie, gan samērā nesen no krievu valodas un pēdējos gados no angļu valodas aizgūtie – ir valodas realitāte (nemas nerunānot par

faktu, ka tie palaikam sastopami arī literāros tekstos)» (7. lpp.). Var tikai piekrist autoru viedoklim, ka šī leksikas daļa ir jāiekļauj vārdnīcā, jo valodnieks nevar noraidīt vārdus tikai tāpēc, ka dažiem tie nav pieņemami no ētiskā viedokļa, dažiem – no politiskā viedokļa, dažiem – vēl citu apsvērumu dēļ. Arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna «Latviešu valodas vārdnīcā» šādi vārdi ir fiksēti. Protams, ar slenga vārdnīcu ir tāpat kā ar latviešu nerātnajām dainām vai anekdotēm – katram ir interesanti, kādi mēs esam aiz tās visādā veidā normētās «robežas». Zināt nozīmē prast izvēlēties, bet tas, ka slenga vārdnīca nu reiz ir «smadzeņu trīce», tas nu ir fakts.

Slenga vārdnīcā iekļauti apmēram 8000 slengismu, kas lietoti pēdējos 70 gados, īpaši uzmanību pievēršot pēdējo 30 gadu valodas faktiem. Katram slengismam ir dots nozīmes (vai vairāku nozīmju un nozīmes nianšu) skaidrojums, daudzos gadījumos pievienojot arī lietojuma piemērus. Tie ņemti no plašajā literatūras sarakstā minētajiem publicistikas un daiļliteratūras darbiem, citiem rakstu avotiem, kā arī no reālā runā dzirdētu izteikumu pierakstiem.

Manas piezīmes uz vārdnīcas malām šoreiz ir vairāk subjektīvas nekā objektīvas, jo plašais un daudzveidīgais materiāls vēl tikai analizējams. Taču pat vārdu pieraksta forma sniedz noteiktu lingvistisku vai sociolingvistisku informāciju. Tāpēc, šķirstot vārdnīcu, vairāk sarunājos pati ar sevi nekā ar autoriem. Tas, ka doti runas pieraksti, ir labi, taču brīžiem šķiet, ka tieši tie dod zināmu daudzumu arī tā saukto okazonālismu, resp., individuālā stilā vienam noteiktam lietojumam veidotu vārdu. It īpaši par to vedas domāt, ja vārdam ir tikai viens pieraksta variants, piemēram, *framuga* 'virslogs, loga atgāzāmā vērtne', *grimmīgs* 'dusmīgs'. Divi vārda pieraksta varianti liecinātu par vārda eksistenci kādā sabiedrības daļā, viens – liek apšaubīt to. Respektējot statistisko aspektu, būtu gribējies redzēt pirmo un pēdējo vārda reģistrējumu, resp., tādu hronoloģisko pēctecību, kas ļautu konstatēt hronoloģisko lauku, taču arī laika ziņā tuvie reģistrējumi dod pārliecību, ka šie vārdi sabiedrībā patiesi eksistē. Tomēr, ja vārdi ir diezgan plaši izplatīti un tiem ir

viena nozīme, pareizāk būtu bijis dot pirmo un pēdējo reģistrējumu, nevis vairākus, kam nav ne hronoloģiskas, ne statistiskas, ne semantiskas slodzes, piemēram, vārdam *forštate* vienas nozīmes atsegums ir 1968., 1975. un 1976. gadā. Vairākumam aizgūto slengismu vārdnīcā dots cilmes skaidrojums, tomēr atsevišķos gadījumos neskaidras cilmes vārdiem šāda skaidrojuma pietrūkst, piemēram, vārdam *čirka* 'meitene; mazs bērns, puika'. Runas pierakstu formās var būt arī dažas neprecizitātes, vismaz tā šķiet, pārlapojot vārdnīcu, piemēram, vārds *tubzis* 'tualetes' no vārdveides viedokļa varētu būt *tupzis*, neraugoties uz to, ka ir dota arī forma *tubene*. Lauku ekspedīciju laikā viena no populārākajām vārdu un vietvārdu pieraksta kļūdām ir skaņas balsīguma neprecīza fiksēšana.

Pilnīgi piekrītu autoriem, ka par daudziem konkrētiem vārdiem ir ļoti grūti izspriest, vai tie ir jau slengismi vai tomēr latviešu valodā vēl neadaptēti vārdi, vai vārds ir jau arhaisms vai jau pārgājis slenga kategorijā. Vienīgais, ko personīgi es vārdnīcā noteikti neieklāutu, ir tā nelielā īpatnējā vārdu grupa, ko veido «daži galvenokārt pie t. s. bērnu valodas piederīgie fizioloģisko procesu apzīmējumi (piem., *čurāt, kakāt*)», kuru iekļaušanu vārdnīcā autori pamato ar to, ka «no leksiskās analīzes viedokļa tie diez vai būtu uzskatāmi par slengismiem, taču, tā kā šie vārdi nav atrodamā LLVV [Latviešu literārās valodas vārdnīca. 1.–8. Rīga: Zinātne, 1972–1996. – Dz. H.], uzskatījām par lietderīgu iekļaut tos LVSIV [šajā vārdnīcā – Dz. H.], lai šie vārdi nepaliktu vispār bez mūsdienīgas leksikogrāfiskas fiksācijas un apraksta» (8., 9. lpp.). Kā redzams, autori šo iekļaušanu ir gan pamatojuši, taču mani viņu argumentācija tā īsti nepārliecina, jo K. Mīlenbaha un J. Endzelīna «Latviešu valodas vārdnīcā» šie vārdi ir fiksēti, tāpēc es drīzāk uzskatītu to par LLVV trūkumu, nevis par šīs vārdnīcas ieguvumu. Turklāt, nenosaucot tos vienkopus, sabiedrība attiecībā uz katru no šiem vārdiem var tikt maldināta.

Šādi tādi sīkumiņi varbūt atrastos vēl, tomēr galvenais, ko gribētos uzsvērt, ir tas, ka, pirmkārt, kā vārdnīca tā ir

leksikogrāfiski labi izstrādāta un, otrkārt, sabiedrībai tā bija faktiski jau sen vajadzīga. Un, lai mani vārdi nebūtu tukšziedi, mēģināšu pamatot, kāpēc:

1) viens no latviešu valodnieku galvenajiem uzdevumiem ir – savākt pēc iespējas pilnīgāku latviešu valodas materiālu, lai varētu runāt par latviešu valodu kopumā, nevis tikai par to, kas ar zināmu nolūku ir atlasīts; lai ne tikai pilnīgāk atsegtu valodas bagātību, savdabību, valodas daudzšķautņainību, bet dažreiz parādītu arī valodas kroplību, mūsu nevīžīgo attieksmi pret valodu, valodas «padībenes» un vienkārši vārdus, kas dažādu iemeslu dēļ nav ieguvuši pilnvērtīgu lingvistisko pilsonību, ir nepieciešamas vārdnīcas, kurās šī kroplība, vārdu semantiskās pārbīdes un stihiskais jaunvārdu veidošanās process atklātos vispilnīgāk;

2) autentiskie runu pieraksti, kas šajā vārdnīcā ir doti, varētu noderēt sarunvalodas pētījumiem dažādos valodas aspektos;

3) vārdnīca ir vajadzīga literatūras tulkotājiem – gan tiem, kas tulko no latviešu valodas svešvalodā, gan tiem, kas tulko no svešvalodām latviešu valodā, kā arī filmu subtitru gatavotājiem un filmu ierunātājiem;

4) lai cik dīvaini tas skanētu, vārdnīca ir vajadzīga arī tiem cilvēkiem, kas mācās latviešu valodu, lai viņi varētu mācīties nošķirt šo leksikas slāni no pārējās leksikas; tas var būt palīglīdzeklis arī skolām, mācoties par dažādiem valodas slāņiem, jo, gribam vai negribam, mūsu pašu tuvākajā apkārtnē šie vārdi eksistē, un, tāpat kā jāpazīst draugi, jāpazīst arī ienaidnieki;

5) šajā vārdnīcā ir fiksēts specifisks valodas materiāls, kas jāņem vērā, lai varētu patiešām argumentēti spriest par leksiskajiem, semantiskajiem, sociolingvistiskajiem procesiem latviešu valodā 20. gadsimta otrajā pusē un 21. gadsimta sākumā.

Valodas politika ir viena no valsts nacionālās politikas sastāvdaļām, tāpēc gribētos pieminēt dažus būtiskus secinājumus, pie kuriem vārdnīcas materiāla analīze jau ir ļāvusi nonākt, piemēram:

1) «.. pēdējo 10–15 gadu laikā, proti, arvien biežāk krievu cilmes barbarismi ienāk latviešu valodā nevis no krievu literārās valodas, bet gan no krievu valodas slenga (tādi ir, piemēram, .. *ļimons, štuka, haļava, urla*, arī populārais *tusēties* ar visiem tā atvasinājumiem).» (O. Bušs «Pēc 25 gadiem jeb Barbarismi – 2005» // Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, Nr. 1, 44. lpp.);

2) «Leksisko barbarismu vērojumā iegūtie nepārprotamie skaitļi .. liecina, ka .. latviešu valodā pat uz jauniem iespaidiem visjutīgāk un straujāk reaģējošo leksikas slāni – neliterāro (slenga) leksiku gan kvalitatīvi (barbarismu sortimenta ziņā), gan kvantitatīvi (barbarismu lietošanas biežuma ziņā) krievu valoda joprojām ietekmē daudzkārt spēcīgāk nekā angļu valoda.» (Turpat, 46. lpp.)

Neņemot vērā reālo stāvokli un dažbrīd noniecinot valodnieku ieteikumus valodas politikas īstenošanai, piemēram, valodas prasmes nostiprināšanai, cilvēktiesību speciālisti palaikam mēdz rakstīt tādas aplamības kā: «90. gadu sākumā, kad latviešu valodas lietošana bija patiesi apdraudēta, pastāvēja spēcīgi argumenti, lai pamatotu administratīvās metodes valsts valodas statusa nostiprināšanai, bet, gadiem ritot, šie argumenti sarūk...» (www.politika.lv, 2001, 19.XII), it kā valodas situāciju nosaka laika ritums, nevis aktīvi veidota valodas politika.

«Latviešu valodas slenga vārdnīca» un 2005. gada slengismi ir valodas situācijas reālā stāsta daļa, nevis politisko spekulāciju abstrakta himera, un šim stāstam joprojām netrūkst dramatisma.

Dzintra Hirša

HRONIKA

Jauno onomastu seminārs Somijā

2006. gada rudens sākumā (6.–7. oktobrī) Helsinkos piedalījies Vietējo valodu institūta (Kotimaisten kielten tutkimuskeskus) rīkotajā starptautiskajā onomastikas seminārā. Tas ir tradicionāls, pēc kārtas jau 9. seminārs, kas pulcēja jaunos personvārdu pētniekus no dažādām Somijas universitātēm, kā arī viesus no Igaunijas un Latvijas. Ar saviem pētījumiem un jaunatklājumiem klausītājus iepazīstināja galvenokārt doktoranti, sagaidīdami daudzus ieinteresēto vecākās paaudzes kolēģu, profesoru jautājumus, labojumus un papildinājumus.

Seminārs sākās ar klusuma brīdi, godinot vasarā mūžībā aizgājušās vietvārdnieces Marjas Viljamā-Lākso (*Viljamaa Laakso*) piemiņu. Marja Viljamā-Lākso bija labi pazīstama arī latviešu onomastiem kā aktīva un entuziastiska Espo pilsētas vietvārdiskās vides plānotāja un sargātāja.

Semināra dalībniekus ar 2006. gada augustā Norvēģijā (Kārāšjohkā) notikušā onomastu simpozija «Vietvārdi un identitāte multikulturālā kontekstā» rezultātiem un iespaidiem iepazīstināja simpozija rīkotāji Terhi Ainiala un Jani Vuoltēnaho (*Vuolteenaho*).

Evars Sārs (*Saar*) no Veru institūta (Igaunija) stāstīja par divu Dienvidigaunijas ciemu (*Könnu* un *Saru*) mājvārdiem, secinot, ka lielākoties tie ir darināti no seniem personvārdiem, taču bieži pat paši ciema iedzīvotāji to vairs neatceras un neapzinās (piemēram, mājvārds *Tammi* – intervējamie to skaidro ar izcelsmi no dabas objekta apzīmējuma (ig. *tammi* ‘ozols’), taču senie dokumenti liecina, ka tāds ir bijis pirmā saimnieka personvārds – papildvārds vai iesauka).

Seminārā varēja pārliecināties par onomastikas tematu dažādību. Piemēram, Turku universitātes doktorante Kaisa Tika (*Tikka*), kuras disertācija veltīta bērnu valodai, iepazīstināja ar savu pētījumu par spēļu laukumu un spēļu vietu nosaukumiem bērnu valodā. Tika analizēti 184 vietvārdi,

minot tādus savdabīgus bērnu fantāzijas (spēļu pasaules) darinājumus kā *Salamaja* ('slepenā vieta'), *Surupaika* ('skumjā vieta'), *Dinosauri metsā* ('dinozaura mežs'), *Kilpikonnakivi* ('bruņrupuča akmens'), *Kivitie* ('akmens ceļš'), *Tonttuvuori* ('rūķu kalns'), arī *Amazon* un *Niili*. Šādi savdabīgu vietvārdu pētījumi ir ļoti reti pasaules onomastikā.

Somijas zviedriete Anita Šībergsone (*Schybergson*) savu priekšlasījumu veltīja kuģu (burinieku) nosaukumiem un demonstrēja 100 gadu ilga laikposma (1838–1938) materiālu – ap 1300 atšķirīgu kuģu vārdu. Izrādās, ka kuģu vārdi lielākoties darināti no dažādiem personvārdiem darinātu, 15% vietvārdu un atlikušie – no dažādiem citiem apelatīviem. Īpaši iecienīti šajā periodā ir bijuši mitoloģiski personvārdi – gan antīkās, gan skandināvu un somu mitoloģijas vārdi – šādi nosaukumi veido 13% no visiem kuģu vārdiem, piemēram: *Argo*, *Mars*, *Neptun*, *Orion*, *Juno*, *Jupiter*. Somu mitoloģiskie vārdi kļuviši populāri «Kalevalas» publicēšanas laikā (1887. g.): *Kaleva*, *Ilma*, *Ilmarinen*, *Aino*, *Aalotar*, *Rauha*, *Usko*, *Onni* u. c. Sieviešu personvārdi un ar ūdeni saistīti vārdi kuģu nosaukumos izmantoti ievērojami biežāk nekā vīriešu personvārdi. Tika minēts, ka laika gaitā Somijas zviedriskos kuģu nosaukumus nomainīja somiskie: 1838. g. tikai 6% bija somiski, bet 1887. g. jau 37% no visiem nosaukumiem ir somiski.

Elina Vihuri (*Wihuri*) no Vietējo valodu institūta (Helsinki) informēja semināra dalībniekus par šīs iestādes ikdienas darbu, kas saistīts ar īpašvārdu kārtošanu un konsultācijām. Par centra darbību var uzzināt interneta mājaslapā (www.kotus.fi). Onomastikas speciālisti darbojas vienotā komandā – tiek sniegtas telefoniskas konsultācijas, rakstiski padomi, gatavotas instrukcijas, pārbaudītas kartes, publicēti raksti un grāmatas. Centrā strādā konsultanti, kas atbild par somu, zviedru un sāmu īpašvārdiem. Elina minēja arī biežāk uzdotos jautājumus.

Kirsi Malila no Jiveskiles universitātes stāstīja par apelatīvās cilmes retajiem somu priekšvārdiem (katrs no tiem dots ne vairāk kā sešiem cilvēkiem). Tika analizēti 524 vārdi

(936 vārdu īpašnieki). Ir reģistrēti gan augu nosaukumi vārdos: *Auringonkukka* 'saulespuķe', *Apila* 'āboliņš', *Heinä* 'siens', *Lupiini* 'lupiņa', *Pellava* 'lins'; dabas objektu nosaukumi: *Niitty* 'pļava', *Ranta* 'krasts'; dzīvnieku vārdi: pat tādi kā *Gaselli* 'gazele', *Pantteri* 'pantera', *Saukko* 'ūdrs', *Siili* 'ezis'; vairāki abstrakti vārdi: *Teema* 'tēma', *Tunnelma* 'noskaņa'; konkrēti vārdi: *Kristalli* 'kristāls', *Veri* 'asins', *Viiva* 'svītra'; īpašību apzīmējumi *Onnellinen* 'laimīgs', *Suosittu* 'ieciens', *Tervi* 'vesels', *Ahkera* (siev. dz.) 'centīga, darbīga', *Kalla* (siev. dz.) 'dārga'. Vairāki vārdi uzskatāmi par burtiskiem tulkojumiem no antīkajām valodām: *Aamurusko* (<*Aurora*), *Voittaja* (<*Victor*). Visvairāk reto vārdu Somijā reģistrēts laikposmos no 1900. līdz 1939. g. un no 1980. līdz 2001. g. Interesanti, ka lielākoties šādi vārdi tiek lietoti kā viens no diviem vai trim vārdiem, piemēram, *Saana Maria Omenankukka* '...ābolzieds', *Tuula Maria Metsätähti* '...mežazvaigzne'.

Cita maģistrante no Jiveskiles universitātes Mari Lehtēnmeki (*Lähteenmäki*) par pētīšanas objektu izvēlējusies savdabīgas iesaukas, segvārdus jeb mīļvārdiņus, ko cilvēki lieto, pašam 'objektam' klāt neesot (šajā gadījumā grūtības saistītas ar pareiza termina izvēli: autore lieto somu *peitänimi* 'segvārds, slepenvārds'), kā meitenes sauc draugus, sievas – vīrus (piemēram, *Maanpuolustus* 'valsts aizsardzība', *Herra kenraali* 'ģenerāļa kungs'), kā vīri – sievas (*Musta Leski* 'melnā atraitne', *Ikkunaverho* 'loga aizkars'), vīrieši – vīriešus, sievietes – citas sievietes: *Kana* 'vista', *Päänsärky* 'galvassāpes'. Autore savākusi un analizējusi pāri par 260 šādu savdabīgu iesauku, kur vērojama ironijas pieskaņa.

Savdabīgu tēmu prezentēja Turku universitātes doktorants, mūzikas speciālists Ilari Hongisto, kurš iedziļinājies somu mūzikas mākslinieku segvārdos un mūzikas grupu nosaukumos. Piemēram, grupu nosaukumi: *Aikakone* 'laika mašīna', *Kolera* 'holēra', *Kansan uutiset* 'tautas ziņas', *Se* 'tas', *Yö* 'nakts', *Nelja ruusua* 'četras rozes' (tos autors dēvē par caurspīdīgiem jeb transparentiem). Ir arī pilnīgi neskaidri nosaukumi: *Xysma*, $\emptyset$; burtu un ciparu virknējumi:

4R, KTMK, UMO (pēdējo atšifrē kā *uudenmusiikin orkesteri* 'jaunās mūzikas orķestris'). Izplatīti metaforiski nosaukumi: *Haikara* 'dzērve', *Kaivo* 'aka', *Syyskuu* 'septembris'; arī tādi, kuru sastāvā ir verbs: *Taipuu ja unohda* 'piekāpies un aizmirsti'; metonīmiski nosaukumi: *Eläkelaiset* 'pensionāri', *Pojat* 'puīši', *Suurlähettiläät* 'vēstnieki'. Secinājumos referents norādīja uz mūsdienu mūzikas grupu nosaukumu attīstību un tendencēm, piemēram, iecienīti skaitļi grupu nosaukumos: 2. *maanantai* '2. pirmdiena', 1978, *Suomen talvisota 1939-40-41* 'Somu ziemas karš'; iecienīti daudzskaitlinieki: *Vandaalit* 'vandāļi' *Aikamiehet* 'laikavīri', humoristiski nosaukumi: *Tasavallan presidentti* 'republikas prezidents', *Vuokraa vittu* 'tiek izīrēta p...'. Somu valodā bieži tiek lietoti angļu valodas vārdi. Ilari stāstīja arī, ar ko atšķiras roka, tehno, smagās mūzikas grupu nosaukumi, kas tiem raksturīgs. Nosaukums bieži vien šīs mūzikas virziena cienītājam daudz ko izsaka, kamēr šīs mūzikas nepārzinātājam tas ir neskaidrs. Var noprast, ko grupa ir vēlējusies pateikt saviem klausītājiem. Svarīga ir arī nosaukuma vizualizēšana – izveidojot savdabīgu logotipu (*Metallica*, *Slayer* u. c.).

Vienīgais pārstāvis no Latvijas – šo rindu autors – stāstīja par detoponīmiskas cilmes latviešu personvārdiem salīdzināmā aspektā (salīdzinot ar šā tipa igauņu, somu, lietuviešu, krievu, poļu un vācu uzvārdiem).

Šādi onomastu semināri ļauj smelties jaunas idejas, pārliecināties, cik daudz jauniešu valodnieku ārzemēs izvēlas onomastiskas tēmas, cik labvēlīgā un mierīgā gaisotnē tiek risinātas sarežģītas īpašvārdu pētīšanas problēmas.

Pauls Balodis

Vietvārdi un identitāte multikulturālā kontekstā (iespaidi no starptautiska onomastu simpozija Kārājohkā Norvēģijā)

Cik bieži notiek zinātniskas filologu konferences aiz polārā loka? Cik daudz baltu valodnieku tajās piedalās? Tie ir gandrīz vai retoriski jautājumi. 2006. g. 17.–19. augustā

Kārāšjohkā (Norvēģijā) notikušais simpozijs «Vietvārdi un identitāte multikulturālā kontekstā» (*Place Names and Identities in Multicultural Contexts*) bija patīkams izņēmums, jo starp 40 dalībniekiem no visas pasaules (Kanādas, Anglijas, Skotijas, Dienvidāfrikas Republikas, Jaunzēlandes jeb *Aotearoa*, Austrālijas, Nīderlandes, Zviedrijas, Norvēģijas, Somijas, Igaunijas) baltu tautas bija pārstāvētas ar pieciem (!) onomastiem no Latvijas un Lietuvas.

Jau pats ceļojums uz lapu jeb sāmu zemi ir atsevišķa stāsta vērts. Pēc lidojuma pāri Somijai – īstai plašo ezeru zemei, jo nevar vien nošķirt, kur viens ezers beidzas un kur jau sākas cits, nonācām Lapzemē (Ivalo lidostā, kas ir 300 km aiz polārā loka un kur dabdienās nosēžas un izlido viena lidmašīna dienā, bet svētdienās – divas). Te mūs gaidīja autobuss ar izciliem gidiem – sāmu no Somijas un sāmu no Norvēģijas, kuri ne tikai izstāstīja savas tautas vēsturi, bet arī mācīja simpozija dalībniekiem dziedāt sāmu tautasdziesmas (slavenais un neatkārtojamais joiku dziedāšanas stils; joikai ir maz vārdu, var būt pat tikai viens, un mūsu uztverē samērā monotona melodija – taču, ja joiku dzied no sirds, tā arī aiziet līdz sirdij). Viens no gidiem un galvenais dziedātājs – Ule Henriks Maga (*Ole Henrik Magga*), starp citu, pirmais Norvēģijas Sāmu parlamenta prezidents, kā arī Sāmu universitātes profesors, komentēja visus vietu nosaukumus pa ceļam, tādējādi jau autobusā aizsākdams simpozija tematu un darbu.

Pa ceļam apstājāties Ivalo, ko vietējie sauc par lielu ciemu ar 4000 iedzīvotājiem, tad sasniedzām Inari ezeru (ziemeļsāmu valodā *Aanaarjávri*) (izveidojies pirms septiņiem miljoniem gadu), kur pavērās skati ar 3000 salām kā no pastkartītes (kā vēsta teika, daļu ezera sauc mitoloģiskās sāmu dievības vārdā Ukkojārvi [Pērkona ezers], bet salas – Dieva sievu vārdos). Pie ezera miniatūrā brīvdabas muzejā tika nolasīta lekcija par darvas tecināšanas tradīcijām Lapzemē, nobeidzot ar Somijā slaveno teicienu: «Ja nepalīdz sauna, darva un šnabis, tad nepalīdzēs vairs nekas.»

Ceļu ik pa laikam pārskrēja ziemeļbriežu bariņi. Ziemeļbriedis ir sāmu ģimenes mājlops. Kā skaidroja gids, jau 100 gadu vairs nav savvaļas ziemeļbriežu – ikviens dzīvnieks ir kāda privātipašums. Interesanti, ka sāmu valodā ziemeļbriežu apzīmēšanai ir desmitiem dažādu sinonīmu, piemēram, (Kildinas sāmu valodā) *kon't* 'savvaļas briedis', *puaz* 'piejaucētais briedis', *jer'k* 'pieaudzis kastrēts briedis', *sar'v'es* 'vaislas tēviņš', *vibr'es* 'trīsgadīgs tēviņš', *allt* 'māte', *vussah* 'piecgadīgs tēviņš'...

Runājot par citu valodu (lielākoties iekarotāju) ietekmi uz vietējiem vietvārdiem, dzirdējām pat šādu anekdotisku piemēru. Sāmu valodā ezers ir *jávri*. Somi, ieradusies sāmu teritorijā, nosauca kādu ezeru par *Jávri järvi* ('ezers ezers'), vācieši to pierakstīja kā *Jávrijärvi* – *See*, bet vēlāk krievi vēl pievienoja savu nomenklatūras vārdu, un radās *Jávrijärvissee ozero*. Tā sveša roka rīkojas ar autentiskiem toponīmiem.

Daudzi vietvārdi ir tulkoti no sāmu valodas somu vai norvēģu valodā. Dažreiz šī kalku veidošana dod anekdotisku rezultātu. Piemēram, kāda kalna mitoloģisku nosaukumu *Pūķa kalns* sāmi, nemācēdami pietiekami labi somu valodu, somiem raksturoja kā dzīvnieku ar asti, kas nes ļaudīm labumu, un šis nosaukums tika iztulkots kā *Pērtiķa kalns* (*Apina vuori*).

Norvēģijā sāmu valodai pēdējā laikā esot lielākas tiesības nekā Somijā, tomēr arī te, ja persona vēlas būt oficiālā iestādē apkalpota sāmiski, tas jāpieprasa vismaz iepriekšējā dienā.

Simpozija vieta – Norvēģijas sāmu galvaspilsēta Kārāšjohka (jeb Karašoka; sāmiski *Kárášjohka*, norvēģiski *Karasjok*) izvietojusies pie gleznainās Kārāšjohkas upes, kuras nosaukums, lai gan nav īsti skaidrs, tomēr saskaņā ar vienu no hipotēzēm varētu būt 'mazā upe' (pēc lieluma tā gan varētu līdzināties Latvijas Lielupei).

Īpaši izraudzīta simpozija vieta – Sāmu parlamenta (*Sámediggí*) ēka (savdabīga, simpātiska arhitektūras modernisma un etnogrāfisma, stikla un koka simbioze, kas izpelnījiesies 2001. gada izcilākās jaunceltnes godu Norvēģijā). Simpoziju atklāja tagadējā un vienlaikus pirmā šā parlamenta prezidente sieviete Aili Keskitalo, kas sveica simpozija

dalībniekus ar vārdiem: «Vietvārdi ir vieta, kur satiekas cilvēki un daba.»

Vairāki plenārsēdes referāti bija veltīti sāmu zemes vietvārdiem: to lietošanai, funkcijām un pētniecībai (Ule Henriks Maga, Norvēģija), vietvārdu sistēmas evolūcijai (Janne Sārikivi (*Saarikivi*), Somija). Tika uzsvērti sāmiem raksturīgie vietvārdi, ko veido vairākas saknes (dažreiz 3 vai pat 4). Izskanēja arī sāmu tautas sāpe par autentisko vietvārdu noliegumu: tika demonstrēti foto, kur norvēģi aizkrāso sāmiskos nosaukumus ceļazīmēs un kur sāmi izvieto papildu paštaisītas ceļazīmes. Pēc J. Sārikivi vērojumiem, sāma briežkopja individuālo vietvārdu sistēmu veido apmēram 150 nosaukumu, trūcīgāka šī sistēma ir jūras sāmiem (zvejniekiem) – apmēram 80 vietvārdu.

Tika uzskatāmi parādīta sāmu leksikas bagātība, piemēram, kalna, paugura, uzkalniņa nosaukumam sāmu valodā ir zināmas 37 dažādas leksēmas.

Vairākos referātos risināti konkrētu sāmu cilmes vietvārdu jautājumi.

Plašu interesi izraisīja onomastiskās teorijas referāti, piemēram, Jani Vuoltēnaho (*Vuolteenaho*) un Terhi Ainialas (Somija, Helsinki) kopreferāts, kas pretendēja uz «jaunās toponīmikas» katķisma statusu. Jaunās metodoloģijas pamatā – ikviena vietvārda pētīšana jāietver plašākā multikulturālā kontekstā. Mūsdienu «ātrā pasaule» (*fast world*) un ekonomikas dinamika pieprasa onomastikas zinātnes modernizāciju: vajadzētu ievērot postkoloniālu kontekstu, etnogrāfisku pieeju, neignorēt pilsētas onomastiku, vērst uzmanību uz toponīmiskās sistēmas evolūciju utt.

Ketrina Neša (*Catherin Nash*) (Anglija, Londona) risināja sarežģītu vietvārdu un kultūras piederības jautājumu – «tā ir tava kultūra, bet šī – manējā» (pārdēvēšana kā dekolonizācija).

Lorenss Bergs (*Lawrence D. Berg*) (Kanāda) iztirzāja jautājumu par «nenosaukšanas» politiku.

Laura Kostanski un Aiens Klarks (*Ian Clark*) (Austrālija) prezentēja interesantu pētījumu par vietvārdu pārdēvēšanu un ētiskiem jautājumiem, demonstrējami daudzās (balto)

austrāliešu vēstules ar iebildumiem un protestiem pret nosaukuma maiņu, kas saistīta ar aborigēnu vietvārdu iekļaušanu oficiālo vietvārdu sistēmā. Galvenais secinājums – jau pats vietvārds ietver sevī identitāti. Tiesa, ja, piemēram, Jaunzēlandē, tiek ierosināts Okatainas ezeru pārdēvēt par *Te Moana i kaitaina a Te Rangitakakaroro* (piemērs no Huias Peisijas (*Huia Pacey*) tēzēm, pati potenciālā referente nebija atbraukusi), var saprast, ka ne gluži visi, kam šis vietvārds būs jālieto, ir vienādā sajūsmā.

Valērija Alia (Anglija), runādama par Amerikas un Kanādas vietvārdiem un saistīdama toponīmiku ar politiku, skāra tādu jautājumu kā *undergrown naming* (pagrīdes nosaukumi), kas lietotami kā protests pret oficiālo nosaukumu un oficiālo politiku.

Ģeogrāfs no Oulu Universitātes (Somija) Ansi Pāsi (*Anssi Paasi*) runāja par konceptualizācijas teoriju, uzsvērdams, ka nosaukšana ir varas akts (*naming is an act of power*), ka identitāte nav statiska – tā nepārtraukti mainās. Viņš pieminēja arī tādu jēdzienu kā *power of maps* (karšu spēks) – aiz katras kartes slēpjas attiecīgs nolūks. Pirmā Somijas karte ar somiskiem vietvārdiem parādījies 1848. gadā. Savā ziņā ar šo referātu sasaucās mūsu Zanes Cekulas stāstījums par Latgales vietvārdiem kartēs.

Kanādiete Linda Peplinski stāstīja par darbu ar inuitu (eskimosu) vietvārdiem Nunavutā (Ziemeļkanādā) un, cita starpā, demonstrēja inuitu sillabisko, tomēr samērā vienkāršo rakstību; inuitu vietvārdi to lietotājiem ir nozīmīgi arī ar savu informatīvo piesātinātību.

Daži referāti tika veltīti ielu nosaukumiem un to maiņām: par Nīderlandes praksi un frīzu valodu runāja Reina Burigtere (*Boerrigter*) (Nīderlande), par Rīgas urbanonīmiem – Laimute Balode (Latvija).

Visu dalībnieku interesi piesaistīja maoru tautas pārstāves Sallijas Hariates Makīnas (*Sally Hariate MacKean*) no Jaunzēlandes emocionālā uzstāšanās: *No name, no memory* (nav vārda, nav atmiņas) izskanēja kā pareģojums.

Par gandrīz jau zudušas tautas – lībiešu – likteni (un vietvārdiem) Latvijā runāja Ojārs Bušs.

Dorina Vofa (*Doreen Waugh*) no Skotijas referēja par Šetlendas salu toponīmijas lingvistiskajiem slāņiem (piemēram, šo salu pirmiedzīvotāju piktu pēdas vietvārdos tikpat kā nav atrodamas, toties bagātīgu toponīmisko mantojumu atstājuši skandināvu vikingi, kas iekarojuši Šetlendas salas ap 800. gadu, un viņu pēcteči, kurus nākamie ieceļotāji – skoti – galīgi asimilējuši tikai 18. gadsimtā).

Igaņu pārstāvji – Evars Sārs (*Evar Saar*) un Mariko Fastere (*Faster*) – klātesošos iepazīstināja ar Igaunijas dienvidos – Veru – runāto valodu un vietvārdiem. Lietuvas jaunie zinātnieki Nerija Bartkute un Remigijus Jodelis (*Juodelis*) stāstīja par latviešu valodas ietekmi uz Jonišķu apvidus vietvārdiem.

Adrians Kūpmans (*Adrian Koopman*) no Dienvidāfrikas Republikas labā nozīmē teatrāli stāstīja par vienas Dienvidāfrikas dienvidaustrumu pilsētas – Durbanas (*Durban*) – nosaukuma alonīmiem un polinīmiem: šai pilsētai ir 21 (!) reāli lietojams vai lietots nosaukums, šie nosaukumi saistīti ar dažādām etniskām un sociālām identitātēm.

Sociolingvists no Somijas Heiki Paunonens (*Heikki Paunonen*), lielākās somu valodas slenga vārdnīcas autors, atgriezās 20. gadu Helsinkos un referēja par slenga vietvārdiem un garīgo (jeb atmiņas) karti. Helsinkiete Peivi Raino (*Päivi Rainó*) stāstīja par vietvārdiem kurlmēmo valodā.

Neapšaubāmi visbiežāk šajā simpozijā izskanējuši vārdkopa visos referātos – *indigenous name* ‘pirmiedzīvotāju (viet)vārdi, autohtonie nosaukumi’.

Jāmācās lepmi nēsāt tautastērpus (sāmi to prot – gandrīz visi konferencē referējušie bija tērpušies zilsarkandzeltenos tautastērpus, uzsverot savu etnisko piederību).

Nav bijusi cita konference (varbūt izņemot onomastikas terminoloģijas semināru 2004. g. septembrī uz neliela kuģīša starp Horvātijas salām), kas būtu tik informatīva ne tikai pateicoties referātiem, bet arī ārkārtīgi piesātinātajai ietvarprogrammai (nejaukt ar Eiropas Savienības

ietvarprogrammām!). Kārāšjohkas konferences, resp., simpozija rīkotāji bija izvirzījuši sev virsuzdevumu: iespējami pilnīgāk iepazīstināt no visas pasaules sabraukušos onomastus ar sāmu zemi un – laikam gan jo īpaši – ar sāmu tautu. Šim nolūkam pirmām kārtām kalpoja 3 (trīs!) ekskursijas.

Pirmā no tām gan netika šai vārdā dēvēta, tas it kā bija tikai jau pieminētais pārbrauciens ar autobusu no Ivalo lidostas uz simpozija norises vietu. Šā pārbrauciena informatīvo piesātinājumu jau mēģinājām īsi raksturot, bet vēl noteikti jāpiemin mūsu apmeklētais Sāmu muzejs *Siida* Inari mazpilsētā Inari ezera krastā – laikam gan pasaulē nozīmīgākais sāmu vēsturei un etnogrāfijai veltītais šāda veida komplekss, kas sastāv no lielas, modernas ekspozīciju zāles un itin paprāva brīvdabas muzeja. Neizbēgamais salīdzinājums ar mūsu Brīvdabas muzeju lika secināt, ka mūsējais, protams, ir tomēr stipri lielāks un bagātīgāks, bet ainavas gleznainības ziņā gan abi varētu būt līdzvērtīgi (jo arī mūsējais ir izcils). Pārbrauciena laikā šķērsojām valsts robežu starp Somiju un Norvēģiju; autobuss apstājās, un mūsu pārstāve iegāja pie robežsargiem apjautāties, vai viņiem ir kāda interese par mums – tomēr intereses nebija. Turpmākajās dienās vēl trīs reizes šķērsojām šo pašu robežpunktu, taču nu jau bez apstāšanās. Caur autobusa logiem aizrautīgi vērojām apkārtējo dabu – esam taču pārsimt kilometru uz ziemeļiem no Ziemassvētku vecīša rezidences, vajadzētu būt ziemeļu eksotikai... Ielejās gan ainava īpaši neatšķiras no Latvijas vai Igaunijas piejūrā redzamās: priedes, paegļi, sūnas... Vienīgi tad, kad autobuss uzrāpjas Ziemeļsomial un Ziemeļskandināvijai tipiskā plakankalnē (somiski: *tunturi*), apkārt redzamais kļūst atbilstošāks priekšstatam par tundru.

Pirmās simpozija dienas pēcpusdienā dodamies uz ziemeļiem gar Norvēģijas un Somijas robežupes Tanas (sāmiski *Deadnu*) krastu Somijas pusē; upes ieleja mazliet atgādina Gauju, vien palielinātā variantā. Taču mūsu galvenais mērķis nav dabas krāšņumi, galvenais mērķis ir cilvēki – sāmu zvejnieki un viņu gatavotais bezgala garšīgais cienasts, kas tiek cepts, šmorēts un baudīts mazliet modernizētās, no metāla

stiepiem un brezenta uzslietās jurtās, kuru vidū kuras ugunskurs. Pievakarē arī onomastiem tiek mācītas elementārākās spiningošanas iemaņas; lašus gan arī šeit zvejo līdzīgi kā savulaik Daugavā pie Doles salas – ar tačiem un murdiem (tiesa, sāmu zvejnieku lietotās konstrukcijas tomēr ir specifiskas, no mūsējām atšķirīgas). Sarunā viens no zvejniekiem saka, ka somiski viņš gan saprotot, taču nerunājot (tiesa, pati saruna noris somiski); paliekam mazliet neizpratnē, vai ar to viņš gribēja teikt, ka runā tikai sāmiski?

Simpozija otrā darba diena ilgst tikai līdz pusdienām, jo ielānots itin tāls brauciens vēl vairāk uz ziemeļiem – uz Pošangenfjordu (*Porsangen*); šis brauciens kļūst par kulmināciju sāmu dzīves realitāšu apguves kursā. Pirms paša fjorda uz īsu brīdi apstājamies pilsētiņā ar trim nosaukumiem uz ceļazīmes pie pilsētas robežas: norvēģu *Lakselv*, sāmu *Leavnnja*, Norvēģijas autohtono somu jeb kvenu *Lemmijoki* (savā ziņā to gan pārspēj uzraksti – iestāžu nosaukumi – Somijā pie Ivalo pilsētas iestāžu nama četrās valodās: somu, ziemeļsāmu, Inari sāmu un koltsāmu valodā). No Lakselvas ceļš tālāk ved uz jūras sāmu kultūras centru fjorda krastā, kur vispirms miesai tiek sāmu saimnieču gatavots, kārtējo reizi izcili garšīgs mielasts, pēc tam garam – referāts par vietējiem sāmu vietvārdiem (jūras sāmi var tikt uzskatīti vai nu par ziemeļsāmu etnisku grupu vai arī par patstāvīgu etnosu, vienu no apmēram desmit, kas sastāda kopumu, kuru esam raduši apzīmēt ar vienu vārdu – *sāmi*). Referātu lasa viens no jūras sāmu aktīvistiem, lasa sāmu (acīmredzot ziemeļsāmu) valodā, bet angļiski tulko Saimons Oldridžs (*Simon Aldrige*) – spilgta personība, kas bija kopā ar mums visu konferences laiku, neredzīgs angļis, kurš pirms gadiem desmit apmeties Sāmu zemē, perfekti apguvis sāmu valodu un strādā par tulku Norvēģijas Sāmu parlamentā (vienlaikus arī – ar asistenta palīdzību – par angļu valodas skolotāju skolā).

No jūras sāmiem dodamies pie briežkopjiem, precīzāk sakot, pie vienas acīmredzot samērā labi situētas briežkopju ģimenes tās vasaras mītnē (ziemā brieži un briežkopji pārceļo vairāk uz dienvidiem). Šī mītne daudz neatšķiras no

mūsdienīgas latviešu zemnieksētas – te ir gan pietiekami kapitāla dzīvojamā māja, gan saimniecības ēku komplekss; savdabību pārstāv strauja, gleznaina upīte dziļā akmeņainā gultnē turpat līdzās, aiz šķūnīša, un jau no zvejnieku apmeklējuma pazīstamās brezenta jurtas sētsvidū. Ģimenes galva Mahte (latviski acīmredzot būtu *Matīss*) mūs aizved līdz briežu aplokiem, kuros šos dzīvniekus sadzen rudenī un sadala starp īpašniekiem (īpašuma tiesības izsecināmas pēc iegriezumiem briežu ausīs). Mahtes stāstījums (sāmiski) par to, kas un kā viss šajos aplokos notiek, ir visai detalizēts, Saimons tulko angliiski, tomēr jāatzīstas, ka angļisko briežkopības terminoloģiju pirms tam nebijām apguvuši pietiekami dziļi... Teorijai seko prakse: atgriežamies pieminētajās jurtās, kur tiek pasniegta sutināta brieža gaļa (mazliet moka sirdsapziņa, ka briedis kauts speciāli mūsu dēļ) ar kartupeļiem. Pēc tam katrs, kas vēlas, var mācīties mest virves cilpu (kovboju terminoloģijā *laso*) tā, lai precīzi trāpītu briedim uz ragiem (ragi ir īsti, vienīgi brieža vietā – celms); dažiem dažreiz arī izdodas.

Jau pievakarē, pēdējo pirmskrēslas gaišumu izmantojot, pabraucam vēl mazliet uz ziemeļiem, atgriežamies pašā fjorda krastā, kur atrodams diezgan nelielais un pieticīgais, taču savā ziņā pat ļoti ievērojams cienīgais jūras sāmu brīvdabas muzejs. Tas ir privāts (!) muzejs, kas eksistē, pateicoties jūras sāmu entuziasmam un ziedojumiem (un nelielajiem suvenīru tirdzniecībā iegūtajiem līdzekļiem). Šai muzejā gūstam priekšstatu par bezgala askētisku dzīvesveidu: redzam miniatūru vienistabas būdiņu, kurā savulaik mitinājusies ģimene ar sešiem vai septiņiem bērniem, ieejam mitekļī, kas sastāv no istabiņas, kurā atradusies vieta vienai guļamlāviņai un 40 cm platai spraugai gar to, un aitu aizgalda (bet ziemā tādā mājiņā esot bijis silti). No šejienes līdz Eiropas sauszemes tālākajam ziemeļu punktam vēl apmēram 105 kilometri.

Sāmu zemes burvīgumu pat ar filologa spalvu ir grūti aprakstīt. To var saprast tikai tas, kas vienreiz to ir izbaudījis (kaut gan ziemā, pie mīnus 30 grādiem, šis burvīgums būtu bijis mazliet savādāks; augustā mūs laiks patiešām lutināja,

gausa temperatūra parasti svārstījās ap plus 15 grādiem pēc Celsija, bet prombraukšanas dienā pat uzkāpa līdz plus 23 grādiem!).

It kā jau nebūtu nopietni un solīdi pārskatā par zinātnisku saietu daudzkārt pieminēt mielasus un cienastus. Taču arī šādā formā izpaudās rīkotāju, mājinieku, Norvēģijas sāmu un viņu draugu viesmīlība, un jāatzīst, ka mums patiešām nav bijis izdevības pieredzēt citu konferenci, kurā tās dalībnieki būtu tik daudzreiz un tik garšīgi cienāti – ieskaitot pēdējā kafijas pauzē pasniegtu GRANDIOZU speciāli mūsu simpozijam veltītu torti, no kuras pat kopīgiem spēkiem spējām pievārēt labi ja piekto daļu.

Dažu dienu laikā simpozija dalībnieki paguva uzzināt pārsteidzoši daudz jauna – gan no kolēģu referātiem, gan no rīkotāju stāstītā un rādītā. Un vislielākie nopelni par to, ka šī patiešām bija ļoti izdevusies konference, viena no izcilākajām mūsu pieredzē, pieder Kaisai Rautio-Hēlanderei (*Kaisa Rautio Helander*), starptautiski pazīstamai onomastei un Norvēģijas Sāmu parlamenta vietvārdu konsultantei, kas bija konferences dvēsele, par visu jutās atbildīga un visu perfekti izkārtoja. Atvadoties prombraukšanas rītā pēc konferences, bija skaidri jaušams, ka nu arī Kaisas fiziskie un garīgie spēki ir gandrīz izsmelti – toties iemantota konferences dalībnieku pateicība, cieņa un simpātijas.

Laimute Balode, Ojārs Bušs

ATCERAMIES

Eduards Ādamsons – simtgadnieks (1906–1996)

2006. gada 12. septembrī simtgadnieku saimei piepulcējās izlokšņu materiālu vācējs valodnieks un skolotājs Eduards Ādamsons, kurš visu savu valodniecisko darbību saistījis ar dzimtās Limbažu apkārtnes (dzimis Limbažu pagasta Sleikās) izlokšņu materiālu vākšanu un šā novada kultūrvēstures un literatūras darbinieku (J. Neikena, E. Veidenbauma u. c.) dzīves gaitu un literārā devuma apzināšanu un pētīšanu.

Eduards Ādamsons pieder paaudzei, kurai ir bijusi iespēja un laime mācīties pie izcilā latviešu valodnieka prof. J. Endzelīna un kuru profesors pats arī savā laikā ir ievadījis valodniecības darbā, aicinādams piedalīties Rīgas Latviešu biedrības Valodniecības nodaļas sēdēs, turpinot K. Mīlenbaha «Latviešu valodas vārdnīcas» veidošanu. E. Ādamsons 1930. gadā absolvējis LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes filozofijas nodaļu, bet 1934. gadā – baltu filoloģijas nodaļu, iegūstot valodas un literatūras skolotāja kvalifikāciju. Lielāko darba mūža daļu viņš ir strādājis par skolotāju vairākās Latvijas pilsētās: Kuldīgā (1930–1932), Liepājā (1934–1944), bet kopš 1944. gada dzimtajā pusē Limbažos, mācījis valodas, literatūru, arī loģiku un dabaszinātnes.

Tomēr vislielāko ieguldījumu latviešu valodniecībā E. Ādamsons ir devis tieši dialektoloģijā – izlokšņu materiālu vākšanā gan apvidvārdu vārdnīcu, gan vēlāk «Latviešu valodas dialektu atlanta» un «Eiropas valodu atlanta» vajadzībām. Materiālu vākšanu viņš uzsāka jau 20. gs. 30. gadu sākumā, gatavojot Vainižu izlokšnes aprakstu, kas publicēts 1934. gadā Filologu biedrības Rakstu (FBR) 14. sējumā¹. Raksts iekļāvās toreizējā izlokšņu pētīšanai kopīgi izstrādātajā programmā, un tajā ir aplūkotas

---

¹ Ādamsons E. Vainižu izlokšne. FBR. Rīga, 1934, 14. sēj. 76.–98. lpp.

galvenokārt izloksnes fonētiskās un morfoloģiskās īpatnības. Arī vēlāk E. Ādamsons ir pievērsies fonētikas un gramatikas parādību apskatam – Rietumvidzemes lībisko izlokšņu zilbju intonācijām, Vidzemes lībisko izlokšņu salikteņiem, pakārtojuma vārdiem, dzimtēm Rietumvidzemes lībiskajās izloksnēs u. c. Par šiem jautājumiem viņš vairākkārt referējis LU Filoloģijas fakultātes rīkotajās zinātniskajās konferencēs un savas atziņas publicējis preses izdevumos, rakstu un tēžu krājumos un Limbažu novada preses izdevumos. E. Ādamsonam ir bijusi iespēja vērot Limbažu apkārtnes izloksnes gandrīz visa 20. gs. garumā (zināms pārtraukums bija laikposmā, kad viņš strādāja Kurzemē). Valodniecisko darbību E. Ādamsons atsāka pēc kara, atgriezies dzimtajā pusē Limbažos, bet sistemātiski izlokšņu materiālu vākšanai pievērsās pēc aiziešanas pensijā 60. gadu sākumā, kad arī toreizējā Valodas un literatūras institūtā aktivizējās izlokšņu materiālu vākšanas darbs, un šā institūta līdzstrādnieces D. Zemzare un E. Šmite rosināja J. Endzelīna skolu apguvušo valodnieku no jauna pievērsties izlokšņu leksikas vākšanai un kartotēkas veidošanai. Visnozīmīgākais E. Ādamsona devums ir – viņa sagatavotā apjomīgā (aptuveni 60 000 vienību lielā) Vainižu leksikas kartotēka, kas vākta ilgākā laika posmā, vērojot izloksni dinamikā, konstatējot dialektālo parādību noturību vai zudumu, laika gaitā notikušās pārmaiņas. Tāpēc arī materiāls ir ticams, tas izmantots daudzos vēlāko gadu dialektoloģijas pētījumos, un uz šī materiāla bāzes vēlāk 90. gados tika izveidota divsējumu «Vainižu izloksnes vārdnīca»². Kartotēka ietver ne tikai vecākās paaudzes valodā sastopamos senākos vārdus, bet arī daļu sarunvalodas un vienkāršrunas leksikas, kas blakus dialektālajiem vārdiem sastopami dažādu paaudžu izloksnes runātāju valodā.

Kā zināms, izlokšņu vārdnīcu veidošana ir ilgs un darbietilpīgs uzdevums. Vispirms sarunās ar izloksnes pārstāvjiem ir jāsavāc materiāls, jāiedziļinās izloksnes izrunas īpatnībās, tāpat jāizzina dažādu darba nozaru vēsture. Vainižu

² Ādamsons E., Kagaine E. Vainižu izloksnes vārdnīca. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2000, 1.–2. sēj.

leksikas klāstā atrodami daudzi vārdi, kas saistās ar dažādiem seniem lauku darbiem, darbarīkiem, celtnēm, augiem, dzīvniekiem utt. Piemēram, *bars* 'pļavas vai lauka josla, ko pļāvējs nopļauj vienā gājienā' (*dūšiks pļāvēš joū pļāu plat ba:r, vēl liēls kuōpiņs*), *braķis* 'siena kaudzes balstkoks' (*siēnkoūdzei i braķ: vidu*), *buoķis* 'ierīce, iekārta (kuļmašīnā), kas noberž graudiem akotus' (*buōķs i kuļammašīna. laiž uz buōķ, lai nuōtīr groūds nuō akotiņ*), *struoguļi* 'labības atvētījumi, nezāļu sēklas, rogas u. tml.', *brauktava* 'rīks, ar ko kulsta linus' (*broūktou bi, [ar] kuo broūk [linus]*), *čugums, čigums, čukurnis* 'jumta kore' (*čukums ir piē māi. tuo jūmt čugum soūc pa čigum ar*), *čučukuoks* 'miets ogļu maisīšanai krāsnī' (*čučukuōks ir tāt kuōks, [ar] kuō raka krās*), *blaizums, plaizums* 'lielāks gabals, laukums, vieta pļavā' (*ispļāu liēl plaizum paša vid pļava*), *dundurājs* 'augš – pļavas bitene', *cūksers* 'asa, cieta zāle; vilkkūla', *šķuomene* 'lācene', *cūkdzenītis* 'dzilnītis', *dukurs* 'sesks' u. c. Daudziem kopvalodas vārdiem reģistrētas arī vārdu nozīmes, kādas nav vairs raksturīgas mūsdienu valodā, piemēram, *gaita* 'garša' (*kāc i zup: pec gaīt? vai noū drusk jāpiēmēt sāl?*), *grūts* 'smags' (*piēcpacmit as:ar bi un mārciņ grūt*), *gājums* 'kārtā, dzimums' (*joūnekļ būt vīreš gājūms uī joūnou siēvēš gājūms*). Kartotēka ietver arī daudz ekspresīvu, ar dažādu stilistisko nokrāsu lietotu parādību, priekšmetu, dzīvu būtņu apzīmējumu, piemēram, *cālknābis, vistknābis* (ar humoristisku nokrāsu) 'miežagrauds' (*kas tur ir, ka teū cālknābs stāū nuōtļ pie ac? vaegat smēret a luōg sviedriņ, ta iētat nuōst*), *cūkčepure* (ar nievājošu nokrāsu) 'slikts (blēdīgs, arī nepieklājīgs, nevīžīgs u. tml.) cilvēks', arī daudz frazeologismu, salīdzinājumu, tautas valodā lietotu izteicienu u. tml., piemēram, *aizmirsis putru strēbt* 'miris' (*baznica zvaī, nu ir viēnc akal aizmišs: putr strēpt*), *šķīstputra apmākusies* 'putrai pielīti pārk maz piena'.

Atceroties valodnieku Eduardu Ādamsonu viņa simtgades reizē, nevar neminēt to nozīmīgo faktu daudzumu, ko viņa sagatavotā kartotēka dod baltu un Baltijas somu valodu sakaru pētniekiem visos valodas līmeņos – fonētikā, gramatikā, leksikā, semantikā, jo Vainižu izloksne pieder pie lībiskā

dialekta izloksnēm un tajā atspoguļojas dažāda senuma ietekmju radītās pēdas (piemēram, leksikā un semantikā *sugām* 'pilnīgi, galīgi, pavisam' (ziņks *bi* *pagešnakt* *atrāves* *vaļa*, *iēgāš* *kāpostas*, *izbradeš* *kāposts* *sugaņ*; *sniēgs* *brīnum* *kūst*, *ceļš* *joū* *ir* *sugaņ* *mēļs*), semantiskajās paralēlēs somugru valodu ietekmē radušos gramatisko modeļu izmantojumā u. c. (piemēram, salikteņi ar *-apakša*, *-apuža*, *-pakaļa* salikteņa otrajā daļā *kaklapuža* 'pakakle', *auspakaļa* 'aizauss', *durpakaļa* 'aizdurve'). Sastopami arī īpatnēji atvasinājumi ar *-ējs* no substantīviem un salikteņi ar datīva formu salikteņa pirmajā daļā: *brālamējs* 'brāla', *māsamējs* 'māsas', *saim(n)iekamējs* 'saimnieka', *jumspuse* 'jūsu puse, jūsu apvidus', *mumspusietis* 'mūspusietis', *tevtēvamējs* 'tava tēva' u. c.

E. Ādamsona gadsimta gaitā sakrātais tautas valodas materiāls ir nezūdoša unikāla vērtība, nozīmīgs fakts un informācijas avots, kas nākotnē tiks izmantots, veidojot turpmākos dialektoloģijas, ģeolingvistiskos un kultūrvēstures pētījumus.

Elga Kagaine

Rūdolfs Grabis un terminoloģija

Valodniekam Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklim Rūdolfam Grabim (1906–1996) šogad aprit 100 gadu. Savā ļoti ilgajā darba mūžā viņš ir darbojies gan pedagoģijā, gan zinātnē – daudzās valodniecības nozarēs.

Gandrīz 30 gadu R. Grabis ir bijis cieši saistīts ar terminoloģijas darbu. Sācis kā Filoloģijas apakškomisijas sekretārs 1946. gadā, 1948. gadā kļuvis par Literatūras un valodniecības apakškomisijas priekšsēdētāju un šo komisiju vadījis visu tās aktīvās darbības laiku, bet Terminoloģijas komisijas (TK) un tās plēnuma darbā sācis piedalīties no 1947. gada TK priekšsēdētāja vietnieka statusā. R. Grabis nekad nav bijis TK priekšsēdētājs, kaut gan faktiski veicis šo darbu ilgu gadu. Pat tad, kad 1959. gadā TK pāriet no ZA

Prezidija pakļautības Valodas un literatūras institūta pārziņā, oficiāli priekšsēdētājs ir institūta direktors.

TK faktiskā vadītāja galvenais uzdevums ir terminu izstrādes darbu koordinēšana un to apspriešanas un apstiprināšanas sēžu vadīšana. Laikā no 1959. gada līdz 1975. gadam R. Grabis ir vadījis 259 TK sēdes; viņa vadībā ir pieņemta terminoloģijas vārdnīcu sastādīšanas instrukcija; viņa darbības laikā ir iznākušas 10 terminu vārdnīcas un publicēti 17 terminu biļeteni. R. Grabis ir vadījis 46 nozaru terminu sarakstu apspriešanu. Starp šīm nozarēm bija bibliotēku zinātne un bibliogrāfija, valodniecība, ekonomika, jurisprudences, augkopība, sēklkopība, lopkopība, selekcija, agronomija, zooloģija, veterinārija, enerģētika, fizika, ķīmija u. c.

Valodnieks nav apmierinājies tikai ar tīri administratīvu pienākumu veikšanu, bet pats aktīvi iesaistījies apspriežamo jautājumu lemlēmšanā, terminoloģijas darba principu izveidē, publicējis terminoloģijas jautājumiem veltītus rakstus un arī pats ierosinājis vairākus jaunus terminus. Autoritāti daudzo zinātnes nozaru speciālistu vidū viņam nodrošināja bagātā dzīves pieredze, rūpīgā attieksme pret darbu un cieņa arī pret citādu uzskatu pārdēvējumiem. Kad R. Grabis sāka darbu terminoloģijā, viņam aiz muguras bija daudzu gadu pedagoģiskā darba pieredze, jo strādāt par skolotāju viņš bija sācis jau līdztekus studijām Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātē, ko «ļoti sekmīgi» (ieraksts dokumentā) beidza 1934. gadā ar maģistra grādu.

Tomēr ceļš uz nodomāto skolotāja profesiju nebūt nebija viegls. Uzreiz iestāties filologos viņš nevarēja, jo pēc Cēsu reālskolas beigšanas viņam trūka klasisko valodu zināšanu. Lai nezaudētu gadu, R. Grabis sāk mācības Lauksaimniecības fakultātē, gada laikā apgūst latīņu valodu, nokārto eksāmenu un kļūst par filoloģijas studentu. Latviešu valodas un literatūras skolotāja gaitas viņam ir sākušās P. Dzeņa ģimnāzijā Rīgā, turpinājušās poligrāfijas skolā, kādu laiku – Rīgas Skolotāju institūtā, I Rīgas valsts ģimnāzijā. Un tā līdz 1944. gadam. Šajos gados R. Grabis iesaistījās arī mācību grāmatu rakstīšanā. Kopā ar līdzautoriem 30. gados tika

sarakstītas latviešu valodas mācību grāmatas («Vārds un teikums») no 1. līdz 6. pamatskolas klasei. Pie skolu gramatikām zinātnieks atgriežas vēl 50. un 60. gados, kad kopā ar citiem autoriem top mācību grāmatas 5.–7., 5.–8. klasei u. c. Kopumā R. Grabis ir līdzautors 13 skolu gramatikām. Bet valodas gramatiskās sistēmas padziļināta izpēte vainagojas ar vienu no nozīmīgākajiem zinātniskajiem veikumiem – apjomīgo «Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatiku» divos sējumos (1959; 1962), kas R. Grabja vadībā tapa ZA Valodas un literatūras institūtā, kur viņš bija sācis strādāt 1945. gadā – vēl tad, kad institūts atradās LU paspārnē. Veidojoties Zinātņu akadēmijai (ZA), 1946. gadā šis institūts tiek iekļauts tās sastāvā. No šā brīža Rūdolfa Grabja darba mūžs ir saistīts ar ZA. Viņš ir tiem deviņiem darbiniekiem, kuri profesora Jāņa Endzelīna vadībā sāk veidot Valodniecības daļu apvienotajā Valodas un literatūras institūtā, un visai drīz viņš tiek iesaistīts arī terminoloģijas darbā.

Interese par mūsdienu latviešu valodu un tās gramatisko uzbūvi R. Grabim vienmēr bijusi saistīta ar valodas un valodniecības vēsturi, ar zinātnes valodas veidošanās vēsturi. Viņš ir izsekojis latviešu gramatiku veidošanās vēsturei 17. gadsimtā, apcerējis arī 18. gadsimta gramatiku un atsevišķu latviešu valodas pētnieku nozīmi literārās valodas attīstībā. Šie pētījumi devuši ieskatu arī valodniecības terminoloģijas veidošanās sākumā. Gan veco gramatiku izpēte, gan jaunās rakstīšana lika apzināties nepieciešamību pēc vienotas, zinātnes attīstības līmenim atbilstošas valodniecības terminoloģijas. Tā 1956. gadā top valodniecības terminu biļetens, bet 1963. gadā kopā ar Valodas un literatūras institūta darbiniecēm Dzidru Barbari un Annu Bergmani – «Valodniecības terminu vārdnīca», kurā apkopoti gandrīz 3000 terminu latviešu un krievu valodā.¹

¹ Mūsdienās zinātnes attīstība ir atkal krietni pavierzījies uz priekšu, un pat tādā šķietami stabilā zinātnes nozarē kā valodniecība ienāk jaunas pētīšanas metodes, mainās uzskati, rodas jaunas idejas un jēdzieni, kam nepieciešami jauni nosaukumi, tāpēc ar kopīgiem

Viens no R. Grabja terminoloģiskā darba principiem bija vispirms pašas latviešu valodas dotumu izmantošana, arī apvidvārdu iedzīvināšana zinātnes valodā (protams, saprātīgās robežās). Kādā no publikācijām viņš raksta: «Rodoties vajadzībai nosaukt kādas zinātnes nozares jēdzienus, kā arī skaidrot šo jēdzienu būtību un savstarpējās sakarības, nepieciešamo izteiksmes līdzekļu pamati rodami katrā valodā pašā. Ikviens tauta, savas valodas radītāja un lietotāja, ietērpama valodas apvalkā dažādo priekšmetu un parādību vērojumos un izziņas darbībā gūtos atzinumus, ir radījusi un uzkrājusi gan ikdienā lietojamās, gan rezervē paglabātās leksiskās vienības, konstrukciju veidus un vārddarināšanas līdzekļus.» (1978²) Zinātnieks R. Grabis uzskatīja, ka «tautas valodā ir liela vārdu bagātība, no kuras var izraudzīties labus un derīgus vārdus par terminiem dažādās nozarēs», tikai, «izvēloties par terminu kādu no izlokšņu vārdiem, jāizraugās pēc iespējas tas vārds, kas vislabāk, visskaidrāk un noteiktāk izpauž attiecīgo jēdzienu, un tāda forma, kura tuvāka literārai valodai vai rakstos jau lietotajai – lai arī ne kā termins». Diemžēl «šos pašu valodas vārdus ne vienmēr pienācīgi pameklē».³

Prasība par terminu avotu vispirms izmantot pašas latviešu valodas rezerves bieži uzsvērtā TK sēdēs un izvirzīta un pamatota vairākās R. Grabja publikācijās. Viņš uzskata, ka «tautas valodā ir liela vārdu bagātība, no kuras var izraudzīties labus un derīgus vārdus par terminiem dažādās nozarēs» (1952), un, «ietekmējoties no citām valodām, tomēr vispirms

---

Latviešu valodas institūta un Filoloģijas fakultātes pētnieku spēkiem top jauna valodniecības terminu skaidrojošā vārdnīca.

² Visi rakstā izmantotie fakti un citāti ņemti no ZA TK sēžu protokoliem, ZA arhīva materiāliem un R. Grabja publikācijām, publicēšanas gads norādīts iekavās aiz citāta.

³ Šo valodnieka konstatējumu arvien biežāk varam attiecināt uz trauksmainajām mūsdienām, kad katru dienu ir nepieciešamība pēc jauniem apzīmējumiem, bet nav laika pameklēt atbilstošus vārdus mūsu pašu valodas pūrā, tāpēc tiek iets vieglākais ceļš – aizgūšana, visbiežāk angļu valodas vārdam tikai piekabīnot latvisku galotni.

jāpadomā: vai tādu pašu saturu un tādas pašas nozīmes nianšes mēs nevaram izteikt jau ar savas valodas līdzekļiem» (1981). Sēžu protokoli liecina, ka tad, kad R. Grabim pašam nav bijis zināms kādas reālijas, kāda jēdziena latviskais nosaukums, viņš norādījis, ka jāpajautā dialektologiem vai jāpaprasa apvidvārdniekiem, jo «svešvārdi nav jālieto bez vajadzības. Vienmēr jāņem vērā lietotājs». Nereti, izskatot jauno terminu sarakstus, atskanējis R. Grabja jautājums: «Vai latviska vārda nav?» TK sēžu protokoli rāda, ka ne vienmēr latvisko ir izdevies saglabāt, pat ja kāds vārds valodā arī ir bijis. Citvalodu spaidis dažkārt bijis spēcīgāks, ir respektēts nozares speciālistu viedoklis, kuriem svešvārds šķitis vairāk piemērots. Un, lai gan terminoloģijā ir pieļaujama savas valodas vārda un citvalodu vārda, resp., internacionālisma paralēla lietošana, reizēm tomēr nav izdevies latvisko paturēt un tas sarakstā nav iekļauts. Bezkaislīgie sēžu protokoli tad, šķiet, saglabājuši pat R. Grabja intonāciju: «Kāpēc to latvisko vienmēr grib svītrot?»

Valodniekam R. Grabim vienmēr licies svarīgi, lai termins būtu pieņemams ne tikai attiecīgās nozares pārstāvjiem, bet lai to spētu saprast iepējami plašāks valodas lietotāju loks, tāpēc viņš daudzkārt ir uzsvēris, ka terminam precīzi jāpauž izsakāmais saturs, «attiecīgajam nosaukumam jābūt tādām, lai katrs to kaut cik saprot» (1962), jo tikai tāds termins «ātri iesakņojas un nostiprinās ne vien attiecīgajā zinātnes nozarē, bet ieiet arī plaši literārajā valodā» (1952). Turklāt: «Skaidri un precīzi termini sekmē zinātnisko atziņu pareizu izprašanu, veicina šo atziņu izplatību un pozitīvi ietekmē zinātnes tālāko augšupeju.» (1963)

Līdztekus administratīvajam darbam un Terminoloģijas komisijas darba un principu propagandēšanai valodnieks R. Grabis ir pētījis arī zinātnes valodas veidošanās vēsturi, jo īpaši iedziļinādamies matemātikas speciālās leksikas attīstībā latviešu valodā. Viņš paplašināja zinātnes valodas izpratni, ietverot tajā ne vien terminus, kas, protams, «ir pati spilgtākā un visātrāk saskatāmā zinātnes valodas pazīme» (1976), bet arī valodiskās izteiksmes līdzekļu variējumu kādas noteiktas zinātnes nozares satura paušanai.

R. Grabis pētījis savējā un svešā saaudumu valodā un secinājis, ka terminoloģijā «ne vienmēr ir viegli noteikt, kurš izteiksmes veids ir radies pilnīgi neatkarīgi no citām valodām, kurš rasts vai darināts citas valodas ietekmē» (1976), un ka atsevišķas nozares valodas attīstība ir ciešā saistījumā ar literārās valodas attīstību vispār. Viņš iestājies pret vēlmi lietot pēc citas valodas parauga veidotas konstrukcijas, jo tā «mēs it kā nemanāmi iesūcinām citas valodas izteiksmes veidu savā valodā» (1983). Taču tieši R. Grabja darbības laikā pieļauta tādu sovjetismu oficiāla ienākšana valodā kā *kolhozs*, *sovhozs*, *boļševiks*, *meņševiks*, kaut gan jau pirms 1940. gada bija zināmi *lielinieks*, *mazinieks*, *kolektīvā saimniecība*.⁴

Terminoloģijas komisijas sēdēs vērojama pretošanās vēl kādai tipiskai krievu valodas vārddarināšanas īpatnībai, kas šajā valodā ir ļoti izplatīta un arvien vairāk sākusi ienākt arī latviešu valodā – tie ir defissavienojumi. Tieši terminoloģijā radās jauna tipa salikteni, lai aizstātu defissavienojumus. Arī R. Grabim pieder daži šādi veidojumi, piemēram, *amfībijaautomāšīna*. Šis saliktenis darināšanas modelis ir izplatījies arī plašāk valodā.

Rūdolfa Grabja paša darināto jaunvārdu gan nav daudz. Protams, arī tie radušies diskusiju gaitā, meklējot tajā brīdī labāko risinājumu, atsijājot pieņemamāko variantu kāda jēdziena nosaukšanai. Atbalstu guvuši šādi R. Grabja ieteikumi: *attēldokuments*, *ātrbojīga* [krava], *divošana*, *dokumentzinātne*, *jaunattīstības* [valstis], *iespīlētājbalsts*, *savietošana*, *tāldarbības* [aviācija]. Terminoloģiskās darbības sākumposmā valodnieks devis priekšroku vārdkopām, nevis salikteniem, taču vēlāk, kā liecina sēžu protokoli, pieņēmis arī tos un, kā rāda minētie piemēri, pats vairojis to skaitu. R. Grabis vienmēr uzsvēris, ka visu izšķirs prakse – vai nu lietotājs pieņems attiecīgo vārdu, vai ne.

⁴ Pamatojumu, kāpēc tika izvēlēti šie pēc latviešu valodai svešiem modeļiem darinātie vārdi, R. Grabis sniedz sava dzīves gājuma apcerē «Atmiņu druskas» (skat. valodnieka piemiņai veltīto krājumu «Sava valodai», kas publicēts 1996. gadā).

Tajā pašā laikā R. Grabis atzina, ka «terminoloģijā nevar rīkoties individuāli» un tas, ko pieņēmusi un apstiprinājusi TK, ir jāievēro visiem. Tāda prasība bija ietverta arī Terminoloģijas komisijas nolikumā. Šī ir vienīgā atšķirība no tiem darbības principiem, pēc kuriem vadījās 1919. gadā izveidotā Terminoloģijas komisija un kuras parasti ievēroja un propagandēja R. Grabis. Viņš uzskatīja, ka principiālas domstarpības jāizšķir TK un terminu lietojums ir jāsaskaņo, ir jāvienojas starp dažādām iestādēm, dažādām nozarēm, lai rastu kompromisu.

Domstarpības un strīdi starp dažādu nozaru speciālistiem, redaktoriem un valodniekiem pastāvējuši vienmēr. To novēršana prasījusi daudz pūļu un nervu arī R. Grabim. Rūdolfs Grabis pats ir atzinis: «Šis novads .. ir prasījis lielu darba ieguldījumu, un visi tie daudzie tūkstoši terminu, kas šais gados ir šādā vai tādā veidā publicēti vai tikai apspriesti, ir bijuši jāizanalizē un jāakceptē. Ir bijis jārada daudz jaunu vārdu vai formu, ir bijis jāizšķir arī daudzi strīdi, kas rodas kādas nozares speciālistu starpā par terminiem.»⁵ Tāpēc viņš jau 60. gadu sākumā ir lūdzis viņu atbrīvot no amata Terminoloģijas komisijā, tomēr aiziet viņam neļauj. Nākamā reize, kad R. Grabis lūdz šo darbu uzticēt kādam citam, ir 1971. gadā, tomēr vēlreiz tiek pierunāts darbu turpināt. Un tikai 1975. gadā, jau divus gadus faktiski būdams pensionārs, R. Grabis beidz darbību TK priekšsēdētāja vietnieka amatā. Turpmāk viņš piedalās tikai tajās TK sēdēs, kur spriež par viņam vistuvāko nozaru terminiem. Pēdējā terminoloģijas tēmai veltītā publikācija ir īss rakstiņš presē ar zīmīgu nosaukumu – «Kāpēc lauzt vispārpieņemta termina tradīciju» (1985). Kopumā dažādiem terminoloģijas jautājumiem ir veltīti 13 R. Grabja darbi⁶.

Kornēlija Pokrotniece

⁵ No pārskata par 1962.–1967. g.

⁶ Rūdolfa Grabja bibliogrāfija. – *Savai valodai*. R., 1997, 306–312.

Рудольф Грабис: наш первый диалог и его продолжение в геолингвистике

Когда 23-го февраля 2006 г. во время выступления на конференции Валентины Скуини я обратился к тезисам ее доклада (*Valodas struktūra un valodas vienību funkcijas. — Akadēmika Jāņa Endzelīna 133. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. LU Latviešu valodas institūts. Rīga, 2006*), то меня буквально всколыхнуло вскользь (в скобках) оброненное ею замечание: «...R. Grabis (šogad simtgadnieks)...» [38. lpp.].

Если чисто по-человечески Янис Эндзелин, счет лет со дня рождения которого через несколько месяцев перейдет уже на вторую треть второго столетия, навсегда останется для меня только недоступным в своей высоте образом, составленным по отрывкам воспоминаний встречавшихся с ним людей, то Рудольфа Грабиса я знал лично. Более того, этот человек не косвенно (как великий латышский учитель моего научного руководителя — акад. Леонида Арсеньевича Булаховского), а напрямую и самым непосредственным способом сыграл важную роль в моей творческой биографии. И, надолго задумавшись над столь неожиданным для меня юбилеем, я после возвращения домой с головой зарылся в свой эпистолярный архив. И поплыли один за другим «труды и дни» нашего знакомства, нередко датируемые лишь почтовыми штемпелями на конвертах писем и оборотной стороне бланков телеграмм...

1. Начало нашего общения обратило на себя внимание неизвестного для меня фотографа. На снимке, который еще по свежим следам теперь уже такой далекой рижской конференции прислали мне независимо друг от друга две ее участницы, запечатлено мгновение из нашего самого первого разговора с Р. Грабисом.

Место диалога — высотное здание Латвийской академии наук. Время — скорее всего второй день

конференции по топонимике северо-западной зоны СССР (Рига, 7–9 февраля 1967 г.).

Однако еще определеннее, чем – как теперь говорят – «хронотоп» изображаемого, я могу обозначить предмет нашего обсуждения – то, в чем младший участник диалога пытался тогда убедить своего старшего собеседника, который был руководителем лингвистических исследований академического Института языка и литературы.

Если оттолкнуться от такого общепринятого в практике проведения спортивных соревнований термина, как «фотофиниш», то можно сказать, что к моменту «фотостарта» нашего знакомства уже успело миновать чуть более двух лет от того декабрьского события, когда в киевском издательстве «Наукова думка» была выпущена в свет моя первая книга «Ареальные аспекты балто-славянских языковых отношений». Я все еще был преисполнен весьма размашистых пространственных идей, когда рядом с их экстремальным вариантом (одна из глав той монографии была посвящена так называемой аннигилятивной конструкции «в языках Европы и Азии») лингвистические окрестности Балтийского моря представлялись мне уже чуть ли не «обычным домашним делом». И, увлеченный успехами Средиземноморского лингвистического атласа (в подготовке которого принял активное участие и мой университетский учитель проф. Андрей Александрович Белецкий), я был вдохновлен тем, что один из «средиземноморских» геолингвистов высказал мысль о существовании предпосылок для создания специального атласа и языков бассейна Балтийского моря...

Вместе с тем, как известно, Днепр течет в прямо противоположном направлении. И в киевских условиях, где и мои балто-славянские поиски оставались только личной инициативой, более широкий лингвистический контекст окрестностей Балтики тем более не мог встретить понимания у руководства Института

языковедения: мои теоретические интересы как едва ли не абстракция чистой воды продолжали оставаться невосребованными...

И вдруг во время рижской конференции я узнаю, что сотрудница Института языка и литературы Бенита Лаумане занимается названиями рыб. И вслед за нашей «рыбьей» беседой происходит мое знакомство с первым лицом среди лингвистов этого академического учреждения – Рудольфом Грабисом. И вот одна из отнюдь не беспристрастных долей секунды нашего первого разговора как раз и попадает в объектив фотоаппарата.

Где-то в «Священном Писании» сказано: «В чем тебя застаю, в том тебя и буду судить». Запечатлен ли на той давней фотографии «момент истины»? Сегодня, по прошествию многих лет я осмелюсь утверждать, что да.

2. Что же происходило дальше – непосредственно вслед за оставленным на память фотомигмом? Дабы не прибегать к услугам пересказывательного наклонения, обратимся к прямой речи первоисточников.

Наиболее существенными хронологическими ориентирами в дальнейшем развитии идей нашего первого разговора с Р. Грабисом было три:

- 1) март 1967 г. – письмо Б. Лаумане автору этих строк;
- 2) январь 1968 г. – сделанная ею же выписка из рабочих планов Института языка и литературы;
- 3) сентябрь 1968 г. – письмо директора Института лингвистики им. А. А. Потемнина руководству Института языка и литературы Латвийской АН.

Приведу соответствующие отрывки из первых двух источников и полный текст третьего:

1) «13-го марта... пишу по просьбе Грабиса. Грабис хотел бы узнать Ваше мнение о названии темы, которую предвидят включить в план работ института с 1968 г. Его предложение (созданное благодаря Вашим идеям) – «Языковые связи народов ареала Балтийского моря и к

нему прилегающих территорий». Ну как? Подходит или не совсем?

Моя рыболовецкая лексика тут была бы подтемой»;

2) «1968 g. 17. janvārī... Šorīt direkcijā pati savām acīm redzēju mūsu sektora plānu

III тема (переходящая) сектора лат. языка Языковые связи народов ареала Балтийского моря и прилегающих к нему территорий		Руководитель темы: зав. сект. Р. Грабис, н/с АН Укр. ССР канд. филол. наук Непокупный А. П.
Работа по теме: Отражение лингвистическ х связей латышского языка в рыболовецкой лексике	II–IV кв. собрание и систематизац ия материала	Исполнитель: Б. Лаумане

В перспективе планируется расширение тематики»;

3) «18 сентября 1968 г.

Директору Института языка и литературы

Академии наук Латвийской ССР

проф. Я. Калныню,

Руководителю языковедческих проблем Института

проф. Р. Грабису

Дирекция Института языковедения им. А. А. Потебни АН УССР считает положительным фактом установление более тесных форм сотрудничества наших институтов в области исследования балто-славянских языковых отношений. Мы согласны с тем, чтобы сотрудник нашего Института, кандидат филологических наук А. П. Непокупный участвовал в качестве соруководителя и соисполнителя в разработке темы Института языка и литературы АН Латвийской ССР «Языковые контакты народов ареала Балтийского моря», а также был руководителем-консультантом (на общественных началах) диссертационной работы тов. Б. Лаумане на тему

«Отражение лингвистических связей в лексике рыболовства латышского языка».

Введение темы «Восточнославянско-балтийские языковые отношения» в тематику Института языковедения АН УССР будет решаться при разработке тематического плана на 1970 год.

С искренним уважением

Директор Института языковедения
им. А. А. Потебни АН УССР акад. АН УССР
(И. К. Белодед)».

3. Дни, месяцы и годы, проставленные в последнем документе, мне бы не хотелось оставить без своих комментариев.

Во-первых, это «18 сентября 1968 г.», которым датировано киевское письмо.

Еще до того, как «морская» тема была внесена в рабочие планы Института языка и литературы, я пригласил свою соисполнительницу в соавторы статьи «К постановке вопроса об атласе морской и рыболовецкой лексики Балтийского моря». Наша первая совместная работа была напечатана в номере IV (1) журнала «Baltistica» (с. 69–78), посвященном IV Международному съезду славистов в Праге (состоялся в первой половине августа 1968 г.).

Мне неизвестно, когда из Риги в Киев было отправлено официальное письмо с предложением о сотрудничестве двух институтов, но однозначно то, что киевский ответ был составлен уже после того, как был сделан «первый взнос» в исследование провозглашенного ареального направления. В любом случае названная публикация стала отправной точкой для всей последующей разработки «морской» проблематики.

Во-вторых, это «1970 год», при подготовке тематического плана на который в Киеве предполагалось решать вопрос о введении темы «Восточнославянско-балтийские языковые отношения».

В действительности же обещанного мне пришлось ждать вплоть до защиты второй диссертации в 1975 г.

Таким образом, благодаря доверию Р. Грабиса я со своими балтийскими устремлениями стал «легитимным» в Риге намного раньше, чем у себя в Киеве. И эта значительно более ранняя поддержка моих балтийских поисков сыграла существенную роль как в расширении моих исследовательских горизонтов, так и в углублении уровня получаемых результатов.

4. Несмотря на то, что мы принадлежали к разным поколениям, Р. Грабис при общении со мной вел себя так, что меня никогда не покидало ощущение равноправного партнерства. Рудольф Янович (так я обращался к нему) стремился активизировать мое участие в жизни языковедческой Риги. Так, он высказал пожелание, чтобы я откликнулся на автореферат докторской диссертации Марты Рудзите (1969 г.), и это было мной исполнено. А еще раньше в том же году по его же приглашению я впервые выступил на конференции, посвященной дню рождения Я. Эндзелина.

Однако особенно знаковым для меня стало – и вновь-таки по инициативе Грабиса – участие в юбилейной эндзелиновской конференции 1973 г., тема доклада на которой «Прусская этимология в трудах Я. Эндзелина и лексика приморских говоров балтийских и ближайших к прусскому ареалу диалектов восточнославянских языков» («Известия АН Латвийской ССР», 1973, № 2, с. 76–83) во многом оказалось программной для моей научной деятельности вплоть до настоящего времени.

Как соруководители темы мы встречались и беседовали в Институте, а как-то раз я даже ездил к нему в его деревню. Вместе с тем мои контакты с заместителем директора по языкознанию (так я воспринимал должность Грабиса) большей частью оставались заочными. Неизменным посредником в нашем общении была коллега Бенита Лаумане. Однажды она даже написала мне (если,

конечно, это не было «игрой в испорченный телефон»), что старший соруководитель темы якобы «(oti simpatizē)» младшему. Во всяком случае наши отношения с Грабисом можно назвать и добрыми, и доверительными.

Через нашу с ним «поверенную в делах» я посылал из Киева свои соображения относительно тех или иных теоретических акцентов при выполнении «морской» темы, а мы оба, кроме передачи приветов, обменивались, так сказать, «хроникой текущих событий». К последним, в частности, относилось и то, что в 1970 г. была напечатана и вторая наша написанная в соавторстве с соисполнительницей планового задания статья «Балто-славяно-финские параллели из области мореплавания и рыболовства» (сборник «Взаимосвязи балтов и прибалтийских финнов», Рига, с. 189 – 202).

5. В 1973 году Р. Грабис ушел с поста руководителя лингвистических исследований Института. Вместе с тем введенная лично им «морская» проблематика фигурировала в планах академического учреждения еще в течение пяти лет. Формально в моем официальном статусе все оставалось по-прежнему. Однако после 1973 г. я уже выступал в печати только в «автономном режиме». В частности, по геолингвистической теме мною были опубликованы статьи: в 1974 г. – «Остров Готланд и Scando-Baltica» [*Baltistica*] X (1), с. 73 – 85], а через три года (в институтском сборнике «Контакты латышского языка») еще две – «*Латыши, Латвия и Курземе в антропонимии украинского казачества XVI – XVII вв.*» (с. 96–108) и «Финно-балто-белорусская семантическая изоглосса 'идти в деревню' = 'идти в гости'» (с. 109–126).

Последней «диалогией» 1977 г. и завершилось десятилетие моего сотрудничества с Институтом по теме «Языковые связи народов ареала Балтийского моря и прилегающих к нему территорий», стартовавшее с того памятного для меня разговора с Р. Грабисом в феврале 1967 г. (вновь отсылаю к фотоснимку).

6. Однако все то, о чем говорилось выше, – это ни в коем случае не относится к жанру «отчета о проделанной работе». Скорее всего здесь лишь предпринята попытка хронологически наметить пунктирную линию, которая трассирует направление поисков в заданном ареале широких окрестностей Балтики. В известной мере в своих исследованиях я и до сих пор остаюсь все в тех же самых географических координатах, как и сохраняю чувство благодарности к тем, кого когда-то звал вперед и кто в ответ и меня призывал к творчеству.

Особенно это относится к Рудольфу Грабису, ставшему на протяжении всего моего балтийского пути – от Украины до Латвии (как в пространстве, так и во времени) первым руководителем языковедческой институции, который безоговорочно поддержал меня в моих теоретических устремлениях. И ведь именно он, член-корреспондент Латвийской АН Р. Грабис, в свое время оказав большое доверие украинскому исследователю, раньше всех в нашей Академии, можно сказать, подал свой голос за то, чтобы бывший киевский аспирант бывшего харьковского ученика Я. Эндзелина в отдаленном будущем (2004 г.) был удостоен высокой чести быть избранным в ее ряды! И, осознав все это, я, наконец, понимаю, почему же меня так взволновали всего-навсего полстрочки из тезисов доклада акад. В. Скуйни: «...R. Grabis (šogad simtgadnieks)...»

Анатолий Непокупный (Киев)

IN MEMORIAM

Dramatisks, bet piepildīts mūžs

ELGA KAGAIŅE

(30.03.1930–25.01.2007)

Pavisam nesen, 17. janvārī, habilitētā filoloģijas doktore, Latvijas Zinātņu akadēmijas goda doktore, zinošākā speciāliste latviešu dialektālajā leksikogrāfijā un aktīvākā latviešu valodas leksisko somugrismu pētniece Elga Kagaine piedalījās LU Latviešu valodas institūta pilnsapulcē un aktīvi interesējās par nākotnes plāniem saistībā ar «Apvienotās latviešu izlokšņu vārdnīcas» tapšanu; neraugoties uz neseno iekļaušanos emeritēto zinātnieku rindās Elga faktiski joprojām bija šī leksikogrāfiskā lieldarba veidošanas galvenā koordinatore un idejiskā vadītāja. Bet 25. janvāra pēcpusdienā saņēmām sēru ziņu.

Elgas dzimtene ir Ziemeļlatvija, kur netālu no Valkas, Strenču virsmežniecības Zīles iecirknī, viņas tēvs Kārlis Kagainis strādāja par mežsargu (diemžēl jau deviņu gadu vecumā Elga Valkas kapos no viņa atvadījās uz visiem laikiem). Skolas gaitas aizsākās Valkas pamatskolā pie Jāņa Cimzes ģimnāzijas, taču tām nebija lemts noritēt mierīgi un beigties likumsakarīgi. Otrais pasaules karš, krievu okupācija, vācu okupācija, atkal krievu okupācija... Un tad seko vistrāģiskākais pavērsiens liktenī – 1945. gada 7. decembrī piecpadsmiņgadīgā 9. klases skolniece Elga Kagaine – kopā ar Valkas skolnieku grupu – tiek apcietināta par Latvijas karoga uzvilkšanu Latvijas neatkarības proklamēšanas dienā 18. novembrī. Apsūdzības formulējums: *pretpadomju pagrīdes organizācijas «Latviešu jaunatnes nacionālā apvienība» dalībniece*; spriedums – astoņi gadi brīvības atņemšanas.

Šie astoņi gadi pilnībā (pat ar uzviju, jo arī pēc oficiālā soda laika izciešanas nebija ļauts atgriezties Latvijā) pagājuši speciālā režīma padomju koncentrācijas nometnēs Kazahstānā (Džezkazganā, Balhašā). Tikai 1956. gada otrajā pusē, jau pēc PSKP XX kongresa un tā zināmajiem lēmumiem par Staļina personības kulta nosodīšanu, Elga varēja atgriezties Latvijā un

relatīvi normālā dzīvē, cik nu normāla tā vispār bija iespējama totalitārajā padomju valstī.

Bija pagājušas tikai divas nedēļas kopš pārbraukšanas dzimtenē, kad Elga atsāka mācības, iestādamās Valkas vakara vidusskolā. Bija milzīga apņēmība pierādīt pašai sev un visai pasaulei, ka represijas nav salauzušas garīgo mugurkaulu, ka pietiks spīta un spēka izdarīt dzīvē daudz vairāk, nekā toreizējos apstākļos varētu šķist reāli. Vidusskolas kurss tika apgūts gada laikā, un 1957. gada rudenī, izmantojot «Hruščova atkušņa» diktēto īslaicīgo iecietību pret plankumiem biogrāfijā, uzsāktas mācības Latvijas Valsts universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātē, Latviešu valodas un literatūras nodaļā.

1961. gadā, būdama 4. kursa studente, Elga savu turpmāko profesionālo darbību saista ar Latvijas Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūtu un paliek šim darbam un institūtam uzticīga līdz pat emeritētā zinātnieka nosaukuma saņemšanai 2006. gada vasarā un arī pēc tam (vairāku reorganizāciju rezultātā Elgas Kagaines pēdējā darbavieta gan saucas par Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūtu). 1962. gadā pabeigta Universitāte, un līdz ar to visus spēkus var veltīt darbam ar apvidvārdiem, darbam, kam lemts turpināties mūža garumā. Sākas kartotēkas veidošana lielajai iecerei – Ērgemes izloknes vārdnīcai. Kā pirmās publikācijas dialektoloģijā top 3 izdevumi no sērijas «Palīgs apvidu vārdu vācējiem» (1964; 1965; 1966), kā arī «Instrukcija apvidu vārdu vācējiem». Šī instrukcija, kā arī viens no minētajiem «Palīgiem ..» veidots līdzautorībā ar Silviju Raģi (1928–1976), kas, cita starpā, tobrīd ir visnopietnākā latviešu valodas leksisko somugrismu pētniece; sadarbība ir visnotaļ auglīga arī turpmākajos gados, līdz pat S. Raģes pāragrajai aiziešanai mūžībā.

1966. gadā E. Kagaine kļūst par jaunāko zinātnisko līdzstrādnieci (turpmākajos gados seko darbs institūtā vecākās zinātniskās līdzstrādnieces, profesores, vadošās pētnieces, tēmas vadītājas amatā) un iestājas neklātienas aspirantūrā. Viņas zinātniskā vadītāja ir S. Raģe, iecerētā disertācijas tēma: «Ērgemes izloknes vārdnīca (ievads Ērgemes izloknes

leksikas pētīšanā un vārdnīcas 1. sējums)». Turpmāk ik gadu E. Kagaine ar pašas vākumiem papildina Ērgemes izloksnes kartotēku, līdz šī izloksne kļūst par vienu no vispilnīgāk apzinātajām un valodniecības aprītē visaktīvāk iekļautajām latviešu valodas apakšsistēmām.

Aizsākot Ērgemes izloksnes elementiem un to īpatnībām veltīto darbu ciklu, 1968. gadā publicēts raksts «Ērgemes izloksnes frazeoloģismu tipi un uzbūve», kas atspoguļo E. Kagaines pirmā teorētiskā valodnieciskā pētījuma rezultātus. Bet ar 1970. gadu datētas divas publikācijas, kas liek pamatu turpmākajam darbam latviešu valodas un jo īpaši Ziemeļrietumvidzemes somugrismu izpētē: «Rietumsomu [= Baltijas jūras somu – O. B.] cilmes aizguvumi Ērgemes izloksnē» un (līdzautorībā ar S. Raģi) «Dažas paralēles latviešu valodā un kaimiņvalodās somātisko frazeoloģismu veidošanā» (krieviski, pēc gada arī latviski). 1971. gadā diviem pirmajiem pievienojas vēl viens somugristiskas ievirzes pētījums: «Ērgemes izloksnē sastopamo rietumsomu cilmes vārdu tematiskās grupas».

Tai pašā 1971. gadā tiek aizstāvēta filoloģijas zinātņu kandidāta disertācija, un nu var ar pilnu jaudu ķerties pie grāmatas veidā publicētas vārdnīcas veidošanas, vienlaikus turpinot arī gatavot rakstus par atsevišķiem Ērgemes izloksnes (un vēlāk arī Ziemeļvidzemes izlokšņu kopumā) elementiem, piemēram, par ģermānismiem, par slāvismiem, par runas vārdiem.

Darbs pie Ērgemes izloksnes vārdnīcas turpinās sadarbībā ar S. Raģi; S. Raģe pilnveido vārdnīcas teorētiski leksikogrāfisko pamatu un rediģē šķirkļus, bet E. Kagaine veic visu darbu ar leksiku – no apvidvārdu vākšanas līdz vārdnīcas šķirkļu veidošanai. Taču, kad 1976. gada vasaras nogalē Silvijas Raģes mūžs pārtrūkst, turpmākais autordarbs pie vārdnīcas jāveic E. Kagainei vienai pašai.

1977. gadā iznāk vārdnīcas pirmais sējums (Kagaine E., Raģe S. *Ērgemes izloksnes vārdnīca*. I. Rīga: Zinātne, 535 lpp.), pēc gada – otrais (.. II. .. 591 lpp.). Trešais un līdz ar to pēdējais sējums gan prasa vēl piecu gadu darbu (Kagaine E. *Ērgemes izloksnes vārdnīca*. III. Rīga: Zinātne, 1983,

800 lpp.). Kopējais Ērgemes izloksnes vārdnīcas apjoms tādat ir gandrīz divi tūkstoši lapušu, tā ir t. s. pilna tipa apvidvārdu vārdnīca, t. i., ietver arī to leksiku, kas izloksnei kopīga ar literāro valodu. Šī vārdnīca izceļas ar ļoti bagātīgu ilustratīvo materiālu, resp., daudziem reāla vārdlietojuma piemēriem, kas nereti ir interesanti arī no etnogrāfiskā un vēsturiskā viedokļa. Latviešu valodnieciskajā literatūrā tā bija pirmā vienas izloksnes vārdnīca un joprojām ir visapjomīgākais šī žanra darbs.

E. Kagaines darbība dialektālajā leksikogrāfijā ar to nebeidzās. Daudz pūļu tika veltīts, lai līdz publicēšanas gatavībai novestu Vainižu izloksnes vārdnīcu, kuras materiāla vācējs un pirmvarianta sastādītājs bija Eduards Ādamsons (1906–1996) (Ādamsons E., Kagaine E. *Vainižu izloksnes vārdnīca*. I.–II. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2000, 544 + 568 lpp.). Kopš 90. gadu sākuma viņa vada *Apvienotās latviešu izlokšņu vārdnīcas* gatavošanu – vispirms leksikogrāfisko principu izstrādi, tad pirmo šķirklju rakstīšanu un rediģēšanu un visbeidzot vārdnīcas prospekta izdošanu (*Latviešu izlokšņu vārdnīca. Prospekts*. Atb. red. E. Kagaine. Rīga, LU Latviešu valodas institūts, 2005). Turpmākais darbs pie šīs vārdnīcas daudzējādā ziņā balstīsies uz E. Kagaines ieliktajiem pamatiem.

Elgas Kagaines teorētiskie pētījumi valodniecībā galvenokārt saistīti ar divām pamattēmām – ar semantiskajiem procesiem, kas atklājas dialektālās leksikas analizē, un ar latviešu valodas Ziemeļvidzemes un Ziemeļrietumvidzemes izlokšņu leksiskajiem somugrismi, resp., aizguvumiem no igauņu vai lībiešu valodas. Pirmās tēmas daļējs rezumējums ir 1992. gadā publicētā monogrāfija (Kagaine E. *Semantiskie dialektismi Ziemeļrietumvidzemes izloksnēs*. Rīga: Zinātne, 291 lpp.), kas gadu vēlāk aizstāvēta kā disertācija habilitētā filoloģijas doktora grāda iegūšanai.

Vairāki pētījumi veltīti valodas faktiem, kas atrodas it kā abu minēto pamattēmu krustpunktā (Lokālo aizguvumu nozīmju attīstības tendences Ziemeļrietumvidzemes izloksnēs (Baltijas somu valodu aizguvumi). – *Baltistica*. XXX.2. Vilnius, 1995, 51–58; Kontaminācijas ietekme lokālo

aizguvumu semantikas attīstībā (Baltijas somu valodu aizguvumi). – *Baltu filoloģija*. VI. Rīga, 1996, 13–17; Lokālo aizguvumu semantikas sašaurināšanās diferencēšanās (Baltijas somu valodu aizguvumi). – *LZA Vēstis*. A: 3/4. 1997, 24–29; Dažu lokālo aizguvumu semantikas attīstības tendences Ziemeļrietumu Vidzemes izloksnēs (*ķutes, sarvis, rabāt, viškāt*). – *Savai valodai*. Rīga: LZA Vēstis, 1997, 141–149 u. c.).

Maksimālā zinātniskā brieduma gados arvien vairāk uzmanības E. Kagaine velta latviešu valodas somugrismu etimoloģizācijai, īpašu uzmanību pievēršot Ziemeļvidzemes, resp., Ziemeļlatvijas izlokšņu leksikai. Pirmos savulaik šajā pētniecības virzienā spertos soļus atspoguļoja jau minētie raksti par Ērgemes izloksnes somugrismiem. Jauns posms somugrisko aizguvumu cilmes izpētē sākās ar nelielu publikāciju izdevumā *Linguistica Uralica* (Ergänzung zur Deutung der Herkunft des nordlivländischen mundartlichen Wortes *ķereži* im Lettischen. – *LU*. XXXII. Tallinn, 1996, Nr. 4, 246–248), turpinājās ar vairākiem citiem rakstiem (piem., Zur Herkunft einiger Wörter in lettischen Mundarten Nordwestlivlands. – *Linguistica Uralica*. XXXIII. 1997, Nr. 2, 128–132; Einige weniger betrachtete Entlehnungen aus den ostseefinnischen Sprachen in Mundarten des lettischen. – *Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagearii* 16. V. 1998. Helsinki, 1998, 202–208; Hipotēzes dažu Ziemeļrietumvidzemes izlokšņu dialektālo vārdu cilmes skaidrojumā. – *Baltistica*. V priedas. Vilnius, 1998, 119–126; Starpniekvalodu ietekmes leksisko aizguvumu pārņemšanā Ziemeļrietumvidzemes izloksnēs. – *Baltu filoloģija*. IX. Rīga, 2000, 31–38; [līdzautors A. Timuška] Rolle des geolinguistischen Kriteriums bei der Herkunftsanalyse dialektaler Finnougrismen im Lettischen. – *Proceedings of the 4th International Congress of Dialectologists and Geolinguists*. Riga, 2006, 295–300), ar piedalīšanos Starptautiskajā somugristu kongresā Tartu (2000, ar referātu *Relationen der baltischen und der ostseefinnischen Sprachen aus gegenwärtiger dialektologischer Sicht*) un vainagojās ar monogrāfiju «Lokālie somugrismi latviešu

valodas Ziemeļrietumvidzemes izloksnēs» (Rīga, 2004, 280 lpp.), kurā no cilmes, izplatības un semantikas viedokļa detalizēti aplūkoti apmēram 240 (neskaitot fonētiskos variantus) aizguvumi no igauņu vai lībiešu valodas.

Beidzies dramatisks, bet piepildīts valodnieces mūžs. Elga Kagaine paliks mūsu piemiņā kā pēdējā pusgadsimta spilgtākā personība latviešu dialektālajā leksikogrāfijā, kā baltu un somugru valodu sakaru pētniece, kā savas nozares kaismīga patriote, bet visupirms – kā sirsnīgs, atsaucīgs cilvēks, kas patiesi priecājās ne tikai par savām, bet arī par kolēģu pētnieciskajām veiksmēm.

Ojārs Bušs

Valdemāram Ancītim aizejot

2006. gada 6. jūnijā pār 85. dzīves sliekšni, bet pēc pusgada (5. decembrī) pār mūžības sliekšni pārkāpa rakstnieks, dzejnieks, literatūrzinātnieks, folklorists, novadpētnieks, kultūrvēsturnieks, bibliogrāfs un redaktors Valdemārs Ancītis. Minētajiem ražīgā darba laukiem ir pieskaitāma arī valodniecība.

Jau ģimnāzista gados, mācoties Rīgas 1. ģimnāzijā, V. Ancītim ir bijusi iespēja apmeklēt Rīgas Latviešu biedrības Valodniecības nodaļas sēdes (pirmoreiz viņu turp aizveda brālis – filologs, skolotājs Krišjānis Ancītis), kurās J. Endzelīns noskaidroja, precizēja vārdus, to semantiku topošajiem K. Milēnbaha «Latviešu valodas vārdnīcas» papildinājumiem, kā arī risināja dažādus valodas prakses jautājumus. Kādā sēdē V. Ancītis esot sadūšojies un norādījis J. Endzelīnam uz pareizrakstības vārdnīcā pamanītu vārdu *gaužam* (ar īsu *a*), kas būtu jāraksta ar garo *ā*. Un ģimnāzists esot bijis «gaužām lepnis», kad profesors viņa labojumu akceptējis.

Pēc ģimnāzijas beigšanas V. Ancītis Latvijas Universitātē studējis baltu filoloģiju. 40. gadu beigās (pēc profesora J. Endzelīna aicinājuma) V. Ancītis kļūst par ZA Valodas un literatūras institūta ārštata līdzstrādnieku. Viņš turpinājis brāļa

aizsākto darbu Aknīstes izloksnes apzināšanā un divos gados izveidojis kartotēku ar aptuveni 5000 vienībām.

Pēc tam V. Ancītis it kā attālinās no valodas, arī no dzimtās Aknīstes, jo viņa turpmākā dzīve ir saistīta ar Saldū. Bet dzimtā valoda visu mūžu viņam ir ne tikai darbarīks – «skanīgs instruments», uz kura vajag mācēt spēlēt, bet arī kopjams, spodrināms, iemūžināms dārgums.

V. Ancītis vienmēr ir bijis atsaucīgs Aknīstes izloksnes materiālu apzināšanā, izpētē. Kad 70. gadu vidū S. Raģe rediģēja un gatavoja publicēšanai K. Ancīša monogrāfiju «Aknīstes izloksne», V. Ancītis vēstulēs atbildēja uz neskaitāmiem redaktora jautājumiem par vārdu izrunu, nozīmi, lietojumu utt.

70. gadu beigās V. Ancītis par Aknīstes izloksni sagatavoja arī atbildes uz «Eiropas valodu atlanta» programmas jautājumiem, jo Aknīste šajā atlantā ir viena no 36 pārstāvētajām latviešu izloksnēm.

Gadu gaitā V. Ancītis ir publicējis vairākus rakstus par valodas jautājumiem, par Saldus novadnieku publikācijām (piemēram, 1986. gada oktobrī vietējā laikrakstā rakstu kopu «Saldus novads un valodniecība»). Viņš ir iesaistījies diskusijā par novada vietvārdu *Broceni* un, atskatoties uz tā vēsturi, iesacījis lietot senāko, apkārtnes iedzīvotāju valodā vēl sastopamo formu *Brocēni*, nevis *Brocēni*.

Kopš 90. gadiem (1992. gada) vērojumus, pārdomas un ieteikumus par visdažādākajiem valodas jautājumiem V. Ancītis ir apkopojis savā izdevumā «Senču kalendārs», kura idejas tēvs ir rakstnieks Egons Līvs, kas rosinājis V. Ancīti izdot folkloras kalendāru, «lai senās zintis atgriežas tautā atpakaļ». Autora dzīves pēdējās dienās iznāca kalendāra 16. laidieni.

Valodas jautājumiem «Senču kalendāros» ir veltīta atsevišķa nodaļa «Kopsim savu valodu!». Kopumā tajos ir ietverts vairāk nekā 80 rakstu. Ir ievietoti rakstiņi vairāku valodnieku piemiņai, piemēram, Krišjāņa Ancīša (2006. gada kalendārā), Alvila Augstkalna (1999), Ernesta Bleses (2002), Jāņa Endzelīna (1998), Kronvaldu Ata (1998), Jāņa Lojas (2001), Kārļa Mīlenbaha (1998), Pētera Ozoliņa (Ramizara)

(2006), Eduarda Putniņa (2000), Silvijas Raģes (2005) atcerei. Ir pieminēts par pirmo latviešu izcelsmes valodnieku atzītais zemgalietis Juris Bārs (1998), kā arī Kursīšu skolotājs Jānis Bīnerts, kas, kā konstatējis V. Ancītis, pirms J. Bāra «Magazīnās» ir publicējis savas piebildes pie Dionīsija Krona vācu–latviešu vārdnīcas uzmetuma (2005). Ir pieminēti arī V. Ancīša laikabiedri – Pēteris Kļaviņš un Rūdolfs Hofmanis, kas trimdā aktīvi darbojies filologu biedrībā «Ramave», iesaistoties rakstu krājumu «Ceļi» un citu grāmatu izdošanā (2004).

«Senču kalendāros» V. Ancītis lasītāju ir iepazīstinājis ar vairākiem valodniecības un valodas vēstures faktiem. Piemēram, iezīmējot prūšu teritoriju, viņš ir minējis galvenos prūšu valodas pieminekļus un norādījis uz 20. gs. aktivitātēm, kas saistītas ar šo mirušo baltu koka zaru resp. tautu (2000).

Ir apkopoti un īsi skaidroti baltiskie – latviešu, lietuviešu un prūšu – mēnešu nosaukumi un secināts, ka salīdzinājumā latviskie mēnešu nosaukumi ir nenoteikti (piem., novembris saukts gan par lapkriti, gan par sala jeb salnu mēnesi) (2000).

Rakstā «Skaitļa vārdi stāsta» ir norādīts uz šo vārdu līdzību indoeiropiešu valodās un arī atšķirībām, kas ir pamatā šo valodu iedalījumam divās grupās: satem valodās un kentum valodās (1997).

Martai Rudzītei veltītajā piemiņas rakstā V. Ancītis izceļ latviešu valodas izlokšņu vērtības: «Mūsu izlokšņu bagātība patiesi ir ievērības cienīga, un ar to drīkstam ne mazāk lepoties, kā lepojamies ar savām dainām.» (2004)

V. Ancītis ir iepazīinies ar 2005. gada nogalē klajā nākušo perspektīvā iecerētās «Latviešu izlokšņu vārdnīcas» projektu. Novēlot šo «skaisto, vajadzīgo nodomu īstenot», viņš ir piebildis: «Tas būs vēl viens pierādījums tam, ka mūsu valoda nav nekāda sērdienīte, bet īstena Baltu mātes meita, kas var lepoties ar savu bagātīgi pielocīto vārdu pūru.» (2007)

Par to, ka V. Ancītim nav sveša valodas mācība skolā, liecina raksti (2000, 2005), kuros ir minēti dzimtās valodas stundu galvenie uzdevumi: 1) sniegt elementāras zināšanas valodu zinātnē, 2) panākt, lai skolēni prastu pareizi runāt un pareizi rakstīt, 3) likt iepazīt dzimtās valodas bagātumu un

ieaudzināt cieņu pret savu valodu. Taču, pēc viņa vērojumiem, šie mērķi skolā ne vienmēr tiek sasniegti. Viņaprāt, dzimtās valodas mācībai skolās būtu jāatgūst sava pazaudētā galvenā priekšmeta loma (1998).

Atsaucoties uz Latviešu valodas ekspertu komisijas Vietvārdu apakškomisijas publicētajiem priekšlikumiem pagastu un novadu nosaukumu precizēšanai, V. Ancītis atzina, ka tai pirms gaidāmā valsts teritoriālā pārdalījuma ir īstais brīdis, un izteica savas domas par vairākiem vietvārdiem. Piemēram, viņš uzskata, ka pareizāka ir J. Endzelīna lietotā forma *Dundanga* (līdzīgi *Kazdanga*), ka nav pamata lietot formu *Aglona* (2006).

Rakstā «Kas dzīvo Ventspilī un Jēkabpilī» (1997) ir pievērsta uzmanība iedzīvotāju nosaukumu darināšanai, proti, izskaņu *-ietis* un *-nieks* lietojumam, kas balstīts arī uz vietējām resp. izlokšņu tradīcijām. Ir ieteikta Vallijas Dambes 1990. gadā publicētā grāmata «Latvijas apdzīvoto vietu un to iedzīvotāju nosaukumi».

Plašākas pārdomas par uzvārdiem, vietvārdiem, arī saimniecību, uzņēmumu u. c. nosaukumiem, aicinot mācīties no vecām kļūdām, V. Ancītis ir ietvēris rakstā «Kā apgājāmie ar vārdiem», uzsverot, ka «valoda nav tikai un vienīgi cilvēku sazināšanās līdzeklis, bet daudz kas vairāk. Tā ir būtiska daļa no paša cilvēka, no tautas, no dzimtenes, no dzīves.» (1998, 93)

Rosinot rast kompromisu pareizrakstībā («neesam ne tik liela tauta, nedz arī mums ir tik ļoti bagātīga literatūra, lai mēs spētu atļauties divējas pareizrakstības» (2007, 74)), V. Ancītis ir atzinis, ka svešvārdos jā saglabā viens garš patskanis, arī *h* (nevis jāievieš *ch*), ka svešie īpašvārdi ir latviskojami pēc jau izstrādātajiem principiem, bet, pēc viņa domām, alfabētā ir vajadzīgi divi *r* – nemīkstinātais un mīkstinātais (1999, 2001, 2003, 2007).

Svešos vārdus «Senču kalendāru» autors aicina lietot ar apdomu, proti, neizmantojot tos gadījumos, kad ir zināms latvisks vārds (piemēram, teikumā «Veikala palodzē sadzītās naglas likvidētas» (1997, 58)), kā arī vēršas pret barbarismiem, kas pēdējos gados atgriežas valodā (piemēram, *birste*, *deķis*, *spicēt*, *spics* (1998, 81, 82; 2004, 73)).

V. Ancītis ir pievērsis uzmanību daudzām valodas kļūdām. Par to jau liecina, piemēram, vairāki virsraksti: «Cik ilgi ies runa ar kājām?» (1998), «šana, šana, vienmēr šana» (2005), «Sakarā ar miršanu», «Šorīts un šovakars», «Uzkundzējušies vārdi» un «Liekie vārdi» (1997), «Par dažām neizskaustām valodas kļūdām» (2001). Uz vairākām kļūdām V. Ancītis ir norādījis atkārtoti, piemēram, par vārda lietojumu aiz uzvārda, iesakot lietot pilnu vārdu (1993, 1997, 2004).

It īpaši V. Ancīti satrauc kļūdas tautas priekšstāvju, piemēram, deputātu, valodā, radiopārraidēs un televīzijas raidījumos.

Kopš 2002. gada, redzot, ka sekmes valodas kļūdu novēršanā ir mazākas, nekā to gribētu, V. Ancītis sevi pieskaita pasaules lāpītāju pulkam un turpina kaismīgi, argumentēti uzrunāt «Senču kalendāru» lasītāju. Kalendāros atklājas arī viņa dzinulī šajā darbā: «Vai tad mums negribētos, lai mūsu tēvu valoda kļūtu tīrāka, skaidrāka, lai tā vairāk līdzinātos koptam dārzam, nevis atmatā atstātam nezāļu laukam?» (2003, 72) Pēc V. Ancīša domām, «vienam no latviešu baušļiem vajadzētu skanēt: «Tev būs savu tēvu valodu cienīt!»» (1998, 82) Pēdējā kalendārā, kas nāca klajā neilgi pirms V. Ancīša aiziešanas mūžībā, lasāms viņa novēlējums darba turpinātājiem: «Savu Pasaules lāpītāja adatu nolieku. Lai nāk jaunāki ļaudis, kam vairāk dūšas un enerģijas, un lāpa mūsu cauro, bet joprojām vienīgo un dārgo tēvu valodu tālāk.» (2007, 75) Kaut šis novēlējums rastu dzirdīgas ausis un dedzīgas sirdis arī V. Ancīša spalvasbrāļu vidū, lai «Senču kalendāru» tradīcijas valodas kopšanā turpinātos!

Paldies Valdemāram Ancītim par neatlaidīgo un svētīgo darbu valodas laukā!

Brigita Bušmane

VALODNIECĪBAS BIBLIOGRĀFIJA 2005

Grāmatas, brošūras

Aguado T., Tipāns Oļģerts, Poriņa Vineta: A Practical Guide to Implemente Intercultural Education in Schools. 2005, 218.

Aldersons Jūlijs: Kāpēc mēs tā sakām? Populāru izteicienu un jēdzienu skaidrojumi. 1. daļa. Rīga: Zvaigzne ABC, 2004, 184.

Aldersons Jūlijs: Kāpēc mēs tā sakām? 2. daļa. Populāru izteicienu un jēdzienu skaidrojumi. Rīga: Zvaigzne ABC, 2005, 248.

Baldunčiks Juris, Pokrotniece Kornēlija: Svešvārdu vārdnīca. Vairāk nekā 10 000 citvalodu cilmes vārdu un terminoloģisku vārdkopu. Rīga: Jumava, 2005, 646.

Baltu filoloģija. Nr. 14 (1). Redaktors Pēteris Vanags, redaktora vietniece Lidijsa Leikuma. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 163.

Baltu filoloģija. Nr. 14 (2). Redaktors Pēteris Vanags, redaktora vietniece Lidijsa Leikuma. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 169.

Blūma D.: Mazā mākslas vēstures terminu vārdnīca. Rīga: Zvaigzne ABC, [2005], 228.

Contrastive and Applied Linguistics. Research papers. XIII. Editor A. Veisbergs. Sastatāmā un lietišķā valodniecība. Zinātniskie raksti. XIII. A. Veisberga redakcijā. Rīga: LU, 2005, 204.

X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 93.

Dumpe Dace, Straupmane Ilze: Angļu valoda trīs mēnešos. Rīga: Zvaigzne ABC, 2005, 232.

Ernstson Vineta, Joma Daiga: Latviski runājošo Latvijas iedzīvotāju lingvistiskā attieksme un valodu lietojums 2004. Redaktore Sarmīte Lagzdiņa. Rīga: VVA, 2005 (iespiests SIA JUMI), 51.

Grāmatvedības jēdzienu skaidrojošā vārdnīca. Sast. Vizma Kvēle. Rīga: Avots, 2005, 256.

Grigorjevs Juris: Latviešu valodas patskaņu sistēmas akustisks un audītīvs raksturojums. Promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozarē. Acoustic and auditory characteristics of the Latvian vowel system. Rīga: Latvijas

Universitāte, 2005, 87.

Ilustrētā svešvārdu vārdnīca: ap 25 000 šķirkļu un 2500 attēlu. Sastādītājas: Indra Andersone, Ilze Čerņevska, Inta Kalniņa, Dita Nātiņa, Ruta Purviņa, Larisa Vjaterē. Rīga: Avots, 2005, 892.

Ilustrēta vārdnīca iesācējiem. Angļu valoda. Piemēri, 3300 šķirkļu, īss gramatikas kurss. Sast. Dzintra Kalniņa. Rīga: Avots, 2005, 312.

Kvašytė Regina: Mokomasis terminologijos žodynėlis. Redagavo Algirdas Malakauskas. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2005, 150.

Laiveniece Diāna: Valodas pasaule: latviešu valoda 4. klasei: skolotāja grāmata. Rīga: Zvaigzne ABC, [2005], 201.

Latviešu-angļu sarunvārdnīca. Sast. Dzintra Kalniņa. Rīga: Avots, 2005, 296.

Latviešu izlokšņu vārdnīca. Prospekts. Atbildīgā redaktore Dr. habil. philol. Elga Kagaine. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 360.

Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 217.

Latvijas Universitāte, Filoloģijas fakultāte, Baltu valodu katedra: 41. Artura Ozola dienas konferences programma. Rīga 2005. gada 18.–19. martā. Konferences programmas komiteja: Aleksey Andronov, Artūras Judžentis, Lidiya Leikuma, Pēteris Vanags. Rīga: LU, 2005, 28.

Laumane Benita: Smalki lija zelta lietūs: dabas parādību nosaukumi latviešu valodā, I. Recenzentes: Dr. habil. philol. Brigita Bušmane, Dr. human. Daļa Kiseļūnaite. Liepāja: LiePA, 2005, 414.

Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 350.

Lopatins Vladimirs, Lopatina Ludmila: Krievu-latviešu vārdnīca ar skaidrojumiem un piemēriem. Русско-латышский толковый словарь. Papildināta ar latviešu-krievu vārdnīcu. Vairāk par 70 000 vārdu un izteicienu. Tulkotājas: I. Ozoliņa, I. Zuicena, L. Oldere. Москва: Русский язык, 2001, Zvaigzne ABC, 2005, 1247.

LZA Terminoloģijas komisijas lēmumi: FCI suņu šķirņu nomenklatūra (11.07.2005) – www.termini.lza.lv.

LZA Terminoloģijas komisijas lēmumi: LZA TK sēde 2005. gada 19. aprīlī. (Sēdē apstiprināti ekonomikas termini, piem., *apjomradīts ietaupījums, apjomradīts zudums, industrija*.) – www.termini.lza.lv.

LZA Terminoloģijas komisijas lēmumi: LZA TK sēde 2005. gada 7. jūnijā. (Sēdē apstiprināti, piem., terminological dictionary – *terminu vārdnīca*, glossary – *glosārijs*, thesaurus – *tēzaurs*, terminological database – *terminu datubāze*) – www.termini.lza.lv.

LZA Terminoloģijas komisijas lēmumi: Par profesijas nosaukumu saskaņošanu: *kokkopis* un *arborists*. (15.02.2005) – www.termini.lza.lv.

LZA Terminoloģijas komisijas lēmumi: Par terminoloģiju dzīvnieku labturības jomā: dzīvnieku *identificēšana* vai *apzīmēšana*. (15.02.2005) – www.termini.lza.lv.

LZA Terminoloģijas komisijas vēstules: Par *supervision* atveidi latviešu valodā. – www.termini.lza.lv.

LZA Terminoloģijas komisijas vēstules: Par terminu *novēršana, pārvarēšana, likvidēšana* skaidrojumu. – www.termini.lza.lv.

Millere Austra: Latviešu-angļu kabatas vārdnīca. Rīga: Zvaigzne ABC, 2005, 335. + *Mozere Rasma:* Angļu-latviešu kabatas vārdnīca. Rīga: Zvaigzne ABC, 2005, 295.

Pedagoģija. Izglītība, zinātne un pedagoģija mūsdienu pasaulē. LU Raksti. 678. sēj. Zin. redaktore prof. Ilze Kangro. Rīga: LU, 2005, 180.

Plaude Ēina: Latviešu-spāņu sarunvārdnīca. 2. izd. Rīga: Avots, 2005, 256.

Roldugins Valērijs: Starptautiskā biznesa skaidrojošā vārdnīca. Rīga: Jumava, 2005, 345.

Rosinas Albertas: Latvių kalbos daiktavardžio linksniavimo sistema. Sinchronija ir diachronija. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, 324.

Roze Anitra: Krāsu nosaukumi: lingvistiskais aspekts latviešu valodā. Promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozares latviešu sinhronās valodniecības apakšnozarē. Colour-related Names: the Linguistic Aspect in the Latvian Language. Annotation of Doctoral paper. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 78.

Rudzīte Marta: Darbi latviešu dialektoloģijā. Atb. redaktori: Lidiņa Leikuma, Aleksejs Andronovs. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 256.

Survival Latvian. A Traveller's Phrasebook and Guide. Compiled by J. Baldunčiks. Rīga: Jumava, 2005, 136.

Šalme Arvils, Ūdris Pēteris: Do it in Latvian! Latviešu valodas sākumi pašmācībai. Rīga: apgāds SI, 2005, 544.

Terminoloģijas Jaunumi. 11. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2005, 48.

Terminoloģijas Jaunumi. 12. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2005, 68.

Treskina Irina, Taube Marika: Krievu-latviešu sarunvārdnīca. Rīga:

Zvaigzne ABC, 2005, 176.

Trumpa Anta: Adjektīvu semantiskā diferenciācija latviešu un lietuviešu valodā. Die semantische Differenzierung der Adjektive in der lettischen und litauischen Sprache. Promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozares latviešu diahroniskās valodniecības apakšnozarē. Rīga: LU, 2005, 76.

Trumpa Edmunds: Pelesos šnektos balsinēs fonemos ir jū variantai. Disertācijas santrauka. Zusammenfassung der Doktordissertation Geisteswissenschaften, Philologie. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, 25.

Vācu-latviešu, latviešu-vācu vārdnīca. Ap 22 000 vārdu. Sast. Larisa Vjaterē. Rīga: Avots, 2005, 656.

Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 528.

Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 72.

Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums. 1. Atbildīgā redaktore Sarmīte Lagzdīņa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 112.

Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 426.

Veisbergs Andrejs: Jaunā latviešu-angļu vārdnīca. 2. izd. Aptuveni 62 000 šķirklju. Rīga: Zvaigzne ABC, 2005, 920.

Veisbergs Andrejs: Mutvārdu tulkošanas pamati. Rīga: Latvijas Universitāte, 2005, 128.

Raksti

Alberte Ieva: Bīstamie un nepatīkamie. Strādājošie, kuri neprot valsts valodu, riskē ar savu darbavietu un klientiem. – Diena, 2005, 1. februāris, Nr. 26 (1161), 2.

Alberte Ieva: Fritjofs, Steisija un citi. Anglicismu ietekme jaundzimušo vārdos norāda uz vāju imunitāti pret masveida domāšanu, ne oriģinalitāti. – Diena, 2005, 19. janvāris, Nr. 15 (4150), 13.

Ambrazas Vytautas: Baltu kalbu žodžu tvarkos raida tipoloģijos požiūri. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir

tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 16.

Ancītis Toms: Tekstu pārtulko dators. – Latvijas Avīze, 2005, 29. jūnijs, Nr. 172 (2368), 15.

Андронов А.: Над страницами «Латышской диалектологии» Марты Рудзите. – Материалы XXXIV международной филологической конференции. Выпуск 1. Секция баллистики. Балтийская диалектология. Тезисы докладов. 5 марта 2005 г. Санкт-Петербург: СПбГУ, 2005, 5–6.

Andronovs Aleksejs: Par Mārtiņa Bihnera gramatikas oriģinālu un tā pārpublicējumiem. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 17.

Аникин Александр: Балтийское наследие в русской лексике: некоторые итоги исследований. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 18.

Antonevičs Māris: Labi zināt valodas, bet... – Latvijas Avīze, 2005, 30. septembris, Nr. 265 (2461), 3.

Arāja Dita: Valdība, visticamāk, izlems Eiropas vienoto valūtu dēvēt tikai par «eiro». – Diena, 2005, 19. jūlijs, Nr. 166 (4301), 3.

Arāja Maija: Adverbi *žēl*, *žēli*, *gauži* Kr. Barona «Latvju dainās». – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 13.–16.

Baldunčiks Juris: Aizguvumi 1872. gada krievu-latviešu-vācu vārdnīcā. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 193.–200.

Baldunčiks Juris: Ar leksikas aizgūšanu saistītie jēdzieni un terminoloģija mūsdienu latviešu valodniecībā. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 3.–4.

Baldunčiks Juris: Ar leksikas aizgūšanu saistītie jēdzieni un terminoloģija mūsdienu latviešu valodniecībā. – Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 174.–187.

Baldunčiks Juris: Neparasts daudzskaitlis mūsdienu zinātnes un izglītības valodā. – Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 6.–12.

Baldunčiks Juris: Tulkotāja viltusdraugu problēma: no vārdiem pie darbiem. – Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums. 1. Atbildīgā redaktore Sarmīte Lagzdiņa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 56.–64.

Balode Ineta: Öffentliche Sprachdiskussion in der Wochenschrift «Das Inland» – ein Beitrag zur Erforschung der deutschen Sprache im Baltikum. – Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache im Baltikum. IV. Herausgegeben von Gisela Brandt und Ineta Balode. Nr. 427. Stuttgart: Verlag Hans-Dieter Heinz & Akademischer Verlag, 2005, 25–42.

Balodē Laimute: Dēl kai kurių galimų lituanizmų Latvijos toponimijoje. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 22.

Balode Laimute: Dendronīmi Latvijas hidronīmijā jeb koku atspulgi ūdeņos. – Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 145.–159.

Balode Laimute: Language contacts reflected in the hydronyms of Latvia – some reflections. – Studies in Eurolinguistics. Vol. 2. Integration in European Language Research. Berlin: Logos Verlag, 2005, 147–156.

Balode Laimute: Latvian paikannimistö. – Latvian historiaa ja kulttuuria. Helsingissä: Rozentäls-seura, 2005, 308.–329.

Balode Laimute: Par latviešu toponīmijas lituānismu identificēšanas kritērijiem. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 5.–6.

Balode Laimute: Par onimizāciju baltu hidronīmijā. – Baltu filoloģija. 14. (1). Red. Pēteris Vanags, red. vietn. Lidijs Leikums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 25.–36.

Balode Laimute, Bušs Ojārs: Dažas aktualitātes onomastikas terminoloģijā. – Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 13.–18.

Balode Laimute, Bušs Ojārs: Onomastiski Itālijas iespaidi ICOS 22. kongresā Pizā. – Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 268.–272.

Balodis Pauls: Cilvēka ārējā izskata motivēti uzvārdi. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 7.–11.

Balodis Pauls: Somugru cilmes uzvārdi Latvijā (un dažas citas paralēles somu, igauņu un latviešu uzvārdu sistēmā). – Baltu filoloģija. 14 (1). Red. Pēteris Vanags, red. vietn. Lidijs Leikums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 37.–51.

Balodis Pauls: Toponīmiskas izcelsmes uzvārdi Latvijā: sastatāmais aspekts. – Baltistica, 2005, VI priedas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, 17.–26.

Balodis Pauls: Toponīmiskas izcilmes uzvārdi Latvijā. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venkutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 23.

Baltiņa Maija: Gliks, Bībeles tulkojums un mūsdienu valoda. –

Bībele: raksti, teksts, kultūrvide. 3. laid. Rīga: Latvijas Bībeles biedrība, 2005, 176.–186.

Baltiņa Maija: Kas viņš tāds – Ernsts Gliks? – Diena, 2005, 14. jūlijs, Nr. 162 (4297), 19.

Baltiņa Maija: Kā uzvest vārdu. – Diena, 2005, 13. decembris, Nr. 291 (4426), 13.

Baltiņa Maija: Vārdi kā asni. – Diena, 2005, 11. oktobris, Nr. 238 (4373), 11.

Baltiņa Maija: Vārdi kā brāļi. – Diena, 2005, 5. februāris, Nr. 30 (4165), 12.

Baltiņa Maija: Vārdi kā kentauri. – Diena, 2005, 9. aprīlis, Nr. 83 (4218), 14.

Baltiņa Maija: Vārdi kā nemieri. – Diena, 2005, 19. marts, Nr. 67 (4202), 14.

Baltiņa Maija: Vārdi kā sēkliņas. – Diena, 2005, 19. jūlijs, Nr. 166 (4301), 9.

Baltiņa Maija: Vārdi kā sitieni. – Diena, 2005, 26. februāris, Nr. 48 (4183), 14.

Baltiņa Maija: Vārdi kā spožumi. – Diena, 2005, 13. decembris, Nr. 291 (4426), 13.

Baltiņa Maija: Vārdi kā vēstnieki. – Diena, 2005, 20. janvāris, Nr. 16 (4151), 15.

Baltiņš Māris: Izglītības ministrijas Terminoloģijas komisijas (1919–1921) darbības pamatnostādnes. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafeca, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 12.–19.

Baltiņš Māris: Kārlis Kasparsons kā terminoloģijas veidotājs: idejas un veikums. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 201.–209.

Baltiņš Māris: Political impact on medical terminology. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 340.–344.

Bankava Rota, Vinčela Zigrīda: Rakstu valodas apguves tendences jaunajā simtgadē. – Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 268.–272.

Bankavs Andrejs: Latvijas Universitātes devums romānistikas leksikogrāfijā. – Zinātnu vēsture un muzejniecība. Raksti. Latvijas

Universitāte, 684. sēj. Rīga: Latvijas Universitāte, 2005, 89.–94.

Bankavs Andrejs: Valodu kontaktu atspoguļojums bilingvālajā leksikogrāfijā. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 20.–21.

Bankovskis Pauls: Vai Bībele jau gatava? Pirms desmit gadiem sākās darbs pie jauna Bībeles tulkojuma latviešu valodā. – Diena, 2005, 3. decembris, Nr. 283 (4418), Kultūras Diena, Nr. 33, 10.–11.

Barisa Liene: Izplatītāji bieži ignorē, ka ražotāju sniegtajai informācijai par precī obligāti jābūt latviski. Preču marķējumu netulko. – Neatkarīgā Rīta Avīze, 2005, 7. februāris, Nr. 31 (4112), 3.

Beinerte Vija: Ne viss der runāt. [Saruna ar filoloģijas doktoru Rasmu Grīslī.] – Mājas Viesis, 2005, 17. novembris, Nr. 314 (2510), 30.–31.

Beinerte Vija: Zivju katliņš Nūna kungam. [Intervija ar Anitu Načisčoni.] – Mājas Viesis, 2005, 29. aprīlis, Nr. 116 (2312), 12.

Bērce Līga (vēst.): Esperanto arī ir valoda. – Diena, 2005, 12. augusts, Nr. 187 (4322), 2.

Billere Olga: Franču un latviešu valodas sakāmvārdu salīdzinošā analīze. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 22.–23.

Billere Olga: Valodu kontakti un mijiedarbība. Kā domā un saka franči un kā – latvieši. [No referāta zinātniskajā konferencē «Valodu kontakti un mijiedarbība» 2005. g. 23. februārī.] – Latvijas Vēstnesis, 2005, 23. februāris, Nr. 31 (3189), B daļa, 8.

Bitinienē Andronē: Lietuvių ir latvių kalbų funkcinių stilių lingvistiniai požymiai. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 115.–120.

Blažienē Grasilda: Probleme der altpreussischen Flurnamenforschung. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis,

- R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 24.
- Blinkena Aina*: Aiziet mani liepu zari: Jānis Rozenbergs (09.01.1927–31.08.2005). – Karogs, 2005, oktobris, Nr. 10, 203.–204.
- Blinkena Aina*: Jānis Rozenbergs. 9. I 1927.– 31. VIII 2005. – Diena, 2005, 2. septembris, Nr. 205 (4340), 17.
- Blinkena Aina*: Krišjānis Barons un latviešu valoda. – Latvijas Avīze, 2005, 28. novembris, Nr. 323 (2519), 18.
- Blinkena Aina*: Krišjānis Barons un latviešu valoda. II. – Latvijas Avīze, 2005, 5. decembris, Nr. 330 (2526), 19.
- Blinkena Aina*: Latvian language and its future in Europe. – No Atmodas līdz Eiropas Savienībai. From Awakening to the European Union. Rīga: Tautas frontes muzejs, 200, 87.–90.
- Blinkena Aina*: Latviešu valoda un tās nākotne Eiropā. – No Atmodas līdz Eiropas Savienībai. From Awakening to the European Union. Rīga: Tautas frontes muzejs, 200, 31.–35.
- Blinkena Aina*: Valodnieces Dzidras Barbares piemiņai (1930.12.I–1993.23.X). – Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 265.–267.
- Bormane Žanna*: Antroponīmi literārā teksta tulkojumā (A. Puškina daiļrade latviešu valodā). – Latvijas Universitāte, Filoloģijas fakultāte, Baltu valodu katedra: 41. Artura Ozola dienas konferences programma. Rīga 2005. gada 18.–19. martā. Konferences programmas komiteja: Aleksey Andronov, Artūras Judžentis, Lidija Leikuma, Pēteris Vanags. Rīga: LU, 2005, 19.–20.
- Bormane Žanna*: Die Personennamen im Deutschen, Russischen und Lettischen. – Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache im Baltikum. IV. Herausgegeben von Gisela Brandt und Ineta Balode. Nr. 427. Stuttgart: Verlag Hans-Dieter Heinz & Akademischer Verlag, 2005, 101–110.
- Brandt Gisela*: Zum sprachlichen Profil ausgewählter Textsorten in der «Mitauischen Zeitung» und ihren Nachfolgern (1784–1795). – Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache im Baltikum. IV. Herausgegeben von Gisela Brandt und Ineta Balode. Nr. 427. Stuttgart: Verlag Hans-Dieter Heinz & Akademischer Verlag, 2005, 165–190.
- Bražiene Nijole, Ramaneckiene Irena*: Dažas firmu nosaukumu veidošanas problēmas. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 210.–223.
- Brēde Maija*: Bezpersoniskuma elements zinātniskajā stilā. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas

vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 103.–110.

Brēde Maija: «Trojas zirdziņi» latviešu runā un rakstos. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 24.–25.

Brēde Maija: Tulkojuma caurspīdīgums. – Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 19.–30.

Brēde Maija: Vēlreiz par nenoteikto izteiksmi latviešu valodā. – Contrastive and Applied Linguistics. Research papers. XIII. Editor A. Veisbergs. Sastatāmā un lietišķā valodniecība. Zinātniskie raksti. XIII. A. Veisberga redakcijā. Rīga: LU, 2005, 7.–19.

Brigzina Ilga: Personu apzīmējumi vācu un latviešu valodā G. Manceļa un G. F. Stendera vārdnīcās un to salīdzinošā analīze. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 224.–230.

Brigzina Ilga: Zur Äquivalenz der deutsch-lettischen Einträge im Wörterbuch «Lettus» (1638) von Georg Manzel. – Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache im Baltikum. IV. Herausgegeben von Gisela Brandt und Ineta Balode. Nr. 427. Stuttgart: Verlag Hans-Dieter Heinz & Akademischer Verlag, 2005, 119–126.

Burve Anda: Spēle ar bīstamām sekām. Latviešu valodas institūta pētniece Ieva Zuicena veido Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcu. – Diena, 2005, 21. februāris, Nr. 43 (4178), 12.

Bušmane Brigita: «Dienas Lapas» Pielikumu (1891–1894) nozīme latviešu izlokšņu leksikas apzināšanā un apkopošanā. – Baltu kalpu tarmēs: rašytinis palikimas. Sudarė Janina Švambarytė-Valužienė (ats. red.), Regina Kvašytė, Ana Stafecka. Šiauliai: Discens, 2005, 45.–56.

Bušmane Brigita: Gustava Bražes vārdnīcu «Allererste Anleitung...» aizverot. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 38.–48.

Bušmane Brigita: Homonīmi «Latviešu izlokšņu vārdnīcā». – Latviešu izlokšņu vārdnīca Prospekts. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 334.–347.

Bušmane Brigita: Homonīmisku leksisko sakņu atvasinājumi apvienotajā latviešu izlokšņu vārdnīcā. – Valoda – 2005. Valoda

dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 23.–28.

Bušmane Brigita: Lejaskurzemes izlokšņu vārddarināšanas īpatnību atspoguļojums G. Bražes vārdnīcā (1875). – *Linguistica Lettica* 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 55.–65.

Bušmane Brigita: Paniņu nosaukumi latviešu valodas izloksnēs. – Материалы XXXIV международной филологической конференции. Выпуск 1. Секция баллистики. Балтийская диалектология. Тезисы докладов. 5 марта 2005 г. Санкт-Петербург: СПбГУ, 2005, 8.–9.

Bušs Ojārs: Jānis – tūkstošveidis ar tūkstošgadīgām saknēm. – Latvijas Luterānis, 2005, jūnijs, Nr. 6 (201), 11.

Bušs Ojārs: Jauns solis latviešu valodas somugrismu izpētē. [Rec. par:] Elga Kagaine. Lokālie somugrismi latviešu valodas Ziemeļrietumvidzemes izloksnēs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2004, 280 lpp.] – Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, A daļa, Sociālās un humanitārās zinātnes, 59. sēj., Nr. 3, 56.–60.

Bušs Ojārs: Kristaps, Kristiāns, Krišjānis un citi nopietni vārdi. – Latvijas Luterānis, 2005, decembris, Nr. 11 (206), 7.

Bušs Ojārs: Kursenieku valoda. Mirklis pirms mūžības. – Kultūras Forums, 2005, 5.–12. augusts, Nr. 29, 2.; 4.

Bušs Ojārs: Once again about the distinction between Croats and carpenters. The problem of the meaning and the propriality of ethnonyms. – Naming the World. From common nouns to proper names. Proceedings from the international symposium, Zadar, September 1st–4th, 2004. RION International Series 1. Roma: Società Editrice Romana, 59–66.

Bušs Ojārs: Par principiālo atšķirību starp latviešiem un laringologiem jeb par etnonīmu semantiku un varbūtējo īpašvārdiskumu. – *Linguistica Lettica* 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 135.–144.

Bušs Ojārs: Pēc 25 gadiem jeb Barbarismi–2005. – Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums. 1. Atbildīgā redaktore Sarmīte Lagzdīņa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 39.–46.

Bušs Ojārs: Somugrisko adstrātu Mārcienas pagasta toponīmijā meklējot. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts,

2005, 26.–28.

Bušs Ojārs: Termini un onīmi: dažas kopīgas iezīmes. – Terminoloģijas istorijos ir dabarties problemas. Kazimierui Gaiveniui atminti. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 159.–167.

Bušs Ojārs: Und dennoch ist jeder Eigennamen ein vollberechtigtes Wort. Einige Überlegungen über die Semantik der Eigennamen. – Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences. Uppsala 19–24 August 2002. 1. Ed. Ewa Brylla & Mats Wahlberg in collaboration with Vibeke Dalberg & W. F. H. Nicolaisen. Uppsala: Språk- och folminnesinstitutet, 2005, 118–124.

Bušs Ojārs: Über die Homonymie, Polysemie und Synonymie von Eigennamen. – XXII Congresso internazionale di scienze onomastiche. Pisa 28 agosto–4 settembre 2005. Zusammenfassungen. Pisa: Università di Pisa, 2005, 21.

Bušs Ojārs, Balode Laimute: Par dažiem somugru cilmes elementiem Latvijas hidronīnijā. – Kalbos istorijos ir dialektoloģijas problemas. 1. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005, 104.–109.

Bušs Ojārs, Bērziņš Jānis, Druviete Ina, Kūle Maija, Rubene Maija, Treile Jolanta: Bez humanitāro vērtību realizācijas nav iespējams ne tirgus, ne politika. – Kultūras Forums, 2005, 9.–16. decembris, Nr. 46, 3.

Бушс Оярс, Казаине Элга: Ещё раз об ареальном и этимологическом аспекте анализа латышской лексемы *rauna/Rauna*. – Материалы XXXIV международной филологической конференции. Выпуск 1. Секция баллистики. Балтийская диалектология. Тезисы докладов. 5 марта 2005 г. Санкт-Петербург: СПбГУ, 2005, 9–11.

Cauna Eduards: Līdzdalība starptautiskas terminu datubāzes izstrādē – Terminoloģijas Jaunami. 12. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga, 2005, 5.

Cimermanis Saulvedis: Ceļā uz Letonikas pamatiem. – Latvijas Vēstnesis, 2005, 21. oktobris, Nr. 168 (3326), B daļa, 8.

Čalenko Ludmila: Zum Problem der Abgrenzung der Funktionsverbgefüge von idiomatischen Redewendungen. – Pedagoģija. Izglītība, zinātne un pedagoģija mūsdienu pasaulē. LU Raksti. 678. sēj. Zin. redaktore prof. Ilze Kangro. Rīga: LU, 2005, 141.–145.

Daugaviete Anna: Palīgakcenti latviešu valodā (pēc A. Bīlenšteina, J. Endzelīna un M. Brēdes materiāla). – Baltu filoloģija. 14 (2). Red. Pēteris Vanags, red. vietn. Lidija Leikuma. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 13.–46.

Daugaviete Anna: Par ko liecina palīguzsvara distribūcija latviešu valodā? – Latvijas Universitāte, Filoloģijas fakultāte, Baltu valodu katedra: 41. Artura Ozola dienas konferences programma. Rīga 2005. gada 18.–19. martā. Konferences programmas komiteja: Aleksey Andronov, Artūras Judžentis, Lidiya Leikuma, Pēteris Vanags. Rīga: LU, 2005, 6.

Daugaviete Anna: Zilbes tipi un izlokšņu klasifikācija Annas Ābeles darbos. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 29.–30.

Даугавет Анна: «Приёмы» слогаделения в селонских говорах латышского языка. – Материалы XXXIV международной филологической конференции. Выпуск 1. Секция балтистики. Балтийская диалектология. Тезисы докладов. 5 марта 2005 г. Санкт-Петербург: СПбГУ, 2005, 14–15.

Demetrius Džordžs, Skadiņa Inguna, Kestalo Heiki: Uz daļtājiem pakalpojumiem balstīta starpvalodu dokumentu aizguve, kategorizācija un navigācija. – Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 31.–46.

Derksen Rick: The orthography of the Elbing vocabulary and the relationship between Old Prussian and East Baltic. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 26.

Dika Ilze: Terminrades smaguma centra nobīde no Latvijas uz ES iestādēm. – Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 47.–50.

Dilāns Gatis: «Eirotulkošana» un valodas preskriptīvisma kustība Latvijā. – Diena, 2005, 22. augusts, Nr. 195 (4330), 2.

Диманте Ирина: Очищение в прямом и переносном смысле. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 229.–235.

Dini U. Pietro: Baltų kalbų paleokomparatyvizmo (XVI a.) «hebrajiškoji samprata» ir jos mįslingas tekstelis. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 27–28.

Divdabis un divdabja teiciens. [Iznākusi grāmata: Andžāne I. Divdabis un divdabja teiciens. Uzdevumu krājums 6.–9. klasei. Rīga «Pētergailis», 2005. 112 lpp.] – Izglītība un Kultūra, 2005, 24. februāris, Nr. 8 (2927), 24.

Doroshenko Yelena: The standard of usage in English lexicography in the context of English as a «Global Language». – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 345.–350.

Druviete Ina: It has taken... [Ievadvārdi]. – No Atmodas līdz Eiropas Savienībai. From Awakening to the European Union. Rīga: Tautas frontes muzejs, 2005, 63.–65.

Druviete Ina: Latvijas valodas politikas pamatnostādnes Eiropas Savienības kontekstā. – Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 2005, 59. sēj., Nr. 6, 71.–78.

Druviete Ina: Lingvistiskās identitātes daudzveidīgie aspekti. – Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 51.–60.

Druviete Ina: No Atmodas līdz.... [Ievadvārdi.] – No Atmodas līdz Eiropas Savienībai. From Awakening to the European Union. Rīga: Tautas frontes muzejs, 2005, 7.–8.

Druviete Ina, Rumpīte Diāna: Uzaicinājums. Eiropas Valodu dienas 2005. – Izglītība un Kultūra, 2005, 15. septembris, Nr. 34 (2953), 2.

Dzērve Laura: Retas valodas interesē darba devēju. – Latvijas Avīze, 2005, 5. decembris, Nr. 330 (2526), 12.

Dzērvene Aivars: Ābetsēd. Pirmā. [Par Zojas Sīles «Lībiešu valodas ābeci».] – Karogs, 2005, Nr. 9, 188.–189.

Eckert Rainer: Lettisch-litauische Parallelen aus der Sprache der Volkslieder. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of

the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvē, 2005, 29.

Eihmanis Kaspars: Ķīniešu tekstus tulkojot. – Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 61.–64.

Eiropas Komisijas pārstāvniecības Latvijā Preses un informācijas nodaļa: Par daudzvalodību Eiropas Savienībā un jaunu tīmekļa portālu. – Latvijas Vēstnesis, 2005, 24. novembris, Nr. 188 (3346), 22.

Endzelytė Renata: Pastabos apie šiaurės vidurio Lietuvos sudurtinius vietovardžius. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 31.

Ernstsonē Vineta: Atšķirības latviešu valodas lietojumā Liepājas uzņēmumos un iestādēs. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 250.–257.

Ernstsonē Vineta: Interjekcijas latviešu sarunvalodā – valodu konkurences liecinieces. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 32.–33.

Ernstsonē Vineta: Solidaritāte un demokrātija: uzrunas lietojums elektroniskajos plašsaziņas līdzekļos. – Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums. 1. Atbildīgā redaktore Sarmīte Lagzdīņa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 24.–30.

Ernstsonē Vineta: Valoda – droša vai apdraudēta. – Latvijas Avīze, 2005, 24. oktobris, Nr. 289 (2485), 16.

Ernstsonē Vineta, Joma Daiga: Valsts valodas lietojuma dinamika ekonomiski aktīvo Liepājas krievvalodīgo iedzīvotāju vērtējumā. – Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 233.–248.

Ēdelmanē Inese: Latviešu valodas terminoloģiskie augu nosaukumi 20. gadsimtā. – Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas

institūts, 2005, 189.–196.

Farneste Monta: Benefits and drawbacks of the peer-cooperation. – Contrastive and Applied Linguistics. Research papers. XIII. Editor A. Veisbergs. Sasatāmā un lietišķā valodniecība. Zinātniskie raksti. XIII. A. Veisberga redakcijā. Rīga: LU, 2005, 20.–39.

Fennel G. Trevor: Unearthing the grammatical views of Liborius Depkin. – Baltu filoloģija. 14 (2). Red. Pēteris Vanags, red. vietn. Lidija Leikuma. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 47.–56.

Gaile Linda: Tulka kompetences apjoms. – Contrastive and Applied Linguistics. Research papers. XIII. Editor A. Veisbergs. Sasatāmā un lietišķā valodniecība. Zinātniskie raksti. XIII. A. Veisberga redakcijā. Rīga: LU, 2005, 40–52.

Galzons Edgars: Tehnisku kļūdu avīzē atzīst par Valodas likuma pārkāpumu. – Diena, 2005, 6. oktobris, Nr. 234 (4369), 6.

Girdenis Aleksas: Rytų baltų balsių sistemos raidos motyvai lietuvių kalbos tarmėse. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 31–32.

Grigale Ilze: Der Beitrag Georg Manzels zur Vereinheitlichung der altlettischen Schriftsprache. – Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache im Baltikum. IV. Herausgegeben von Gisela Brandt und Ineta Balode. Nr. 427. Stuttgart: Verlag Hans-Dieter Heinz & Akademischer Verlag, 2005, 111–117.

Grigorjevs Juris: Akustiski auditīvās šķirēj pazīmes un patskaņu klasifikācija. – Latvijas Universitāte Filoloģijas fakultāte, Baltu valodu katedra: 41. Artura Ozola dienas konferences programma. Rīga 2005. gada 18.–19. martā. Konferences programmas komiteja: Aleksej Andronov, Artūras Judžentis, Lidija Leikuma, Pēteris Vanags. Rīga: LU, 2005, 20.

Grīnuma Ilze: Sabērs iekšā vārdus, teikumus. Valodnieki veidos mūsdienu valodu krājumus elektroniskā formā. – Diena, 2005, 22. augusts, Nr. 195 (4330), 4.

Grīle Rasma: Izcils ārsts un latviešu valodas īstens draugs. [Par prof. I. Lazovski.] – Latvijas Vēstnesis, 2005, 17. augusts, Nr. 129 (3287), B daļa, 8.

Grīle Rasma: Vai e-skaņas pareizrūna svarīga, un kā to mācīja Endzelīns. – Skolotājs, 2005, Nr. 1 (49), 102.–103.

Häusler Sabine: Die baltischen Sprachen als Nahtstelle der *have* and *be* languages. Possession und Zugehörigkeit im Baltischen – Sprachtypologie und Sprachkontakt. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 33.

Hermanis Voldemārs: Letonika – neba Eiropas prioritāte. [Intervija ar LU Latviešu valodas institūta direktori I. Jansoni.] – Neatkarīgā Rīta Avīze, 2005, 2. jūlijs, Nr. 151 (4232), 12.

Hill Eugen: Die Vorgeschichte des ostbaltischen Futurs: paradigmatische Struktur und funktionale Verhältnisse. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 34.

Hirša Dzintra: Vēlreiz par sēļiem, Ugāli un slengu. [Iznācis «Onomastica Lettica» 2. sēj.] – Latvijas Vēstnesis, 2005, 23. februāris, Nr. 31 (3189), B daļa, 8.

Hirša Dzintra: Vēsture dzintarā. – Latvijas Vēstnesis, 2005, 13. oktobris, Nr. 163 (3321), B daļa, 7.

Hirša Dzintra: Vēsture dzintarā. Nobeigums. – Latvijas Vēstnesis, 2005, 14. oktobris, Nr. 164 (3322), B daļa, 7.

Holvoet Axel: Baltų prokalbės priebalsių palatalizacijos modelis. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 35.–36.

Iļjinska Larisa, Nītiņa Daina: Vārdu izvēles problēmas tehniskajā tulkošanā. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 258.–264.

Ikstena Nora: Valodas dzīve. Profesors Tīts Reins Vītso ir pēdējais, kurš ir studējis un runā votu, vepsu, ingeriešu, karēju, libiešu

valodā. – Diena, Kultūras Diena, 2005, 30. jūlijs, Nr. 15, 4.–5.

Iļjinska Larisa, Platonova Marina: Technical term translation and pragmatic function. – Contrastive and Applied Linguistics. Research papers. XIII. Editor A. Veisbergs. Sastatāmā un lietišķā valodniecība. Zinātniskie raksti. XIII. A. Veisberga redakcijā. Rīga: LU, 2005, 53–70.

Indričāne Inese: Par dažām vajadzības izteiksmes formām latviešu valodas izlokšņēs. – Baltu kalpu tarmēs: rašytinis palikimas. Sudarē Janina Švambarytė-Valužienė (ats. red.), Regina Kvašytė, Ana Stafecka. Šiauliai: Discens, 2005, 98.–104.

Исаева Эльвира: Отражение культурных знаний в лексикографической практике (на материале двуязычных словарей). – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 229.–235.

Ivanova Ilze: Jāievēro valsts valodas tiesības. [Pēc lasītāja publicētā 20. oktobra avīzē.] – Latvijas Avīze, 2005, 21. oktobris, Nr. 286 (2482), 2.

Izglītības un zinātnes ministre, uzstājoties Letonikas I. kongresā Rīgas Latviešu biedrības namā 2005. gada 24. oktobrī. – Latvijas Vēstnesis, 2005, 25. oktobris, Nr. 169 (3327), A daļa, 13.

Iznākusi Svešvārdu vārdnīca. – Diena, 2005, 11. februāris, Nr. 35 (4170), 14.

Jakovele Aija: Svensk grammatik i framtiden. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 520.–524.

Jakulis Erdvilas: Tekēti, teka, -ējo (tecēt, teku, -ēju) tipa verbu veidošanās jautājumā. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 120.–124.

Jānis Rozenbergs 9.01.1927.–31.08.2005. – Neatkarīgā Rīta Avīze, 2005, 3. septembris, Nr. 205 (4286), 10.

Jansone Ilga: Ieskats pirmajā latviešu valodas medicīnas terminu vārdnīcā. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 265.–274.

Jansone Ilga: Valsts pētījumu programma «Letonika: pētījumi par vēsturi, valodu un kultūru». – Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 2005, A daļa, sociālās un humanitārās zinātnes, Nr. 6, 59. sēj., 79.–83.

Jansone Ilga: Vārdu un vārdu nozīmju areālais raksturojums nediferenciālā izlokšņu vārdnīcā. – Latviešu izlokšņu vārdnīca.

Prospekts. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 352.–358.

Jansone Ilga: Varianti izlokšņu vārdnīcās: problēmas un risinājumi. – Latviešu izlokšņu vārdnīca. Prospekts. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 347.–352.

Jauce Sannija: Latviešu tulku deficīts. – Latvijas Vēstnesis, 2005, 15. decembris, Nr. 200 (3358), LV Plus 15. decembris, Nr. 19 (19), 1.; 4.

Young Steven: The IE «barley» word in Baltic and Slavic. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 37.

Joma Daiga: Interese par latviešu valodas jautājumiem valodu mijiedarbībā. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 35.–36.

Jundina Natālija: Zum Ausdruck der zeitlich-räumlichen Relation im Deutschen und Russischen. – Pedagoģija. Izglītība, zinātne un pedagoģija mūsdienu pasaulē. LU Raksti. 678. sēj. Zin. redaktore prof. Ilze Kangro. Rīga: LU, 2005, 146.–151.

Jundze Arno: Grāmatas. [Informācija par jauniznākušajām grāmatām.] – Neatkarīgā Rīta Avīze, 2005, 17. maijs, Nr. 113 (4194), 10.

Jurģūte Lilija: Kristāmvārdi kādas Latgales dzimtas pārstāvju atmiņās. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 29.–34.

Juridiskās terminoloģijas apakškomisijā izstrādātie termini. – Terminoloģijas Jaunumi. 11. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2005, 16.–20.

Kagaine Elga: Semantiskā aspekta loma izlokšņu vārdnīcu tipa izvēlē. – Latviešu izlokšņu vārdnīca. Prospekts. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 321.–325.

Kagaine Elga: Vārdu cilmes norādes dialektālajās vārdnīcās. – Latviešu izlokšņu vārdnīca. Prospekts. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 325.–334.

Kalmane Anita: Deniss Kaningems: pasaulē samazinās valodu skaits. [Saruna ar Pasaules valodu skolotāju federācijas prezidentu Latvijā.] – Izglītība un Kultūra, 2005, 29. septembris, Nr. 36 (2955), 12.–13.

Kalnača Andra: Gramatizēšanās latviešu valodas sistēmā. – Vārds un tā pētišanas aspekti. Rakstu krājums. 9. redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 125.–131.

Kalnača Andra: Morfēmu polifunkcionalitāte. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 35.–40.

Kalniņa Bronislava, Oļehnoviča Ilze: On Daugavpils Secondary School students attitude to languages. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 358.–363.

Kalniņa Daiga: Latvijas norvēģis, kam tīk darīt dažādas lietas, ko nav viegli savienot. Ziemeļu oga Latvijai. [Saruna ar Snorri Karkonene–Svensonu.] – Neatkarīgā Rīta Avīze, 2005, 6. jūnijs, Nr. 130 (4211), 16.

Kalniņa Daiga un *LETA*: Eiropas valodu dienas beigsies ar konferenci. – Neatkarīgā Rīta Avīze, 2005, 26. septembris, Nr. 224 (4305), 3.

Kalve Aiva: Ābece ar dažādiem o. – Diena, 2005, 6. augusts, Nr. 182 (4317), 12.

Kalve Aiva: Ātri un spraigi mācīsies valodu. – Diena, 2005, 2. augusts, Nr. 178 (4313), Karjeras Diena, 2.

Kangere Baiba: The interface of inflection and derivation in Latvian verbs. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 40.

«*Kā pareizi rakstīt vēstules angļiski*», *Māra Graustiņa, Nils Graustiņš*. – Izglītība un Kultūra, 2005, 27. oktobris, Nr. 40 (2959), 24.

Kārklīņa Silvija: Latviešu valoda festivālā Briselē. – Latvijas Avīze, 2005, 12. septembris, Nr. 247 (2443), 16.

Karpovičienē Anna: Lietuvių ir latvių kalbų ornitomorfizmų eksperimentinis tyrimas. – Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 97.–113.

Kaukēnienē Lidija: Latvių bendrinės kalbos triskiemenių žodžių ilgųjų balsių trukmė. – Latvijas Universitāte, Filoloģijas fakultāte, Baltu valodu katedra: 41. Artura Ozola dienas konferences programma. Rīga 2005. gada 18.–19. martā. Konferences programmas komiteja: Aleksej Andronov, Artūras Judžentis, Lidija Leikuma, Pēteris Vanags. Rīga: LU, 2005, 22.

Kaukēnienē Lidija: Latvių bendrinės kalbos triskiemenių žodžių ilgųjų balsių trukmė. – Baltu filologija. 14 (2). Red. Pēteris Vanags, red. vietn. Lidija Leikuma. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 67.–76.

Kaukienė Audronė: Bendrieji lietuvių ir latvių kalbų šakniniai *a-* ir *ia-* kamieno veiksmažodžiai (tipas CēC). – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 132.–143.

Kaukienė Audronė: Rytų baltų CeR tipo veiksmažodžiai. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengė: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 43.

Kessler Stephan: The concept of Latgalian grammar of Bukšs and Placinskis. – Материалы XXXIV международной филологической конференции. Выпуск 1. Секция балтистики. Балтийская диалектология. Тезисы докладов. 5 марта 2005 г. Санкт-Петербург: СПбГУ, 2005, 18–20.

Kiseliūnaitė Dalia: Kalbų kontaktai kuršių Nerijos kuršininkų tarmės leksikoje: pauščių pavadinimai. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 37.–38.

Klingenschmit Gert: Das Problem der baltoslavischen Sprach-einheit. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengė: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 45.

Kļaviņa Sarma: Lai latvji būtu Eiropas redzeslokā. – Latvijas

Vēstnesis, 2005, 14. aprīlis, Nr. 59, 8.

Kļaviņa Sarma: Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas devums latviešu izlokšņu aprakstīšanā. – Материалы XXXIV международной филологической конференции. Выпуск 1. Секция баллистики. Балтийская диалектология. Тезисы докладов. 5 марта 2005 г. Санкт-Петербург: СПбГУ, 2005, 20–21.

Kļaviņa Sarma: Skolotāji Rīgas Latviešu biedrības Valodniecības nodaļā (1904–1940). – Skolotājs, 2005, Nr. 1 (49), 97.–100.

Kļaviņa Sarma, Kalnača Andra: Profesorei Aldonai Paulauskienei – 70. – Baltu filoloģija. 14 (1). Red. Pēteris Vanags, red. vietn. Lidija Leikuma. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 153.–154.

Kļaviņa Sarma, Kļaviņš Kaspars: Indriķa hroniku lasa Romā. – Latvijas Vēstnesis, 2005, 28. jūlijs, Nr. 118, B daļa, 3.

Kokareviča Dace: Drīz lietosim Eiropas Valodu portfeli. [Saruna ar Valodas mācību centra direktori Silviju Kārklīņu.] – Latvijas Avīze, 2005, 28. novembris, Nr. 323 (2519), 18.

Kokareviča Dace: Dzimtā valoda bagātāka kā pūralāde. – Latvijas Avīze, 2005, 28. februāris, Nr. 57 (2253), 19.

Kokareviča Dace: Enerģiski un godam savu valodu kopt. [Saruna ar Valsts valodas aģentūras direktoru J. Valdmani.] – Latvijas Avīze, 2005, 31. oktobris, Nr. 296 (2492), 16.

Kokareviča Dace: «Forši» vietā teikšu «jauki». [Vidusskolnieki atbild uz jautājumu: «Ko es gribu un varu darīt latviešu valodas attīstīšanai un nostiprināšanai».] – Latvijas Avīze, 2005, 5. decembris, Nr. 330 (2526), 19.

Kokareviča Dace: Ikvienu konsultē par latviešu valodas normām un lietojumu. [Par Konsultāciju daļu Valsts valodas aģentūrā.] – Latvijas Avīze, 2005, 31. oktobris, Nr. 296 (2492), 16.

Kokareviča Dace: Interesanta grāmata par dialektiem. – Latvijas Avīze, 2005, 29. augusts, Nr. 233 (2429), 16.

Kokareviča Dace: Jāmaina novecojusī svešvalodu mācīšanas sistēma. [Saruna ar Inu Druvieti par bilingvālo izglītību.] – Latvijas Avīze, 2005, 10. janvāris, Nr. 8, 5.

Kokareviča Dace: Lasīt kļuvis populāri. [Saruna ar mācību grāmatu autori Aiju Kalvi.] – Latvijas Avīze, 2005, 19. septembris, Nr. 254 (2450), 18.

Kokareviča Dace: Latviešu valodas loma pieaugs. [VVK 3 gadu jubileja.] – Latvijas Avīze, 2005, 9. februāris, Nr. 38 (2234), 1.; 4.

Kokareviča Dace: Letonikas kongress iedibina jaunu zinātnes tradīciju. [Atklāts Letonikas I kongress.] – Latvijas Avīze, 2005, 25. oktobris, Nr. 290 (2487), 6.

Kokareviča Dace: Lietišķos rakstus iemāca kā spēli. – Latvijas Avīze, 2005, 19. septembris, Nr. 254 (2450), 18.

Kokareviča Dace: Nevis skolotāju kaprīze, bet priekšlikums. – Latvijas Avīze, 2005, 22. augusts, Nr. 226 (2422), 16.

Kokareviča Dace: Radoši uzdevumi skolēnu prātiem. [Intervija ar LVAVA pedagogiskās un izdevējdarbības daļas vadītāju Brigitu Šiliņu.] – Latvijas Avīze, 2005, 28. februāris, Nr. 57 (2253), 19.

Kokareviča Dace: Spriež par zinātnes valodu un «digitālo plaisu». [Par konferenci «Zinātnes valoda».] – Latvijas Avīze, 2005, 19. decembris, Nr. 344 (2540), 7.

Kokareviča Dace: Taps jaunas vārdnīcas un interesantas datu bāzes. [Saruna ar Latviešu valodas institūta direktori Ilgu Jansoni.] – Latvijas Avīze, 2005, 10. oktobris, Nr. 275 (2471), 16.

Kokareviča Dace: «Trejdeviņi vārdi» vidusskolēniem. – Latvijas Avīze, 2005, 22. augusts, Nr. 226 (2422), 16.

Kokareviča Dace: Trīs atzīmes par vienu pētījumu. [Par Cēsu ģimnāzijas audzēkņu eseju konkursu.] – Latvijas Avīze, 2005, 5. decembris, Nr. 330 (2526), 19.

Kokareviča Dace: Valoda ir mūsu kultūras un pašapziņas spogulis. [Par Valsts valodas komisiju.] – Latvijas Avīze, 2005, 26. septembris, Nr. 261 (2457), 17.

Kokareviča Dace: Valodas aktivizē bērnu domāšanu. Saruna ar izglītības un zinātnes ministri I. Druvieti. – Latvijas Avīze, 2005, 26. jūlijs, Nr. 199 (2395), 14.

Kokareviča Dace: Vērtīgie, ar godu lietotie, vārdi. – Latvijas Avīze, 2005, 12. septembris, Nr. 247 (2443), 16.

Kokareviča Dace: Visi jaunumi jānosauc vārdā. [Saruna ar TTC direktoru Māri Baltiņu.] – Latvijas Avīze, 2005, 10. oktobris, Nr. 275 (2471), 16.

Komisijas lēmumi: Par augu ģinšu un sugu latviskajiem nosaukumiem. – Terminoloģijas Jaunami. 11. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2005, 12.

Komisijas lēmumi: Par automobiļu terminu un definīciju apstiprināšanu. – Terminoloģijas Jaunami. 12. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga, 2005, 6.–7.

Komisijas lēmumi: Par ierakstiem Eiropas Savienības pilsoņa pasē. – Terminoloģijas Jaunami. 11. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2005, 12.–13.

Komisijas lēmumi: Par Juridiskās terminoloģijas apakškomisijā izstrādāto terminu apstiprināšanu. – Terminoloģijas Jaunami. 11. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2005, 16.

Komisijas lēmumi: Par profesiju nosaukuma saskaņošanu: *kokkapis* un *arborists*. – Terminoloģijas Jaunumi. 11. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2005, 13.–14.

Komisijas lēmumi: Par standartizācijas terminu apstiprināšanu. – Terminoloģijas Jaunumi. 11. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2005, 21.

Komisijas lēmumi: Par suņu šķirņu nosaukumiem. – Terminoloģijas Jaunumi. 12. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga, 2005, 26.

Komisijas lēmumi: Par termina *mājaslapa* un *datubāze* formas maiņu. – Terminoloģijas Jaunumi. 11. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2005, 15.

Komisijas lēmumi: Par terminoloģiju dzīvnieku labturības jomā: *dzīvnieku identificēšana* vai *apzīmēšana*? – Terminoloģijas Jaunumi. 11. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2005, 14.–15.

Komisijas lēmumi: Suņu šķirņu nosaukumi. – Terminoloģijas Jaunumi. 11. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2005, 24.–41.

Konsultācijas: Izglītības centrs, skatuves mākslas, nodrose, «meeting within the Council». Atbildes sagatavojusi Valentīna Skujiņa. – Terminoloģijas Jaunumi. 12. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga, 2005, 26.–29.

Konsultācijas: Soda mērs; novēršana, pārvarēšana, likvidēšana; pastiprināšana. – Terminoloģijas Jaunumi. 11. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2005, 42.–44.

Королева Елена: Фразеологические сравнительные конструкции в латышском языке и русских говорах Латгалии. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 271.–278.

Koroļova Svetlana: Polysemous terms as a translation challenge. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 285.–289.

Koškins Igors: Latv. *lielie ļaudis*, senkrievu *добрые люди*, viduslejasvācu *gude lude*: kopīgais un atšķirīgais formulas attīstībā. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences

materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 39.–42.

Koškins Igors: Senākā posma slāvismi (rusismi) latviešu valodā: *mētelis*. – Vārds un tā pētišanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 54.–59.

Kramiņa Aiga: Translation and manipulation: the state of the art. – Contrastive and Applied Linguistics. Research papers. XIII. Editor A. Veisbergs. Sastatāmā un lietišķā valodniecība. Zinātniskie raksti. XIII. A. Veisberga redakcijā. Rīga: LU, 2005, 71.–85.

Kramiņa Aiga: Translator's visibility in theory and practice. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 380.–384.

Kramiņa Ingrīda: Applied linguistics revisited. – Contrastive and Applied Linguistics. Research papers. XIII. Editor A. Veisbergs. Sastatāmā un lietišķā valodniecība. Zinātniskie raksti. XIII. A. Veisberga redakcijā. Rīga: LU, 2005, 86.–97.

Kramiņa Ingrīda: Correlation between the philosophy of assignment and assessment in language pedagogy. – Valoda – 2005. Lingvistikas didaktikas problēmas. Zinātnisko rakstu krājums XIV–XV. Daugavpils: Saule, 2005, 59.–64.

Kramiņa Ingrīda: English as the academic 'Lingua Franca' in the 21st century: problems and perspectives. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 385–390.

Krastiņa Mirdza: Silēzijas nosaukuma izcelsmes vēsture. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 43.–44.

Kudirka Robertas: Latviešu un lietuviešu valodu intonāciju akustiskas īpatnības. – Latvijas Universitāte, Filoloģijas fakultāte, Baltu valodu katedra: 41. Artura Ozola dienas konferences programma. Rīga 2005. gada 18.–19. martā. Konferences programmas komiteja: Aleksey Andronov, Artūras Judžentis, Lidijs Leikums, Pēteris Vanags. Rīga: LU, 2005, 23.

Kūle Maija: Valoda un vara: filosofiskais, kultūras un psiholoģiskais aspekts. – Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 75.–85.

Kursīte Janīna: Mūsu māju vārdi. – Latvijas Avīze, 2005, 9. aprīlis, Nr. 96 (2292), 21.

Kurzemiece Ineta: Žogu nosaukumu leksiskās motivācijas analīze (sinhroniskais aspekts). – Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 114.–134.

Kusiņa Linda: Čiulis un čangalis kopēji latviskajā. [Iznācis rakstu krājums «Nomales identitāte», sast. Inese Paklone, autori: L. Leikuma, A. Stafecka u. c. Apgāds «Madris», 2005, 224 lpp.] – Latvijas Avīze, 2005, 23. aprīlis, Nr. 110 (2306), 25.

Kušķis Jānis: Akurāters. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 13.–19. septembris, Nr. 37 (228), 20.

Kušķis Jānis: Apendicīta piedēklis? – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 15.–21. februāris, Nr. 7 (198), 20.

Kušķis Jānis: Apmācība. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 6.–12. oktobris, Nr. 49 (240), 20.

Kušķis Jānis: Ar bez. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 6.–12. septembris, Nr. 36 (227), 20.

Kušķis Jānis: Atpazīt? – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 1.–7. februāris, Nr. 5 (196), 20.

Kušķis Jānis: Baigi mīļš. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 22.–28. marts, Nr. 12 (203), 20.

Kušķis Jānis: Bilde? – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 21.–27. jūnijs, Nr. 25 (216), 20.

Kušķis Jānis: Centrālāks? – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 17.–23. maijs, Nr. 20 (211), 20.

Kušķis Jānis: Enciklopēdija par valodu. [Atsauksme par V. Belokoņa izdevniecībā izdoto Latvijas enciklopēdijas 3. sēj.] – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 31. maijs–6. jūnijs, Nr. 22 (218), 20.

Kušķis Jānis: Endzelīns par ģ. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 22.–28. februāris, Nr. 8 (199), 20.

Kušķis Jānis: «Ērgļu Vēstis» numurs. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 19.–25. jūlijs, Nr. 29 (220), 20.

Kušķis Jānis: Ģeniālas dziesmas. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 5.–11. jūlijs, Nr. 27 (218), 20.

Kušķis Jānis: Izmēģināt uz pērtiķiem. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 25.–31. oktobris, Nr. 43 (234), 20.

Kušķis Jānis: Jāpi. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 14.–20. jūnijs, Nr. 24 (215), 20.

Kušķis Jānis: Jūras līmenis. Transporta līdzekļa līmenis? – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 12.–18. aprīlis, Nr. 15 (206), 20.

Kušķis Jānis: Kāds. – Skolotājs, 2005, Nr. 5, 105.

- Kušķis Jānis*: Kas, kurš. – Skolotājs, 2005, Nr. 6, 106.–107.
- Kušķis Jānis*: Kā tāds? – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 25.–31. janvāris, Nr. 4 (195), 20.
- Kušķis Jānis*: Katrs piektais. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 30. augusts–5. septembris, Nr. 35 (226), 20.
- Kušķis Jānis*: Kaut kur. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 11.–17. oktobris, Nr. 41 (232), 20.
- Kušķis Jānis*: Kļūda, kļūda, kļūda! – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 20.–26. decembris, Nr. 50 (241), 20.
- Kušķis Jānis*: Krievlatvietis un citi. – Neatkarīgā Rīta Avīze, 2005, 4. janvāris, Nr. 1 (192), 20.
- Kušķis Jānis*: Mīlēt. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 11.–17. janvāris, Nr. 2 (193), 20.
- Kušķis Jānis*: Nodubultot, nopārdot? – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 2.–8. augusts, Nr. 31 (222), 20.
- Kušķis Jānis*: Nomainīt. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 20.–26. septembris, Nr. 38 (229), 20.
- Kušķis Jānis*: Nr. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 7.–3. jūnijs, Nr. 23 (214), 20.
- Kušķis Jānis*: Organika. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 16.–22. augusts, Nr. 33 (224), 20.
- Kušķis Jānis*: Palīgteikuma sākums. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 26. aprīlis–2. maijs, Nr. 17 (208), 20.
- Kušķis Jānis*: Par attieksmi pret latviešu valodu. – Akadēmiskā Dzīve, 2005/2006, Nr. 42, 128.–131.
- Kušķis Jānis*: Par uzsvaru. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 15.–21. novembris, Nr. 46 (237), 20.
- Kušķis Jānis*: Par valodu valsts iestāžu rakstos. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 15.–24. oktobris, Nr. 42 (233), 20.
- Kušķis Jānis*: Piezemēt, piezemēties? – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 23.–29. augusts, Nr. 34 (225), 20.
- Kušķis Jānis*: Pleskavas šoseja? Rīgas līcis? – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 4.–10. oktobris, Nr. 40 (231), 20.
- Kušķis Jānis*: Priekš. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 8.–14. marts, Nr. 10 (201), 20.
- Kušķis Jānis*: Rasma Sināte. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 10.–16. maijs, Nr. 19 (210), 20.
- Kušķis Jānis*: Rasma Sināte (31.08.1917–17.04.2005). – Skolotājs, 2005, Nr. 4, 101.
- Kušķis Jānis*: Saskaņā ar kuru. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 8.–14. novembris, Nr. 45 (236), 20.
- Kušķis Jānis*: Skaitīšanas darbi? – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 19.–25. aprīlis, Nr. 16 (207), 20.

- Kušķis Jānis*: Slavens. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 1.–7. marts, Nr. 9 (200), 20.
- Kušķis Jānis*: Šis. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 29. novembris–5. decembris, Nr. 48 (239), 20.
- Kušķis Jānis*: Tilta pār kanālu 13. janvāra ielā Rīgā remonts? – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 24.–30. maijs, Nr. 21 (212), 20.
- Kušķis Jānis*: Tūkstošgade. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 22.–28. novembris, Nr. 47 (238), 20.
- Kušķis Jānis*: Un otrādi? – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 5.–11. aprīlis, Nr. 14 (205), 20.
- Kušķis Jānis*: Uzpeld vēlēšanās? – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 26. jūlijs–1. augusts, Nr. 30 (221), 20.
- Kušķis Jānis*: Uztaisīt. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 22.–28. marts, Nr. 12 (203), 20.
- Kušķis Jānis*: Valentīns Jakobsons par valodu. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 13.–19. decembris, Nr. 50 (241), 20.
- Kušķis Jānis*: Valoda dziesmās. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 12.–18. jūlijs, Nr. 28 (219), 20.
- Kušķis Jānis*: Valodas viltus draugi. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 8.–14. februāris, Nr. 6 (197), 20.
- Kušķis Jānis*: Varēšana. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 28. jūnijs–4. jūlijs, Nr. 26 (217), 20.
- Kušķis Jānis*: Vecāmāte. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 3.–9. maijs, Nr. 18 (209), 20.
- Kušķis Jānis*: Viengabalains. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 9.–15. augusts, Nr. 32 (223), 20.
- Kušķis Jānis*: Žilbināšana. – Māja+Hedvigas Kundzes Avīze, 2005, 1.–17. novembris, Nr. 44 (235), 20.
- Kušķis Jānis*, *Rune Māra*: *Greifs un grifs*. – Skolotājs, 2005, Nr. 1 (49), 10.
- Kuzmina Ilze*: Eiru sauksim par eiro! – Latvijas Avīze, 2005, 27. jūlijs, Nr. 200 (2396), 1.; 4.
- Kuzmina Ilze*: Pret latviešu valodu cīnīsies tiesā. [Kreisā spārna deputāti iesnieguši prasību Satversmes tiesai, cenšoties panākt Valsts valodas centra pilnvaru samazināšanai.] – Latvijas Avīze, 2005, 25. novembris Nr. 320 (2516), 1.; 4.
- Кузнецов Анатолий*: Утрата среднего рода в плюральной парадигме прилагательных древнерусского языка. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 279.–285.
- Kvašūte Regīna*: Derivatīvo sinonīmu funkcionēšana lietišķā stila

tekstos. – Baltu filoloģija. 14 (1). Red. Pēteris Vanags, red. vietn. Lidija Leikuma. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 71.–92.

Kvašīte Regīna: Latviešu īpašvārdu lietošana lietuviešu valodā. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 41.–46.

Kvašīte Regīna: Lietuviešu tautas reālijas latviešu avotos. – Vārds un tā pētišanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 290.–299.

Kvašytė Regina: Lietuvių ir latvių tarmės terminija ir žodynai. – Baltų kalbų tarmės: rašytinis palikimas. Sudarė Janina Švambarytė–Valužienė (ats. red.), Regina Kvašytė, Ana Stafecka. Šiauliai: Discens, 2005, 45.–56.

Kvašytė Regina, Župerka Kazimieras: Pirmosios lietuvių ir latvių kalbų funkcinių stilių apraiškos. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 48.

Labanauskienė Solvita: Latviški augalų pavadinimai J. A. Pabrėžos darbuose. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 45.–46.

Lagzdiņa Sarmīte: Vienkārša teikuma sintaktiskās vienības atkarību gramatikas izpratnē. – Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 5.–15.

Laiveniece Diāna: Par kādu modes lietu latviešu valodā. – Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums. 1. Atbildīgā redaktore Sarmīte Lagzdiņa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 65.–70.

Larsson Jenny Helena: Nominal compounds in Old Prussian. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages»

September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 49.

Лаучюте Юрате София: Следы Балтийских этнонимов в ономастике Белоруссии. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 60.–69.

Laumane Benita (grāmatu apskats): Onomastica Letica, 2. laidiens. Sastādītāja Dzintra Hirša. – Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 259.–264.

Lauze Linda: Vides faktora loma latviešu valodas lietojumā. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 300.–307.

Lauzis Aldis: Kontaktvalodu analītiskuma spiediens uz latviešu valodas sintaksi. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 47.

Leikuma Lidija: Dažas pārdomas par latviešu dialektu tekstos lietojamo fonētisko transkripciju. – Latvijas Universitāte, Filoloģijas fakultāte, Baltu valodu katedra: 41. Artura Ozola dienas konferences programma. Rīga 2005. gada 18.–19. martā. Konferences programmas komiteja: Aleksey Andronov, Artūras Judžentis, Lidija Leikuma, Pēteris Vanags. Rīga: LU, 2005, 27.–28.

Leikuma Lidija: Latgalieši un viņu valoda Krievijā: zināmais un izzināmais. – Материалы XXXIV международной филологической конференции. Выпуск 1. Секция баллистики. Балтийская диалектология. Тезисы докладов. 5 марта 2005 г. Санкт-Петербург: СПбГУ, 2005, 21–24.

Leikuma Lidija: Latgalīšu raksteiba: nazkod i niule. – Nomales identitātei. Rakstu krājums par Latgales kultūru, literatūru, folkloru, veltīts drukas aizlieguma atcelšanas simtgadei Latgalē un Rīgas latgaliešu biedrības Trešō zvaigzne pastāvēšanas 15 gadiem. Rīga: Madris, 2005, 34.–53.

Leikuma Lidija: Latgalīšu volūda Pīterpilī. – Katōļu Dzeive, 2005, Nr. 9, sept., 31.–33.

Lejiņa Ausma: Uzlabos latviešu valodas kvalitāti. [MK akceptējis Valsts valodas pamatnostādnes 2005.–2014. g.] – Izglītība un Kultūra, 2005, 17. februāris, Nr. 7 (2926), 9

Lele-Rozentāle Dzintra: Über das Mittelniederdeutsche im Baltikum und seine verbindende Rolle für die Ostseeländer. – Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache im Baltikum. IV. Herausgegeben von Gisela Brandt und Ineta Balode. Nr. 427. Stuttgart: Verlag Hans-Dieter Heinz & Akademischer Verlag, 2005, 5–23.

LETA: Lībiešiem būs sava ābece. – Izglītība un Kultūra, 2005, 28. jūlijs, Nr. 27 (2946), 9.

LETA: Miris Vladimirs Toporovs. – Latvijas Avīze, 2005, 7. decembris, Nr. 332 (2528), 7.

Letonika ir mūsu lepnums. Valsts prezidentes rūna Letonikas kongresā, Rīgas latviešu biedrības namā. – Neatkarīgā Rīta Avīze, 2005, 26. oktobris, Nr. 250 (4331), 2.

Lidere Elīna: Tildes birojs 2005 izstrādē investēti 410 tūkstoši lati. Pagaidām tulko frāzes. – Neatkarīgā Rīta Avīze, 2005, 20. maijs, Nr. 116 (4197), 8.

Liepa Dite: 2004. gada izglītības reformas atspoguļojums Latvijas presē sociolingvistiskā skatījumā. – Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 215.–232.

Liepa Dite: Verbālo izteiksmes līdzekļu sociolingvistiskais raksturojums. – Vārds un tā pētišanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 308.–314.

Liparte Evija: Dēl vokiečių kalbos sakinio rėmelio konstrukcijos atitikmenų baltų ir Pabaltijo finų kalbose. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 50.

Liukkonen Kari: Dėl daiktavardžio bevardės giminės išnykimo priežasčių lietuvių ir latvių kalbose. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 51.

Ločmele Gunta: Dažas kultūru īpatnību izpausmes reklāmas kampaņu krāsu un teksta mijiedarbībā. – Valodu kontakti un

mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 48.

Ločmele Gunta: Latviešu reklāmas zemteksts. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 321.–326.

Ločmele Gunta: Subtext in advertising on the example of Armani «Black Code» campaign. – Contrastive and Applied Linguistics. Research papers. XIII. Editor A. Veisbergs. Sastatāmā un lietišķā valodniecība. Zinātniskie raksti. XIII. A. Veisberga redakcijā. Rīga: LU, 2005, 98.–104.

Lokmane Ilze: Izteikuma semantiskā struktūra. – Baltu filoloģija. 14 (2). Red. Pēteris Vanags, red. vietn. Lidija Leikuma. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 111.–126.

Lokmane Ilze: Liekvārdība plašsaziņas līdzekļos. – Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums. 1. Atbildīgā redaktore Sarmīte Lagzdiņa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 31.–38.

Lomholts Karstens: Avota valodai svešu elementu segregācija un asimilācija literāros tulkojumos. – Contrastive and Applied Linguistics. Research papers. XIII. Editor A. Veisbergs. Sastatāmā un lietišķā valodniecība. Zinātniskie raksti. XIII. A. Veisberga redakcijā. Rīga: LU, 2005, 105.–113.

Lubienė Jūratė: Garsus reiškiantys šakniniai veiksmažodžiai lietuvių ir latvių kalbose. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 52.

Lukaševičs Mārtiņš: Gandrīz pēc gada RPIVAI jauns rektors. [Dace Markus – RPIVAI rektore.] – Izglītība un Kultūra, 2005, 24. februāris, Nr. 8 (2927), 4.

Lulle Baiba: Rosina baltu vienotības ideju. – Neatkarīgā Rīta Avīze, 2005, 23. septembris, Nr. 222 (4403), 5.

«LV» informācija: Atklātas «gimalajiešu laču» medības. – Latvijas Vēstnesis, 2005, 1. marts, Nr. 35 (3193), B daļa, 5.

«LV» informācija: Baltu dialogs globālajā laikmetā. [Kauņā notiek Latvijas un Lietuvas foruma pirmais kongress.] – Latvijas Vēstnesis, 2005, 21. septembris, Nr. 150 (3308), B daļa, 8.

«LV» informācija: Tā runā limbažnieks. [Par izstādi «Baltu valodu dialekti».] – Latvijas Vēstnesis, 2005, 10. februāris, Nr. 31 (3181), B daļa, 8.

«LV» informācija: Valodu karuselī jāved uz vienotību. [Eiropas Valodu diena Latvijā.] – Latvijas Vēstnesis, 2005, 27. septembris, Nr. 153 (3311), B daļa, 6.

«LV Plus» informācija: Godalgas zinātnē un izglītībā. [Nomināciju «Zelta pūce» saņem valodniece Elga Kagaine.] – Latvijas Vēstnesis, 2005, 30. novembris, Nr. 191 (3349), LV Plus, 30. novembris, Nr. 10 (10), 2.

LZA Terminoloģijas komisijas informācija 2005. gada 21. decembrī: LZA Terminoloģijas komisijā oficiāli apstiprinātie suņu šķirņu nosaukumi latviešu valodā. – Latvijas Vēstnesis, 2005, 22. decembris, Nr. 205 (3363), 24.–25.

Mališeva Oksana: Zur Variabilität der Verbalformen in der Livländischen Reimchronik (1296). – Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache im Baltikum. IV. Herausgegeben von Gisela Brandt und Ineta Balode. Nr. 427. Stuttgart: Verlag Hans-Dieter Heinz & Akademischer Verlag, 2005, 69–76.

Markus Dace: Valodas skolotājs ir gudrs palīgs. – Latvijas Avīze, 2005, 22. augusts, Nr. 226 (2422), 16.

Matasovič Ranko: Toward a relative chronology of the earliest Baltic and Slavic sound changes. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistų kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 54.

Mellupe Anita: Arī lībiešiem sava ābece! – Izglītība un Kultūra, 2005, 25. augusts, Nr. 31 (2950), 20.

Meļko Ieva: Pirmo reizi dzimtās valodas diena. [Latvijā pirmo reizi atzīmē dzimtās valodas dienu.] – Izglītība un Kultūra, 2005, 3. marts, Nr. 9 (2928), 1.; 3.

Menantaud Henri: Heteronymy «Vocative vs. Nominative» as a grammatical category in Latvian. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistų kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė,

2005, 57.

Migla Ilga: Frazeologismu okazionālie pārveidojumi R. Ezeras darbos. – *Linguistica Lettica* 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 205.–214.

Migla Ilga: Phraseologismen in den lettischen erklärenden Wörterbüchern. – *Frazeologija v jekoslovju in drugih vedah. Povzetki predavanj. Phraseologie in der Sprachwissenschaft und anderen Disziplinen. Zusammenfassung. Phraseology in linguistics and other branches of science. Summaries. Фразеология в языкознании и других науках. Резюме докладов.* Strunjan, 12.–14. september 2005. Europhras Slovenija 2005. Uredila Erika Kržišnik. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2005, 42.

Migla Ilga: Somatische Phraseologismen im deutsch-lettischen Wörterbuch von Georg Manzel. – *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache im Baltikum. IV.* Herausgegeben von Gisela Brandt und Ineta Balode. Nr. 427. Stuttgart: Verlag Hans-Dieter Heinz & Akademischer Verlag, 2005, 127–138.

Migla Ilga: Somatiskie frazeoloģismi G. Manceļa «Lettus...» un citās latviešu vārdnīcās. – *Baltistica*, 2005, VI priekšs. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, 175.–180.

Migla Ilga: Somatiskie frazeoloģismi G. Manceļa «Lettus...» un mūsdienu vārdnīcās. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 58.

Migla Ilga: Uzziņu materiāli. [Iznākušās grāmatas un brošūras, LZA Terminoloģijas komisijas lēmumi, LR Ministru kabineta noteikumi.] – Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums. 1. Atbildīgā redaktore Sarmīte Lagzdīņa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 107.–108.

Migla Ilga: Valodniecības bibliogrāfija. – *Linguistica Lettica* 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 279.–347.

Милевич Инга: Как по русски *apsaimniekot* (к проблеме публицистического перевода). – *Valoda* – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 292.–296.

Millere Laura: Latviešu valoda būs pārstāvēta Valodu dienās Briselē. – *Izglītība un Kultūra*, 2005, 25. augusts, Nr. 31 (2950), 12.

Ministru kabineta noteikumi Nr. 564. Rīgā 2005. gada 26. jūlijā. Noteikumi par Eiropas Savienības vienotās valūtas nosaukuma atveidi latviešu valodā. – Latvijas Vēstnesis, 2005, 29. jūlijs, Nr. 119 (3277), A daļa, 13.

Муране Светлана: Глаголы звучания в оригинале и переводе (на материале повести М. Булгакова «Собачье сердце» и её латышского перевода). – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 297.–307.

Mūrniece Ināra: Divas valodas, abas – dzimtās. – Latvijas Avīze, 2005, 10. maijs, Nr. 125 (2321), 7.

Mūrniece Ināra: Latviešu valodu iemācās Bonnā un Pēterburgā. [Intervija ar Ilju Seržantu, Darju Rafijenko.] – Latvijas Avīze, 2005, 30. jūnijs, Nr. 173 (2369), 15.

Mūrniece Ināra: No iekšējās emigrācijas atgriežoties. [Saruna ar Anatoliju Nepokupnju.] – Latvijas Avīze, 2005, 13. aprīlis, Nr. 99 (2295), 17.

Mūrniece Ināra: Par viltus integrāciju un latviešu valodu. [Intervija ar Māru Svīri, Dzintru Hiršu.] – Latvijas Avīze, 2005, 1. marts, Nr. 58 (2254), 8.

Naciscione Anita: Sustainability of phraseological image in discourse: a cognitive approach. – Frazеологija v jekoslovju in drugih vedah. Povzetki predavanj. Phraseologie in der Sprachwissenschaft und anderen Disziplinen. Zusammenfassung. Phraseology in linguistics and other branches of science. Summaries. Фразеология в языкознании и других науках. Резюме докладов. Strunjan, 12.–14. september 2005. Europhras Slovenija 2005. Uredila Erika Kržišnik. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2005, 46.

Nau Nicole: Latviešu valodas saliktā tagadne un aspektualitāte. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 61.

Nau Nicole: Perfekts un saliktā tagadne latviešu valodā. – Baltu filoloģija. 14 (2). Red. Pēteris Vanags, red. vietn. Lidija Leikuma. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 137.–154.

Непокупный Анатолий: К истолкованию прус. *dragios* E 386 'Hefen' как соответствия лтш. *dradži* 'вытопки'. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005.

gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 49.–51.

Непокупный Анатолий: Эльбинский словарь во внешних и внутренних связях его структуры и лексического состава. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 62–63.

Oldere Laimdota: Vārda pārnestās nozīmes J. Raiņa mīlas lirikā. – Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 197.–204.

Острувка Малгожата: Следствия контактов польского и русского языков в речи поляков Латгалии. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 52.–53.

Otkupščikovas Jurijus: Rytinė baltų hidronimų riba. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 64.–66.

Откупчиков Юрий: Диалектный материал и балто-славянские лексические изоглоссы. – Материалы XXXIV международной филологической конференции. Выпуск 1. Секция баллистики. Балтийская диалектология. Тезисы докладов. 5 марта 2005 г. Санкт-Петербург: СПбГУ, 2005, 26.–28.

Ozola Ārija: Sīkums, kas skar valodas saknes. – Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums. 1. Atbildīgā redaktore Sarmīte Lagzdīņa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 76.–80.

Ozola Ieva: Sventājas izloksnes partikulas. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 158.–165.

Ozola Ieva, Pūpola Anita: Noliegta verba objekts Dienvidkurzemes izloksnēs. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 67.

Paegle Dzintra: Klasisko valodu erudīts Augusts Ģiezens un viņa latviešu gramatikas. – Antiquitas viva. Studia classica. Latvijas Universitāte. Klasiskās filoloģijas katedra. Hellēnistikas centrs. 2.[sēj.] (2005), 240.–255.

Paegle Dzintra: Zemes piku nosaukumi latviešu izloksnēs. – Baltu filoloģija. 14 (1). Red. Pēteris Vanags, red. vietn. Lidija Leikuma. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 93.–104.

Pakalnišķienē Dalia: Rytų baltų CiR tipo veiksmazodžiai. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 68.

Paparinska Vita: Pareizas valodas stila jēdziens Aristoteļa darbā *Retorika*. – Latvijas Universitāte, Filoloģijas fakultāte, Baltu valodu katedra: 41. Artura Ozola dienas konferences programma. Rīga 2005. gada 18.–19. martā. Konferences programmas komiteja: Aleksey Andronov, Artūras Judžentis, Lidija Leikuma, Pēteris Vanags. Rīga: LU, 2005, 13.–14.

Pa publicētā pēdām. – Terminoloģijas Jaunumi. 12. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga, 2005, 29.–30.

Pauniņa Ingrīda, Liepa Dite: Neskaidrības personvārdu locījumu formu lietošanā (VVA Konsultāciju daļas pieredze). – Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums. 1. Atbildīgā redaktore Sarmīte Lagzdiņa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 81.–86.

Pavidis Silvija: Extralinguistische Voraussetzungen bzw. Determinanten der Schaffung des ersten lettischen Schreibsystems. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages»

September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 71–72.

Peņiķe Ingūna: Semantic iteration in the context of prepositions. – Contrastive and Applied Linguistics. Research papers. XIII. Editor A. Veisbergs. Sastatāmā un lietišķā valodniecība. Zinātniskie raksti. XIII. A. Veisberga redakcijā. Rīga: LU, 2005, 114.–121.

Platonova Marina: Special vocabulary in translation of patents. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 335.–343.

Pokrotniece Kornēlija: Latviešu valodas nelokāmo divdabju liktenis. – Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 16.–44.

Polkovņikova Svetlana: Runas verbu semantiskais raksturojums. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 58.–62.

Pommers Juris G.: Automobiļu termini. – Terminoloģijas Jaunumi. 12. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga, 2005, 7.–25.

Poriņa Vineta: Daži valodu kontaktu sociolingvistiskie aspekti. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 54.

Poriņa Vineta: Valodu kontakti sociolingvistiskajā skatījumā. – Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 249.–258.

Pujēna Sarmīte: Jaunas mācību grāmatas. [Latviešu valodas mācību komplekts 4. klasei skolēniem un skolotājiem «Valodas pasaule».] – Latvijas Avīze, 2005, 24. oktobris, Nr. 289 (2485), 16.

Puškoriūtē Daiva: Pašreizējā valsts valodas situācija Lietuvā un Latvijā. – Latvijas Universitāte, Filoloģijas fakultāte, Baltu valodu katedra: 41. Artura Ozola dienas konferences programma. Rīga 2005. gada 18.–19. martā. Konferences programmas komiteja: Aleksey Andronov, Artūras Judžentis, Lidija Leikuma, Pēteris Vanags. Rīga: LU, 2005, 6.

Pūtele Iveta: Aktuālais profesiju nosaukumu veidošanā un lietošanā. – Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums. 1. Atbildīgā redaktore Sarmīte Lagzdīņa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 71.–75.

Pūtele Iveta: Darba veicēju nosaukumu vārddarināšanas īpatnības latviešu valodā 17.–19. gs. – X tarptautinio baltistu kongreso «Baltu kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipologija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 76.

Račiūnaitė Rasa: Lietuvių antroponimai: sąveika su kitų baltu vardais. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 175.–180.

Radovics Viesturs: airBaltic pārkāpj Valodas likumu. – Neatkarīgā Rīta Avīze, 2005, 23. februāris, Nr. 45 (4126), 3.

Rakstīsim vēstules vāciski. [Iznākusi Dainas Burves, Aijas Šteinbergas grāmata «Rakstīsim vēstules vāciski».] – Izglītība un Kultūra, 2005, 27. oktobris, Nr. 40 (2959), 24.

Ratniece Sandra: Letonikas I kongress. – Kultūras Forums, 2005, 21.–28. oktobris, Nr. 40 (180), 1.

Rozeniece Aina: Čehu pētnieka latviskā stīga. [Par Pāvelu Štollu.] – Latvijas Vēstnesis, 2005, 10. marts, Nr. 41 (3199), B daļa, 8.

Rozeniece Aina: Dzīva valoda dzīvā vidē. [Valsts valodas aģentūras pirmā darba gada rezultātu pārskats Ražas svētkos Mencendorfa namā.] – Latvijas Vēstnesis, 2005, 10. februāris, Nr. 23 (3181), B daļa, 8.

Rozeniece Aina: Latviešu valoda robežu paplašinājumā. [Par VVK Rakstu 1. sējuma klajā laišanu.] – Latvijas Vēstnesis, 2005, 13. aprīlis, Nr. 58 (3216), B daļa, 8.

Rozeniece Aina: Valoda – attieksme, vide, konkurence. [Par Valsts valodas aģentūras pētījumu.] – Latvijas Vēstnesis, 2005, 18. marts, Nr. 46 (3204), B daļa, 8.

Rozeniece Aina: Valodu kontakti nozīmē arī cilvēku kontaktus. [Intervija ar LU Latviešu valodas institūta direktori I. Jansoni par J. Endzelīna 40. konferenci.] – Latvijas Vēstnesis, 2005, 2. marts, Nr. 37 (3195), B daļa, 8.

Rozenvalde Inta: Par rakstīšanas centru Latvijas augstskolā: sapnis un pamošanās. – Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 86.–92.

Rozenvalde Inta: Par universālas virtuālas skaidrojošās vārdnīcas izveidi un tās pieejamību. – Latviešu valoda – robežu paplašināšana.

Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 93.–99.

Rozīna Gunta: Cross-cultural pragmatics the social dimension of language use. – Pedagoģija. Izglītība, zinātne un pedagoģija mūsdienu pasaulē. LU Raksti. 678. sēj. Zin. redaktore prof. Ilze Kangro. Rīga: LU, 2005, 152.–160.

Rūmniece Ilze: «Gada divskanis» *eu* grieķu valodas vēstures kontekstā. – Latvijas Universitāte, Filoloģijas fakultāte, Baltu valodu katedra: 41. Artura Ozola dienas konferences programma. Rīga 2005. gada 18.–19. martā. Konferences programmas komiteja: Aleksey Andronov, Artūras Judžentis, Lidija Leikuma, Pēteris Vanags. Rīga: LU, 2005, 7.

Rūmniece Ilze: Klasiskās filoloģijas nozīmīgie vārdi Latvijā: LU profesors Pēteris Ķīka (1886–1967). – Antiquitas viva. Studia classica. Latvijas Universitāte. Klasiskās filoloģijas katedra. Hellēnistikas centrs. 2.[sēj.] (2005), 279.–285.

Rūmniece Ilze: Par klasisko valodu elementiem mūsdienu latviešu valodas vidē. – Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Dr. hab. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 100.–107.

Rumpīte Diāna: Pasaules valodu skolotāju (FIPLV) balva Latvijas skolotājiem. – Izglītība un Kultūra, 2005, 15. decembris, Nr. 47 (2966), 7.

Ruska Rita: Par valsts valodas lietošanu. [Atbildam lasītājam.] – Latvijas Avīze, 2005, 4. marts, Nr. 61 (2257), 32.

Rušys Algirdas: Kiekybės reikšmės frazeologizmu, vartojamų kai kuriose baltų, slavų ir germanų kalbose, funkcinė ir semantinė tipologija. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 70.–83.

Ruža Veronika: Salikts pakārtots teikums V. Seiles *Latvišu woludas* sintaksē. – Baltų kalbų tarmės: rašytinis palikimas. Sudarė Janina Švambarytė–Valužienė (ats. red.), Regina Kvašytė, Ana Stafecka. Šiauliai: Discens, 2005, 151.–156.

Saeimas ES informācijas centra informācija: Tulku trūkums atsaucas uz tulkojumu kvalitāti. – Latvijas Vēstnesis, 2005, 10. novembris, Nr. 180 (3338), B daļa, 5.

Saukāne Irita: Izlokšņu iezīmes verba formās latviešu tautasdziesmās. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 63.–68.

Sausverde Ērika: The Baltic Material in SAOB. – Latvijas Universitāte, Filoloģijas fakultāte, Baltu valodu katedra: 41. Artura Ozola dienas konferences programma. Rīga 2005. gada 18.–19. martā. Konferences programmas komiteja: Aleksey Andronov, Artūras Judžentis, Lidiya Leikuma, Pēteris Vanags. Rīga: LU, 2005, 9.

Sebre Sandra, Austers Ivars: Identitātes un valodas attiecības attīstības sociālajā psiholoģijā. – Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Dr. hab. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 108.–119.

Sedliņa Ilze: EP deputāti uzskata, ka krieviski runājošiem jāprot latviešu valoda. – Latvijas Vēstnesis, 2005, 25. februāris, Nr. 33 (3191), B daļa, 7.

Sedliņa Ilze: Valoda uz papīra. – Latvijas Vēstnesis, 2005, 8. marts, Nr. 39 (3197), B daļa, 6.

Sēru vēsts: Miris leģendārais valodnieks Toporovs. – Neatkarīgā Rīta Avīze, 2005, 9. decembris, Nr. 287 (4368), 9.

Silārs Ivars (vēst.): Angļu valodas bāze Latvijā. – Diena, 2005, 2. augusts, Nr. 178 (4313), 2.

Sīle Dina: Impact of the presence of the script on target text fluency and naturalness in simultaneous interpreting. – Contrastive and Applied Linguistics. Research papers. XIII. Editor A. Veisbergs. Sastatāmā un lietišķā valodniecība. Zinātniskie raksti. XIII. A. Veisberga redakcijā. Rīga: LU, 2005, 122.–138.

Sīlis Jānis: Īpašvārdu atveide tulkojumā: risinājumu meklējumi pasaules praksē. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 375.–381.

Sīlis Jānis: Lingvistisko kontaktu ietekme uz latviešu valodas leksiku interneta mājaslapās. – Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums. 1. Atbildīgā redaktore Sarmīte Lagzdīna. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 47.–55.

Sīlis Jānis: Tulkojumzinātne vai translatoģija? – Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 120.–127.

Sīle Lāsma: Verbu lietojums finanšu tirgus pārskatos latviešu un angļu valodā. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 368.–374.

Siliņa-Piņķe Renāte: Jahn, Jane, Jahne: zemnieku vārdu rakstība 1638. gada zviedru arklū revīzijā Vidzemē. – Baltu filoloģija. 14 (1).

Red. Pēteris Vanags, red. vietn. Lidija Leikuma. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 143.–151.

Siliņa-Piņķe Renāte: Personvārdi 1607. gada Rīgas landfogtejas revīzijas protokolā. – Latvijas Universitāte, Filoloģijas fakultāte, Baltu valodu katedra: 41. Artura Ozola dienas konferences programma. Rīga 2005. gada 18.–19. martā. Konferences programmas komiteja: Aleksey Andronov, Artūras Judžentis, Lidija Leikuma, Pēteris Vanags. Rīga: LU, 2005, 16.

Sināte Rasma: Simtiem cepu kukulišu. [Fragments no R. Sinātes grāmatas «Valodas lappuse».] – Latvijas Vēstnesis, 2005, 15. decembris, Nr. 200 (3358), LV Plus 15. decembris, Nr. 19 (19), 8.

Siņavska Anita: Zur pragmatisch-orientierten Analyse der Textsorte «Protokoll» im Deutschen und Lettischen. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 497.–502.

Skagale Gundega: Latviešu kristāmvārds laikmetu griežos. [Saruna ar profesori Annu Vulāni.] – Mājas Viesis, 2005, 26. augusts, Nr. 231 (2427), 16.–17.

Skruzis Jānis: Necieņa pret valodu. [Par krievvalodīgo iedzīvotāju attieksmi.] – Izglītība un Kultūra, 2005, 28. jūlijs, Nr. 27 (2946), 2.

Skujiņa Valentīna: Apgalvojums, kuru nevar atstāt bez ievēribas. [Par eira, eiro formām.] – Diena, 2005, 26. jūlijs, Nr. 172 (4307), 2.

Skujiņa Valentīna: Between minimum and optimum in relation to data structures. – Starptautiskā projekta «EuroTermBank» mājaslapa www.eurotermbank.com (publicēts 13.07.2005.)

Skujiņa Valentīna: Current situation of terminology work in Latvia. – Starptautiskā projekta «EuroTermBank» mājaslapa www.eurotermbank.com (publicēts 13.07.2005.)

Skujiņa Valentīna: Gaidām padomu (*sesija* vai *seanss*). – Terminoloģijas Jaunumi. 11. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2005, 46.

Skujiņa Valentīna: G. Manceļa vārdnīcas salikteņu liecības. – X tarptautinio baltistu kongreso «Baltu kalbu istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 81–82.

Skujiņa Valentīna: Kas ir termins. Kā veidot termina definīciju. – Terminoloģijas Jaunumi. 11. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas

aģentūra, 2005, 5.–11.

Skujiņa Valentīna: Latviešu terminoloģija virtuālajā daudzvalodu pasaulē. – Latvijas Vēstnesis, 2005, 30. novembris, Nr. 191 (3349), LV Plus, 30. novembris, Nr. 10 (10), 8.

Skujiņa Valentīna: Par dažām jaunākajām tendencēm latviešu valodas attīstībā. – Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 66.–75.

[*Skujiņa Valentīna*]: Prievārdu līkločos. Pēc akadēmiķes Dr. habil. philol. Valentīnas Skujiņas grāmatas «Latviešu valoda lietišķajos rakstos». – Latvijas Vēstnesis, 2005, 23. novembris, Nr. 187 (3345), LV Plus, 23. novembris, Nr. 6 (6), 8.

[*Skujiņa Valentīna*]: Prievārdu līkločos. Pēc akadēmiķes Dr. habil. philol. Valentīnas Skujiņas grāmatas «Latviešu valoda lietišķajos rakstos». – Latvijas Vēstnesis, 2005, 2. decembris, Nr. 193 (3351), LV Plus, 2. decembris, Nr. 12 (12), 8.

[*Skujiņa Valentīna*]: Prievārdu līkločos. Pēc akadēmiķes Dr. habil. philol. Valentīnas Skujiņas grāmatas «Latviešu valoda lietišķajos rakstos». – Latvijas Vēstnesis, 2005, 7. decembris, Nr. 195 (3353), LV Plus, 7. decembris, Nr. 14 (14), 8.

[*Skujiņa Valentīna*]: Prievārdu līkločos. Pēc akadēmiķes Dr. habil. philol. Valentīnas Skujiņas grāmatas «Latviešu valoda lietišķajos rakstos». – Latvijas Vēstnesis, 2005, 14. decembris, Nr. 199 (3357), LV Plus, 14. decembris, Nr. 18 (18), 8.

Skujiņa Valentīna: Proposals for the development of methodology for the EuroTermBank. – Starptautiskā projekta «EuroTermBank» mājaslapa www.eurotermbank.com (publicēts 13.07.2005.)

Skujiņa Valentīna: Salikteni G. Manceļa vārdnīcā (1638): strukturāli semantiskais raksturojums. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Staķecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 56.–57.

Skujiņa Valentīna: Termins – noturīgais un mainīgais. – Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 128.–135.

Skujiņa Valentīna: Theoretical principles for terminology work in Latvia. – Starptautiskā projekta «EuroTermBank» mājaslapa www.eurotermbank.com (publicēts 13.07.2005.)

Skujiņa Valentīna: The way of creating multilingual term databases. – Starptautiskā projekta «EuroTermBank» mājaslapa www.eurotermbank.com (publicēts 13.07.2005.)

Skujiņa Valentīna: The way of creating multilinguale term datebases. – The Baltic way in Europe: revolution and evolution. 6th conference on Baltic Studies in Europe. Abstracts. Valmiera: Vidzeme University College, 2005, 72–73.

Skujiņa Valentīna, Ilziņa Ilze: Uzdevumi, kurus latviešu valodas terminoloģijai ir noteikusi Eiropas Savienības «paplašināšanās austrumu virzienā». – Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Dr. hab. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 136.–142.

Skulte Ilva: Latviešu valoda «jaunā kapitālisma» apstākļos: mediju diskursa kritiska analīze. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 69.–74.

Smiltēna Mudīte: Einwortphraseologismen mit Farbkomponenten in deutsch-lettischem Vergleich. – Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache im Baltikum. IV. Herausgegeben von Gisela Brandt und Ineta Balode. Nr. 427. Stuttgart: Verlag Hans-Dieter Heinz & Akademischer Verlag, 2005, 149.–164.

Smiltēna Mudīte: Emotionale phraseologische Ausrufe in deutsch-lettischem Vergleich. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 503.–509.

Smiltēna Mudīte: Frazeoloģismu ligzdas ar atslēgu vārdiem *dievs* un *velns* vācu un latviešu valodā. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 60.–61.

Smiltēna Mudīte: Verbildlichung emotionaler Reaktionen in Deutschen und Lettischen Idiomen. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane Liepāja: LiePA, 2005, 389.–397.

Sočņeva Ludmila: A farewell to arms. – Diena, 2005, 27. janvāris, Nr. 22 (4157), 2.

Sokolova Valentīna, Belozjorova Lidija: Valodas tēlainās izteiksmes līdzekļu izmantošana didaktisko pamatprincipu realizācijai franču enciklopēdista Ruso darbos. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru

kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 75.–79.

Spolītis Veiko: Valodu politikā – bez pārmaiņām. – Diena, 2005, 1. augusts, Nr. 177 (4312), 2.

Sproģis Andris: Ciemkukulis no Mičiganas. [Mičiganā klajā laista Rasmus Sinātes grāmata «Valodas lappuse».] – Latvijas Vēstnesis, 2005, 15. decembris, Nr. 200 (3358), LV Plus 15. decembris, Nr. 19 (19), 8.

Sprugevica M., Pauniņa Ingrīda: Torleiv Høien. Early Phonological skill as a predictor of reading acquisition in Latvian. – Handbook of Orthography and Literacy Edited by R. Malatesha Joshi, P. G. Aaron. London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2005, 291–301.

Staburova Jeļena: Kīniešu valodas īpašvārdu atveide latviešu valodā. – Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums. 1. Atbildīgā redaktore Sarmīte Lagzdiņa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 87.–100.

Staķeckā Anna: Ar materiālo kultūru saistītā leksika Nautrānu vietvārdos. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 84.–94.

Staķeckā Anna: Bišu stropu nosaukumi Latgales izloksnēs. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 80.–83.

Staķeckā Anna: Drukātā vārda liegumam par spīti. – Nomaļes identitātei. Rakstu krājums par Latgales kultūru, literatūru, folkloru, veltīts drukas aizlieguma atcelšanas simtgadei Latgalē un Rīgas latgaliešu biedrības «Trešā zvaigzne» pastāvēšanas 15 gadiem. Rīga: Madris, 2005, 64.–77.

Staķeckā Anna: Izloksnes īpatnības Nautrānos pierakstītajās tautasdziesmās. – Baltu kalpu tarmēs: rašytinis palikimas. Sudarē Janina Švambarytė-Valužienė (ats. red.), Regina Kvašytė, Ana Staķeckā. Šiauliai: Discens, 2005, 157.–164.

Staķeckā Anna: Latgales latviešu valoda *Letonikas* pētījumos. – Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 2005, A daļa, Sociālās un humanitārās zinātnes, 59. sēj., Nr. 3, 14.–20.

Staķeckā Anna: Latgales piedāvājums *Letonikas* pētniekiem. [Par valodas savdabību Latgalē.] – Latvijas Vēstnesis, 2005, 6. janvāris, Nr. 3 (3161), B daļa, 7.

Staķeckā Anna: Latgalian written language as a symbol of identity. – Acta Baltico-Slavica 28. Warszawa: Instytut Sławistyki PAN, 2004, 177–191.

- Stafecka Anna*: Lejas Bulānas latviešu valodas dialektālais pamats. – Материалы XXXIV международной филологической конференции. Выпуск 1. Секция баллистики. Балтийская диалектология. Тезисы докладов. 5 марта 2005 г. Санкт-Петербург: СПбГУ, 2005, 28–29.
- Stafecka Anna*: Stefanijos Ulianovskos tautosakos rinkinio tarminės ypatybės (patarlės ir priežodžiai). – Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos. 1. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005, 198–203.
- Standartizācijas termini*. – Terminoloģijas Jaunumi. 11. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2005, 21.–24.
- Stengrevica Melita*: Latviešu valodas aktuālās problēmas. – Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums. 1. Atbildīgā redaktore Sarmīte Lagzdīņa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 6.–10.
- Stonkus Anita*: Dialektoloģijas aktualizēšana skolu jaunatnei izstādē *Baltu valodu dialekti*. – Baltu kalbu tarmēs: rašytinis palikimas. Sudarē Janina Švambarytė–Valužienė (ats. red.), Regina Kvašytė, Ana Stafecka. Šiauliai: Discens, 2005, 165.–173.
- Stradiņš Jānis*: Letonistika – pašu sabiedrībai un pasaulei. [Plenārreferāts I Letonikas kongresā Rīgā, 2005. gada 24. oktobrī.] – Latvijas Vēstnesis, 2005, 9. novembris, Nr. 178 (3336), B daļa, 7.
- Stradiņš Jānis*: Letonistika – pašu sabiedrībai un pasaulei. [Plenārreferāts I Letonikas kongresā Rīgā, 2005. gada 24. oktobrī.] – Zinātnes Vēstnesis, 2005, 21. novembris, Nr. 19 (311), 3.
- Strautiņa Vaira, Šulce Dzintra*: Divskanis *eu* latviešu valodā. – Vārds un tā pētišanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 186.–192.
- Surkova Irina*: Managing creativity in translation studies. – Pedagoģija. Izglītība, zinātne un pedagoģija mūsdienu pasaulē. LU Raksti. 678. sēj. Zin. redaktore prof. Ilze Kangro. Rīga: LU, 2005, 161.–170.
- Sutrop Urmas*: On the Baltic branch of the IE language family tree. – Latvijas Universitāte, Filoloģijas fakultāte, Baltu valodu katedra: 41. Artura Ozola dienas konferences programma. Rīga 2005. gada 18.–19. martā. Konferences programmas komiteja: Aleksey Andronov, Artūras Judžentis, Lidija Leikuma, Pēteris Vanags. Rīga: LU, 2005, 14.–15.
- Šalme Arvils*: Valodas mācīšanas metodikas terminu aktualizācijas jautājumi. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās

konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafeca, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 62.–63.

Šaudiņa Vilma: Aizguvumi un izlokšņu leksikas semantiskā diferenciācija. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 84.–87.

Šucka Anita: *Ilgspējīgs vai ilgspējīgs?*. – Terminoloģijas Jaunumi. 11. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2005, 45.

Шуфрисова Фрида: Концепт «труда, работы» в русской и литовской картине мира на материале паремий. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 334.–338.

Šmidebergs Imants: Informatīvi bagāts vārdnīcu apkopojums. – Izglītība un Kultūra, 2005, 9. jūnijs, Nr. 23 (2942), 9.

Šmidebergs Imants: Verbu iterativitāte skaidrojošā vārdnīcā. – Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 45.–54.

Štrausa Ilze: Ukru pagasta drimonīmi: etimoloģija, semantika, derivācija. – Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 160.–173.

Šulce Dzintra: Daži aktuāli pareizrunas jautājumi. – Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums. 1. Atbildīgā redaktore Sarmīte Lagzdīņa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 101.–106.

Tālberga Ilga: Letonika Latvijas nākotnei. – Latvijas Vēstnesis, 2005, 30. marts, Nr. 50 (3208), B daļa, 8.

Terminu rādītāji: Latviešu valodas termini. Angļu valodas termini. Sagatavojusi Anita Šucka. – Terminoloģijas Jaunumi. 12. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga, 2005, 31.–67.

Tidriķe Laura: Jauniešu valodas pozīcija vācu valodas stratifikācijā. – Pedagoģija. Izglītība, zinātne un pedagoģija mūsdienu pasaulē. LU Raksti. 678. sēj. Zin. redaktore prof. Ilze Kangro. Rīga: LU, 2005, 171.–178.

Tidriķe Laura: Krievu valodas loma latviešu jauniešu saziņā. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita

Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafeca, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 64.–65.

Tidriķe Laura: Vārdu krājuma pārmaiņu iemesli jauniešu vecumā. – Latvijas Universitāte, Filoloģijas fakultāte, Baltu valodu katedra: 41. Artura Ozola dienas konferences programma. Rīga 2005. gada 18.–19. martā. Konferences programmas komiteja: Aleksey Andronov, Artūras Judžentis, Lidijs Leikuma, Pēteris Vanags. Rīga: LU, 2005, 8.–9.

Tilla Andris: Savaldzinātājs ar valodām. [Intervija ar Juri Cibuļu.] – Mājas Viesis, 2005, 25. februāris, Nr. 55 (2251), 14.

Timuška Agris: Ratu un riteņu nosaukumi baltu valodās: tradīcija vai novitāte? – Istoriniai tekstai ir vietas kultūra. Moksliņu straipsniņu rinkinys, skirtas Lietuvos vardo paminējimo tūkstantmečiui. Šauliai, Ryga: Lucilijus, 2005, 63.–67.

Timuška Agris: *Skripāt laisku vai norakstīt grāmatu?* – Vārds un tā pētišanas aspekti. Rakstu krājums. 9. redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 95.–102.

Trumpa Anta: Latviešu un lietuviešu valodas īpašības vārdu semantisko pārmaiņu tipi. – Baltistica, 2005, VI priedas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, 229.–238.

Trumpa Anta: Latviešu un lietuviešu valodas īpašības vārdu semantisko pārmaiņu tipi. – X tarptautinio baltistų kongreso «Baltų kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipologija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 85.

Trumpa Anta: Latviešu valodas īpašības vārda *launs* nozīmju attīstība literārajā valodā un izloksnēs. – Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 76.–84.

Trumpa Anta: Latviešu valodas īpašības vārda *launs* semantika salīdzināmi vēsturiskā aspektā literārajā valodā un izloksnēs. – Материалы XXXIV международной филологической конференции. Выпуск 1. Секция балтистики. Балтийская диалектология. Тезисы докладов. 5 марта 2005 г. Санкт-Петербург: СПбГУ, 2005, 30–31.

Trumpa Edmunds: Dēl nekirātu žodžio galo vokalizmo kiekybės ir kokybės Pelesos šnekoje. – Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos I. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005, 198.–203.

Trumpa Edmunds: Pelesos šnektos izoluiotų balsų ypatumai. – Latvijas Universitātē Filoloģijas fakultātē, Baltu valodu katedra: 41. Artura Ozola dienas konferences programma. Rīga 2005. gada 18.–19. martā. Konferences programmas komiteja: Aleksey Andronov, Artūras Judžentis, Lidija Leikuma, Pēteris Vanags. Rīga: LU, 2005, 21.–22.

Trumpa Edmunds: Pelesos šnektos izoluiotų ir D. Joneso kardinalinių balsių lyginimas. – Материалы XXXIV международной филологической конференции. Выпуск 1. Секция баллистики. Балтийская диалектология. Балтийская диалектология. Тезисы докладов. 5 марта 2005 г. Санкт-Петербург: СПбГУ, 2005, 31–32.

Ušča Ieva: Eiropas Savienība kļūs vēl daudzvalodīgāka. – Latvijas Vēstnesis, 2005, 11. maijs, Nr. 74 (3232), B daļa, 6.

Ūdris Pēteris: Dažu tulkošanas ābece jautājumu aktualizēšana. – Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 143.–170.

Ulberga Kristīne: Valoda nav tikai vārdi. [Saruna ar akadēmiķi, Dr. habil. philol. Janīnu Kursīti.] – Latvijas Vēstnesis, 2005, 23. decembris, Nr. 206 (3364), LV Plus, 23. decembris, Nr. 24 (24), 2.

Uzija Biruta: Fluctuation of neologisms throughout cultures. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 440.–444.

Uzija Biruta: Predicting word potentials. – Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 412.–417.

Užule Kristīne, Užuļis Vladislavs: Latvian Russian: myth or reality? – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 66.

Vaba Lembit: Dažas piezīmes par Baltijas somu (un it īpaši igauņu) valodu vārda sakņu modifikāciju uz baltu valodu fona. – Baltu filoloģija. 14 (2). Red. Pēteris Vanags, red. vietn. Lidija Leikuma. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 155.–161.

Valdmanis Jānis: Valoda, identitāte, komunikācija. – Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Dr. hab. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 171.–176.

Valdmanis Jānis: Valsts valodas politikas un Eiropas Savienības

- valodu politikas vadlīnijas. – Skolotājs, 2005, Nr. 6, 24.–25.
- «Valodas pasaule» – jauns mācību komplekts latviešu valodā 4. klasei. – Izglītība un Kultūra, 2005, 8. septembris, Nr. 33 (2952), 24.
- Valsts prezidente, uzstājoties Letonikas I kongresā Rīgas Latviešu biedrības namā 2005. gada 24. oktobrī. V. Viķes-Freibergas uzruna. – Latvijas Vēstnesis, 2005, 25. oktobris, Nr. 169 (3327), A daļa, 13.
- Vanags Pēteris: Vācu valodas ietekme 16.–18. gs. latviešu valodas leksiskajā sistēmā. – X tarptautinio baltistu kongreso «Baltu kalbu istorija ir tipologija» pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipoloģija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 87.
- Vasiļjevs Andrejs, Ķikāne Jana, Skadiņš Raivis: Valodu tehnoloģiju izstrāde Baltijas valodām plaša izmantojuma lietojumprogrammās. – Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 178.–186.
- Veisbergs Andrejs: Globālais un nacionālais. Valoda. [Par nacionālo valodu saglabāšanu pasaulē.] – Diena, 2005, 3. maijs, Nr. 103, 2.
- Veisbergs Andrejs: Latviešu valoda un Eiropas Savienība: medaļas divas puses. – Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums. 1. Atbildīgā redaktore Sarmīte Lagzdīna. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 11.–18.
- Veisbergs Andrejs: Priekšroka dodama samitam. – Latvijas Avīze, 2005, 28. jūn., Nr. 171, 32.
- Veisbergs Andrejs: Reproduction of Latvian proper names in English sources. – Contrastive and Applied Linguistics. Research papers. XIII. Editor A. Veisbergs. Sastatāmā un lietišķā valodniecība. Zinātniskie raksti. XIII. A. Veisberga redakcijā. Rīga: LU, 2005, 163.–178.
- Veisbergs Andrejs: Samits vai sammits? – Diena, 2005, 29. jūnijs, Nr. 149 (4284), 2.
- Veisbergs Andrejs: Tulkojumspiediens – guvums vai apdraudējums? – Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 187.–201.
- Veisbergs Andrejs: Tulkojumu ietekme uz latviešu valodas leksiku 21. gs. sākumā. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone,

Anna Stafecka, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 67.–68.

Venters Egīls: Monarhs Jānis gāzts no troņa. Kaķu kalendāru nevajag. [Par Vārdadienu kalendāru 2005, 2006, 2007.] – Neatkarīgā Rīta Avīze, 2005, 7. janvāris, Nr. 5(4086), 13.

Veško Daina: Dzimtājā valodā tūrisms saprotamāks. – Latvijas Avīze, 2005, 30. jūnijs, Nr. 173 (2369), 15.

Vēvere Iveta: Pasaulē par valodu vērtēšanu. – Latvijas Avīze, 2005, 9. jūlijs, Nr. 183 (2379), 23.

Viduleja Aiga: Bez maksas pieejama latviešu-lībiešu-angļu sarunvārdnīca. – Izglītība un Kultūra, 2005, 20. oktobris, Nr. 39 (2958), 20.

Viduleja Aiga: Latviešu valodai jāpaliek vienīgajai valsts valodai. [V. Viķe-Freiberga tiekas ar Eiropas Parlamentārās Pārraudzības komitejas priekšsēdētāju G. Frundu.] – Izglītība un Kultūra, 2005, 27. oktobris, Nr. 40 (2959), 7.

Viduleja Aiga: Pirmais Letonikas kongress beidzies. – Izglītība un Kultūra, 2005, 27. oktobris, Nr. 40 (2959), 7.

Viesture Liene: Anticipācija sinhronajā tulkošanā no vācu valodas latviešu valodā. – Contrastive and Applied Linguistics. Research papers. XIII. Editor A. Veisbergs. Sastatāmā un lietišķā valodniecība. Zinātniskie raksti. XIII. A. Veisberga redakcijā. Rīga: LU, 2005, 179.–192.

Воронов Виктор: Актуальные вопросы языка (исследования хозяйственного бытия разных культур). – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 451.–456.

Vulāne Anna: Ausekļa ieteiktie afiksālie kristāmvārdi. – Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV. Atbildīgā redaktore Svetlane Murāne. Daugavpils: Saule 2005, 95.–100.

Zauberga Ieva: Which is the right term? – Contrastive and Applied Linguistics. Research papers. XIII. Editor A. Veisbergs. Sastatāmā un lietišķā valodniecība. Zinātniskie raksti. XIII. A. Veisberga redakcijā. Rīga: LU, 2005, 193.–204.

Ziņas. – Terminoloģijas Jaunumi. 11. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2005, 47.

Ziņas. – Terminoloģijas Jaunumi. 12. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2005, 67.

Zirdziņa Gaida: Tiesību aktu tulkotājs – vakar, šodien, rīt. – Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti. 1.

sējums. Galvenais redaktors Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 202.–216.

Zuicena Ieva: Angļu personvārdu atveide latviešu valodā. – Office Manager, 2005, jūn., Nr. 8, 31.–32. augusts, Nr. 9, 36.–37.

Zuicena Ieva: XXI gadsimta vārdu pasaule. [Par jaunajiem vārdiem latviešu valodā]. – Office Manager., 2005, febr., Nr. 4, 38.

Zuicena Ieva: Krievu personvārdu atveide latviešu valodā. – Office Manager, 2005, aprīlis, Nr. 6, 30.; 2005, maijs, Nr. 7, 31.

Zuicena Ieva: Latviešu valodas skaidrojošās vārdnīcas gadsimta garumā. – X starptautinio baltistu kongreso «Baltu kalbų istorija ir tipologija» pranešimų tezēs 2005 m. rugsėjo 23–24 d. X starptautiskā baltistu kongresa «Baltu valodu vēsture un tipologija» referātu tēzes 2005. g. 23.–24. septembrī. Abstracts of the 10th International Congress of Balticists «History and Typology of the Baltic Languages» September 23–24, 2005. Parengē: V. Kardelis, R. Venckutė. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2005, 89.

Zuicena Ieva: Latviešu vārdu un uzvārdu rakstība. – Office Manager, 2005, marts, Nr. 5, 38.

Zuicena Ieva: Leksiskā sinonīmija ar priedēkļiem atvasinātajos darbības vārdos. – Linguistica Lettica 14. Latviešu valodas institūta žurnāls. Numura redaktors Ojārs Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 85.–96.

Zuicena Ieva: Lielie sākumburti un to lietošana. – Office Manager, 2005, janv., Nr. 3, 38.

Zuicena Ieva: Scales of language proficiency levels in learning and assessment for Latvian. – An International Perspective on Language Policies, Practices and Proficiencies. Belgrave: FIPLV, 2005, 349–454.

Zuicena Ieva: Svešvārdu atveide normatīvajās vārdnīcās. – Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2005. gada 22.–23. februāris. Redakcijas kolēģija: Brigita Bušmane (atb. redaktore), Ojārs Bušs, Ilga Jansone, Anna Stafeca, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 69.–70.

Zuicena Ieva: Valoda, valodnieki un valodas kļūdas. – Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums. 1. Atbildīgā redaktore Sarmīte Lagzdiņa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 19.–23.

Zuicena Ieva: Viktoram Vonogam – 85. – Tāvu zemes kalendars 2006. Rēzekne: LKC izdevniecība, 2005, 209.–211.

Zveja Ilze: Izstāde *Baltu valodu dialekti*. Valoda dzīvo savu dzīvi. – Neatkarīgā Rīta Avīze, 2005, 3. janvāris, Nr. 1 (4082), 10.

Zveja Ilze: Valoda ikdienā un likumu noteikta. [Saruna ar valodas speciālistiem par Eiropas valodas dienu, viedokli izsaka: Anita Vanaga, Melita Stengrevica, Māris Baltiņš, Agris Timuška, Valentīna Skujiņa.] – Kultūras Forums, 2005, 23.–30. septembris, Nr. 36, 3.

Žigure Anna: Ar plīvojošu karogu. – Latvijas Avīze, 2005, 28. novembris, Nr. 323 (2519), 18.

Žigure Veneta: Tulkotāja viltus draugi valodu saskares procesā. – Latvijas Universitāte, Filoloģijas fakultāte, Baltu valodu katedra: 41. Artura Ozola dienas konferences programma. Rīga 2005. gada 18.–19. martā. Konferences programmas komiteja: Aleksey Andronov, Artūras Judžentis, Lidiya Leikuma, Pēteris Vanags. Rīga: LU, 2005, 12.–13.

Žigure Veneta: Valodas dinamikas radītās izmaiņas angļu-latviešu viltus draugu kopumā. – Vārds un tā pētišanas aspekti. Rakstu krājums. 9. Redakcijas kolēģijas vadītāja Dr. habil. philol. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 418.–423.

Sastādījusi Dr. philol. Ilga Migla

ZINĀS PAR AUTORIEM

Brigita BUŠMANE (1939) – *Dr. habil. philol.*, LU Latviešu valodas institūta vadošā pētniece

Maigone BEITIŅA (1929) – *Dr. philol.*, Liepājas Pedagoģijas akadēmijas docente

Ojārs BUŠS (1944) – *Dr. habil. philol.*, LU Latviešu valodas institūta vadošais pētnieks, direktora vietnieks

Dzintra HIRŠA (1947) – *Dr. philol.*, LU Latviešu valodas institūta vadošā pētniece

Mirosław JANKOWIAK (1979) – Polijas Zinātņu akadēmijas Slāvistikas institūta doktorants

Marita JEZUPOVA (1976) – *Mg. philol.*, LU Latviešu valodas institūta asistente, LU doktorante

Elga KAGAIŅE (1930–2007) – *Dr. habil. philol.*

Sanita LAZDIŅA (1969) – *Dr. philol.*, Rēzeknes augstskolas Humanitārās fakultātes lektore

Dace MARKUS – *Dr. habil. philol.*, Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolas rektore

Inga MILĒVIČA (1973) – *Mg. philol.*, Daugavpils universitātes lektore

Ilga MIGLA (1962) – *Dr. philol.*, LU Latviešu valodas institūta pētniece

Anna MUTORE (1962) – *PhD*, LU Moderno valodu fakultātes Sastatāmās valodniecības katedras lektore

Laimdota OLDERE (1952) – *Mg. philol.*, LU Latviešu valodas institūta asistente

Anitra ROZE (1971) – *Dr. philol.*, LU Latviešu valodas institūta pētniece

Ilze ŠTRAUSA (1981) – *Mg. philol.*, LU Latviešu valodas institūta asistente

Anta TRUMPA (1972) – *Dr. philol.*, LU Latviešu valodas institūta pētniece

Ieva ZUICENA (1952) – *Dr. philol.*, LU Latviešu valodas institūta vadošā pētniece

LINGUISTICA LETTICA 16
Salikts LU Latviešu valodas institūtā
Iespiests SIA Madonas poligrāfists
Metiens 500 eks.